

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

*ДОПОВІДЬ
ПРО СТАН НАВКОЛИШНЬОГО
ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА
В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ
У 2017 РОЦІ*

Харків
2018 рік

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АТ	– акціонерне товариство
БСК	– біохімічне споживання кисню
ВАТ	– відкрите акціонерне товариство
ВО	– виробниче об'єднання
ВТ	– відкрите товариство
ВУВГ	– виробниче управління водного господарства
ВУВКГ	– виробниче управління водоканалізаційного господарства
КВВКП	– комунальне виробниче водоканалізаційне підприємство
ГДК	– гранично допустима концентрація
ДВУ	– державне-виробниче управління
ДІВ	– джерело іонізуючого випромінювання
ДКП	– державне комунальне підприємство
ДЛГО	– державне лісогосподарське об'єднання
ДП	– державне підприємство
ЄДРПОУ	– єдиний державний реєстр підприємств організацій установ
ЗАТ	– закрите акціонерне товариство
ІЗА	– індекс забруднення атмосфери
ІЗВ	– індекс забруднення води
НПП	– національний природний парк
КБО	– комплекс біологічної очистки
ПАТ	– публічне акціонерне товариство
ПрАТ	– приватне акціонерне товариство
ПЗРВ	– пункт захоронення радіоактивних відходів
ПЗФ	– природно-заповідний фонд
ПСЗ	– пункт спостереження
ПГ	– парникові гази
РАВ	– радіоактивні відходи
РЛП	– регіональний ландшафтний парк
СГЯ	– стихійні гідрометеорологічні явища
смт	– селище міського типу
у.п.	– умовного палива
ТЕС	– теплова електростанція
ТОВ	– товариство з обмеженою відповідальністю
ХСК	– хімічне споживання кисню

ЗМІСТ

	Вступне слово	7
1	Загальні відомості	8
	1.1 Географічне розташування та кліматичні особливості Харківської області	8
	1.2 Соціальний та економічний розвиток Харківської області	9
2	Атмосферне повітря	11
	2.1 Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря	11
	2.1.1 Динаміка викидів забруднюючих речовин	12
	2.1.2 Динаміка викидів найпоширеніших забруднюючих речовин в атмосферне повітря у містах Харківської області	13
	2.1.3 Основні забруднювачі атмосферного повітря (за видами економічної діяльності)	15
	2.2 Транскордонне забруднення атмосферного повітря	17
	2.3 Якість атмосферного повітря в населених пунктах	17
	2.4 Стан радіаційного забруднення атмосферного повітря	22
	2.5 Використання озоноруйнівних речовин	22
	2.6 Вплив забруднюючих речовин на здоров'я людини та біорізноманіття	23
	2.7 Заходи, спрямовані на покращення стану атмосферного повітря	24
3	Зміна клімату	25
	3.1. Тенденції зміни клімату	25
	3.2. Національна система оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів	28
	3.3. Політика та заходи у сфері скорочення антропогенних викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату	29
4	Водні ресурси	30
	4.1 Водні ресурси та їх використання	30
	4.1.1 Загальна характеристика	30
	4.1.2 Водозабезпеченість території Харківської області	31
	4.1.3 Водокористування та водовідведення	31
	4.2 Забруднення поверхневих вод	32
	4.2.1 Скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та очистка стічних вод	33
	4.2.2 Основні забруднювачі водних об'єктів (за сферами діяльності)	33
	4.2.3 Транскордонне забруднення поверхневих вод	34
	4.3 Якість поверхневих вод	35
	4.3.1 Оцінка якості вод за гідрохімічними показниками	36
	4.3.2 Гідробіологічна оцінка якості вод та стан гідробіоценозів	38
	4.3.3 Мікробіологічна оцінка якості вод з огляду на епідемічну ситуацію	40
	4.3.4 Радіаційний стан поверхневих вод	40
	4.4 Якість питної води та її вплив на здоров'я населення	41
	4.5 Заходи щодо покращення стану водних об'єктів	46

5	Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідного фонду та формування національної екологічної мережі	49
	5.1 Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування національної екологічної мережі	49
	5.1.1 Загальна характеристика	49
	5.1.2 Загрози та вплив антропогенних чинників на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття	49
	5.1.3 Заходи щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття	50
	5.1.4 Формування національної екомережі	51
	5.1.5 Біобезпека та поводження з генетично модифікованими організмами	55
	5.2 Охорона, використання та відтворення рослинного світу	56
	5.2.1 Загальна характеристика рослинного світу	56
	5.2.2 Охорона, використання та відтворення лісів	61
	5.2.3 Стан використання природних недревних рослинних ресурсів	63
	5.2.4 Охорона та відтворення видів рослин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів	63
	5.2.5 Чужорідні види рослин	65
	5.2.6 Охорона, використання та відтворення зелених насаджень	67
	5.2.7 Використання та відтворення природних рослинних ресурсів на території природно-заповідного фонду	73
	5.3 Охорона, використання та відтворення тваринного світу	74
	5.3.1 Загальна характеристика тваринного світу	74
	5.3.2 Стан і ведення мисливського та рибного господарств	75
	5.3.3 Охорона та відтворення видів тварин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів	77
	5.3.4 Чужорідні види тварин	79
	5.3.5 Заходи щодо збереження тваринного світу	80
	5.4 Природоохоронні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні	81
	5.4.1 Стан і перспективи розвитку природно-заповідного фонду	81
	5.4.2 Водно-болотні угіддя міжнародного значення	86
	5.4.3 Біосферні резерви та Всесвітня природна спадщина	86
	5.4.4 Формування української частини Смарагдової мережі Європи	86
	5.5 Рекреаційна діяльність на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду	86
6	Земельні ресурси і ґрунти	88
	6.1 Структура та стан земель	88
	6.1.1 Структура та динаміка основних видів земельних угідь	90
	6.1.2 Стан ґрунтів	94
	6.1.3 Деградація земель	95
	6.2 Основні чинники антропогенного впливу на земельні ресурси та ґрунти	97
	6.3 Охорона земель	98
7	Надра	101
	7.1. Мінерально-сировинна база	101

	7.1.1. Стан та використання мінерально-сировинної бази	102
	7.2 Система моніторингу геологічного середовища	104
	7.2.1 Підземні води: ресурси, використання, якість	104
	7.2.2 Екзогенні геологічні процеси	108
	7.3 Дозвільна діяльність у сфері використання надр	111
	7.4 Геологічний контроль за вивченням та використанням надр	111
8	Відходи	112
	8.1 Структура утворення та накопичення відходів	112
	8.2 Поводження з відходами (збирання, зберігання, утилізація та видалення)	117
	8.3 Транскордонне перевезення небезпечних відходів	121
9	Екологічна безпека	121
	9.1 Екологічна безпека як складова національної безпеки	121
	9.2 Об'єкти, що становлять підвищену екологічну небезпеку	122
	9.3 Радіаційна безпека	124
	9.3.1 Стан радіаційного забруднення території Харківської області	124
	9.3.2 Поводження з радіоактивними відходами	126
10	Промисловість та її вплив на довкілля	128
	10.1 Структура та обсяги промислового виробництва	128
	10.2 Вплив на довкілля	133
	10.2.1 Гірничодобувна промисловість	133
	10.2.2 Металургійна промисловість	135
	10.2.3 Хімічна та нафтохімічна промисловість	135
	10.2.4 Харчова промисловість	136
	10.3 Заходи з екологізації промислового виробництва	137
11	Сільське господарство та його вплив на довкілля	139
	11.1 Тенденції розвитку сільського господарства	139
	11.2 Вплив на довкілля	140
	11.2.1 Внесення мінеральних і органічних добрив на оброблювані землі та під багаторічні насадження	140
	11.2.2 Використання пестицидів	140
	11.2.3 Екологічні аспекти зрошення та осушення земель	141
	11.2.4 Тенденції в тваринництві	142
	11.3 Органічне сільське господарство	142
12	Енергетика та її вплив на довкілля	143
	12.1 Структура виробництва та використання енергії	143
	12.2 Ефективність енергоспоживання та енергозбереження	144
	12.3 Вплив енергетичної галузі на довкілля	146
	12.4 Використання відновлювальних джерел енергії та розвиток альтернативної енергетики	147
13	Транспорт та його вплив на довкілля	148
	13.1 Транспортна мережа Харківської області	148
	13.1.1 Структура та обсяги транспортних перевезень	148

	13.1.2 Склад парку та середній вік транспортних засобів	149
	13.2 Вплив транспорту на довкілля	149
	13.3 Заходи щодо зменшення впливу транспорту на довкілля	150
14	Стан споживання та виробництво	150
	14.1 Тенденції та характеристика споживання	150
	14.2 Запровадження елементів сталого споживання та виробництва	151
15	Державне управління у сфері охорони навколишнього природного середовища	154
	15.1 Національна та регіональна екологічна політика	154
	15.2 Удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища	155
	15.3 Державний контроль за додержанням вимог природоохоронного законодавства	158
	15.4 Виконання державних цільових екологічних програм	164
	15.5 Моніторинг навколишнього природного середовища	168
	15.6 Державна екологічна експертиза	186
	15.7 Економічні засади природокористування	187
	15.7.1 Економічні механізми природоохоронної діяльності	187
	15.7.2 Стан фінансування природоохоронної галузі	187
	15.8 Технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки	190
	15.9 Державне регулювання у сфері природокористування	191
	15.10 Екологічний аудит	192
	15.11 Стан та перспективи наукових досліджень у галузі охорони довкілля	195
	15.12 Участь громадськості в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля	199
	15.12.1 Діяльність громадських екологічних організацій	199
	15.12.2 Діяльність громадських рад	200
	15.13 Екологічна освіта та інформування	201
	15.14 Міжнародне співробітництво у галузі охорони довкілля	202
	15.14.1 Європейська та євроатлантична інтеграція	203
	15.14.2 Залучення міжнародної технічної допомоги та координація діяльності програм/проектів зовнішньої допомоги	204
	15.14.3 Двостороннє та багатостороннє співробітництво	204
	Висновки	206

Вступне слово

Кожна свідома людина повинна обов'язково мати загальне уявлення про особливості сучасного екологічного стану та про основні напрямки державної політики в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки.

Однією з умов сталого економічного і соціального розвитку області та України в цілому є охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та збереження екологічної безпеки життєдіяльності населення.

У звітній доповіді «Про стан навколишнього природного середовища в Харківській області у 2017 році» наведено систематизовані офіційні дані щодо стану навколишнього природного середовища в області з характеристиками повітряного басейну, водних об'єктів, земельних ресурсів, рослинного і тваринного світу, проведено аналіз стану і використання природних ресурсів у порівнянні з попередніми роками.

Офіційну інформацію для підготовки доповіді надали: Департамент економіки і міжнародних відносин облдержадміністрації, Департамент житлово-комунального господарства та розвитку інфраструктури облдержадміністрації, Департамент агропромислового розвитку облдержадміністрації, Управління паливно-енергетичного комплексу облдержадміністрації, Департамент комунального господарства Харківської міської ради, Головне управління Держгеокадастру у Харківській області, Головне управління статистики у Харківській області, Харківське обласне управління лісового та мисливського господарства, Харківський регіональний центр з гідрометеорології, Державна екологічна інспекція у Харківській області, Харківське обласне управління водних ресурсів, НДУ «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем», Управління Державного агентства рибного господарства у Харківській області та інші.

У підготовці матеріалів для доповіді про стан навколишнього природного середовища в Харківській області у 2017 році брали участь фахівці Департаменту екології та природних ресурсів Харківської обласної державної адміністрації (далі – Департамент): А. Тимчук – директор Департаменту – керівник авторського колективу, заступник директора Департаменту – начальник управління економіки природокористування та поводження з відходами – І. Капусник, начальник управління раціонального використання природних ресурсів та оцінки впливу на довкілля – А. Стребкова, начальники відділів – Т. Михайличенко, О. Теребило, Д. Топчій, В. Варвянський.

Загальну редакцію та впорядкування здійснювала Т. Михайличенко.

Відповідальний за випуск А. Тимчук.

1. Загальні відомості

1.1 Географічне розташування та кліматичні особливості Харківської області

Харківська область одна із 24 адміністративних областей України. Розташована на північному сході України на території двох природних зон Лівобережної України – лісостепу і степу в межах водорозділу, що відокремлює басейни Сіверського Донця і Дніпра.

На півночі Харківщина межує з Белгородською областю Росії, на сході – з Луганською, на південному сході – з Донецькою, на півдні – з Дніпропетровською, на заході – з Полтавською та на північному заході – з Сумською областями України. Регіон є прикордонною територією.

Площа території Харківщини складає 31 418,5 км², що становить 5,2% території України, відстань із сходу на захід – 225 км, з півночі на південь – 210 км.

Рельєф Харківщини – хвиляста рівнина, яка розмежована річковими долинами, ярами та балками. Основні його риси визначаються приуроченістю території до басейнів рік Сіверського Донця та Дніпра. Басейн Сіверського Донця складає 75% території області, басейн Дніпра – 25%.

Ріка Сіверський Донець – головна водна артерія Харківщини – є притокою Дону, на території області ця річка несе свої води протяжністю 375 км (загальна її довжина 1 053 км). Її основні притоки на території області – ріки Оскіл, Уди, Берека, Харків, Лопань, Сухий Торець, Балаклійка, Вовча, Великий Бурлук та ін.

Клімат Харківської області помірно континентальний. Формується він у результаті взаємодії трьох основних факторів, що створюють клімат: сонячної радіації, циркуляції атмосфери і характеру підстилаючої поверхні. Оскільки довжина території області з заходу на схід незначна і коливання висот невеликі, варіація клімату даної території не істотна.

Кількість опадів протягом **січня** 2017 року по області становила 35-62 мм, або 70-127 % місячної норми. Середня температура за місяць становила від 4,5⁰ до 6,6⁰ морозу, що на 0,8-2,0⁰ вище за норму.

Середня температура у **лютому** 2017 року становила від 4,7⁰ до 3,4⁰ морозу, що на 1,4-2,5⁰ вище за норму. Кількість опадів склала 35-62 мм, або 70-127% місячної норми.

В цілому середня температура **березня** 2017 року становила 4-5⁰ тепла, що на 4-5⁰ вище за норму. Кількість опадів склала 13-33 мм.

Середня температура **квітня** звітного року становила 8,7-9,2⁰ тепла, що близько до норми. Кількість опадів склала 38-77 мм, або 91-203% місячної норми.

У **травні** 2017 року середньомісячна температура становила 13,5-14,9⁰ тепла, що нижче за норму на 1⁰. Кількість опадів склала 20-40 мм, або 36-77% місячної норми.

Протягом червня 2017 року середня температура у місті Харків становила 19,5⁰ тепла, що близько до норми. Кількість опадів склала 18,4 мм, або 32% місячної норми.

У липні звітнього року кількість опадів по області склала 19-40 мм, що є 30-60% місячної норми. Середні температури за місяць на Харківщині становили 20-22⁰, що близько до норми.

Середня температура у серпні 2017 року становила 22,4-23,9⁰, що вище за норму на 3,6-4,4⁰. Кількість опадів склала 10-39 мм, або 22-76% місячної норми; місцями 4-6 мм, або 8-13% місячної норми.

У вересні звітнього року середня температура становила 16,2-17,6⁰, що вище за норму на 2,5-3,1⁰. Опади склали 22-33 мм, на півдні до 41 мм, або 46-80% (місцями 91%) місячної норми.

Середньомісячна температура жовтня 2017 року становила 7,5-8,6⁰, що близько до норми. Кількість опадів склала 45-72 мм, або 140-213% місячної норми.

В цілому листопад 2017 року видався теплим: середня температура повітря за місяць становила 1,9-2,7⁰ тепла, що вище за норму на 1-2⁰. Кількість опадів склала 37-65 мм, або 79-135% місячної норми.

Грудень 2017 року в цілому видався дуже теплим. Середня температура місяця становила 2,4-3,6⁰ тепла, що вище за норму на 6-7⁰. Кількість опадів склала 32-117 мм, або 55-249% місячної норми.

Середньорічна температура за 2017 рік у Харківській області становила 9,4⁰ тепла. Середня температура за літній період (з 25 травня по 26 вересня 2017 року) становила 20,3⁰. Середня температура за зимовий період (з 15 листопада 2016 року по 18 лютого 2017 року) становила 4,4⁰ морозу.

1.2 Соціальний та економічний розвиток Харківської області

Харківська область є однією з найбільших областей України по території, населенню та розвитку народного господарського комплексу – це великий промисловий центр України, в якому представлені практично всі види економічної діяльності. Розміщена на північному сході країни.

Особливості соціально-економічного розвитку – вигідне географічне розташування та наявний природно-ресурсний потенціал, що сприяють прискореному соціально-економічному розвитку Харківської області, унаслідок чого вона займає важливе місце в економіці України.

До складу Харківської області входить 27 адміністративних районів, 17 міст, в тому числі 7 обласного значення (Харків, Ізюм, Куп'янськ, Лозова, Люботин, Первомайський, Чугуїв), 61 селище міського типу, 1 673 сільських населених пунктів.

У цілому до **зведеного бюджету області**, з урахуванням трансферів, за 2017 рік надійшло доходів **31 162,6 млн. грн.** Доходів до загального фонду (без урахування трансферів) надійшло у сумі **13 432,1 млн. грн** або **101,3%** до плану на рік (+166,0 млн. грн.). У порівнянні з 2016 роком **надходження збільшились на 3 411,3 млн. грн.,** або на **34,0%.**

У 2017 році **індекс промислової продукції** по області склав **106,1%** при середньому значенні по Україні – 100,4%. У порівнянні з 2016 роком по 9 видах промислової діяльності відбулося збільшення обсягів виробництва продукції, у т.ч. у машинобудуванні – на 7,1%.

За підсумками 2017 року **індекс валової продукції сільського господарства** в усіх категоріях господарств склав 90,1% (по Україні – 97,8%). Всього намолочено 3 859,2 тис. тонн зернових та зернобобових культур у вазі після доробки, урожайність склала 39,1 ц/га (у 2016 році – 43,9 ц/га). У тому числі **зібрано 2 263,5 тис. тонн зерна пшениці**, що на 6,8% більше ніж у 2016 році, і **це найкращий показник за історію області та другий серед регіонів**, середня врожайність – 47,4 ц/га (у 2016 році – 45,7 ц/га). По всіх категоріях господарств посів озимих зернових культур проведений на площі 522,4 тис. га (у 2016 році – 483,1 тис. га), у тому числі: озимої пшениці та тритикале – 513,1 тис. га (106% до прогнозу).

За 2017 рік по сільгосппідприємствам області в середньому від однієї корови надоєно 6 813 кг молока (3 місце в Україні), що на 199 кг або на 3% більше показника 2016 року (по Україні більше на 6,3%).

Загальний обсяг інвестиційних ресурсів, залучених в економіку області за 2017 рік, склав понад **19,9 млрд. грн, або 709 млн. дол. США** (за курсом НБУ – 28,0672 грн), в тому числі:

- за рахунок державного та місцевих бюджетів – **близько 4,4 млрд. грн, або 157,5 млн. дол. США;**

- кошти, залучені представниками вітчизняного та іноземного бізнесу – **майже 15,5 млрд. грн, або 551,5 млн. дол. США**, з них: **прямі іноземні інвестиції – 539 млн. грн, або 19,2 млн. дол. США.**

За 2017 рік до Харківської області **надійшло 39,4 млн. дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу)**, вибуло 13,8 млн. дол. США. **Абсолютний приріст**, з урахуванням зміни вартості акціонерного капіталу нерезидентів (-6,4 млн. дол. США, у тому числі курсова різниця склала -1,4 млн. дол. США), склав **19,2 млн. дол. США** (11 місце серед регіонів України), **темп до початку року склав 103,0%** (по Україні – 104,3%). В цілому станом на 31.12.2017 загальний обсяг **прямих інвестицій (акціонерного капіталу)**, залучених в область, склав **658,2 млн. дол. США** (10 місце серед регіонів України), у розрахунку на одну особу населення – 245,4 дол. США.

Станом на 31.12.2017 в економіку Харківської області було внесено прямих інвестицій (акціонерного капіталу) з країн ЄС 479,5 млн. дол. США (72,9%).

Із загального обсягу інвестиційних ресурсів – **19 361,7 млн. грн, або 689,8 млн. дол. США – внутрішні капітальні інвестиції** (6 місце серед регіонів України, темп до початку 2017 року – 111,6%, по Україні 122,1%).

За 2017 рік **зовнішньоторговельний оборот товарами та послугами Харківської області** склав **3 175,8 млн. дол. США**. Темп росту до 2016 року склав **111,7%** по Україні – 119,7%. У тому числі **зовнішньоторговельний оборот товарами склав 2 810,0 млн. дол. США, зовнішньоторговельний оборот послугами – 365,8 млн. дол. США**. Зовнішньоторговельний оборот товарами та послугами Харківської області з країнами ЄС за 2017 рік склав

829,5 млн. дол. США та збільшився на 13,0% (по Україні збільшився на 22,4%). Зовнішньоторговельний оборот товарами та послугами **Харківської області з РФ** за 2017 рік склав **659,5 млн. дол. США** та збільшився на 5,7% (по Україні збільшення на 21,5%).

Експортні поставки збільшилися на 16,5% і склали **1 513,1 млн. дол. США** (по Україні збільшення на 16,2%). **Експорт до країн ЄС** склав **307,7 млн. дол. США** та збільшився на 17,2% (по Україні з ЄС збільшився на 26,4%). **Експорт до РФ** склав **329,1 млн. дол. США** та збільшився на 3,2% (по Україні до РФ збільшення на 10,1%).

Імпортні надходження збільшилися на 7,6% і склали **1 662,7 млн. дол. США** (по Україні – збільшення на 23,3%). **Імпорт з країн ЄС** склав **521,8 млн. дол. США** та збільшився на 10,7% (по Україні з ЄС збільшився на 19,1%). **Імпорт з РФ** склав **330,4 млн. дол. США** та збільшився на 8,2% (по Україні з РФ збільшення на 35,0%).

За 2017 рік підприємствами області виконано **будівельних робіт** на суму **10 030,8 млн. грн** (3 місце серед регіонів України). Темп склав **122,6%** (по Україні – 120,9%).

Обсяги вантажних перевезень за 2017 рік, порівняно з 2016 роком, збільшилися на **8,2%** (по Україні – на 1,8%), **обсяги пасажирських перевезень збільшилися на 0,6%** (по Україні – на 0,3%).

Оборот роздрібної торгівлі за 2017 рік склав **64 891,9 млн. грн** і збільшився у порівняних цінах проти 2016 року на **6,8%** (по Україні – збільшення на 8,8%).

Рівень зареєстрованого безробіття на кінець грудня 2017 року становив 1,636% населення працездатного віку (по Україні – 1,4%).

Середньомісячна заробітна плата у 2017 році в порівнянні з 2016 роком збільшилася на 40,4% і склала 6 244 грн (по Україні – 7 104 грн., збільшення на 37,1%).

Середній розмір пенсій по області на 01.01.2018 склав **2 530,21 грн.**

Загальна заборгованість по заробітній платі на 01.01.2018 склала **224,5 млн. грн** і зменшилася у порівнянні з 01.01.2017 на **6,4 млн. грн.**

2. Атмосферне повітря

2.1 Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря

Стан атмосферного повітря Харківської області формується обсягами викидів забруднюючих речовин від пересувних та стаціонарних джерел забруднення. До стаціонарних джерел забруднення атмосферного повітря слід віднести викиди крупних промислових підприємств, особливо, паливно-енергетичного комплексу, машинобудівних, коксового та хімічного виробництв.

Основними чинниками інтенсивного забруднення атмосфери автотранспортом є:

- постійно зростаюча кількість автотранспорту;
- експлуатація технічно застарілого автомобільного парку;

- низька якість паливно-мастильних матеріалів;
- недостатня пропускна спроможність дорожньо-транспортної мережі, яка сформувалась в умовах існуючої забудови, особливо в центральній частині міста;
- незадовільний стан дорожнього покриття проїзної частини доріг.

2.1.1 Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря

За даними Головного управління статистики у Харківській області викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у 2017 році склали 45 тис. тонн (у 2016 році – 100,2 тис. тонн, у 2015 році – 53,4 тис. тонн). Переважна частина викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря – від процесів спалювання в енергетиці та переробній промисловості (49,8% від загального обсягу викидів).

Із загальної кількості викидів забруднюючих речовин найбільшу частину складають діоксид та інші сполуки сірки (25,3% від загального обсягу викидів), що менше на 75,8%, ніж у 2016 році.

Крім того, від стаціонарних джерел забруднення надійшло 5 765,5 тис. тонн діоксиду вуглецю, що на 19,9% менше 2016 року.

Серед міст обласного значення та районів області найбільша кількість викидів у Зміївському (26,6% від загального обсягу викидів), Балаклійському (11,8%) районах та м. Харкові (10,9%).

Динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря

Таблиця 2.1.1.1

Показники	2015 рік	2016 рік	2017 рік
1	2	3	4
Викиди забруднюючих речовин та парникових газів від стаціонарних джерел, тис. тонн	53,4	100,2	45,0
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на км ² , тонн	1,7	3,2	1,4
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на одну особу, кг	19,6	37,0	16,7

В середньому по Харківській області у 2017 році на душу населення припадає 16,7 кг викидів.

Найбільше викидів у розрахунку на душу населення у 2017 році спостерігається у Зміївському (167,9 кг), Чугуївському (89,9 кг), Балаклійському (65,3 кг), Валківському (61,3 кг), Первомайському (54,4 кг) та Краснорадському (52,3 кг) районах.

Обсяги викидів у розрахунку на душу населення по містах обласного значення та районах Харківської області у 2017 році наведено у рис. 2.1.1.

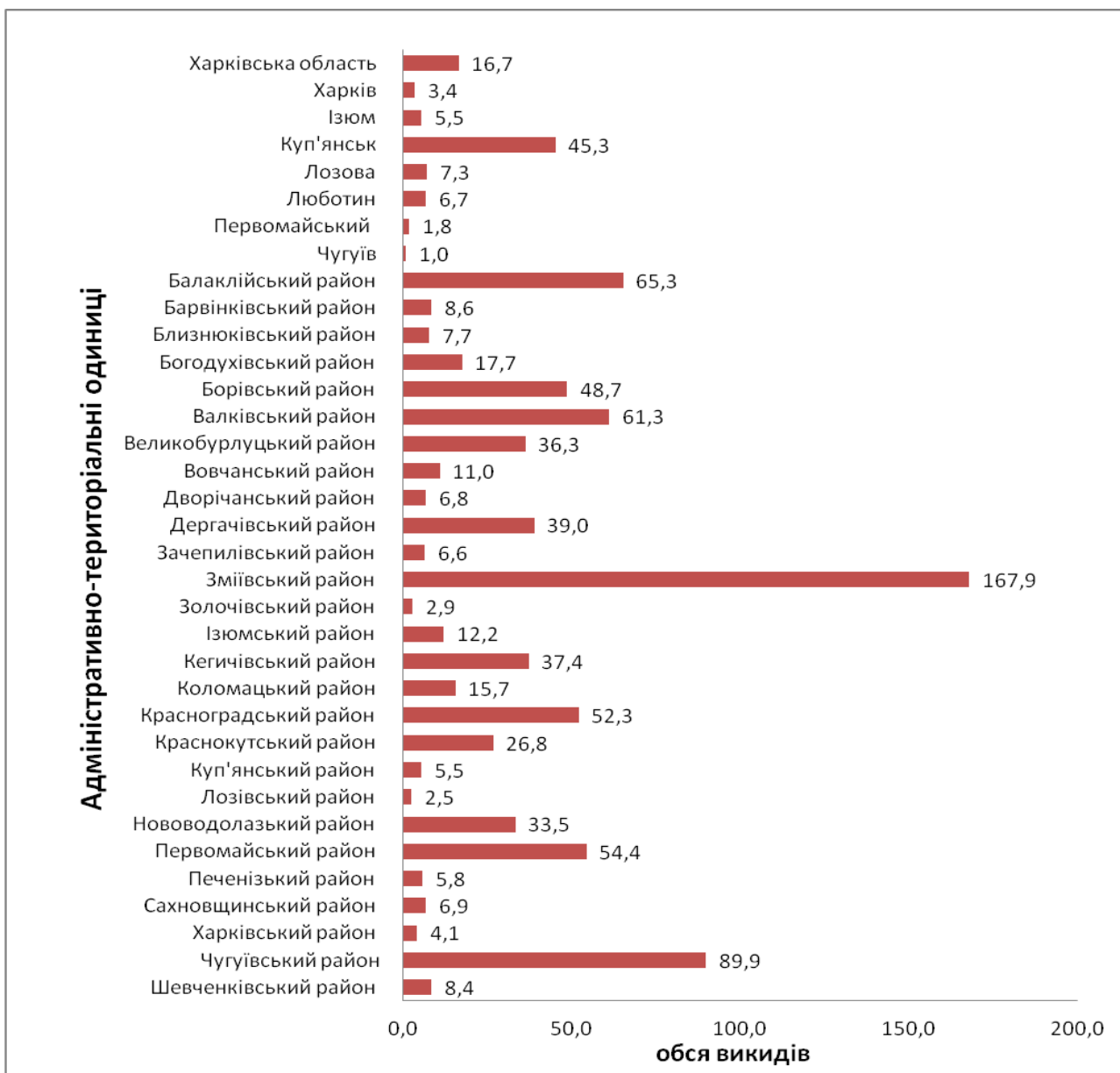

Рис.2.1.1. Обсяг викидів у розрахунку на душу населення по містах обласного значення та районах Харківської області у 2017 році, кг

2.1.2 Динаміка викидів найпоширеніших забруднюючих речовин в атмосферне повітря у містах Харківської області

Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення по районах та містах області, тис. тонн

Таблиця 2.1.2.1

Населені пункти, райони	2016	2017	Темпи зростання (зменшення) обсяги викидів у 2017 році до обсягів у 2016 році, %
1	2	3	4
Всього Харківська область	100,175	44,955	44,9
м. Харків (міськрада)	4,8715	4,904	100,7
м. Ізюм (міськрада)	0,2964	0,270	91,2

1	2	3	4
м. Куп'янськ (міськрада)	0,4758	1,238	260,2
м. Лозова (міськрада)	0,4634	0,410	88,5
м. Люботин (міськрада)	0,0928	0,142	153,4
м. Первомайський (міськрада)	0,7376	0,055	7,4
м. Чугуїв (міськрада)	0,0214	0,031	144,9
Балаклійський р-н	4,123	5,301	128,6
Барвінківський р-н	0,1032	0,183	176,9
Близнюківський р-н	0,0423	0,144	340,1
Богодухівський р-н	0,413	0,685	165,9
Борівський р-н	0,3723	0,814	218,5
Валківський р-н	1,3216	1,937	146,6
Великобурлуцький р-н	0,7842	0,806	102,7
Вовчанський р-н	0,5641	0,507	89,9
Дворічанський р-н	0,0165	0,118	718,9
Дергачівський р-н	6,3147	3,687	58,4
Зачепилівський р-н	0,0659	0,099	151,7
Зміївський р-н	56,5989	11,952	21,1
Золочівський р-н	0,0464	0,075	162,4
Ізюмський р-н	0,2371	0,207	87,5
Кегичівський р-н	0,7212	0,783	108,6
Коломацький р-н	0,175	0,109	62,5
Красноградський р-н	3,2417	2,318	71,5
Краснокутський р-н	0,3849	0,747	194,1
Куп'янський р-н	0,2668	0,133	49,9
Лозівський р-н	0,0761	0,072	95,2
Нововодолазький р-н	0,8664	1,089	125,7
Первомайський р-н	0,2862	0,848	296,2
Печенізький р-н	0,0163	0,057	350,7
Сахновщинський р-н	0,1264	0,145	114,5
Харківський р-н	0,8216	0,729	88,7
Чугуївський р-н	15,0624	4,186	27,8
Шевченківський р-н	0,1685	0,171	101,2

Динаміка викидів стаціонарними джерелами в атмосферне повітря,
в тому числі по найпоширеніших речовинах (діоксид сірки, діоксид азоту,
оксид вуглецю) в розрізі районів та міст області, тис. тонн

Таблиця 2.1.2.2

Населені пункти, райони	2016 рік				2017 рік			
	Разом	в тому числі по окремих речовинах:			Разом	в тому числі по окремих речовинах		
		діоксиду сірки	діоксид азоту	оксид вуглецю		діоксиду сірки	сполук азоту	оксид вуглецю
1	2	4	5	6	7	9	10	11
Харківська область	100,175	47,092	12,595	8,012	44,955	11,312	7,812	*
м. Харків	4,872	0,381	1,231	1,504	4,9045	0,321	1,189	*
м. Ізюм	0,296	0,017	0,036	0,183	0,2704	0,015	0,0296	*
м. Куп'янськ	0,476	0,021	0,036	0,089	1,238	0,110	0,0375	*
м. Лозова	0,463	0,002	0,075	0,236	0,4102	0,0033	0,0636	*
м. Люботин	0,093	0,001	0,013	0,044	0,1424	0,0216	0,0166	*

1	2	4	5	6	7	9	10	11
м. Первомайський	0,738	0,026	0,387	0,095	0,0548	0,0014	0,0188	*
м. Чугуїв	0,021	0,000017	0,0071	0,002	0,0309	-	0,0052	*
Балаклійський р-н	4,123	0,061	1,095	1,143	5,3013	0,0576	1,1381	*
Барвінківський р-н	0,103	0,0087	0,003	0,011	0,1826	0,0401	0,004	*
Близнюківський р-н	0,042	0,005	0,002	0,006	0,1438	0,0085	0,0021	*
Богодухівський р-н	0,413	0,009	0,049	0,135	0,6852	0,0085	0,0621	*
Борівський р-н	0,372	-	0,109	0,030	0,8136	0,0243	0,2993	*
Валківський р-н	1,321	0,0007	0,137	0,67	1,9374	0,0005	0,1861	*
Великобурлуцький р-н	0,784	0,007	0,045	0,054	0,8056	0,0083	0,0431	*
Вовчанський р-н	0,564	0,011	0,155	0,244	0,5069	0,004	0,0661	*
Дворічанський р-н	0,016	-	0,00004	0,00005	0,1184	0,0039	0,0019	*
Дергачівський р-н	6,315	4,282	0,87	0,345	3,687	1,7773	0,7932	*
Зачепилівський р-н	0,066	0,0015	0,0006	0,007	0,0999	0,0034	0,0008	*
Зміївський р-н	56,599	34,308	5,177	0,465	11,9521	7,7199	2,3793	*
Золочівський р-н	0,046	0,004	0,004	0,006	0,0754	0,0028	0,0025	*
Ізюмський р-н	0,237	0,0008	0,026	0,083	0,2073	0,0006	0,0036	*
Кегичівський р-н	0,721	0,007	0,065	0,127	0,7833	0,0051	0,0649	*
Коломацький р-н	0,175	0,002	0,058	0,034	0,1093	0,0015	0,0412	*
Красноградський р-н	3,242	0,033	0,558	1,606	2,3184	0,0335	0,2084	*
Краснокутський р-н	0,385	0,003	0,012	0,173	0,747	0,019	0,051	*
Куп'янський р-н	0,267	0,007	0,007	0,006	0,1331	0,0018	0,0017	*
Лозівський р-н	0,076	0,001	0,015	0,017	0,0724	0,0013	0,014	*
Нововодолазький р-н	0,866	0,0115	0,043	0,145	1,0894	0,0027	0,0533	*
Первомайський р-н	0,286	0,00002	0,0087	0,054	0,8477	0 ¹	0,2563	*
Печенізький р-н	0,016	-	0,00002	0,00002	0,0572	0,0164	0,0007	*
Сахновщинський р-н	0,126	0,0377	0,0035	0,032	0,1448	0,0438	0,0031	*
Харківський р-н	0,822	0,008	0,032	0,120	0,7291	0,0095	0,0286	*
Чугуївський р-н	15,062	7,833	2,304	0,296	4,186	1,042	0,7174	*
Шевченківський р-н	0,168	0,0044	0,0312	0,0504	0,1705	0,0033	0,0292	*

Примітка: 1 – явища відбулися, але у вимірах менших за ті, що можуть бути виражені використаними у таблиці розрядами;

* – за інформацією Головного управління статистики у Харківській області з 2017 року статзвітністю не передбачено.

2.1.3 Основні забруднювачі атмосферного повітря (за видами економічної діяльності)

Основні забруднювачі атмосферного повітря

Таблиця 2.1.3.1

№ з/п	Підприємство – забруднювач	Відомча приналежність	Валовий викид, тонн		Зменшення/-збільшення/+	Причина зменшення/збільшення
			2016	2017		
1	2	3	4	5	6	7
1.	Зміївська ТЕС ПАТ ДЕК «Центренерго»	Міністерство енергетики та вугільної промисловості України (приватна)	55864,5	34085,8	-21778,7	Відсутність палива та зменшення вироблення теплової та електроенергії, реконструкція енергоблоку

1	2	3	4	5	6	7
2.	Філія «Теплоелектроцентрально» ТОВ «ДВ нафтогазовидобувна компанія»	Міністерство енергетики та вугільної промисловості України (приватна)	14239,6	3095,6	-11144	Відсутність палива та зменшення вироблення теплової та електроенергії
3.	ПрАТ «Харківська ТЕЦ-5»	Міністерство енергетики та вугільної промисловості України (приватна)	5455,7	2802,1	-2653,6	Зменшення обсягів виробництва, сезонність роботи

**Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря
за видами економічної діяльності**

Таблиця 2.1.3.2

<i>Види економічної діяльності</i>	<i>Код за КВЕД-2010</i>	<i>Обсяги викидів по регіону, тонн</i>
1	2	3
Усі види економічної діяльності		44 955,6
Сільське, лісове та рибне господарство	A	1 977,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B	10 999,1
Переробна промисловість	C	6 614,2
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D	19 227,6
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E	690,8
Будівництво	F	23,1
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	659,6
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	3 118,4
Тимчасове розміщування й організація харчування	I	2,8
Інформація та телекомунікації	J	–
Фінансова та страхова діяльність	K	0,3
Операції з нерухомим майном	L	344,7
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	16,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	41,1
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	O	815,9
Освіта	P	127,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	279,1
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	15,7
Надання інших видів послуг	S	2,6

На території Харківської області до стаціонарних джерел забруднення слід віднести викиди потужних промислових підприємств, особливо підприємства теплоенергетичної та нафтогазовидобувної промисловості. Основні забруднювачі атмосферного повітря: Зміївська ТЕС ПАТ «Центренерго», Філія «Теплоелектроцентрально» ТОВ «ДВ нафтогазовидобувна компанія», ПрАТ «Харківська ТЕЦ-5», АТ «Укргазвидобування» філія ГПУ «Шебелинкагазвидобування».

2.2 Транскордонне забруднення атмосферного повітря

За інформацією Харківського регіонального центру з гідрометеорології у Харківській області спостереження за транскордонним переносом забруднюючих речовин в атмосферному повітрі не проводяться.

2.3 Якість атмосферного повітря в населених пунктах

Харківський регіональний центр з гідрометеорології проводить спостереження за забрудненням атмосферного повітря міста Харкова на 10 стаціонарних пунктах спостереження (ПСЗ), обладнаних комплектними лабораторіями «ПОСТ-1» та «ПОСТ-2».

Спостереження проводяться щоденно та цілодобово, крім святкових днів. В 2017 році всього відібрано та проаналізовано 46 642 проби повітря на 20 забруднюючих інгредієнтів.

Індекс забруднення атмосфери міста (ІЗА) в 2017 році дорівнював 4,54, у 2016 році – 4,75.

Аналізуючи, в цілому, стан атмосферного повітря м. Харків у 2017 році було відмічено незначне зменшення вмісту сажі, середньорічна концентрація $0,03 \text{ мг/м}^3$ (2016 рік – $0,04 \text{ мг/м}^3$), формальдегіду $0,002 \text{ мг/м}^3$ (2016 рік – $0,003 \text{ мг/м}^3$), заліза – $0,69 \text{ мкг/м}^3$ (2016 рік – $0,82 \text{ мкг/м}^3$), міді – $0,06 \text{ мкг/м}^3$ (2016 рік – $0,18 \text{ мкг/м}^3$); нікелю – $0,02 \text{ мкг/м}^3$ (2016 рік – $0,03 \text{ мкг/м}^3$), цинку – $0,07 \text{ мкг/м}^3$ (2016 рік – $0,10 \text{ мкг/м}^3$).

Спостерігалось несуттєве збільшення вмісту пилу, середньорічна концентрація $0,10 \text{ мг/м}^3$ (2016 рік – $0,08 \text{ мг/м}^3$), оксиду вуглецю, середньорічна концентрація $3,1 \text{ мкг/м}^3$ (2016 рік – $3,0 \text{ мкг/м}^3$), діоксиду азоту $0,03 \text{ мг/м}^3$ (2016 рік – $0,02 \text{ мг/м}^3$).

На рівні 2016 року залишився вміст діоксиду азоту, сульфатів, оксиду азоту, сірководню, фенолу, аміаку, кадмію, марганцю, свинцю та хрому.

У 2017 році збільшився відсоток проб з концентраціями, перевищуючими відповідні гранично допустимі по оксиду вуглецю з 5,1% до 7,2%, по пилу з 1,6% до 2,6%; зменшився по сажі з 3,3% до 1,9%.

Максимальні концентрації перевищували відповідні гранично допустимі максимально разові по пилу в 3,0 рази, оксиду вуглецю – в 3,0 рази, сажі – в 1,9 разів, фенолу – в 2,0 рази.

ПИЛ. Спостереження за вмістом пилу в атмосферному повітрі міста проводяться на всіх 10 стаціонарних пунктах спостереження. Всього відібрано і проаналізовано у 2017 році 6 967 проб повітря, з них 2,6% мали концентрації, що перевищують гранично допустимий норматив (в 2016 році – 1,6%).

Стан забруднення атмосфери міста пилом дещо погіршився. Середньорічна концентрація пилу в цілому по місту становить $0,10 \text{ мг/м}^3$ (в 2016 році – $0,08 \text{ мг/м}^3$), середньодобова гранично допустима концентрація дорівнювала $0,15 \text{ мг/м}^3$, тобто середньорічна концентрація пилу в цілому по місту не перевищувала середньодобову гранично допустиму норму.

Індекс забруднення атмосферного повітря пилом становив 0,65.

В 2017 році найбільш запиленим виявився район Іванівки (ПСЗ № 13, вул. Пашенківська, 4). Середньорічна концентрація пилу в цьому районі становила $0,32 \text{ мг/м}^3$, що в 2,1 рази перевищує норму (в 2016 році – $0,26 \text{ мг/м}^3$). Всього відібрано і проаналізовано в цьому районі 837 проб повітря на пил, з них 21,6% - перевищували норматив. Індекс забруднення атмосфери пилом – 2,11 (в 2016 році – 1,75).

Збільшилось забруднення пилом атмосферного повітря:

- в районі пр. Героїв Сталінграду (ПСЗ № 18). Індекс забруднення становив 0,79 (в 2016 році – 0,69). Повторюваність проб повітря з концентраціями, вищими за норму, дорівнювала 0,2% (в 2016 році – 0,4%). Середньорічна концентрація – $0,12 \text{ мг/м}^3$ (в 2016 році – $0,10 \text{ мг/м}^3$). Максимальна концентрація перевищувала норму в 1,2 рази;

- в районі Салтівського шосе, 120 (ПСЗ № 19). Індекс забруднення становив 0,45 (в 2016 році – 0,34). Повторюваність проб повітря з концентраціями, вищими за норму, дорівнювала 0,4% (в 2016 році – 0%). Середньорічна концентрація $0,07 \text{ мг/м}^3$ (в 2016 році – $0,05 \text{ мг/м}^3$). Максимальна концентрація перевищувала норму в 1,2 рази;

- в Центральному районі (ПСЗ № 11, пров. Театральний, 6). Індекс забруднення становив 0,34 (в 2016 році – 0,22). Середньорічна концентрація $0,05 \text{ мг/м}^3$ (в 2016 році – $0,03 \text{ мг/м}^3$). Максимальна концентрація не перевищувала норматив;

- в районі Холодної гори (ПСЗ № 16, вул. Холодногірська, 4). Середньорічна концентрація $0,07 \text{ мг/м}^3$ (в 2016 році – $0,05 \text{ мг/м}^3$). Індекс забруднення – 0,46 (в 2016 році – 0,3);

- в районі Сокольників (ПСЗ № 17, ріг вул. Дерев'янка та Белгородського шосе). Середньорічна концентрація $0,09 \text{ мг/м}^3$ (в 2016 році – $0,07 \text{ мг/м}^3$). Максимальна концентрація не перевищувала норматив. Індекс забруднення – 0,6 (в 2016 році – 0,45);

- в районі вул. Врубеля, 53 (ПСЗ № 21). Середньорічна концентрація становила $0,06 \text{ мг/м}^3$ (в 2016 році – $0,05 \text{ мг/м}^3$). Індекс забруднення – 0,37 (в 2016 році – 0,35). Максимальна концентрація не перевищувала встановлений норматив;

- в районі 15 міської лікарні (ПСЗ № 24, вул. Академіка Павлова, 46). Індекс забруднення становив 0,39 (в 2016 році – 0,29). Середньорічна концентрація – $0,06 \text{ мг/м}^3$ (в 2016 році – $0,04 \text{ мг/м}^3$). Максимальна концентрація не перевищувала норму.

На рівні 2016 року вміст пилу в районі 607 мкр. Салтівського житлового масиву (ПСЗ № 12), середньорічна концентрація – $0,04 \text{ мг/м}^3$.

Зменшився вміст пилу в районі Павлового Поля (ПСЗ № 9, вул. 23 Серпня, 34). Індекс забруднення становив 0,52 (в 2016 році – 0,58). Середньорічна концентрація – 0,08 мг/м³ (в 2016 році – 0,09 мг/м³). Максимальна концентрація не перевищувала норму.

ДІОКСИД АЗОТУ. Спостереження за вмістом діоксиду азоту в атмосферному повітрі міста проводяться на всіх 10 стаціонарних пунктах спостереження.

За звітний період (2017 рік) відібрано і проаналізовано 9 487 проб повітря. Середньорічна концентрація діоксиду азоту в цілому по місту становила 0,03 мг/м³ при гранично допустимій середньодобовій нормі 0,04 мг/м³. Індекс забруднення атмосфери діоксидом азоту в цілому по місту становив 0,67 (в 2016 році – 0,61). Максимальна концентрація не перевищувала встановлений норматив.

Збільшився вміст діоксиду азоту:

- в районі пр. Героїв Сталінграду (ПСЗ № 18). Середньорічна концентрація становила 0,03 мг/м³ (в 2016 році – 0,02 мг/м³). Індекс забруднення діоксидом азоту цього району – 0,79;

- в районі Салтівського шосе (ПСЗ № 19). Середньорічна концентрація становила 0,03 мг/м³ (в 2016 році – 0,02 мг/м³). Індекс забруднення діоксидом азоту цього району – 0,7.

На рівні минулого року середньорічні концентрації діоксиду азоту:

- в районі Павлового поля (ПСЗ № 9) – 0,03 мг/м³, індекс забруднення 0,72;
- в Центральному районі (ПСЗ № 11) – 0,02 мг/м³, індекс забруднення 0,52;
- в районі Салтівки (ПСЗ № 12) – 0,02 мг/м³, індекс забруднення 0,49;
- в районі Іванівки (ПСЗ № 13) – 0,03 мг/м³, індекс забруднення 0,73;
- в районі Холодної гори (ПСЗ № 16) – 0,03 мг/м³, індекс забруднення 0,76;
- в районі Сокольників (ПСЗ № 17) – 0,03 мг/м³, індекс забруднення 0,73;
- в районі Баварії (ПСЗ № 21) – 0,02 мг/м³, індекс забруднення 0,56.
- в районі 15 міської лікарні (ПСЗ № 24) – 0,03 мг/м³, індекс забруднення 0,71.

ОКСИД ВУГЛЕЦЮ. Спостереження за вмістом оксиду вуглецю в атмосфері міста проводяться на всіх 10 пунктах спостереження. Всього у 2017 році на вміст оксиду вуглецю відібрано і проаналізовано 5 575 проб повітря.

Середньорічна концентрація оксиду вуглецю в цілому по місту становила 3,1 мг/м³. Середньодобова гранично допустима концентрація становила 3,0 мг/м³. Індекс забруднення атмосфери міста оксидом вуглецю дорівнював 1,03 (в 2016 році – 0,99).

Аналізуючи рівень забруднення атмосфери міста по середньорічних концентраціях, відмічаємо збільшення вмісту оксиду вуглецю:

- в Центральному районі (ПСЗ № 11) з 3,3 мг/м³ в 2016 році до 3,6 мг/м³ в 2017 році;

- в районі Іванівки (ПСЗ № 13) з 2,4 мг/м³ (2016 рік) до 3,2 мг/м³;

- в районі Холодної гори (ПСЗ № 16) з 3,2 мг/м³ (2016 рік) до 3,4 мг/м³;

- в районі Сокольників (ПСЗ № 17) з 3,0 мг/м³ (2016 рік) до 3,4 мг/м³;

- в районі Салтівського шосе (ПСЗ № 19) з 2,8 мг/м³ (2016 рік) до 3,3 мг/м³;

- в районі 15 міської лікарні (ПСЗ № 24) з 2,5 мг/м³ (2016 рік) до 2,7 мг/м³ в 2017 році.

Незначно зменшився вміст оксиду вуглецю в районі Салтівки (ПСЗ № 12) з 2,3 мг/м³ в 2016 році до 2,1 мг/м³ в 2017 році; в районі пр. Героїв Сталінграду (ПСЗ № 18) - з 4,4 мг/м³ до 4,0 мг/м³; в районі Баварії (ПСЗ № 21) - з 2,7 мг/м³ до 2,4 мг/м³.

На рівні 2016 року забруднення оксидом вуглецю району Павлового поля (3,0 мг/м³).

Максимальні концентрації перевищували максимально разову гранично допустиму норму в районах Салтівки та Салтівського шосе в 3,0 рази; в районі пр. Героїв Сталінграду - в 2,6 рази; в районах Центральному, Іванівки та Холодної гори - в 2,2 рази; в районах Павлового поля та 15 міської лікарні - в 1,8 рази; в районі Сокольників - в 2,0 рази; в районі Баварії - в 1,4 рази.

ФЕНОЛ. Спостереження за вмістом фенолу в атмосферному повітрі міста проводяться на 3 стаціонарних пунктах спостереження. Всього в 2017 році відібрано і проаналізовано 3 198 проб повітря на вміст фенолу.

У 2017 році середньорічна концентрація фенолу в цілому по місту залишилась на рівні 2016 року і дорівнювала 0,002 мг/м³ (ГДКс.д. 0,003 мг/м³).

Індекс забруднення атмосфери міста фенолом становив 0,5. Максимальна концентрація перевищувала норматив в 2,0 рази.

Рівень забруднення атмосферного повітря фенолом по районах міста:

- в районі вулиці 23 Серпня – 0,002 мг/м³. Індекс забруднення атмосферного повітря фенолом цього району – 0,42. В цьому районі максимальна концентрація не перевищувала гранично допустимий норматив;

- в районі Іванівки – 0,002 мг/м³. Індекс забруднення – 0,53. Максимальна концентрація перевищувала гранично допустимий норматив в 2,0 рази;

- в районі Холодної гори. Середньорічна концентрація становила 0,002 мг/м³. Індекс забруднення – 0,57. Максимальна концентрація перевищувала гранично допустимий норматив в 1,3 рази.

ФОРМАЛЬДЕГІД. Спостереження за вмістом формальдегіду в атмосферному повітрі міста проводяться на 7 стаціонарних пунктах спостереження. Всього у 2017 році відібрано і проаналізовано 7 434 проби повітря на вміст формальдегіду.

В 2017 році відмічалось незначне зменшення вмісту формальдегіду в атмосферному повітрі. Середньорічна концентрація формальдегіду в цілому по місту 0,002 мг/м³ (в 2016 році – 0,003 мг/м³).

Індекс забруднення атмосфери формальдегідом в цілому по місту становив 0,53, в 2016 році – 0,76.

У 2017 році зменшився вміст формальдегіду:

- в районі Павлового поля (ПСЗ № 9) - середньорічна концентрація становила 0,002 мг/м³ (в 2016 році – 0,003 мг/м³), індекс забруднення становив 0,7;

- в районі Холодної гори (ПСЗ № 16) - середньорічна концентрація становила 0,002 мг/м³ (в 2016 році – 0,003 мг/м³), індекс забруднення – 0,54;

- в районі Сокольників (ПСЗ № 17) - середньорічна концентрація становила 0,002 мг/м³ (в 2016 році – 0,003 мг/м³), індекс забруднення – 0,48;

- в районі пр. Героїв Сталінграду (ПСЗ № 18) - середньорічна концентрація становила $0,002 \text{ мг/м}^3$ (в 2016 році – $0,003 \text{ мг/м}^3$), індекс забруднення – 0,66.

На рівні 2016 року залишився вміст формальдегіду:

- в Центральному районі (ПСЗ № 11) - середньорічна концентрація становила $0,003 \text{ мг/м}^3$, індекс забруднення – 0,76;

- в районі Салтівки (ПСЗ № 12) - середньорічна концентрація становила $0,002 \text{ мг/м}^3$, індекс забруднення – 0,34;

- в районі 15 міської лікарні (ПСЗ № 24) - середньорічна концентрація становила $0,002 \text{ мг/м}^3$, індекс забруднення – 0,34.

Середньорічні концентрації формальдегіду по районах міста були на рівні середньодобової гранично допустимої концентрації (ГДКс.д. – $0,003 \text{ мг/м}^3$).

ВАЖКІ МЕТАЛИ. Спостереження за вмістом важких металів в атмосферному повітрі міста проводяться в районі Сокольників (ПСЗ № 17, ріг вул. Дерев'янка та Белгородського шосе), в районі Салтівки (ПСЗ № 19, Салтівське шосе) та в Центральному районі (ПСЗ № 11, пров. Театральний).

Аналізуючи дані проб повітря на важкі метали, відмічаємо:

зменшення середньомісячних концентрацій заліза – $0,69 \text{ мкг/м}^3$ ($0,82 \text{ мкг/м}^3$ – в 2016 році), міді – $0,06 \text{ мкг/м}^3$ ($0,18 \text{ мкг/м}^3$ – в 2016 році), нікелю – $0,02 \text{ мкг/м}^3$ ($0,03 \text{ мкг/м}^3$ – в 2016 році), цинку – $0,07 \text{ мкг/м}^3$ ($0,10 \text{ мкг/м}^3$ – в 2016 році);

на рівні 2016 року залишився вміст кадмію ($0,0 \text{ мкг/м}^3$), марганцю ($0,02 \text{ мкг/м}^3$), свинцю ($0,03 \text{ мкг/м}^3$) та хрому ($0,02 \text{ мкг/м}^3$).

В Центральному районі (ПСЗ № 11) відмічалось зменшення вмісту заліза – $0,57 \text{ мкг/м}^3$ (в 2016 році – $0,66 \text{ мкг/м}^3$), міді – $0,07 \text{ мкг/м}^3$ (в 2016 році – $0,46 \text{ мкг/м}^3$), нікелю – $0,02 \text{ мкг/м}^3$ (в 2016 році – $0,03 \text{ мкг/м}^3$), свинцю – $0,03 \text{ мкг/м}^3$ (в 2016 році – $0,04 \text{ мкг/м}^3$), цинку – $0,08 \text{ мкг/м}^3$ (в 2016 році – $0,12 \text{ мкг/м}^3$).

В районі Сокольників зменшились середньорічні концентрації заліза – 0,75 (в 2016 році – $0,77 \text{ мкг/м}^3$), нікелю – 0,02 (в 2016 році – $0,03 \text{ мкг/м}^3$), цинку – 0,06 (в 2016 році – $0,07 \text{ мкг/м}^3$).

В районі Салтівки (ПСЗ № 19) зменшились середньорічні концентрації заліза – $0,77 \text{ мкг/м}^3$ (в 2016 році – $1,04 \text{ мкг/м}^3$), нікелю – $0,01 \text{ мкг/м}^3$ (в 2016 році – $0,03 \text{ мкг/м}^3$), та цинку – $0,05 \text{ мкг/м}^3$ (в 2016 році – $0,11 \text{ мкг/м}^3$).

По середньомісячних значеннях вміст всіх перелічених металів в межах відповідних гранично допустимих концентрацій.

Лабораторією Харківського регіонального центру з гідрометеорології проводились також спостереження за забрудненням атмосферного повітря міста діоксидом сірки, аміаком, сірководнем, оксидом азоту, розчинними сульфатами. Концентрації всіх вище перелічених шкідливих домішок в межах відповідних гранично допустимих норм.

Аналізуючи рівень забруднення атмосфери міста шкідливими домішками по індексу забруднення в різних районах міста, відмічаємо:

покращення якості атмосферного повітря: в районі ПСЗ № 9 (вул. 23 Серпня) – 3,48 (в 2016 році – 4,25), Центральному районі (ПСЗ № 11) – 2,92 (в 2016 році – 3,02), в районі 607 мкр. Салтівського житлового масиву

(ПСЗ № 12) – 1,91 (в 2016 році – 2,09), в районі вул. Врубеля (ПСЗ № 21) – 1,88 (в 2016 році – 1,90);

незначне погіршення відмічаємо в районі Іванівки (ПСЗ № 13, вул. Пашенківська) – 4,87 (в 2016 році – 4,24), в районі Холодної гори (ПСЗ № 16, вул. Холодногірська, 4) – 3,57 (в 2016 році – 3,40), в районі Сокольників (ПСЗ № 17) – 3,11 (в 2016 році – 3,07), в районі пр. Героїв Сталінграду (ПСЗ № 18) – 4,33 (в 2016 році – 4,25), в районі Салтівського шосе (ПСЗ № 19) – 2,48 (в 2016 році – 2,14); в районі вул. Академіка Павлова (ПСЗ № 24) – 2,60 (в 2016 році – 2,52).

Аналізуючи матеріали спостережень за станом атмосферного повітря міста Харків за 5 останніх років відзначаємо тенденцію до погіршення атмосферного повітря по оксиду вуглецю, діоксиду азоту, фенолу, формальдегіду, сажі.

Намітилась незначна тенденція щодо покращення якості атмосферного повітря по залізу, марганцю, міді, свинцю, хрому та цинку.

Не змінився рівень забруднення по пилу, діоксиду сірки, сірководню, аміаку, оксиду азоту, кадмію та нікелю.

2.4 Стан радіаційного забруднення атмосферного повітря

Стан радіаційного забруднення атмосферного повітря в Харківській області зумовлено наявністю підприємств, організацій та установ, що використовують радіоактивні речовини у відкритому вигляді.

На території Харківської області знаходиться 6 підприємств, організацій та установ, які використовують радіоактивні речовини у відкритому вигляді.

Суб'єктами діяльності вживаються відповідні заходи, спрямовані на покращення стану атмосферного повітря, зокрема, контроль за вентиляційними та повітроочисними пристроями щодо забезпечення захисту від радіоактивних забруднень повітряного середовища робочих приміщень і атмосферного повітря до встановлених рівнів.

У 2017 році радіаційних інцидентів та радіаційних аварій на території Харківської області при поводженні з радіоактивними речовинами у відкритому вигляді не зафіксовано. Стан радіаційної безпеки задовільний.

2.5 Використання озоноруйнівних речовин

Спостереження за станом озонового шару ведеться в Україні на шести озонметричних станціях, розміщених у містах: Борисполі, Києві, Львові, Прилуках, Сімферополі та Тернополі.

Вплив озоноруйнівних речовин на довкілля є загрозою здоров'ю для населення та біосфери. Як свідчать спостереження, за загальним вмістом озону над територією України, за останні роки товщина озонового шару зменшилась приблизно на 5%.

За рішенням XIII/8 та XIV/4 Монреальського протоколу, Україні надано можливість використовувати озоноруйнівні речовини, а саме – хлорфторвуглеводні у секторі виробництва медичних дозованих інгаляторів для лікування хворих на астму та гостру легеневу недостатність (ТОВ «Мікрофарм» м. Харків), що підпадає під визначення Монреальського

протоколу як «життєво необхідні потреби». Обсяг хладону 134а, використаного у 2017 році ТОВ «Мікрофарм», становить 19,462 тонни, обсяг виробництва аерозолів (у т.ч. експорт) – 88,326 тонн, обсяг експорту аерозолів (враховано у обсязі виробництва) – 19,172 тонни.

2.6 Вплив забруднюючих речовин на здоров'я людини та біорізноманіття

Головним управлінням Держпродспоживслужби у Харківській області та ДУ «Харківський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України» відповідно до Положення про Державну санітарно-епідеміологічну службу України, затвердженого Указом Президента України від 06 квітня 2011 року № 400/2011 (зі змінами), Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2015 року № 667 (зі змінами), та Порядку організації та проведення моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09 березня 1999 року № 343 (зі змінами), проводиться постійний моніторинг рівнів забруднення атмосферного повітря з метою отримання, обробки, узагальнення та аналізу інформації про рівень забруднення атмосферного повітря, оцінки стану забруднення атмосферного повітря, його змін і ступеня небезпечності, а також державний нагляд за дотриманням суб'єктами господарювання вимог санітарного законодавства в галузі охорони атмосферного повітря як одного з найважливіших для здоров'я людини факторів середовища життєдіяльності.

Так, у 2017 році для потреб Головного управління Держпродспоживслужби в Харківській області всього було проведено 11 192 дослідження стану атмосферного повітря на території Харківської області, з яких виявлено перевищення нормативів ГДК в 136 дослідженнях, що становить 1,2%. Найбільша питома вага проб атмосферного повітря з перевищенням ГДК зареєстрована в Ізюмському, Барвінківському, Борівському, Кегичівському, Куп'янському, Чугуївському, Дворічанському, Сахновщинському, Близнюківському, Печенізькому, Шевченківському районах, містах Куп'янськ, Чугуїв та Лозова.

У 2017 році на території міста Харків було проведено 3 848 досліджень атмосферного повітря на вміст забруднюючих речовин. Перевищення нормативів ГДК забруднюючих речовин виявлено у 112 дослідженнях, що становить 2,9%.

Найбільший рівень забруднення атмосферного повітря виявлено на центральних вулицях міста: по вул. Сумській, 128-а та вул. Весніна – напроти КП «ЦПК ім. М. Горького», по вул. Сумській, б.б.42, 48, 56 та на Майдані Свободи – напроти Саду Шевченка, по просп. Московському, б.б.32, 33, 43 – біля Майдану Небесної сотні, по просп. Московському та вул. Броненосця Потьомкіна – біля Майдану захисників України.

У досліджених пробах атмосферного повітря, відібраних на автошляхах, було виявлено перевищення нормативів гранично допустимих концентрацій по оксиду вуглецю, бензину, толуолу, ксилолу. Рівень забруднення атмосферного

повітря на більшості автошляхів міста Харкова пояснюється зростанням інтенсивності руху автотранспорту, відсутністю ефективних транспортних розв'язок та імовірно низькою якістю пального.

В зоні впливу підприємств на межі нормативної санітарно-захисної зони було відібрано проби атмосферного повітря для проведення 424-х досліджень, питома вага нестандартних досліджень становила 3,8%. Перевищення нормативів гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин по формальдегіду, вуглецю оксиду, ксилолу та бензолу виявлено в зоні впливу ковбасного цеху «Запорожець-4» по вул. Москалівській, 5.

На території загальноосвітніх шкіл були відібрані проби атмосферного повітря для проведення 64-х досліджень. Перевищень ГДК забруднюючих речовин не виявлено.

2.7 Заходи, спрямовані на покращення стану атмосферного повітря

Основним напрямом діяльності, спрямованим на покращення стану атмосферного повітря в Харківській області, є зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних та пересувних джерел за рахунок впровадження заходів по охороні атмосферного повітря.

За даними Головного управління статистики у Харківській області витрати на охорону навколишнього природного середовища у 2017 році склали всього 1 240 788,9 тис. грн. (у фактичних цінах), з них на охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату – 148 034,9 тис. грн.

На території Харківської області основними забруднювачами атмосферного повітря є потужні промислові підприємства паливно-енергетичного комплексу: Зміївська ТЕС ПАТ «Центренерго», Філія «Теплоелектроцентрально» ТОВ «ДВ нафтогазовидобувна компанія», ПрАТ «Харківська ТЕЦ-5», КП «Харківські теплові мережі». Сумарний вклад зазначених підприємств в забруднення атмосферного повітря стаціонарними джерелами викидів області у 2017 році склав більше 42%.

Основними джерелами забруднення атмосферного повітря на Зміївській ТЕС ПАТ «Центренерго» є котлоагрегати, фізичне зношення яких складає 51,3-99,6%.

Згідно з наказом Міністерства енергетики та вугільної промисловості України (далі – Міненерговугілля України) від 20.04.2012 № 253 було визначено терміни проведення реконструкції енергоблоків Зміївської ТЕС.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2013 року № 1058 схвалено техніко-економічне обґрунтування «Реконструкція енергоблоку № 1 Зміївської ТЕС ПАТ «Центренерго».

За останньою інформацією підприємства, виконання робіт з реконструкції енергоблоку № 1 Зміївської ТЕС ПАТ «Центренерго» заплановано в період з 01.09.2017 по 01.04.2019 року згідно з наказом Міненерговугілля України від 31.10.2016 № 684 «Про підготовку обладнання електростанцій та теплових мереж до надійної та ефективної роботи у 2017 році та в осінньо-зимовий період 2017/2018 років».

У 2017 році за кошти ПАТ «Центренерго» на Зміївській ТЕС проведено технічне переоснащення енергоблоків №№ 2, 5 для їх переведення на вітчизняне вугілля газової групи. Крім того, на виконання плану природоохоронних заходів на підприємстві проведено поточний ремонт пилогазоочисного обладнання на енергоблоках №№ 1-6, 8, 10 та проведено контроль їх ефективності, з метою запобігання пиління золошлаковідвалу здійснюється зрошення сухих пляжів, покриття гребенів дамб та проїзних частин. Також, проведено контроль токсичності (димності) відпрацьованих газів автомобілів.

Згідно з планом природоохоронних заходів у 2017 році філією «Теплоелектроцентрально» ТОВ «ДВ нафтогазовидобувна компанія» проведено поточний ремонт золотловлювачів. На ПрАТ «Харківська ТЕЦ-5» у 2017 році проведено перевірку газоочисних установок на відповідність проектній ефективності.

3. Зміна клімату

3.1 Тенденції зміни клімату

Харківський регіональний центр з гідрометеорології проводить спостереження за фактичним станом погоди, питання зміни клімату займаються кліматологи Центральної геофізичної обсерваторії м. Київ.

В цілому ж стан погоди в Харківській області у 2017 році можливо охарактеризувати наступними показниками.

Середньорічна температура по Харківській області за 2017 рік становила 9,4⁰ тепла. Середня температура за літній період (з 25 травня по 26 вересня) становила 20,3⁰ тепла. Середня температура за зимовий період (з 15 листопада 2016 року по 18 лютого 2017 року) становила 4,4⁰ морозу.

На погоду у **січні** 2017 року впливали поля низького тиску, які формувалися під впливом теплих Атлантичних повітряних мас, та антициклони, що зароджувалися в холодних арктичних районах і переміщувалися на територію України. Ввечері 6 січня Харківська область опинилася під впливом атмосферних фронтів південного циклону. Спостерігався сильний сніг, за даними метеостанції Слобожанське, випав дуже сильний сніг: 22 мм за 8 годин. Починаючи з 8 січня, по місту та області під впливом теплих фронтів склалися умови для утворення ожеледі, а в подальшому і складних відкладень. 11-12 січня, за даними метеостанції Великий Бурлук, складні відкладення становили 52 мм і досягли критеріїв стихійного гідрометеорологічного явища (далі - СГЯ). Синоптична ситуація, яка склалася 30-31 січня (приземний антициклон та глибокий висотний антициклон), сприяла суттєвому зниженню температури повітря у північно-східному регіоні України. Висота снігового покриву наприкінці місяця по області становила 18-36 см.

На початку **лютого** середньодобова температура повітря була нижче норми на 4⁰. З 4 лютого погодні умови змінилися внаслідок переміщення циклону з заходу. Спостерігалось ускладнення погодних умов: сильний сніг,

налипання мокрого снігу, туман. Починаючи з 18 лютого, завдяки зональному переносу, у Харківській області середньодобова температура досягла позитивних позначок – почалася весна.

Перший весняний місяць 2017 року видався теплим та дружнім. Метеорологічна весна надійшла в область ще 19 лютого. З початку **березня** і до останніх днів середньодобові температури повітря утримувалися на плюсових позначках. З 5 березня в області повністю зійшов сніговий покрив. Аномально високі температури формувалися під впливом переміщень теплого повітря з Атлантики та Середземномор'я. Розподіл баричних полів над Європою – поля низького тиску над північною половиною Європи, гребенів та антициклонів над південною половиною, сприяв адвентивному підвищенню температур. Погоду першої декади березня формували баричні поля високого тиску. Спостерігалася суха тепла погода. Відсутність хмарності вдень сприяла значному прогріву приземних температур, а також наявність хмарності в нічні години не дозволяла мінімальним температурам знизитися до морозів.

У другій та третій декадах **березня** на погоду впливали атмосферні фронти в системах циклонічних полів, центри яких знаходилися над північною половиною Європи. У Харківській області пройшли дощі. В окремі дні спостерігалися тумани. В останню п'ятитнівку березня в області була нестійка погода. Серія «пірнаючих» циклонів, які рухалися через область у південно-східному напрямку, формувала нестійку погоду в регіоні. Випадали опади у вигляді дощу та мокрого снігу. У теплих секторах циклонів розвивалася купчасто-дощова хмарність, на якій відмічалася перша гроза та посилення шквального вітру. Відбувалися значні коливання температури повітря, але середньодобові температури залишилися високими. В останній день березня різко похолодало – відбулося вторгнення холодного арктичного повітря. Ніч 31 березня найхолодніша за весь місяць.

Квітень 2017 року виявився нестійким. Протягом першої декади місяця погодні умови обумовлювала переважно тилова частина висотної улоговини. Істотних опадів не спостерігалася, температура повітря теж істотно не відхилялась від норми. У другій декаді, протягом 18-19 квітня, під час проходження активного південного циклону, спостерігалися складні погодні умови: дощ, льодяний дощ, мокрий сніг, налипання мокрого снігу, посилення вітру до 17 м/с. Вночі 19 квітня, за даними метеостанції Слобожанське, спостерігалася СГЯ – кількість опадів 25 мм у вигляді мокрого снігу та снігу. Протягом 18-22 квітня утримувалася холодна погода, середньодобові температури становили 0-5⁰ тепла, що було на 5-10⁰ нижче за норму. 18-25 квітня на поверхні ґрунту, місцями у повітрі спостерігалися заморозки.

Протягом **травня** спостерігалася нестійка погода. Особливо складною та холодною видалася друга декада місяця. Випадали дощі різної інтенсивності, гриміли грози, середня добова температура становила 8-13⁰ тепла, що нижче за норму на 5-8⁰. Такі погодні умови на Слобожанщині обумовила меридіональна циркуляція та висотний циклон. Протягом третьої декади циркуляція повітряних мас поступово змінювалася на зональну. Температура повітря підвищувалася і наприкінці місяця денна температура вже досягнула 30⁰.

Заморозки на поверхні ґрунту спостерігалися вночі 6 та 11 травня внаслідок вторгнення повітряних мас з півночі Росії.

На початку **червня** погода формувалася під впливом Скандинавського прохолодного циклону, температура повітря вночі знижувалася до 3^0 тепла, на висоті 2 см спостерігалися місцями заморозки до 1^0 . З 6 червня температура повітря суттєво підвищилася, випадали невеликі дощі, гриміли грози. Погодні умови були зумовлені переважно зональним переносом повітря. Наприкінці місяця, внаслідок переміщення гарячого повітря з півдня, середньодобова температура досягла 25^0 . Нестійкий характер погоди протягом 27-30 червня був зумовлений малоградієнтним полем. Місцями випадали сильні дощі до 18 мм та град діаметром 8 мм.

Липень видався найтеплішим місяцем 2017 року. Цей місяць був помірно теплим, але посушливим. У середньому кожен другий день місяця був з опадами та їх кількість набагато менша за кліматичну норму. Положення баричних полів над Європою не сприяло переміщенню активних атмосферних фронтів на територію області. Широтний перенос повітряних мас сприяв швидким змінам баричних полів. Більшість днів у липні проходили під впливом малоградієнтних полів та тилових частин улоговин. Кількість опадів при проходженні атмосферних фронтів була невеликою і розподіл по області нерівномірний. Останні дні липня на територію України рухався циклон з південного заходу з активними атмосферними фронтами. Переміщення атмосферних фронтів супроводжувалося активною грозовою діяльністю, шквалистим посиленням вітру до 23 м/с, по області місцями випадали сильні дощі. Після проходження циклону в області знизилася температура повітря.

На погоду більшої половини **серпня** впливали поля високого тиску та переміщення сухого жаркого повітря з території Північної Африки на початку місяця, а протягом другої декади на територію Харківщини надходило сухе континентальне повітря з Калмикії та Туркменії. Ці повітряні маси і формували температурний режим в регіоні. Протягом 17 діб середньодобова температура була вище 25^0 , максимальна температура повітря по області досягла 36^0 . Істотних опадів майже не було. Після проходження фронту 23 серпня, погоду формувало зональне переміщення атмосферного повітря. Температура значно знизилася, спостерігалися короткочасні дощі різної інтенсивності.

На погодні умови Харківщини протягом майже всього **вересня** впливали поля високого тиску, лише на самому початку місяця погода була обумовлена циклоном з південного сходу. Тому дощі спостерігалися лише з 1 по 8 вересня. Далі істотних опадів не спостерігалось. За даними метеостанції Харків, 12, 18 та 21 вересня був перевищений абсолютний максимум на ці дати. Температура 12 вересня досягла $30,7^0$ замість $29,2^0$ 1955 року, 18 вересня – $33,1^0$ замість $29,1^0$ у 1994 році, 21 вересня – $30,0^0$ замість $27,5^0$ у 2015 році. Починаючи з 26 вересня, коли почалося надходження арктичного повітря з північних районів Росії, середньодобова температура знизилася до $6-12^0$ тепла – почалася осінь. З 28 по 30 вересня температура повітря та температура на поверхні ґрунту становила $0-5^0$ морозу.

Протягом **жовтня** 2017 року на погодні умови Харківської області переважно впливали повітряні маси атлантичного походження. Невеликі опади

у вигляді дощу, спостерігалися тумани у другій половині місяця. На початку місяця, з 2 по 4 жовтня, на поверхні ґрунту та місцями у повітрі відмічалися заморозки. Наприкінці жовтня, внаслідок впливу європейського циклону та атмосферних фронтів, пов'язаних з ним, спостерігалася вітряна дощова холодна погода. Максимальна швидкість вітру досягла 17 м/с.

На початку **листопада** Харківська область була під впливом тилової частини європейського циклону. Спостерігалася вітряна дощова, з мокрим снігом, погода. Цікаві погодні умови спостерігалися ввечері 12 листопада внаслідок переміщення приземного циклону зі Скандинавії: випадали дощі різної інтенсивності, гриміли грози, у Золочеві випав град діаметром 2 мм, під час проходження атмосферного фронту вітер посилювався до 19 м/с. 19-21 листопада, внаслідок переміщення циклону у південних областях України (Одеса-Крим-Азов) та атмосферних фронтів, пов'язаних з ним, у Харківській області спостерігалася тепла дощова погода. Найбільш інтенсивні дощі випали вдень 20 листопада, кількість опадів склала 15-26 мм, ввечері на сході області прогриміли грози. Починаючи з 22 листопада, на Слобожанщину почало поступати холодне повітря з півночі, середньодобові температури перейшли у бік від'ємних значень, випадали невеликі опади, відмічалася слабка ожеледь.

Аномально тепла погода протягом **грудня** 2017 року була обумовлена переміщенням повітряних мас з півдня та південного заходу. Опади випадали майже щодня, але період сильних опадів 18-19 грудня, спостерігався внаслідок переміщення південного циклону. Середньодобові температури повітря з 10 по 18 грудня та з 27 по 31 грудня були вище за норму до 10-12⁰. 10 грудня екстремальний максимум досяг 10,2⁰ тепла замість 6,6⁰ тепла 1982 року, 16 грудня максимальна температура досягла 8,8⁰ тепла замість 7,0⁰ тепла 2006 року.

3.2 Національна система оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів

Національна система оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів (далі – Національна система) – це система організаційно-технічних заходів щодо спостереження, збирання, оброблення, передачі і збереження інформації, необхідної для оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів.

Національна система охоплює всі види діяльності, які призводять (можуть призвести) до антропогенних викидів парникових газів в атмосферне повітря із джерел (підприємства, цехи, агрегати, установки, транспортні засоби тощо), а також ті, що пов'язані з абсорбцією парникових газів.

Національна система передбачає:

- оцінку даних про антропогенні викиди та поглинання парникових газів;
- підготовку щорічного національного кадастру антропогенних викидів та поглинання парникових газів і національного повідомлення з питань зміни клімату, відповідно до вимог Кіотського протоколу;
- планування та проведення суб'єктами господарювання щорічної інвентаризації антропогенних викидів та поглинання парникових газів;

- складання щорічного національного кадастру антропогенних викидів та поглинання парникових газів і контроль за його якістю;
- забезпечення архівного зберігання інформації щорічного національного кадастру антропогенних викидів та поглинання парникових газів і матеріалів до нього.

Порядок функціонування національної системи оцінки антропогенних викидів та поглинання парникових газів визначено Кабінетом Міністрів України.

Забезпечення функціонування національної системи оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів покладається на Міністерство екології та природних ресурсів України (далі – Мінприроди). Мінприроди:

- запитує у міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій, підприємств, установ та організацій усіх форм власності інформацію, необхідну для оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів;
- розробляє із залученням заінтересованих центральних і місцевих органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання та затверджує план проведення інвентаризації;
- у разі потреби уточнює коефіцієнти антропогенних викидів та абсорбції парникових газів;
- розміщує національний кадастр антропогенних викидів та абсорбції парникових газів на своєму веб-сайті для інформування громадськості та обговорення;
- подає Секретаріатові Рамкової конвенції ООН про зміну клімату за погодженням з Міністром екології та природних ресурсів України відповідно до методичних рекомендацій із звітності, прийнятих конференціями Сторін Конвенції, національний кадастр антропогенних викидів та абсорбції парникових газів з включенням до нього даних за кожен рік починаючи з 1990 року як базового та здійснює його супроводження;
- забезпечує архівне зберігання інформації національного кадастру антропогенних викидів та абсорбції парникових газів і матеріалів до нього.

Протягом 2017 року запитів щодо надання інформації, необхідної для оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, до Департаменту екології та природних ресурсів Харківської обласної державної адміністрації не надходило.

3.3 Політика та заходи у сфері скорочення антропогенних викидів парникових газів та адаптації до зміни клімату

При розробці національного кадастру парникових газів (далі – ПГ) в Україні згідно з рекомендаціями МДЕЗК враховувались три парникові гази прямої дії: вуглекислий газ (CO_2), метан (CH_4), закис азоту (N_2O) та ПГ непрямої дії: монооксид вуглецю (CO), оксиди азоту (NO_x) та леткі неметанові органічні сполуки (NMVOCs).

Основне джерело викидів ПГ – це енергетика (82%).

В Харківській області робота по скороченню парникових газів була розпочата ще у 2003 році.

У 2017 році в Харківській області на 32 котельних житлово-комунального господарства та інших об'єктах проведено роботи з модернізації, реконструкції, технічного переоснащення та заміні котлів та котлоагрегатів (усього 52 одиниці), направлені на зниження споживання природного газу (орієнтовно на 432,3 тис. м³), і як наслідок на скорочення викидів парникових газів. Проведення робіт по технічному переоснащенню котлоагрегатів на Зміївській ТЕС ПАТ «Центренерго» теж призвели до фактичного зниження у 2017 році викидів парникових газів.

За останні роки спостерігається скорочення викидів діоксиду вуглецю (табл. 3.2.1).

Викиди діоксиду вуглецю в атмосферне повітря за період 2013-2017 роки

Таблиця 3.2.1

Рік	Обсяги викидів, млн. тонн		
	Усього	У тому числі	
		стаціонарними джерелами	пересувними джерелами
1	2	3	4
2013	13,4	11,9	1,5
2014	11,0	9,6	1,4
2015	6,6	5,4	1,2
2016	7,2	7,2	*
2017	5,8	5,8	*
* – за інформацією Головного управління статистики у Харківській області з 2016 років статзвітністю не передбачено			

4. Водні ресурси

4.1 Водні ресурси та їх використання

Харківська область розташована на вододілі двох річкових басейнів – Дона (Сіверського Дінця) та Дніпра. Територіально до басейну Сіверського Дінця належать 17 адміністративних районів, до території Дніпра – 10. Регіон має надзвичайно низьку забезпеченість водними ресурсами – 1,8% від загальних водних ресурсів України.

4.1.1 Загальна характеристика

Водні ресурси Харківської області формуються за рахунок транзитної притоки поверхневих вод по р. Сіверський Донець, місцевого річкового стоку, що формується в межах області, стічних, шахтних і кар'єрних вод, а також експлуатаційних запасів підземних вод.

По території області протікає 867 річок, загальною протяжністю – 6 405 км, з них довжиною більше 10 км – 172 річки протяжністю – 4 666,6 км. З них, згідно класифікації річок України, одна відноситься до великих – Сіверський Донець довжиною – 1 053 км (в межах області – 375 км), шість – до середніх річок, до яких відносяться Оскіл, Уди, Лопань, Мерла, Оріль, Самара. Решта річок відноситься до категорії малих.

Площі земель, зайняті водними об'єктами, складають 91,3 тис. га (2,9% території області), в тому числі під водосховищами і ставками 46,3 тис. га.

В області:

– збудовано 57 водосховищ (басейн р. Сіверський Донець – 42, басейн р. Дніпро – 15), загальним об'ємом 15 млн. м³, площа дзеркала 33 тис. га.

– налічується 2 538 ставків (басейн р. Сіверський Донець – 1 708, басейн р. Дніпро – 830), загальним об'ємом 229 млн. м³ та площею дзеркала 13 тис. га.

В гідрографічному відношенні територія області розміщена в межах басейнів р. Сіверський Донець (21,93 тис. км² або 69,8% території області) і р. Дніпро (9,47 тис. км² або 30,2% території області).

4.1.2 Водозабезпеченість територій Харківської області

Середньобагаторічна забезпеченість сумарними водними ресурсами на 1 мешканця в Харківській області складає 1,3 тис. м³/рік, в тому числі річковим стоком – 0,8 тис. м³/рік.

Джерелом водопостачання населення та галузей економіки є підземні та поверхневі води басейну річок Сіверського Дінця та Дніпра.

Забезпечення маловодних регіонів області (Лозівський, Первомайський, Харківський райони) та м. Харків здійснюється за рахунок перекидання води з Краснопавлівського водосховища по каналу Дніпро-Донбас. Об'єм забору з Краснопавлівського водосховища у 2017 році склав 50,8 млн.м³.

Обсяг затверджених експлуатаційних запасів підземних вод – 1 034,59 тис. м³/добу (377,6 млн. м³/рік) та дорівнює 26,7% від прогнозних, і складає 0,38 м³/добу на одного мешканця та 32,9 м³/добу на 1 км² площі.

4.1.3 Водокористування та водовідведення

Основні показники використання і відведення води, млн. м³

Таблиця 4.1.3.1

Показники	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6
Забрано води з природних водних об'єктів - всього	388,3	338,2	291,3	328,6	270,3
у тому числі для використання	386,3	336,2	287,5	322,5	263,6
Спожито свіжої води (включаючи морську) з неї на	341,4	309,2	247,0	281,6	210,9
виробничі потреби	166,2	128,4	118,1	158,3	101,7
побутово-питні потреби	136,9	145,3	122,7	117,2	103,6
зрошення	3,323	3,876	3,054	2,8	2,744
сільськогосподарські потреби	3,632	3,344	2,929	3,1	2,691
ставково-рибне господарство	31,35	28,21	-	-	-
Втрати води при транспортуванні	100,8	80,64	89,3	92,8	103,3
Загальне водовідведення з нього	347,4	303,3	292,1	329,6	559,8
у поверхневі водні об'єкти	343,6	299,3	288,4	325,1	270,3
у тому числі					
забруднених зворотних вод	12,49	11,56	10,71	9,77	9,81

1	2	3	4	5	6
з них без очищення	6,168	6,095	5,578	4,3	4,909
нормативно очищених	211,5	204,0	198,7	202,8	198,1
нормативно чистих без очистки	119,6	83,75	79,0	110,2	60,1
Обсяг оборотної та послідовно використаної води	1722	1322	609,3	791	274,0
Частка оборотної та послідовно використаної води, %	96,64	95,88	92,7	93	91,8
Потужність очисних споруд	503,8	505,1	503,5	505,7	504,5

* - наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 16.03.2015 № 78 затверджено Порядок ведення державного обліку водокористування, яким змінено порядок заповнення звіту про використання води за формою 2ТП-водгосп (річна) для водокористувачів, які використовують воду для рибогосподарських потреб (риборозведення).

Забір, використання та відведення води у 2017 році, млн. м³

Таблиця 4.1.3.2

Назва водного об'єкту	Забрано води із природних водних об'єктів	Використано води	Водовідведення у поверхневі водні об'єкти	
			всього	з них забруднених зворотних вод
1	2	3	4	5
Басейн р. Сіверський Донець	261,0	185,7	266,0	7,17
Басейн р. Дніпро	9,3	25,19	4,345	2,644

4.2 Забруднення поверхневих вод

Згідно бази даних за формою 2ТП-водгосп (річна) за 2017 рік кількість підприємств, що мають скиди зворотних вод до поверхневих водних об'єктів, становить 98, із них: 81 – в басейні р. Сіверський Донець, 17 – в басейні Дніпра. Із загальної кількості підприємств 76 – мають очисні споруди перед скидом у водні об'єкти.

Ефективну очистку забезпечують очисні споруди 33 водокористувачів, що складає 43% від загальної їх кількості (76 очисних споруд), в тому числі по видам очистки: біологічної очистки – 24, механічної очистки – 9. Із вказаної кількості очисних споруд біологічної і механічної очистки 2 очисні споруди здійснюють фізико-хімічну очистку.

Потужність очисних споруд, згідно даних за формою 2ТП-водгосп (річна) за 2017 рік становить – 504,5 млн. м³, в тому числі перед скидом до водного об'єкту – 481,0 млн. м³ (табл. 4.2.1).

Потужність очисних споруд перед скидом у поверхневі водні об'єкти та об'єми зворотних вод згідно форми 2ТП-водгосп (річна) за 2017 рік, що надійшли на очисні споруди в розподілі по галузях економіки

Таблиця 4.2.1

Галузі економіки	Потужність о/с, млн.м ³ /рік		Скинуто стічних вод, млн.м ³ /рік	Скинуто нормативно-очищених, млн.м ³ /рік	% очистки
	всього	В тому числі перед скидом у водний об'єкт			
1	3	4	5	6	7
Промисловість	40,88	28,20	60,2	3,844	6,4

1	3	4	5	6	7
Сільське господарство	2,577	-	6,702	-	-
Житлово-комунальне господарство	454,1	447,4	202,7	194	95,7
Інші	6,943	5,4	0,698	0,256	36,7
Разом	504,5	481,0	270,3	198,1	73,3

4.2.1 Скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та очистка стічних вод

У 2017 році, згідно звітів про використання води за формою 2ТП-водгосп (річна), скинуто забруднюючих речовин у водні об'єкти: сухий залишок – 163 400 тонн, сульфати – 43 420 тонн, хлориди – 23 380 тонн, ХСК – 10 360 тонн, нітрати – 6 669 тонн, завислі речовини – 2 631 тонна, БСК₅ – 2 001 тонна, азот амонійний – 415 тонн, нітрити – 136 тонн, кальцій – 7,681 тонн, фосфати – 635,0 тонн, магній – 3,012 тонн, нафтопродукти – 134,8 тонн, залізо загальне – 52,56 тонн, СПАВ – 39,95 тонн, натрій – 10,37 тонн, цинк – 4,364 тонн, алюміній – 0,004 тонни, марганець – 0,051 тонни, нікель – 4,033 тонн, мідь – 0,701 тонни, хром⁺⁶ – 0,816 тонни.

Значна кількість забруднюючих речовин припадає на житлово-комунальну галузь: сухий залишок – 156 600 тонн (95,8%), сульфати – 41 410 тонн (95,4%), хлориди – 22 480 тонн (96,2%), ХСК – 10 000 тонн (96,5%), нітрати – 6 598 тонн (98,9%), завислі речовини – 2 528 тонн (96,1%), БСК₅ – 1 931 тонна (96,5%), азот амонійний – 406 тонн (97,8%), нітрити – 134 тонни (98,5%), фосфати – 618,1 тонни (97,3%), нафтопродукти – 133,9 тонни (99,3%), залізо загальне – 51,15 тонни (97,3%), СПАВ – 38,90 тонни (97,4%), цинк – 4,349 тонни (99,7%), марганець – 0,051 тонни (100%), нікель – 4,031 тонни (99,9%), мідь – 0,692 тонни (98,7%), хром⁺⁶ – 0,813 тонни (99,9%).

Із загального скиду нормативно-очищених зворотних вод в області 198,148 млн. м³ скид на спорудах механічної очистки складає 1,366 млн. м³ (0,006%), біологічної очистки – 196,5 млн. м³ (99,19%) та фізико-хімічної очистки – 0,282 млн. м³ (0,001%).

4.2.2 Основні забруднювачі водних об'єктів (за сферами діяльності)

Використання та відведення води підприємствами галузей економіки протягом 2017 року наведено у таблиці 4.2.2.1.

Використання та відведення води підприємствами
(за сферами діяльності) протягом 2017 року, млн. м³

Таблиця 4.2.2.1

Сфери діяльності	Використано води	з неї на:		Відведено зворотних вод у поверхневі водні об'єкти		
		побутово-питні потреби	виробничі потреби	всього	у т.ч. забруднених	з них: без очищення
1	2	3	4	5	6	7
Електроенергетика	86,82	20,65	66,17	55,42	0,463	-

1	2	3	4	5	6	7
Вугільна промисловість	-	-	-	-	-	-
Металургійна промисловість	0,148	0,058	0,091	-	-	-
Хімічна та нафтохімічна промисловість	0,081	0,035	0,046	0,051	-	-
Машинобудування	2,723	0,936	1,786	1,038	0,451	0,413
Нафтогазова промисловість	0,652	0,151	0,501	0,073	-	-
Житлово-комунальне господарство	91,18	74,92	16,21	202,7	3,826	-
Сільське господарство	14,98	0,245	9,42	6,702	4,045	4,045
Харчова промисловість	5,047	0,714	4,333	0,794	0,584	0,354
Транспорт	1,788	1,290	0,498	0,291	0,002	-
Промисловість будівельних матеріалів	0,796	0,172	0,624	2,645	-	-
Інші галузі	6,685	4,429	2,021	0,586	0,443	0,097
Усього	210,9	103,6	101,7	270,3	9,814	4,909

4.2.3 Транскордонне забруднення поверхневих вод

Протягом 2017 року лабораторною службою Сіверсько-Донецького басейнового управління водних ресурсів здійснювався моніторинг на транскордонних водних об'єктах.

Моніторингові спостереження впродовж року проводились в односторонньому порядку по 5 створах басейну р. Сіверський Донець на кордоні Харківської (Україна) та Белгородської (Росія) областей: р. Сіверський Донець (с. Огірцеве), р. Вовча (с. Землянки), р. Уди (с. Окоп), р. Лопань (с. Козача Лопань), р. Оскіл (с. Тополі).

Загалом за 2017 рік у прикордонних створах транскордонних водних об'єктів на території Харківської області було відібрано 32 проби води, виконано 1 068 визначень, з них гідрохімічних – 840, токсикологічних – 200 та радіологічних – 28.

Оцінка якості води у створах прикордонних водних об'єктів виконувалася, згідно з «Нормативами екологічної безпеки водних об'єктів, що використовуються для потреб рибного господарства», затвердженими наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 30.07.2012 № 471.

Відзначались незначні перевищення по БСК₅ (3,0 мг/дм³) у створі р. Лопань, с. Козача Лопань (1,3 ГДК). По ХСК (50,0 мг/дм³), завислих речовинах (25,0 мг/дм³) та по мінеральному фосфору (0,7 мг/дм³) перевищень нормативу не відзначалося. Вміст хлорорганічних пестицидів і триазинових гербіцидів не перевищував ГДК ДСанПіН 8.1.2.3.4-000-2001 «Допустимі дози, концентрації, кількості та рівні вмісту пестицидів у сільськогосподарській сировині, харчових продуктах, повітрі робочої зони, атмосферному повітрі, воді водоймищ, ґрунті». Вміст радіонуклідів стронцію-90 і цезію-137 у поверхневих водах був значно нижчий Державних гігієнічних нормативів (2,0 Бк/дм³).

В цілому вміст основних показників по мінералізації, органічних, біогенних, специфічних, токсикологічних та радіологічних речовин варіює на рівні минулого року та у межах середньобагаторічних значень.

У 2017 році якісний стан транскордонних водних об'єктів в зоні діяльності Сіверсько-Донецького басейнового управління водних ресурсів оцінюється як задовільний, без тенденції до погіршення.

4.3 Якість поверхневих вод

На території Харківської області державний моніторинг поверхневих водних об'єктів здійснюється лабораторією моніторингу вод Харківського регіонального управління водних ресурсів Сіверсько-Донецького басейнового управління водних ресурсів відповідно до Положення про Державну систему моніторингу спостережень, постановами Кабінету Міністрів України від 20.07.1996 № 815 та від 30.03.1998 № 391, а також за Програмою моніторингу поверхневих вод, затвердженою наказом Державного агентства водних ресурсів України від 10.02.2015 № 14, зі змінами та доповненнями у відповідності з наказом від 31.08.2015 № 90.

У Харківській області об'єктами спостережень у 2017 році були 7 річок, 2 водосховища та 1 канал. Контроль якості води проводився в басейнах річок Сіверський Донець та Дніпро у 26 створах, у тому числі Харківською лабораторією моніторингу вод Харківського регіонального управління водних ресурсів – у 18 створах. Розподіл створів моніторингу по водним об'єктам наведено нижче:

Басейн р. Сіверський Донець:

р. Сіверський Донець – 10 створів

- 944 км, с. Огірцеве, кордон з Російською Федерацією;
- 872 км, Печенізьке водосховище, смт Печеніги;
- 813 км, нижче впадіння р. Уди, с. Есхар;
- 793 км, м. Зміїв, нижче р. Мжа, с. Задонецьке;
- 712 км, нижче м. Балаклея, с. Червона Гусарівка;
- 640 км, вище каналу «Дніпро-Донбас», с. Петровське;
- 630 км, нижче впадіння каналу «Дніпро-Донбас», с. Червоний Шахтар;
- 610 км, вище м. Ізюм; (поновлено з червня 2015 року)
- 600 км, нижче м. Ізюм;
- 573 км, с. Яремівка, границя Донецької і Харківської областей.

р. Вовча (ліва притока р. Сіверський Донець, 941 км) - 2 створи

- 62 км, с. Землянки, кордон з Російською Федерацією;
- 1 км, гирло, с. Гатище.

р. Тетлега (права притока р. Сіверський Донець, 829 км) - 1 створ

- 1 км, гирло, с. Кочеток.

р. Уди (права притока р. Сіверський Донець, 815 км) - 4 створи

- 134 км, с. Окоп, кордон з Російською Федерацією;
- 79 км, смт Пересічне, вище м. Харків;
- 41 км, с. Хорошево, нижче м. Харків;
- 3 км, гирло, с. Есхар.

- р. Лопань (ліва притока р. Уди, 55 км) - 2 створи*
 - 69 км, с. Казача Лопань, кордон з Російською Федерацією;
 - 1 км, гирло, м. Харків.
- р. Харків (ліва притока р. Лопань, 11 км) - 2 створи*
 - 54 км, с. Стрілече, кордон з Російською Федерацією;
 - 1 км, гирло, м. Харків.
- р. Оскіл (ліва притока р. Сіверський Донець, 580 км) - 3 створи*
 - 176 км, с. Тополі, кордон з Російською Федерацією;
 - 112 км, нижче м. Куп'янська;
 - 11 км, Червонооскільське водосховище, нижній б'єф.

Басейн р. Дніпро:

Канал «Дніпро–Донбас» - 2 створи:

- 256 км, Канал «Дніпро–Донбас», с. Грушеваха;
 - 216 км каналу, Краснопавлівське водосховище, нижній б'єф;
- (поновлено з червня 2015 року).*

Створи спостережень встановлені на типових ділянках по руслу основних водотоків, в місцях впадіння приток, на яких здійснюється активна господарська діяльність, а також в місцях розташування великих питних водозаборів та комплексного призначення, в міжобласних моніторингових створах.

Створена система спостережень дозволяє отримувати об'єктивну інформацію про стан якості водних ресурсів з урахуванням основних джерел, які впливають на його формування, відстежувати тенденції змін якості поверхневих вод у просторі і часі.

Дослідження проводились за встановленою періодичністю (щомісячно, щоквартально, 3 рази на рік та 2 рази на рік) за гідрохімічними, радіологічними, токсикологічними, гідробіологічними та бактеріологічними показниками.

4.3.1 Оцінка якості вод за гідрохімічними показниками

Якісний стан поверхневих вод за показниками хімічного складу розглянуто за основними групами (блоками): за показниками сольового складу, вмісту органічних, біогенних та специфічних речовин, а також розчинних газів.

Розглянуто 20 створів, які розташовані вздовж водотоку р. Сіверський Донець та у гирлах основних приток (всього по басейну р. Сіверський Донець розташовано 41 створ, де здійснюються регулярні гідрохімічні дослідження).

У 2017 році концентрація сольових показників в усіх пунктах спостережень вздовж водотоку р. Сіверський Донець та у гирлах основних приток знаходиться майже на рівні 2016 року (коливання в межах 0,1-7%) та незначно варіює у межах середньобагаторічних значень.

Вміст сольових показників у поверхневих водних об'єктах басейну р. Сіверський Донець має певні закономірності та визначається ґрунтово-кліматичними і геологічними особливостями. Спостерігається високий природний вміст цих показників по руслу р. Сіверський Донець та притоках нижче впадіння р. Оскіл.

На формування хімічного складу води, окрім природних географічних факторів, значний вплив здійснює антропогенний фактор – скиди промислових підприємств та високомінералізовані шахтні води (у басейнах річок Казенний Торець та Бахмутка).

В цілому по басейну р. Сіверський Донець основний відсоток скиду стічних вод припадає на Міські ОСВ № 1 Комплексу «Харківводовідведення» (Диканівські очисні споруди) та Міські ОСВ № 2 Комплексу «Харківводовідведення» (Безлюдівські очисні споруди) КП «Харківводоканал» – 138,92 та 51,03 млн. м³ відповідно (46% від загального обсягу по басейну). Відповідно до вищезазначеного, доля скиду сольових показників (сухий залишок) цих підприємств у загальному скиді складає 66%.

У 2017 році вздовж водотоку р. Сіверський Донець концентрація органічних показників варіює по БСК₅ відносно ГДК у водоймах рибогосподарського призначення від 0,8 до 1,3; у гирлах приток – від 0,9 до 1,5. Підвищений вміст органічних речовин у поверхневих водних об'єктах басейну пов'язаний з активною господарською діяльністю, скидом забруднених стічних та зворотних вод. Нафтопродукти у деяких створах не виявлено, в інших створах – у межах середньобагаторічних значень.

Концентрації органічних речовин в усіх пунктах спостережень вздовж водотоку р. Сіверський Донець та у гирлах основних приток майже на рівні 2016 року (коливання в межах 0,1-6%) та незначно варіює у межах середньобагаторічних значень.

У 2017 році вміст біогенних речовин у поверхневих водних об'єктах басейну р. Сіверський Донець у порівнянні з ГДК у водоймах рибогосподарського призначення характеризується наступним чином:

- по азоту амонійному у гирлах основних приток перевищення спостерігається по річках Уди (1,5 ГДК) та Нижня Біленька (1,5 ГДК);
- по фосфатах вздовж водотоку р. Сіверський Донець перевищення нормативів спостерігається на ділянці створів 813-712 км в межах 1,05-1,12 ГДК та у гирлі р. Уди - 1,6 ГДК.

Концентрації нітратів та нітритів у поверхневих водних басейну у 2017 році на рівні 2016 року та незначно варіює у межах середньобагаторічних значень, окрім створів р. Уди та р. Сіверський Донець нижче впадіння р. Уди (813 км від гирла), де концентрація нітритів у 1,5-2 рази менше середньобагаторічних значень.

В цілому концентрація біогенних речовин майже на рівні 2016 року (коливання в межах 0,3-10%) та середньобагаторічних значень. Вміст біогенних речовин значно підвищується після впадіння р. Уди, що пов'язано зі скидами з Міських ОСВ № 1 Комплексу «Харківводовідведення» (Диканівські очисні споруди) та Міських ОСВ № 2 Комплексу «Харківводовідведення» (Безлюдівські очисні споруди) КП «Харківводоканал».

За даними державного обліку водокористування за формою 2ТП-водгосп найбільший скид біогенних речовин – 75% від загального обсягу, здійснюється Міськими ОСВ № 1 Комплексу «Харківводовідведення» (Диканівські очисні споруди) та Міськими ОСВ № 2 Комплексу «Харківводовідведення» (Безлюдівські очисні споруди) КП «Харківводоканал» до басейну р. Уди.

У 2017 році концентрація сольових показників в усіх пунктах спостережень вздовж водотоку р. Сіверський Донець та у гирлах основних приток знаходиться майже на рівні 2016 року (коливання в межах 0,3-15%) та незначно варіює у межах середньобагаторічних значень. Вміст синтетичних поверхнево-активних речовин (СПАР), заліза загального, алюмінію та кобальту у більшості створів нижче за середньо багаторічні показники.

Окремі специфічні показники (ртуть та феноли) у створах спостережень не виявлені.

Вздовж водотоку р. Сіверський Донець концентрації специфічних речовин збільшуються після впадіння найбільш забруднених приток річок Уди, Казенний Торець та Бахмутка, що пов'язано з інтенсивною господарською діяльністю та антропогенним навантаженням.

Кисневий режим задовільний. Концентрація розчинного кисню у 2017 році в усіх пунктах спостережень в басейні р. Сіверський Донець на рівні 2016 року та середньо багаторічних спостережень.

4.3.2 Гідробіологічна оцінка якості вод та стан гідробіоценозів

Огляд стану гідробіоценозів водних об'єктів м. Харкова та Харківської області за 2017 рік за даними Харківського регіонального центру з гідрометеорології наведено у таблиці 4.3.2.1.

Стан гідробіоценозів водних об'єктів м. Харкові та Харківській області за 2017 рік

Таблиця 4.3.2.1

Водний об'єкт, пункт спостереження	Коротка характеристика стану гідробіоценозів	Тенденція
1	2	3
БАСЕЙН Р. СІВЕРСЬКИЙ ДОНЕЦЬ		
р. Сіверський Донець, м. Зміїв, м. Ізюм	Чисельність і біомаса фітопланктону на всій ділянці спостережень залишались на минулорічному рівні, загальне видове багатство суттєво не змінилось. Розвиток фітопланктону у створах м. Зміїв і м. Ізюм був досить рівним по сезонах. Частка діатомових α -мезосапробних водоростей (індикатори забруднених вод) у створах м. Зміїв і м. Ізюм значно збільшувалась у січні, і досягала максимальних значень 85,7% у створі 6км нижче м. Зміїв. Якість вод погіршувалась до 3–4-го, 4-го класів взимку, а у створі 6 км нижче м. Зміїв і влітку.	Стабілізація ¹ фітопланктону
р. Уди, м. Харків	Видове багатство фітопланктону зросло у три рази. У всіх створах влітку і восени спостерігалось «цвітіння» синьо-зелених водоростей. Максимальний їх розвиток спостерігався у жовтні (початковий ступінь). Протягом року синьо-зелені β -мезосапробні водорості були домінуючою групою. Планктонні ценози перебували у досить стабільному стані, їх розвиток був рівним по створах і по сезонах. Чисельні характеристики розвитку фітопланктону (чисельність і біомаса) і видове багатство значно зросли, порівняно з минулим роком. Стан зоопланктонного угруповання не змінився. Якість вод	Покращення, початковий рівень органічного забруднення

1	2	3
	протягом року у всіх пробах відповідала 3-му класу (помірно забруднені води).	
р. Лопань, м. Харків	Видове багатство фітопланктону зросло у два рази, зоопланктону – дещо знизилось. У створі в межах м. Харків у другій половині літа та восени було зафіксовано «цвітіння» синьо-зелених водоростей <i>Oscillatoria agardhii</i> (89,3-94,9% від загальної чисельності). Значення біомаси синьо-зелених водоростей в ці періоди свідчили про початкове «цвітіння» вод. Максимального розвитку угруповання рослинного планктону досягало у жовтні. Фітопланктон нижнього створу був значно багатшим, ніж верхнього. Загалом, спостерігався нерівномірний розвиток планктонних ценозів та нестабільний їх стан. Гіллястовусі ракоподібні, наявність яких свідчить про благополучний екологічний стан водного об'єкта, були знайдені лише у верхньому створі. У створі в межах м. Харків гіллястовусі ракоподібні були відсутні. Якість вод за фітопланктоном в усіх пробах характеризувалась 3-м класом (помірно-забруднені води).	Стабілізація початкові процеси евтрофікації
р. Харків, м. Харків	Кількісні характеристики розвитку фітопланктону, порівняно з минулим роком, зросли у два рази, зоопланктону – залишались на минулорічному рівні. Протягом вегетаційного періоду у фітопланктоні розвивались переважно β -мезосапробні водорості різних систематичних груп. У серпні та жовтні відбувався масовий розвиток (до 98% від загальної чисельності) синьо-зеленої водорості <i>Oscillatoria agardhii</i> . Значення біомаси синьо-зелених водоростей в ці періоди свідчили про початкове «цвітіння» вод. Угруповання зоопланктону перебувало в стабільному стані, домінували оліго-, β -оліго-мезосапроби (індикатори чистих вод). У зоопланктоні домінували гіллястовусі і веслоногі ракоподібні. Стабільний розвиток зоопланктону.	Стабілізація зі збільшенням видового багатства фітопланктону
р. Оскіл, м. Куп'янськ	Чисельність, біомаса, кількість видів фітопланктону були невисокими по створах і сезонах, його розвиток був на мінімальному рівні. В пробах були знайдені поодинокі клітини водоростей. Домінували β -мезосапробні водорості – індикатори помірно забруднених вод. Розвиток зоопланктонного угруповання був досить стабільний, але чисельні характеристики (чисельність, біомаса і видовий склад), як і минулого року, були невисокими. У всіх пробах тваринного планктону домінували гіллястовусі рачки. Загалом 3-й клас якості вод	Екологічний регрес фітопланктону

1 – збереження в порівнянні з минулими роками кількісних та якісних характеристик ценозів, стала екологічна ситуація.

2 – процес повільного погіршення екологічної ситуації, порушення структури угруповань.

Найбільш забруднені водні об'єкти за результатами гідробіологічних спостережень

Таблиця 4.3.2.3

Водний об'єкт, створ	Дата	Клас якості вод	Показник*
р. Сіверський Донець 1,5 км вище м. Зміїв	04.01	4	ФП

Примітка: * – ФП – фітопланктон

4.3.3 Мікробіологічна оцінка якості вод з огляду на епідемічну ситуацію

Головним управлінням Держпродспоживслужби в Харківській області у рамках проведення моніторингу у сфері санітарно-епідеміологічного благополуччя, на який виділені кошти з державного бюджету, за 2017 рік проведено 29 670 досліджень питної води, з них щодо визначення:

- мікробіологічних показників – 7 240, з них 559 не відповідали нормативним вимогам, що становило 7,7%;

- органолептичних показників – 3 428, з них 41 не відповідали нормативним вимогам, що становило 1,2%;

- санітарно-хімічних показників – 15 060, з них 468 не відповідали нормативним вимогам, що становило 3,11%;

- паразитологічних показників – 1 658, всі досліджені проби відповідали нормативним вимогам;

- вірусологічних показників – 2 284, всі досліджені проби відповідали нормативним вимогам.

Загальна кількість досліджень з відхиленнями від нормативних показників склала 1 068, що становить 3,6% від загальної кількості проведених досліджень.

За результатами отриманих незадовільних результатів лабораторних досліджень питної води керівникам органів місцевого самоврядування, організацій та закладів надано 89 приписів.

4.3.4 Радіаційний стан поверхневих вод

За інформацією Харківського регіонального управління водних ресурсів у 2017 році спостерігався наступний радіаційний стан поверхневих вод:

- *басейн р. Сіверський Донець* – середньорічний вміст штучних радіонуклідів стронцію-90 та цезію-137 у річках басейну р. Сіверський Донець у 2017 році коливався: по стронцію від 0,0175 (р. Сіверський Донець Печенізьке водосховище, 872 км) до 0,0265 Бк/дм³ (р. Казенний Торець гирло, 1 км), по цезію від 0,0242 (р. Сіверський Донець Печенізьке водосховище, 872 км) до 0,038 Бк/дм³ (р. Сіверський Донець нижче м. Лисичанськ, 432 км; р. В. Біленька гирло, 1 км), що значно нижче від встановлених нормативів. Середньорічні значення вмісту радіонуклідів у 2017 році у поверхневих водних об'єктах басейну р. Сіверський Донець майже по всіх створах спостережень нижче ніж у 2016 році та нижче середньо багаторічних показників;

- *басейн р. Дніпро* – середньорічні значення вищевказаних радіонуклідів варіювали по стронцію-90 – від 0,022 Бк/дм³ до 0,029 Бк/дм³ та цезію-137 – від 0,034 Бк/дм³ до 0,035 Бк/дм³, що значно нижчі від встановлених нормативів «Допустимих рівнів вмісту радіонуклідів 137Cs та 90Sr у продуктах харчування та питній воді» (2,0 Бк/дм³).

4.4 Якість питної води та її вплив на здоров'я населення

Щодо здійснення державного нагляду за дотриманням вимог санітарного законодавства в частині забезпечення населення Харківської області якісним питним водопостачанням, впродовж 2017 року спеціалістами Головного управління Держпродспоживслужби в Харківській області було ініційовано комісійні перевірки 50 об'єктів централізованого та 119 об'єктів децентралізованого питного водопостачання спільно з представниками органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. За результатами проведених перевірок найбільш поширеними порушеннями були: відсутність технологічних регламентів, робочих програм виробничого контролю якості питної води, відсутність розроблених проектів організації зон санітарної охорони джерел питного водопостачання, водозабірних споруд, неорганізовані відповідним чином санітарно-захисної смуги навколо споруд, водогонів або зон санітарної охорони, невідповідність якості питної води вимогам санітарного законодавства, відсутність санітарних паспортів інженерних споруд децентралізованого питного водопостачання, незадовільне їх влаштування, відсутність лабораторного контролю якості питної води або не в повному обсязі організовано проведення лабораторного контролю. За результатами проведених комісійних перевірок надано 29 приписів про усунення порушень санітарного законодавства.

З метою забезпечення виконання нормативних вимог щодо утримання джерел децентралізованого водопостачання направлено листи до органів місцевого самоврядування про оформлення санітарних паспортів інженерної споруди децентралізованого питного водопостачання населення (бювет, колодязь чи каптаж джерела) та утримання джерел децентралізованого водопостачання населення у відповідності до вимог ДСанПіН 2.2.4-171-10 «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» та «Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів», затверджених наказом МОЗ України від 19.06.1996 № 173.

Власникам бюветів, колодязів та каптажів джерел запропоновано забезпечити щорічне планове обстеження цих споруд, їх поточного ремонту, чищення та дезінфекції, дезінфекції споруд та знезараження питної води.

Питання забезпечення населення якісною питною водою було заслухано на засіданні регіональної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій Харківської обласної державної адміністрації та на 23 районних засіданнях комісій з питань ТЕБ та НС протягом 2017 року.

У зв'язку з розслідуванням спалаху вірусного гепатиту А у сел. Андріївка Балаклійського району, при якому одним з факторів передачі вірусу є вода, Андріївського селищного голову двічі притягнуто до адміністративної відповідальності за незабезпечення населення питною водою гарантованої якості.

З 01.01.2015 введено в дію більш жорсткі вимоги до санітарно-гігієнічних показників якості питної води відповідно до п. 5 наказу МОЗ України від 12.05.2010 № 400 «Про затвердження державних санітарних норм та правил

«Гігієнічні вимоги до якості питної води призначеної до споживання людиною» ДСанПІН 2.2.4-171-10. Наприклад, згідно з сучасними вимогами до якості питної води в Україні, в водопровідній воді регламентується вміст хлороформу - побічної речовини, що виникає в процесі хлорування води. По Харківській області даний показник в більшості випадків у літній період перевищує нормативне значення.

Результати лабораторних досліджень питної води (централізоване та нецентралізоване водопостачання) на території Харківської області за 2017 рік надано ДУ «Харківський обласний лабораторний центр Міністерства охорони здоров'я України» (таблиці 4.4.1 та 4.4.2).

Результати лабораторних досліджень питної води (централізоване водопостачання)
на території Харківської області за 2017 рік

Таблиця 4.4.1

№ з/п	Адміністративні райони, у тому числі міста обласного значення	Всього централізоване водопостачання (комунальні, відомчі, сільські водогони)											
		санітарно-хімічні показники			мікробіологічні показники						паразитологічні показники		
					всього			з них вірусологічні показники					
		всього проб	з них з перевищенням нормативів	% проб з перевищенням нормативів	всього проб	з них з перевищенням нормативів	% проб з перевищенням нормативів	всього проб	з них з перевищенням нормативів	% проб з перевищенням нормативів	всього проб	з них з перевищенням нормативів	% проб з перевищенням нормативів
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Балаклійський	304	50	16,4	347	28	8,1	25	0	0,0	33	0	0,0
2	Великобурлуцький	543	51	9,4	813	8	1,0	10	0	0,0	5	0	0,0
3	Вовчанський	624	43	6,9	406	13	3,2	11	0	0,0	28	0	0,0
4	Дергачівський	202	50	24,8	185	2	1,1	18	0	0,0	17	0	0,0
5	Золочівський	212	83	39,2	192	13	6,8	12	0	0,0	9	0	0,0
6	Зміївський	532	255	47,9	559	39	7,0	55	0	0,0	93	0	0,0
7	Первомайський	337	92	27,3	537	27	5,0	13	0	0,0	54	0	0,0
	м. Первомайський	91	18	19,8	105	1	1,0	10	0	0,0	5	0	0,0
8	Ізюмський	243	40	16,5	592	44	7,4	14	0	0,0	36	0	0,0
	м. Ізюм	58	5	8,6	390	17	4,4	14	0	0,0	33	0	0,0
9	Барвінківський	179	12	6,7	246	10	4,1	9	0	0,0	30	0	0,0
10	Борівський	105	32	30,5	145	25	17,2	8	0	0,0	4	0	0,0
11	Красноградський	417	22	5,3	382	50	13,1	10	0	0,0	44	0	0,0
12	Зачепилівський	550	28	5,1	510	23	4,5	6	0	0,0	16	0	0,0
13	Кегичівський	121	10	8,3	120	14	11,7	10	0	0,0	12	0	0,0
14	Богодухівський	229	53	23,1	324	14	4,3	9	0	0,0	9	0	0,0
15	Краснокутський	211	32	15,2	301	12	4,0	29	0	0,0	10	0	0,0
16	Куп'янський	513	111	21,6	580	77	13,3	13	0	0,0	119	0	0,0
	м. Куп'янськ	115	19	16,5	179	4	2,2	13	0	0,0	49	0	0,0
17	Дворічанський	147	60	40,8	186	24	12,9	13	0	0,0	70	0	0,0
18	Лозівський	838	495	59,1	457	96	21,0	19	0	0,0	83	0	0,0

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	м. Лозова	435	349	80,2	125	11	8,8	19	0	0,0	15	0	0,0
19	Сахновщинський	303	157	51,8	382	113	29,6	9	0	0,0	10	0	0,0
20	Близнюківський	68	21	30,9	54	11	20,4	8	0	0,0	5	0	0,0
21	Нововодолазький	170	9	5,3	200	23	11,5	10	0	0,0	26	0	0,0
22	Валківський	276	8	2,9	269	5	1,9	10	0	0,0	4	0	0,0
23	Коломацький	46	0	0,0	50	0	0,0	7	0	0,0	3	0	0,0
24	м. Люботин	357	144	40,3	356	18	5,1	6	0	0,0	8	0	0,0
24	Харківський	567	113	19,9	486	8	1,6	46	0	0,0	59	0	0,0
25	Чугуївський	348	42	12,1	458	31	6,8	15	0	0,0	70	0	0,0
	м. Чугуїв	104	0	0,0	180	5	2,8	9	0	0,0	24	0	0,0
26	Печенізький	42	9	21,4	40	7	17,5	8	0	0,0	7	0	0,0
27	Шевченківський	229	33	14,4	242	1	0,4	8	0	0,0	7	0	0,0
Всього по районах області		8713	2055	23,6	9419	736	7,8	411	0	0,0	871	0	0,0
28	м. Харків	917	29	3,2	1659	28	1,7	100	0	0,0	398	0	0,0
Всього по області		9630	2084	21,6	11078	764	6,9	511	0	0,0	1269	0	0,0

Результати лабораторних досліджень питної води
(нецентралізоване водопостачання) на території Харківської області за 2017 рік

Таблиця 4.4.2

№ з/п	Адміністративні райони, у тому числі міста обласного значення	Всього нецентралізоване водопостачання (колодязі та каптажі джерел)								
		санітарно-хімічні показники			мікробіологічні показники			паразитологічні показники		
		всього проб	з них з перевищенням нормативів	% проб з перевищенням нормативів	всього проб	з них з перевищенням нормативів	% проб з перевищенням нормативів	всього проб	з них з перевищенням нормативів	% проб з перевищенням нормативів
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Балаклійський	1244	380	30,5	489	118	24,1	433	0	0,0
2	Великобурлуцький	622	287	46,1	230	63	27,4	230	0	0,0
3	Вовчанський	963	403	41,8	497	185	37,2	478	0	0,0
4	Дергачівський	312	191	61,2	164	19	11,6	79	0	0,0
5	Золочівський	179	119	66,5	129	49	38,0	56	0	0,0

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
6	Зміївський	203	112	55,2	79	49	62,0	54	0	0,0
7	Первомайський	151	129	85,4	124	47	37,9	89	0	0,0
	м. Первомайський	1	0	0,0	0	0		0	0	
8	Ізюмський	193	104	53,9	202	50	24,8	103	0	0,0
	м. Ізюм	30	12	40,0	29	6	20,7	14	0	0,0
9	Барвінківський	143	56	39,2	127	13	10,2	80	0	0,0
10	Борівський	52	37	71,2	25	10	40,0	12	0	0,0
11	Красноградський	353	131	37,1	76	18	23,7	66	0	0,0
12	Зачепилівський	44	11	25,0	2	1	50,0	2	0	0,0
13	Кегичівський	116	65	56,0	33	6	18,2	19	0	0,0
14	Богодухівський	149	70	47,0	60	11	18,3	53	0	0,0
15	Краснокутський	147	112	76,2	41	26	63,4	34	0	0,0
16	Куп'янський	163	45	27,6	43	22	51,2	31	0	0,0
	м. Куп'янськ	27	1	3,7	4	0	0,0	0	0	
17	Дворічанський	108	57	52,8	52	27	51,9	52	0	0,0
18	Лозівський	226	210	92,9	173	80	46,2	19	0	0,0
	м. Лозова	42	40	95,2	33	9	27,3	0	0	
19	Сахновщинський	7	4	57,1	5	2	40,0	1	0	0,0
20	Близнюківський	232	178	76,7	147	43	29,3	18	0	0,0
21	Нововодолазький	625	450	72,0	97	26	26,8	47	0	0,0
22	Валківський	350	218	62,3	68	32	47,1	47	0	0,0
23	Коломацький	94	43	45,7	10	0	0,0	9	0	0,0
	м. Люботин	156	79	50,6	104	26	25,0	88	0	0,0
24	Харківський	814	357	43,9	170	35	20,6	63	0	0,0
25	Чугуївський	204	144	70,6	29	19	65,5	25	0	0,0
	м. Чугуїв	1	1	100,0	1	1	100,0	0	0	
26	Печенізький	23	12	52,2	10	6	60,0	10	0	0,0
27	Шевченківський	22	20	90,9	13	2	15,4	12	0	0,0
Всього по районах області		7895	4024	51,0	3199	985	30,8	2210	0	0,0
28	м. Харків	192	7	3,6	69	17	24,6	61	0	0,0
Всього по області		8087	4031	49,8	3268	1002	30,7	2271	0	0,0

4.5 Заходи щодо покращення стану водних об'єктів

Основними заходами щодо вирішення найважливіших проблемних питань з охорони і раціонального використання водних ресурсів у 2017 році є **реконструкція та будівництво очисних споруд.**

Відповідно до комплексної Програми охорони навколишнього природного середовища в Харківській області на 2009-2013 роки та на перспективу до 2020 року (далі – Програма), затвердженої рішенням Харківської обласної ради від 29 жовтня 2009 року № 1413-V (зі змінами, внесеними рішенням обласної ради від 15 січня 2015 року № 1146-VI), згідно з розподілом коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища і напрямків їх використання у 2017 році, затвердженим рішенням Харківської обласної ради від 23 лютого 2017 року № 392-VII, зі змінами, внесеними рішеннями Харківської обласної ради від 25 травня 2017 року № 447-VII, від 31 серпня 2017 року № 513-VII, від 07 грудня 2017 року № 574-VII та від 21 грудня 2017 року № 639-VII, у 2017 році в рамках Програми по розділу «Охорона і раціональне використання водних ресурсів» передбачено фінансування заходів на загальну суму 30 363,5 тис. грн., профінансовано – 22 534,3 тис. грн. (74,2% від запланованих обсягів), освоєно – 20 271,3 тис. грн. (66,8% до планового обсягу фінансування), в тому числі за наступними заходами:

1. Будівництво модульних очисних споруд в с. Богуславка Борівського району Харківської області – обсяг фінансування – 2 843,1 тис. грн., профінансовано – 2 789,5 тис. грн., освоєно – 2 789,5 тис. грн.

2. Будівництво модульних очисних споруд в с. Нагірне Зачепилівського району Харківської області – обсяг фінансування – 965,3 тис. грн., профінансовано – 965,3 тис. грн., освоєно – 955,0 тис. грн.

3. Реконструкція очисних споруд в с. Феськи, Золочівський район, Харківська область – обсяг фінансування – 378,2 тис. грн., профінансовано – 275,2 тис. грн., освоєно – 275,2 тис. грн.

4. Реконструкція очисних споруд із застосуванням технології «Біоплато» в селі Бірки Зміївського району – обсяг фінансування – 2 083,0 тис. грн., профінансовано – 2 083,0 тис. грн., освоєно – 2 078,1 тис. грн.

5. Реконструкція очисних споруд каналізації Малоданилівської селищної ради Дергачівського району Харківської області (коригування) – обсяг фінансування – 4 500,0 тис. грн., профінансовано – 2 200,5 тис. грн., освоєно – 2 200,5 тис. грн.

6. Реконструкція очисних споруд по вул. Комарова в смт Золочів, Золочівський район, Харківська область – обсяг фінансування – 4 751,6 тис. грн., профінансовано – 4 751,6 тис. грн., освоєно – 4 728,3 тис. грн.

7. Реконструкція каналізаційного колектора Д-160 мм по вулиці Корольова в смт Золочів Харківської області – обсяг фінансування – 1 489,3 тис. грн., профінансовано – 1 489,3 тис. грн., освоєно – 1 481,2 тис. грн.

8. Реконструкція системи водовідведення стічних вод по вул. Гастелло, Зміївська, Харківська, Дніпропетровська, в-д Лозовського м. Мерефа

Харківського району – обсяг фінансування – 2 953,0 тис. грн., профінансовано – 0,0 тис. грн., освоєно – 0,0 тис. грн.

9. Реконструкція каналізаційної насосної станції № 2 в смт Шевченкове, Шевченківського району, Харківської області – обсяг фінансування – 1 246,0 тис. грн., профінансовано – 1 246,0 тис. грн., освоєно – 0,0 тис. грн.

10. Реконструкція каналізаційної насосної станції № 3 в смт Шевченкове, Шевченківського району, Харківської області – обсяг фінансування – 154,0 тис. грн., профінансовано – 154,0 тис. грн., освоєно – 0,0 тис. грн.

11. Реконструкція самопливного каналізаційного колектору по вул. Карла Маркса до каналізаційної насосної станції № 2 – обсяг фінансування – 7 000,0 тис. грн., профінансовано – 4 579,9 тис. грн., освоєно – 3 763,5 тис. грн.

12. Реконструкція каналізаційного колектору К4 Ду800 протяжністю 869 м в м. Первомайський Харківської області – обсяг фінансування – 2 000,0 тис. грн., профінансовано – 2 000,0 тис. грн., освоєно – 2 000,0 тис. грн.

Проблемні питання щодо охорони, використання та відтворення водних ресурсів:

1. Значне навантаження на водні об'єкти басейну р. Уди (правої притоки р. Сіверський Донець) за рахунок скидів зворотних вод з очисних споруд м. Харкова (КБО «Безлюдівський» і «Диканівський»), що складають 42,5% загального об'єму зворотних вод в цілому по басейну р. Сіверський Донець (в межах Харківської, Донецької та Луганської областей).

2. Наявність значної кількості неефективно працюючих очисних споруд міст та населених пунктів області, що приводить до скиду забруднених стічних вод в водні об'єкти.

Очисні споруди наступних підприємств знаходяться вкрай незадовільному технічному стані та працюють з перевищенням дозволених нормативів ГДС забруднюючих речовин в стічних водах, тобто не забезпечують нормативну очистку стоків, а саме: ТОВ «Стрілеца водоканал, житло, побут, сервіс» Харківського району, ТОВ «Екологія» Харківського району, ПАТ «Санаторій «Рай-Оленівка» Харківського району, КП «Зміївський енергомеханічний завод» у м. Змієві, ПЖКГ «Курганське» Балаклійського району, очисні споруди Жовтневської виправної колонії Державної пенітенціарної служби Харківської області (№ 17) у Балаклійському районі, очисні споруди каналізації Малоданилівської селищної ради Дергачівського району, Старосалтівського КЖКП Вовчанського району, ВК КУ Люботинської міської ради. Тривалий час не вирішується питання щодо реконструкції споруд водовідведення в с. Кулиничі Харківського району.

3. Відсутність інформації про зміни якості та кількості води на кордоні з Російською Федерацією та на межі Харківської та Донецької областей.

Потребує розробка проекту та встановлення автоматизованих постів контролю кількісних та якісних показників у створах:

- р. Сіверський Донець с. Огірцеве, кордон з РФ;
- р. Оскіл, м. Куп'янськ, кордон з РФ;
- р. Сіверський Донець, с. Яремівка, межа Харківської і Донецької областей.

Крім цього, є потреба в організації мережі автоматизованих постів спостережень за кількісними та якісними показниками на ділянках р. Сіверський Донець – Печенізьке водосховище (з метою контролю сталого питного водопостачання для потреб водокористувачів Харківської області), нижче впадіння р. Уди (з метою контролю впливу діяльності підприємств, у тому числі потенційно небезпечних, найбільш антропогенного-навантаженого суббасейну на території Харківської області).

4. Необхідність проведення паспортизації водних об'єктів, у т.ч. уточнення розроблених паспортів річок та розробка паспортів на річки басейнів р. Мерла, р. Оріль, р. Рудка.

5. З метою прогнозування можливих ризиків негативного впливу на стан якості р. Сіверський Донець під час проведення водообміну Краснопавлівського водосховища необхідно проведення наукових досліджень якості води даного водосховища та скидної ділянки каналу Дніпро-Донбас в Харківській області. Також, потребує проведення наукових досліджень з оцінки змін екологічного стану Червонооскільського водосховища на р. Оскіл для надання рекомендацій щодо відновлення і підтримання його сприятливого гідрологічного режиму та екологічного стану.

5. Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідного фонду та формування національної екологічної мережі

5.1 Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, формування національної екологічної мережі

5.1.1 Загальна характеристика

Сучасний стан біологічного різноманіття Харківської області визначається сукупністю природних та антропогенних чинників. Насамперед географічним положенням її території, розташованої в межах двох ландшафтно-кліматичних зон – лісостепової та степової, що й обумовило відносно багатство біотопів та наявність відповідних непорушених біоценозів, що збереглися лише поза межами населених пунктів. Особливістю області також є те, що вона знаходиться в межах двох річкових басейнів Сіверського Донця (притока Дону) та Дніпра.

Специфічною для біоти Харківщини є наявність на її території рефугіумів з унікальною реліктовою флорою та фауною, відірваних від основного ареалу: сфагнові болота надлучних терас річок Мерла, Уди, Мжа, Сіверський Донець, де мешкають релікти льодовикового періоду; солончаки в урочищі «Горіла Долина», де виявлені релікти ксеротермічного періоду; крейдянні крутосхили річок Вовча та Оскіл, де збереглися третинні й ксеротермічні релікти; піщані степи й відкриті піски в районі «Ізюмської Луки» та в околицях с. Кицівка Печенізького району, де зафіксовано релікти середньоазіатського походження.

5.1.2 Загрози та вплив антропогенних чинників на структурні елементи екомережі, біологічне та ландшафтне різноманіття

Порушення цілісності і єдності, в першу чергу автотрофного фотосинтезуючого компонента регіону, під дією різних форм діяльності людини, є найбільшою загрозою, що наближає до екокатастрофи і вже перевищує значення збіднення генофонду. Цей процес є результатом фрагментації рослинного покриву, який відбувається внаслідок його знищення, виснажливого використання, загибелі від зміни умов існування, дії негативних факторів, тощо.

Чутливої шкоди фрагментація завдає міграції та розселенню живих організмів, ізолюючи одну від одної чисельно невеликі популяції, і тим самим зменшуючи їх гетерозиготність, а отже можливості самовідновлення.

Будь-яка локалізація популяцій, як мігруючих тварин, що звичайно для розмноження і відпочинку повертаються на старі місця, так і аборигенних, небезпечна ще й тим, що звужує кормову базу і тим самим ставить їх в значно більшу залежність від різних несприятливих природних змін. Це ж стосується і рослинних угруповань, зменшення площі яких веде до збільшення залежності їх від кліматичних та інших факторів. В цьому випадку їм значно важче підтримувати і свій гомеостаз. Таким чином, суттєве значення для рослин та тварин має і характер межі між структурними елементами екомережі та антропогенними ландшафтами.

5.1.3 Заходи щодо збереження біологічного та ландшафтного різноманіття

На території структурних елементів регіональної екологічної мережі має бути забезпечено проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню природних ландшафтів, природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України та рідкісних для Харківщини, збереження видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України та списку видів рослин і тварин, що потребують особливої охорони в Харківській області, поліпшення середовища їх існування, створення належних умов для розмноження у природних умовах та для розселення.

У 2017 році в рамках заходів по збереженню біологічного та ландшафтного різноманіття у НПП «Слобожанський» було здійснено наступні заходи:

- інвентаризація флори (2 нових види), фауни (212 нових видів), мікобіоти (9 нових видів), природних ландшафтів на рівні фракцій;
- виявлено 6 нових видів з Червоної книги України на території парку;
- велися обліки чисельності фонових та рідкісних видів рослин та тварин (лісових орхідей, півників, оленеподібних, хижих птахів, бобрів тощо);
- проводилось вивчення рекреаційного навантаження в межах рекреаційних пунктів;
- проводився облік загибелі тварин на дорогах в околицях парку;
- закладено пробні площі на ділянках, постраждалих від лісової пожежі, так й за їх межами, для проведення моніторингових досліджень пірогенних сукцесій;
- розпочато розробку мережі особливо цінних ділянок на території НПП «Слобожанський» та рекомендацій щодо режиму їх збереження.

Згідно з Планом роботи НПП «Дворічанський» постійно проводиться роз'яснювальна робота серед місцевих мешканців та відвідувачів щодо недопущення спалювання сухої рослинності на території НПП, обмеження відвідування деяких територій під час пожежонебезпечного періоду. Для забезпечення цих робіт протягом звітнього періоду виготовлено та розповсюджено 225 примірників листівок щодо правил протипожежної охорони та недопущення порушення режиму території НПП. Також, проведено бесіди з мешканцями с. Тополі, с. Лиман Другий, с. Новомлинськ щодо необхідності охорони природи, зокрема рідкісних видів тварин.

З метою збереження біологічного та ландшафтного різноманіття працівниками національних природних парків «Слобожанський», «Гомільшанські ліси» та «Дворічанський» протягом 2017 року організовано та проведено еколого-освітні заходи, а саме: «Всесвітній день дикої природи», «День дерева», «Первоцвіти», «Міжнародний день птахів», «День рослин», «Бережіть ліс від вогню», «Чистий бере» у рамках Всесвітнього дня очистки водойм, «День проти рибного лову», «Міжнародний день біорізноманіття», «Очистимо планету від сміття», «Збережемо життя на нашій планеті» до дня вторинної переробки, «Міжнародний день прийняття декларації прав тварин» та інші.

Крім того, з метою підвищення рівня обізнаності населення протягом 2017 року в засобах масової інформації та мережі Інтернет опубліковано публікацій і статей щодо цінностей територій та об'єктів природно-заповідного фонду - 101, в тому числі: 10 статей та інформаційних повідомлень, сюжет на телеканалі ICTV - НПП «Слобожанський»; 84 - НПП «Гомільшанські ліси» та 29 статей надано до наукових журналів; 7 статей у друкованих ЗМІ + 3 радіовиступи, 4 роліки та створено власний канал на Youtube – НПП «Дворічанський».

Крім того, за 2017 рік національними природними парками проведено:

- НПП «Слобожанський» - 39 еколого – освітніх заходів, з них: 3 кінолекторія, 3 вікторини, 11 майстер-класів, 3 фотовиставки, 4 екологічні гри-вікторини; проведено 9 виставок, 54 тематичні екскурсії, прийнято участь у 10 заходах (круглі столи, семінари, конференції, науково-технічні ради), проведено 41 лекцію, 2 виховні години у школах Краснокутського району.

- НПП «Гомільшанські ліси» - 82 еколого - освітніх заходи, в тому числі: 13 екскурсій, 6 еколого - освітніх заходів, приурочених до екологічних свят, 3 бесіди-діалоги в Зміївській дитячій бібліотеці, 9 конкурсів та вікторин у школах, участь у 7 фестивалів та 3 дитячих освітньо - мотиваційних літніх таборах, 41 лекція у школах Зміївського району.

- НПП «Дворічанський» - 13 еколого-освітніх заходів, приурочених до екологічних свят, прийнято участь у 2 виставках, легкоатлетичному марафоні, великому слобожанському ярмарку, 13 семінарах, круглих столах, диспутах, проведено 6 тематичних уроків у школах Дворічанського району та 10 лекцій студентам вищих учбових закладів, організовано 34 екскурсії.

5.1.4 Формування національної екомережі

Природні ландшафти спостерігаються майже на 30,4% території Харківщини. У найменш зміненому вигляді вони збереглися на землях, зайнятих лісами, чагарниками, болотами, на відкритих землях, площа яких становить лише 14,6% території області. Таким чином, можна вважати, що стан, близький до притаманного природного, мають тільки ці території, і вони можуть бути віднесені до регіональної системи екомережі.

Формування екомережі на Харківщині проводилось згідно з Програмою формування національної екологічної мережі в області на 2002 - 2015 роки, яка затверджена рішенням Харківської обласної ради від 21.05.2002 року (зі змінами). В рамках зазначеної Програми науково-дослідною установою «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» розроблено проект схеми регіональної екомережі Харківської області.

До регіональної схеми екомережі Харківської області належать територіальні структури загальнодержавного та місцевого значення, які є складовими місцевих схем формування екомережі.

До складу регіональної екомережі Харківської області, за інформацією НДУ «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем», належать територіальні структури загальнодержавного (табл. 5.1.4.1) та місцевого значення, які є складовими місцевих схем формування екомережі.

Основні елементи національної екологічної мережі загальнодержавного значення в Харківській області

Таблиця 5.1.4.1

Елемент екологічної мережі	Розташування (за фізико-географічними умовами)	Основні території та об'єкти – складові екологічної мережі
1	2	3
Екорегіон		
Придонецький	долина р. Сіверський Донець	національні природні парки – «Слобожанський» та «Гомільшанські ліси»
Екокоридори		
Галицько-Слобожанський	зона лісостепу	ліси першої та другої груп, лісосмуги, луки, пасовища
Сіверсько-Донецький	долина р. Сіверський Донець	заплавні луки, чагарники, сіножаті, схиліві землі з незначним рослинним покривом, ліси, водні об'єкти

Територіальні структури загальнодержавного значення

➤ **Екорегіон** – Придонецький, розташований у долині р. Сіверський Донець.

➤ **Екокоридори:**

- широтний: Галицько-Слобожанський (лісостеповий) проходить долинами рр. Мерла, Мерчик, Черемушна, Мжа, Сіверський Донець, Великий Бурлук, Нижня Дворічна та Оскіл;

- меридіональний: Сіверсько-Донецький – включає заплавні луки, чагарники, сіножаті, схиліві землі з незначним рослинним покривом, ліси, водні об'єкти.

Територіальні структури місцевого значення

➤ **Екокоридори:**

Природного походження:

Орільський – долина р. Оріль;

Оскільський – долина р. Оскіл;

Берестовий – долина р. Берестова;

Самарський – долина р. Самара;

Берецький – долина р. Берека;

Балаклійсько-Синихінський – долини рр. Волоська Балаклійка та Синиха;

Удянський – долина р. Уди.

Штучного походження: лісосмуги вздовж залізниць (Рис. 5.1.4.1).

Рис. 5.1.4.1 Регіональна схема екологічної мережі Харківської області

У Харківській області площа земель, що має бути включена до екологічної мережі складає 220,178 тис. га (табл. 5.1.4.2.).

Складові структурних елементів екологічної мережі
в розрізі одиниць адміністративно-територіального устрою регіону
відповідно до проекту, розробленому НДУ «Український
науково-дослідний інститут екологічних проблем»

Таблиця 5.1.4.2

№ з/п	Одиниці адміністративно- територіального устрою регіону	Загальна площа, тис. га	Загальна площа екомережі, тис. га	Площа екомережі у % до загальної площі району (міста)	Складові елементи екомережі, тис. га	
					об'єкти ПЗФ	інші складові елементи екомережі (водно-болотні угіддя, ліси та інші лісовкриті площі, пасовища, сіножаті)
1	2	3	4	5	6	7
1	Балаклійський район	198,644	26,9741	13,6%	7,689	19,2851
2	Барвінківський район	136,452	3,8459	2,8%	0,519	3,3266
3	Близнюківський район	138,01	2,4437	1,8%	0,421	2,0227
4	Богодухівський район	116,03	3,0165	2,6%	0,350	2,6670
5	Борівський район	87,533	16,1973	18,5%	6,673	9,5242
6	Валківський район	101,053	1,5391	1,5%	0,339	1,2006
7	Великобурлуцький район	122,08	9,5474	7,8%	2,592	6,9553
8	Вовчанський район	188,861	13,8277	7,3%	4,480	9,3474
9	Дворічанський район	111,235	8,6169	7,7%	3,537	5,0797
10	Дергачівський район	90,006	1,5365	1,7%	0,811	0,7256
11	Зачепилівський район	79,396	6,6318	8,4%	1,378	5,2542
12	Зміївський район	136,465	23,9627	17,6%	15,862	8,1004
13	Золочівський район	96,862	4,2123	4,3%	0,051	4,1613
14	Ізюмський район	155,344	12,5138	8,1%	3,194	9,3204
15	Кегичівський район	78,25	0,4124	0,5%	0,537	—
16	Коломацький район	32,954	—	—	0,032	—
17	Красноградський район	98,513	6,2403	6,3%	0,170	6,0703
18	Краснокутський район	104,08	6,6987	6,4%	5,748	0,9508
19	Куп'янський район	128,031	6,6263	5,2%	0,174	6,4520
20	Лозівський район	140,353	10,3742	7,4%	0,115	8,9231
21	Нововодолазький район	118,274	1,8192	1,5%	0,343	1,4760
22	Первомайський район	119,444	4,1592	3,5%	2,243	1,9167
23	Печенізький район	46,748	27,904	59,7%	10,985	16,9191
24	Сахновщинський район	116,991	4,5081	3,9%	0,148	4,3601
25	Харківський район	140,342	4,1771	3,0%	0,138	4,0387
26	Чугуївський район	114,861	7,303	6,4%	4,135	3,1679
27	Шевченківський район	97,741	4,5901	4,7%	0,094	4,4963
28	м. Ізюм	4,074	—	—	0,176	—
29	м. Куп'янськ	3,343	—	—	—	—
30	м. Лозова	1,806	—	—	0,052	—
31	м. Первомайський	3,083	—	—	—	—

1	2	3	4	5	6	7
32	м. Харків	30,604	0,5	1,6%	1,452	–
33	м. Чугуїв	1,277	–	–	–	–
34	м. Люботин	3,113	–	–	–	–
	Харківська область	3 141,85	220,178	7,0%	74,437	145,741

5.1.5 Біобезпека та поводження з генетично модифікованими організмами

Державна випробувальна лабораторія (ДВЛ) харчової та сільськогосподарської продукції ДП «Харківстандартметрологія» (атестат акредитації № 2Н545, дійсний до 2022 року) на договірній основі з підприємствами та фізичними особами-підприємцями проводить випробування харчової продукції та сільськогосподарської сировини на відповідність діючим в Україні нормативним документам за показниками якості та безпеки, в тому числі з визначення генетично модифікованих організмів (ГМО). Для визначення ГМО використовується метод полімеразної ланцюгової реакції у реальному часі (ПЛР-РЧ). В залежності від замовлення випробування проводяться на наявність ГМО («якісні») або на вміст ГМО («кількісні»). ДВЛ визначає ГМО по п'ятьох послідовностях ДНК: промотору 35S, термінатору NOS, гену стійкості до фосфінотрицину *pat* та *bar*, гену стійкості до гліфосату EPSPs.

Для підтвердження правильності проведення випробувань з визначення ГМО, ДВЛ кожен рік бере участь в міжнародній програмі професійного тестування випробувальних лабораторій (FAPAS, Великобританія) та одержує позитивні результати.

Загальна кількість зразків з визначення генетично модифікованих організмів у ДВЛ за 2017 рік становила 1 356, кількість зразків в яких виявлено ГМО – 40. Більш змістовні дані щодо назви зразків, країни їх походження та кількісному вмісту (якщо визначався) наведено у таблиці 5.1.5.1.

Наявність генетично модифікованих організмів у відібраних, протягом 2017 року, зразках

Таблиця 5.1.5.1

№ з/п	Назва зразка в якому виявлено ГМО	Країна походження зразка	Наявність або вміст ГМО, % (якщо визначався)
1	2	3	4
1	Олія соєва	Україна	наявні
2	Перець чорний мелений (домішки сої)	Україна	>10%
3	М'ясо свинини сушене	Україна	наявні
4	Гірчиця молота (домішки сої)	Україна	>10%
5	Добавка харчова	Україна	<0,1%
6	Добавка харчова	Україна	<0,1%
7	Гірчиця молота (домішки сої)	Україна	>10%
8	Соя	Україна	наявні
9	Соя	Україна	наявні
10	Соя	Україна	наявні
11	Соя	Україна	наявні
12	Соя	Україна	наявні

1	2	3	4
13	Со́я	Украї́на	наявні
14	Со́я	Украї́на	наявні
15	Со́я	Украї́на	наявні
16	Со́я	Украї́на	наявні
17	Со́я	Украї́на	наявні
18	Со́я	Украї́на	наявні
19	Со́я	Украї́на	наявні
20	Со́я	Украї́на	наявні
21	Гі́рчиця молота (домі́шка со́ї)	Украї́на	>10%
22	Па́ста халві́чна	Украї́на	наявні
23	Па́ста халві́чна	Украї́на	>10%
24	Конце́ндрат фосфатидний соєвий	Украї́на	>10%
25	Ра́пс	Украї́на	наявні
26	Ра́пс	Украї́на	наявні
27	Ра́пс	Украї́на	наявні
28	Ра́пс	Украї́на	наявні
29	Ра́пс	Украї́на	наявні
30	Гі́рчиця молота (домі́шки со́ї)	Украї́на	>10%
31	Ра́пс	Украї́на	наявні
32	Ра́пс	Украї́на	наявні
33	Со́я	Украї́на	наявні
34	Со́я	Украї́на	0,53±0,04 U (k=2, P=0,95)
35	Олі́я соєва	Украї́на	наявні
36	Сервела́т пше́ничний (домі́шка со́ї)	Украї́на	наявні
37	Со́я	Украї́на	>10%
38	Доба́вка харчо́ва	Украї́на	<0,1%
39	Доба́вка харчо́ва	Украї́на	<0,1%
40	Доба́вка харчо́ва	Украї́на	<0,1%

5.2 Охорона, використання та відтворення рослинного світу

5.2.1 Загальна характеристика рослинного світу

Харківська область розташована в межах двох природних зон: лісостепової та степової. На її території представлені як зональні, так і а зональні типи рослинності (табл. 5.2.1.1).

Репрезентативність типів рослинності Харківської області

Таблиця 5.2.1.1

№	Типи рослинності
Зональна природна рослинність	
1.	Нагірні діброви (лісостепова зона)
2.	Байрачні дубові ліси (лісостепова і степова зони)
3.	Березові ліси (лісостепова зона)
4.	Суходільні луки (лісостепова зона)
5.	Лучні степи (лісостепова зона)
6.	Різнотравно-типчаково-ковилові степи (степова зона)
7.	Рослинність крейдових відслонень (лісостепова і степова зони)
Азональна природна рослинність	
8.	Заплавні ліси
9.	Соснові і широколистяно-соснові ліси
10.	Заплавні луки
11.	Галофітна рослинність
12.	Осоково-злакові і мохово-осокові болота

№	Типи рослинності
13.	Прибережно-водна рослинність
Рослинність антропогенного походження	
14.	Агрофітоценози на місці зведених зональних широколистяних лісів, азональних соснових лісів, розораних зональних лучних та різнотравно-типчаково-ковилових степів
15.	Синантропна рослинність

Нагірні діброви поширені, головним чином, у північно-західних районах вздовж річкових долин на плакорних ділянках вододілів і правих високих берегах річок Сіверський Донець, Харків, Лопань, Уди, Мжа, Мерла. Найбільші площі в нагірних широколистяно-мішаних лісах займають кленово-липова та липово-ясенева діброви. Перший ярус представлений дубом звичайним, липою серцелистою, ясенем високим, кленом гостролистим. На узліссях і вирубках з'являються береза повисла й осика. У другому ярусі зростають яблуня лісова, груша звичайна, черемха звичайна; є також види в'яза і клена. Підлісок складається з різних видів глоду, ліщини звичайної, бруслини бородавчастої, бруслини європейської, свидини кров'яної. На узліссях – терен, жостір проносний, види шипшини, в'яз корковий.

Байрачні дубові ліси поширені в Зачепилівському, Красноградському, Кегичівському, Первомайському, Зміївському, Барвінківському, Балаклійському, Ізюмському, Шевченківському, Куп'янському, Дворічанському, Великобурлуцькому та Вовчанському районах, тобто на території майже всіх районів степової зони та в південній частині лісостепової зони.

Березові ліси на Харківщині збереглися невеликими ділянками на пониженнях борової тераси серед лісових соснових масивів. Основна порода цих фітоценозів – береза повисла, значно рідше зустрічається береза пухнаста.

Суходільні луки в нашій області розвиваються на місці зведених лісів і є похідними угрупованнями. Тут переважають багаторічні трав'янисті рослини: грястиця збірна, костриця лучна, тонконіг лучний, тонконіг вузьколистий, пирій повзучий, конюшина лучна, конюшина гірська, в'язіль барвистий, різні види горошку, деревій майже звичайний, вероніка колосиста, підмаренник справжній, горлянка женецька, материнка звичайна тощо.

Степові формації на Харківщині майже не збереглися, степи в значній мірі розорані. Окремі ділянки степової рослинності зустрічаються лише на схилах балок, ярів та на правих берегах річок Сіверський Донець, Вовча, Оскіл та інш.

Природний рослинний покрив степових фітоценозів дуже змінений під впливом господарської діяльності людини. Особливо великих змін зазнала степова рослинність на ділянках, де протягом багатьох років випасали худобу. Під впливом випасу різнобарвна рослинність природних степів змінилась на одноманітні типчакові або тонконогово-деревійні збої. Тому невеликі ділянки лучних степів на схилах балок перебувають у дигресивному стані.

Невеличкі ділянки справжніх різнотравно-типчаково-ковилових степів ще залишились подекуди в степових районах Харківщини. Вони характеризуються значною яскравістю більш ксерофітних вузьколистих щільнодернинних злаків: види ковили, кипець гребінчастий, види костриці, житняк гребінчастий.

Під час масового цвітіння ковили ці степові ділянки стають сріблясто-сивими. У нашому регіоні представлені такі формації, занесені до Зеленої

книги України: формація мигдалю низького, півонії тонколистої, осоки низької та всіх видів ковили. Рідкісними для Харківщини є угруповання мласкавця серповидного, кринітарії волохатої та бородача звичайного.

Відслонення крейди тягнуться вузькими смужками на правих берегах річок, порізаних глибокими ярами і балками, по Сіверському Донцю та його притоках – Осколу і Вовчій, де ще подекуди збереглась унікальна рослинність крейдяних схилів. Тут зрідка трапляються рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України (ЗКУ): формація пирію ковилолистого та шість рідкісних формацій для рослинності Харківщини: формації гісопу крейдяного, чебрецю вапнякового, переломника Козо-Полянського, льону українського, полину суцільно білого, полину солянковидного. Цю специфічну флору утворюють близько 318 видів рослин. Серед них багато ендемічних, рідкісних і зникаючих видів, занесених до Європейського червоного списку та Червоної книги України. В утворенні рослинних угруповань на відслоненнях крейди беруть участь і типові представники степової флори: типчак, ковила волосиста, стоколос прибережний, шавлія поникла, деревій щетинистий, нечуйвітер синяковидний тощо.

На жаль, цей рідкісний комплекс крейдолюбних видів рослин практично не охороняється, а знищується надмірними випасами, кар'єрами для видобутку крейди та утворенням терас при залісненні крутих крейдяних схилів. Така негативна господарська діяльність людини призводить до зникнення рідкісних видів рослин, тому в цих рослинних угрупованнях все значнішою стає роль рудеральних видів.

Заплавні ліси розташовані на берегах річок, головним чином Сіверського Донця, Оскола, Уд, Мож, Орілі. Це широколистяні заплавні діброви, в деревостані яких домінують дуб звичайний, ясен високий, види в'яза. Підлісок і травостій подібні до нагірних дібров. Зазвичай тут зростають і ліани: хміль звичайний і плетуха звичайна. Дрібнолистяні заплавні ліси із верби білої, тополі сріблястої, тополі чорної, осики та вільхи чорної зустрічаються лише в притерасній частині заплави річок. В заплавах лісах подекуди зростають рідкісні асоціації ясеневово-дубового лісу хвощового з участю хвоща зимуючого, ясеневово-дубового лісу конвалієвого, чорновільхового лісу теліптерісового, щитникового (зі щитником шартрським) та безщитникового (з безщитником жіночим). В заплавах річок також поширені зарості чагарникових верб з вологолюбним високотрав'ям та бур'янами.

Соснові і широколистяно-соснові ліси – азональні типи рослинності, займають значну частину борової тераси лівих берегів Сіверського Донця, Оскола, Мож, Уд, Мерли. Рельєф терас нерівний, на його підвищених елементах з бідними ґрунтами формуються сухі бори, а на рівнинних і понижених його елементах з родючими ґрунтами – свіжі субори. Сухі бори бідні за флористичним складом. Тут зустрічаються сосново-різнотравно-злакові угруповання. Із дерев росте сосна звичайна, а серед трав переважають степові злаки: костриця Беккера, ковила дніпровська, жито дике, чаполох пахуча, кипець пісковий, куничник наземний та різнотрав'я: сон чорніючий, агалик-трава гірська, чебрець Паласів, цмин пісковий, полин Маршаллів, юринія харківська, хондрила ситниковидна. Флористичний склад свіжих суборів

значно багатший. У першому ярусі росте сосна звичайна, у другому – дуб звичайний, види в'язу, яблуня лісова, груша звичайна. Підлісок складається з бруслини бородавчастої, клена польового, клена татарського. Типовими є напівкущі – зіновать дніпровська і дрік красильний. Трав'янистий покрив складають орляк звичайний, щитник чоловічий, суниці лісові, конвалія травнева, нечуйвітер волохатенький, смовдь гірська, золотушник звичайний. Подекуди на Харківщині зустрічаються асоціації дубово-соснових лісів ліщинових (Зелена книга України) та рідкісні для області асоціації соснових лісів різнотравно-злакових, орлякових, вересових, костяницевих, кладонієвих та кипцево-чебрецевих.

Заплавні луки формуються в заплавах річок. Раніше вони щорічно затоплювалися повеневими водами. Інтенсивне використання луків як сіножатей та пасовищних угідь призвело до значної деградації цих рослинних угруповань. Площі їх дуже скоротилися також через розорювання заплав багатьох річок регіону. Домінантами та співдомінантами природних заплавних луків є кореневищні та пухкодерні види злаків, які мають добрі кормові якості. Це – китник лучний, види тонконогу, костриця лучна, тимофіївка лучна, пирій повзучий та бобові: види конюшини, люцерна румунська, лядвенець український, види горошку, чина лучна.

На Харківщині в складі угруповань заплавних луків виявлено формацію лепешняка тростинового, яка занесена до Зеленої книги України, та рідкісні для регіону асоціації: родовиково-злакова, рябчиково-злакова, королицево-злакова, косариково-злакова, зозулинцево-злаково-осокові, формація оману високого.

При надмірному випасі худоби в складі лучної флори з'являється багато баластних видів та бур'янів – види жовтецю, щавлю, полин лікарський, молочай болотний, нетреба звичайна, чорнощир звичайний. Вони не поїдаються тваринами і добре помітні на деградованих луках. Природні луки Харківщини майже не охороняються, їх доля в природно-заповідному фонді може реально збільшитись при створенні екологічної мережі. Значна площа заплав розорана під сільськогосподарські угіддя або витоптується худобою, знищується неорганізованими туристами.

Для заплав річок степової зони (Берестова, Багата, Оріль, Орілька, Берека, Волоська Балаклійка, Самара) властиві солончакові та солонцюваті ґрунти, на яких зростає галофітна рослинність. Вона поширена також у Зміївському районі в долині р. Сів. Донець («Горіла Долина» та озеро Лиман). У засолених умовах найчастіше зростають осоково-різнотравні та злаково-різнотравні угруповання з участю видів-галофітів: осока гостра, покісниця звичайна, покісниця велетенська, костриця східна, китник тростиновий, бекманія звичайна, ситник Жерардів, ситник тонкий, ситняг болотний, бульбокомиш морський, тризубець морський, солончакова айстра звичайна, солонечник естрагоновидний, хартолепіс середній, хрінниця широколиста, зміячка дрібноквіткова, кермек замшевий, конюшина суницева, подорожник Корнута, подорожник солончаковий. Подекуди в складі цих фітоценозів зустрічаються рідкісні види флори Харківщини: молочка приморська та рапонтикум серпієвидний. На засолених луках виявлено рідкісні формації кермеку замшевого, кермеку донецького, полину сантонінського, а при збільшенні

вологості – молочки приморської та рогузу Лаксманового.

Осоково-трав'яні та мохово-осокові болота збереглися в соснових лісах і серед відкритих пісків другої тераси Сіверського Донця, Уд, Мжі, Мерли. Болота оточені заростями верб, вільхи клейкої, крушини ламкої, берези пухнастої і видами, які типові для поясу очерету. Цікаві види зростають на верхових торф'яних, або сфагнових болотах. Саме осоково-сфагнова асоціація є рідкісною на Харківщині. Крім видів білого моху, тут зустрічаються росичка круглолиста, журавлина болотна, пухівка багатоколоскова, п. піхвова, бобівник трилистий, вовче тіло болотне та інші види бореальної флори. Рідкісними угрупованнями для Харківщини в цих умовах є асоціації осоково-сфагнові та формації осоки омської. Ці унікальні для нашої області фітоценози перебувають під загрозою повного знищення. Вже висохло в межах м. Харків «Клюквове» болото. Така ж доля і у Мохуватого болота (околиці с. Гаврилівка Дергачівського району), гідрологічний режим якого повністю змінився внаслідок видобутку поблизу з ним піску, і зараз це болото вже висохло.

У долинах і заплавах річок велика кількість озер, рукавів, стариць, тимчасових водойм. У долині Сіверського Донця найбільшими озерами є Лиман, Чайка, Світличне, Комишувате, Біле та інші, а озеро Борове розташоване прямо серед соснового лісу. Ці водойми і грузькі береги річок заростають прибережно-водною рослинністю.

У наш час природні ландшафти, де збереглися зональні та азональні рослинні угруповання, на Харківщині займають незначну площу (близько 20%). На місці зведених соснових і дубових лісів та розораних лучних і різнотравно-типчакково-ковиливих степів впродовж уже багатьох років на сільськогосподарських землях вирощуються різноманітні зернові, зерново-бобові, технічні, овочеві та плодово-ягідні культури тощо. На цих площах формуються своєрідні агрофітоценози, в утворенні яких беруть участь, крім певних видів культурних рослин, і значна кількість бур'янів, що складають основу синантропної рослинності.

У складі сучасної флори Харківщини налічується 1 257 видів судинних спорових та насінних рослин (за даними видання «Рослинний покрив Харківщини» Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна, Л.М. Горелова, О.О. Альохін, 2002 рік). Структура флори Харківщини наведено у табл. 5.2.1.2.

Структура флори вищих судинних рослин Харківщини

Таблиця 5.2.1.2

Види	Кількість	У % до загальної кількості
1	2	3
Плауноподібні 1257*	2	0,2
Хвощеподібні	9	0,7
Папоротеподібні	9	0,7
Голонасінні	4	0,3
Покритонасінні, в тому числі:	1233	98,1
клас Дводольні	912	74
клас Однодольні	321	26
Разом	1 257	100,0

Із таблиці 5.2.1.2 видно, що вищі спорові судинні рослини налічують 9 видів папоротеподібних, 9 видів хвощеподібних, 4 види голонасінних, 2 види плауноподібних та 1 233 види покритонасінних, з яких майже 74% відносяться до класу дводольних та 26% – однодольні.

По спектру основних життєвих форм флора цілком типова для областей помірного клімату. В ній представлені наступні основні типи: дерева – 27 видів, чагарники – 48, чагарники і напівчагарники – 26, багаторічні трав'янисті рослини – 873, дворічні – 95, однорічні трав'янисті рослини – 188 видів.

У складі флори Харківської області було відмічено 349 кормових культур, 340 – декоративних, 337 – медоносних, 571 вид лікарських, 112 – харчових, 74 – отруйних, 64 – дубильних, 60 – вітаміновмісних, 59 – фарбувальних, 57 – технічних, 36 видів жиро- та ефіроолійних рослин.

До списку рослин Харківської області, занесених до Червоної книги України, входить 117 видів рослин, з них:

- Судинних рослин - 101;
- Водоростей - 7;
- Лишайників - 2;
- Грибів - 7.

Серед них за природоохоронним статусом:

- Вразливих - 57;
- Рідкісних - 18;
- Недостатньо відомих - 3;
- Неоцінених - 32;
- Зникаючих - 7.

Перелік видів рослин, що підлягають особливій охороні на території Харківської області було затверджено рішенням Харківської обласної ради від 25 вересня 2001 року з метою збереження цінних в природному та господарському відношенні рідкісних або таких, що перебувають під загрозою зникнення на території Харківської області, видів рослин і підвищення відповідальності за їх незаконний збір, пошкодження або знищення. До списку входять 182 види судинних рослин.

5.2.2 Охорона, використання та відтворення лісів

Ліси Харківської області перебувають у підпорядкуванні різних користувачів: Державного агентства лісових ресурсів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, а також ліси інших міністерств і відомств.

Основна частина лісів області підпорядкована Державному агентству лісових ресурсів України, уповноваженим органом в області є Харківське обласне управління лісового та мисливського господарства (далі – Управління) з 10 держлісгоспами та національним природним парком «Гомільшанські ліси». В постійному підпорядкуванні підприємств Управління перебуває 301,4 тис. га земель лісового фонду.

Лісогосподарськими підприємствами області, підпорядкованими Управлінню, за 2017 рік забезпечено виконання основних лісогосподарських заходів. Загальний обсяг заготовленої деревини склав 416 072 м³, у тому числі

від рубок головного користування ліквідної деревини – 65 115 м³.

Протягом 2017 року в лісових насадженнях лісогосподарських підприємств, які координуються Управлінням, виявлено та ліквідовано 222 лісові пожежі. Площа лісових пожеж склала 241,27 га в т. ч. 37,7 га пройдено верховими пожежами. Середня площа пожежі становить 1,09 га.

Так, 4 пожежі відбулись в насадженнях ДП «Балаклійське лісове господарство» від пожежі на військових складах, 2 з них розповсюдились на велику площу 13,75 га та 20,2 га. Усього внаслідок пожежі на арсеналі пройдено пожежами 39,34 га. Пожежі відбулися в хвойних молодняках віком 10-18 років. Крім цього, 2 пожежі виникли внаслідок ліквідації боєприпасів.

Інші лісові пожежі виникали з вини населення.

В усіх випадках матеріали про лісові пожежі направлялися до правоохоронних органів.

Протягом 2017 року організовано роботу 32 лісових пожежних станцій, у складі яких є 51 пожежний автомобіль, 11 лісових пожежних модулів. До гасіння залучається 55 тракторів з ґрунтообробним знаряддям, 31 мотопомпа та 337 ранцевих лісових вогнегасники.

Виконання пожежоохоронних заходів та гасіння лісових пожеж здійснювали 213 працівників відомчої пожежної охорони та 601 працівник державної лісової охорони. Організовано цілодобову роботу диспетчерської та пожежно-сторожової служб.

Для забезпечення потреб пожежогасіння в підпорядкованих лісових насадженнях облаштовано 90 протипожежних водойм.

Підприємствами створено об'єктові резерви ПММ з розрахунку не менше 200 літрів на лісництво. В ДП «Ізюмське лісове господарство» утримується відомчий резерв – 3,6 тис. літрів дизельного палива.

Для нагляду за пожежною ситуацією працюють 29 пожежно-спостережних веж, 8 телевізійних систем спостереження.

Організовано патрулювання лісових насаджень працівниками державної лісової охорони, організовано ведення рейдової роботи, в т.ч. забезпечено залучення до профілактичних протипожежних заходів працівників правоохоронних органів та засобів масової інформації.

В ході рейдової лісоохоронної роботи забезпечено здійснення контролю за дотриманням вимог Правил пожежної безпеки в лісах.

Протягом 2017 року влаштовано 4 114,5 км протипожежних мінералізованих смуг та пройдено доглядом 27 856,5 км мінералізованих смуг, перекрито 718 позапланових доріг, встановлено 565 протипожежних плакатів та бігбордів, проведено 284 виступи в засобах масової інформації та 3 373 лекції і бесіди на протипожежну тематику.

На протязі року проведено 1 916 профілактичних протипожежних рейдів, в ході рейдової роботи виявлено та притягнуто до відповідальності 204 особи, винних у порушенні вимог Правил пожежної безпеки в лісах, в т. ч. 1 винного у виникненні лісової пожежі, на порушників накладено 18,7 тис. грн штрафів.

5.2.3 Стан використання природних недеревних рослинних ресурсів

Розпорядженням Харківської обласної державної адміністрації від 17 серпня 2007 року № 526 встановлено максимальні норми безоплатного збору громадянами дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів, крім видів занесених до Червоної книги України.

Перелік дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів та норми їх збору

Таблиця 5.2.3.1

№ з/ч	Найменування лісових ресурсів	Максимальна норма безоплатного збору, кг (за добу на 1 чол.)
Дикорослі ягоди 10		
1.	Суниця	3
2.	Малина	1
3.	Бузина	1
4.	Горобина звичайна	1
5.	Шипшина	3
6.	Інші	1
Гриби 30		
7.	Білий, масляк, польський	12
8.	Опеньки	15
9.	Інші	3
Трав'яні рослини (у свіжому вигляді) 15		
10.	Чебрець, трава	1
11.	Звіробій звичайний, трава	3
12.	Корінь айру	1
13.	Інші види трав	4
14.	Інші види листя	3
15.	Інші види коріння	3
Квіти усіх дозволених до збору видів 1		

В цілому, побічні користування в Харківській області не досить розвинені.

Протягом 2017 року використання природних недеревних рослинних ресурсів не здійснювалося.

5.2.4 Охорона та відтворення видів рослин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів

В умовах антропогенного впливу на природний рослинний покрив найважливішим природоохоронним завданням є збереження видового різноманіття рослинних угруповань, та перш за все, забезпечення охорони рідкісних видів рослин.

НПП «Слобожанський» у свою наукову, рекреаційну, охоронну діяльність активно впроваджує методи ГІС-аналізу. Разом з НПП «Дворічанський» та НПП «Гомільшанські ліси» зазначений природний парк впродовж кількох років бере участь у Esri Conservation Program. В рамках цієї програми вирішується цілий ряд природоохоронних завдань та здійснюється моніторинг природних комплексів.

Починаючи з 2017 року, в рамках роботи за програмою Planet's Education and Research Program у НПП «Слобожанський» ведеться аналіз біотичних та абіотичних змін, дослідження заболочених територій та рослинності з

використанням космічних знімків високої роздільної здатності.

У 2017 році відповідно до Плану заходів зі збереження ценопопуляцій рябчика шахового (*Fritillaria meleagris*) на території НПП «Слобожанський» проведено інвентаризацію локалітетів рябчика шахового, закладено пробні площі в місцях зростання; проведено заняття та тематичні екскурсії зі школярами Краснокутського району щодо збереження червонокнижних видів первоцвітів, серед них і рябчика шахового, та їх місць існування.

В НПП «Слобожанський» складено та видано п'ятий том Літопису природи парку за 2016 рік. Літопис видано на 354 сторінках, містить 65 рисунків, 70 таблиць, 84 літературних джерела, 16 додатків. Також, в НПП «Слобожанський» ведеться накопичення та обробка даних для включення до шостого тому Літопису природи. Так, за 2017 рік виявлено 2 нових види для флори НПП: золототисячник малий (*Centaurea erythraea*), сфагнум магеланський (*Sphagnum magellanicum*).

В НПП «Гомільшанські ліси» природна рослинність складається з рідкісних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України та потребує всебічної охорони. Вона містить велику кількість рідкісних рослин – 95 видів занесені до різних «червоних» переліків, з яких до Червоної книги України входять 20 видів рослин.

За природоохоронним статусом види рослин, що ростуть на території НПП «Гомільшанські ліси» та занесені до Червоної книги, розподіляються на 7 видів неоцінених та 5 видів вразливих. Наукові співробітники НПП «Гомільшанські ліси» щороку стежать за станом популяцій рідкісних видів рослин та заносять результати досліджень до «Літопису природи».

Всього в НПП «Гомільшанські ліси» налічують близько 850 видів вищих рослин та близько 1500 видів прісноводних водоростей. Перелік рідкісних рослин становить 138 видів.

Також, НПП «Гомільшанські ліси» є осередком збереження 8 видів лісових та лучних орхідей, які дуже рідкісні в помірних широтах і занесені до Червоних книг усіх європейських держав. На території парку розташовано унікальне, найбільше в регіоні, місце зростання червонокнижних лучних рослин: рябчика малого та косариків тонких.

Крім того, на території парку зростають релікти льодовикового та післяльодовикового періодів та 2 види ендемів – півники борові (*Iris pineticola* Klok.) й аконіт дібровний (*Aconitum nemorosum* Bieb. ex Reichenb.).

Співробітникам національних природних парків «Слобожанський», «Гомільшанські ліси» та «Дворічанський» проводились систематичні бесіди з відвідувачами щодо необхідності збереження видів Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів. Крім того, ці заходи реалізовувались шляхом щоденних обходів закріпленої за інспекторським складом територій, проведення спеціалізованих рейдів, чергувань у святкові та вихідні дні.

Нині значна частка місць зростання рідкісних видів рослин входить до заповідної зони або до мережі особливо цінних ділянок національних природних парків, де лісгосподарські заходи не проводяться.

Завдяки інформаційній, еколого - освітній роботі та природоохоронній

пропаганді вдалося позитивно вплинути на процес зниження антропогенного впливу на рідкісні рослини. Чисельність популяції низки червонокнижних видів відновилися та збільшилися завдяки забороні збирання рідкісних рослин, дотриманню природоохоронного режиму та боротьбі з браконьєрством під час інспектування територій національних природних парків.

5.2.5 Чужорідні види рослин

Проблема неаборигенних організмів визнана другою, а у деяких країнах навіть першою загрозою біорізноманіття. Про важливість цього питання свідчить обговорення його на міжнародних форумах, таких як конференція ООН з проблем сталого розвитку (Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 1992) та конференція ООН з проблем неаборигенних видів (Трондхейм, Норвегія, 1996), численних спеціальних форумах по фітоінвазіях.

Чужорідні рослини – це занесені види, що акліматизувалися та зайняли певне місце в рослинному покриві певної території. Заносяться людиною, водою, тваринами тощо. За характером початкових стадій експансії близько 70% нових адвентивних рослин в Україні належить до групи «зернових емігрантів» (завезені з інших територій із зернопродуктами).

На Харківщині зафіксоване місцезростання карантинних видів, таких як: амброзія полинолиста, гірчак повзучий (степовий), повитиця польова, повитиця одно стовпчикова, ценхус довгоголковий та інші.

Амброзія полинолиста – небезпечний карантинний бур'ян, який наносить великої шкоди не лише сільському господарству, але й здоров'ю людини. Пилок амброзії полинолистості є надзвичайно сильним алергеном.

Амброзія полинолиста забур'янює посіви різних сільськогосподарських культур, розповсюджена по узбіччях автомобільних шляхів, біля будинків та смітників, на пустищах, старих кладовищах, відвалах різних порід, залізничних насипах, у місцях, де порушений ґрунтовий та рослинний покрив (новобудови, довгобудови), або завезено новий ґрунт з інших місць, у долинах річок тощо. Захоплює погано оброблені поля, городи, виноградники, баштани, сади, занедбані газони.

Враховуючи велику шкідливість амброзії полинолистості, як для сільського господарства, так і для здоров'я людини, боротьба з нею є одним із важливих та першочергових завдань усіх землекористувачів.

За інформацією Головного управління Держпродспоживслужби в Харківській області державними інспекторами шляхом обстеження постійно ведеться моніторинг засмічених земель області карантинним бур'яном - амброзією полинолистостю. З початку вегетаційного періоду зазначеної карантинної рослини у 2017 році було обстежено 41 242 га земель, з яких виявлено засмічених амброзією - 2 035,3 га. Після виявлення вогнищ карантинного організму, проведено заходи по їх локалізації та ліквідації, а саме механічні, хімічні та агротехнічні, внаслідок чого знищено бур'яни на площі більше 2 тис. га.

Головним управлінням Держпродспоживслужби в Харківській області запропоновано районним державним адміністраціям розробити та затвердити відповідні програми по боротьбі з карантинними організмами.

За наявною інформацією щодо обсягів бюджетного фінансування передбачено виділення 18 954,3 тис. грн. на благоустрій населених пунктів, в тому числі: на боротьбу з карантинним бур'яном.

Гірчак повзучий (степовий) – багаторічний коренепаростковий карантинний бур'ян, розповсюджений у Барвінківському районі на площі 1,3 га.

Засмічує посіви сільськогосподарських культур, сади, виноградники, луки, пасовища. Ростає вздовж ґрунтових, шосейних доріг, залізничних колій, на берегах зрошувальних каналів.

При сильному засміченню повністю витісняє інші рослини і різко знижує (на 45-75%) врожай польових культур.

Розмножується насінням і кореневищами (вегетативно). До нових районів гірчак потрапляє з засміченим насіннєвим матеріалом, головним чином зернових культур і трав, а також з сіном і соломою.

Повитиця польова розповсюджена на території всієї області загальною площею 96,35 га.

Повитиця одностовпчикова зареєстрована в Кегичівському районі на площі 2,9 га.

Повитиці – дуже злістний бур'ян-паразит. Засмічують посіви багаторічних і однорічних трав, узбіччя доріг, береги річок, населені пункти, залізничні колії.

Суцільна маса повитиці у вигляді нитковидних стеблин спричиняє повне відмирання культурних рослин і втрату врожаю. Забур'янює просапні культури, але найбільшу шкоду повитиця наносить посівам люцерни.

Цей бур'ян отруйний для худоби, особливо під час цвітіння та утворення насіння. Поширюється повитиця з насіннєвим матеріалом сільськогосподарських культур, засміченими відходами.

Ценхус довгоголовий – однорічний бур'ян родини злакових. Зареєстрований у Зачепилівському районі Харківської області на площі 3 га.

Ценхус завдає шкоди рослинництву і тваринництву: колючки викликають пухлини та виразки, ранять шлунково-кишковий тракт тварин, потрапляючи разом з кормом в ротову порожнину. Псують овечу вовну, одяг людей.

Розмножується ценхус насінням, а також завдяки тому, що стелиться по ґрунту і укорінюється, даючи нові рослини. Колючі плоди розповсюджуються на великій відстані, чіпляючись за транспорт, одяг людей, вовну тварин.

Співробітниками кафедри ботаніки та екології рослин Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна спільно з провідними фахівцями Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України підготовлено список інвазійних видів рослин Харківської області, представлений у таблиці 5.2.5.1.

Список інвазійних видів рослин Харківської області

Таблиця 5.2.5.1

№ з/п	Назва виду		Ступінь інвазійного потенціалу*
1	2	3	4
1	Амброзія полинолиста	Ambrosia artemisiiflora L.	1
2	Черета листяна	Bidens frondosa L.	1
3	Злинка канадська	Conyza Canadensis (L.) Cronquist	1
4	Розрив-трава дрібноквіткова	Impatiens parviflora DC.	2

1	2	3	4
5	Дикий виноград п'ятилисточковий	Parthenocissus quinquelobatus (A. Kern). Fritsch	1
6	Стенактис однорічний	Erigeron annuus (L.) Desf. (syn. Stenactis annua Nees, Phalacrocoma annuum (L.) Dumort)	1
7	Робінія звичайна, біла акація	Robinia pseudoacacia L.	1
8	Клен ясенелистий	Acer negundo L.	1
9	Шириця звичайна	Amaranthus retroflexus L.	1
10	Галінсога дрібноцвіта	Galinsoga parviflora Cav.	1
11	Портулак городній	Portulaca oleracea L.	1
12	Золотушник канадський	Solidago Canadensis L.	2
13	Чорношир нетреболистий	Iva xanthiifolia (Nutt.) Fresen.	2
14	Окибафус нічноцвітний	Oxybaphus nyctagineus (Michx.) Sweet	1
15	Гринделія розчепірена	Grindelia squarrosa (Pursh) Dun.	1
16	Елодея канадська	Elodea Canadensis Michx.	3
17	Ехіноцистис шипуватий	Echinocystis lobata (Michx.) Torr & A.Gray	3
18	Соняшник бульбастий, топінамбур	Helianthus tuberosus L., (Helianthus esculentus Rottb, Helianthus esculentus Warsz, Helianthus subcanescens E. Watson, Helianthus subcanescens (A. Gray), E. Watson, Helianthus tomentosus Michaux., Helianthus tuberosus Parry., Helianthus tuberosus var. subcanescens A. Gray)	3
19	Гірчак японський	Fallopia japonica (Houtt.) Ronse Derr., (Polygonum cuspidatum Siebold et Zucc., non Willd. ex Sprengel; Pleuropterus cuspidatus (Siebold et Zucc.) H. Gross., Reynoutria japonica Houtt.)	3
20	Маслинка вузьколиста	Elaeagnus angustifolia L.	3

Примітка: * – ступінь інвазійного потенціалу

1 – багато чисельні групи рослин повсюдно (високо інвазійна спроможність);

2 – багато чисельні групи рослин у визначених екотопах (середньо інвазійна спроможність);

3 – малочисельні групи рослин у поодиноких екотопах (потенційно інвазивні).

5.2.6 Охорона, використання та відтворення зелених насаджень

Зелені насадження – найважливіший елемент містобудування, який відіграє велику роль у поліпшенні екологічних і санітарно-гігієнічних умов життя в місті, в архітектурно-будівельному і соціальному відношенні. Зелені насадження міста поглинають практично всі види хімічних сполук, які забруднюють навколишнє природне середовище, покращують мікроклімат забудов, охороняють будівлі і споруди від надмірного перегріву, знижують рівень шумів, тобто виконують велику санітарно-гігієнічну, художньо-естетичну та рекреаційну роль.

Інформація щодо зелених насаджень по Харківській області наведено у таблиці 5.2.6.1, відповідно до звітності «Звіт про зелене господарство» за 2017 рік по формі № 1 (річна), затвердженій наказом Міністерства житлово-комунального господарства України від 24.12.2008 № 401.

**Інформація щодо зелених насаджень по Харківській області
(згідно форми № 1 (річна) «Звіт про зелене господарство»)**

Таблиця 5.2.6.1

Показники	Код рядка	За 2016 рік	За 2017 рік
1	2	3	4
Зелені насадження			
Загальна площа зелених насаджень, га	01	36 972	32 193
Площа зелених насаджень, уражених фітозахворюваннями – всього, м ²	02	18 695	12 945
у тому числі:	03	17 630	11 680
квітковими паразитами та напівпаразитами	04	1 065	1 065
мікозами (грибами)	05	0	200
ентомошкідниками	06	11 264	11 162
Площа зелених насаджень загального користування, охоплених доглядом, га	07	13 847	13 749
Площа зелених насаджень загального користування – всього, га	08	742	708
у тому числі:	09	1 103	1 080
парки культури та відпочинку	10	444	435
парки міські, районні, сади житлових районів при житлових будинках	11	983	952
сквери	12	2 622	2 610
набережні та бульвари	13	7 953	7 964
гідропарки, лугопарки, лісопарки	14	67 317,72	119 705,94
інші об'єкти благоустрою	15	14 873	33 141,15
Витрати на утримання зелених насаджень загального користування – всього, тис. грн	16	30 681,22	47 005,78
у тому числі:	17	6 708,4	10 134,61
матеріальні витрати	18	1 351,71	6 533,61
витрати на оплату праці	19	13 703,4	22 890,79
відрахування на соціальні заходи	20	3 932,9	8 499
амортизація	21	1 587	2 562
інші операційні витрати	22	1 572,1	7 904
Кредиторська заборгованість – всього, тис. грн.	23	4 871	5 263
у тому числі з оплати праці	24	2 920	3 164
Дебіторська заборгованість – всього, тис. грн.	25	103	128
Площа зелених насаджень обмеженого користування – всього, га	26	647	641
у тому числі на території:	27	443	438
житлових районів та мікрорайонів	28	440	574
дошкільних установ	29	318	318
закладів освіти	30	4 256	4 693
закладів охорони здоров'я	31	3 520	3 630
промислових підприємств	32	354	306
інші	33	382	757
Площа зелених насаджень спеціального призначення – всього, га	34	13 998	8 488,3
у тому числі насадження:			
вздовж вулиць			
санітарно-захисних зон			
інші			
Площа міських лісів, га			

Зі зростанням міста Харкова стає все більш складною проблема охорони навколишнього природного середовища, створення комфортних умов для

життя і діяльності людини.

СКП «Харківзеленбуд» Харківської міської ради виконує весь комплекс робіт по зеленому будівництву, догляду та утриманню зелених насаджень, вирощуванню квітникової продукції, квітковому оформленню, посіву газонних трав і укладанні єврогазону, вертикальному озелененню у парках, садах, скверах, вулицях, площах та ін. Вся діяльність підприємства спрямована на благоустрій та озеленення міської території – це все не тільки прикраса міста, а й екологічне здоров'я жителів.

Підприємство у 2017 році обслуговувало: Лісопарк та гідро-, лугопарки загальною площею 2 324,37 га, парки та сади площею 283,32 га, сквери площею 123,32 га, набережні та бульвари площею 52,45 га.

На території Лісопарку переважає природний ліс, основна порода – дуб звичайний, клен гостролистий, липа дрібнолиста, ясен звичайний, яблуня лісова, груша дика, берест, осика. Вік багатьох дерев понад 100 років. Тому завданням працівників Лісопаркової зони, перш за все, є збереження зелених насаджень і догляд за ними.

Для впорядкування роботи з обстеження зелених насаджень на території міста Харкова рішенням виконавчого комітету Харківської міської ради від 22.02.2007 № 182 (зі змінами), була створена міська комісія та затверджено її склад. За 2017 рік міською комісією на території міста: у парках, скверах, на територіях об'єктів освіти, охорони здоров'я, культури тощо, було обстежено 12 662 зелених насаджень, складено та оформлено 758 актів.

Оформлені акти направлено до Департаментів: освіти, охорони здоров'я, культури для організації відповідних заходів, в т.ч. формування бюджетних запитів на видалення аварійних, сухостійних дерев і дерев, які досягли вікової межі.

У зв'язку з великим обсягом робіт, рішенням виконавчого комітету Харківської міської ради від 17.08.2011 № 588, було створено комісію по обстеженню зелених насаджень, що підлягають видаленню на прибудинкових територіях будинків комунальної власності, будинків житлово-будівельних кооперативів, житлових кварталів, об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, вуличних насаджень, розташованих на території приватного сектору м. Харкова.

На підставі оформлених актів на міських територіях: в парках, скверах, прибудинкових територіях, об'єктах освіти, охорони здоров'я, культури та ін. виконано роботи по видаленню 2 283 дерев, по санітарній і омолоджувальній обрізці крони – 24 025 дерев.

В цілому по місту, протягом 2017 року замість видалених 2 283 аварійних та сухостійних дерев, висаджено 24 721 зелених насаджень (8 250 дерев та 16 471 кущів).

На об'єктах зеленого господарства висаджено 7 847 зелених насаджень, у т.ч.:

- 3 783 дерева з грудкою землі і віком більше восьми років;
- 649 декоративних дерев;
- 3 415 декоративних кущів.

Саджанці декоративних рослин висаджувалися різного видового складу, а

саме: туя, ялина, тис ягідний, саммерголд, гінкго білоба, тсуга, форзиція, самшит, бузок, барбарис, гібіскус, гортензія, жасмин, кизильник, клематис, магнолія, ялівець, кипарисовик, сосна білокора тощо.

У 2017 році СКП «Харківзеленбуд» виконувались роботи з висадження дерев за європейськими стандартами на об'єктах зеленого господарства міста, які враховують такі вимоги:

- посадку дерев великого розміру з грудкою землі;
- улаштування пристрою зрошення кореневої системи;
- зміцнення посаджених рослин за допомогою спеціальних розтяжок (ремінних і бруса 40х40).

З метою недопущення пошкодження майна громадян і забезпечення безпечної життєдіяльності населення міста, рішенням Харківської міської ради від 29.10.2014 № 1700/14 було прийнято Програму заміни аварійних, сухостійних, уражених омелою дерев та дерев, які досягли вікової межі, на період 2015-2019 рр.

Основне завдання Програми – це забезпечення сприятливих і безпечних умов життєдіяльності населення, підвищення рівня озеленення та благоустрою території міста, відновлення і створення нових зелених насаджень на місці дерев, запланованих до знесення.

У рамках реалізації Програми у 2017 році Департаменту комунального господарства Харківської міської ради, як головному розпоряднику коштів, з міського бюджету м. Харкова було виділено кошти на роботи з капітального ремонту (посадка нових дерев) у сумі – 10 681,4 тис. грн.

Таким чином, екологічну рівновагу не порушено, площа зелених насаджень міста утримується на існуючому рівні, який має природоохоронну направленість і спрямований на поліпшення стану навколишнього природного середовища м. Харкова.

Основною та невід'ємною складовою в системі зелених насаджень є газон. Газон підтримує оптимальний рівень вологості біля поверхні ґрунту, сприяє створенню сприятливого мікроклімату, а дернина газонних трав поглинає шум і затримує пил. Площа газону в м. Харкові на об'єктах зеленого господарства складає 1 316,7 га. У 2017 році виконано роботи з посіву трави загальною площею 11,1 га.

У 2017 році на об'єктах зеленого господарства міста було висаджено – 2 069 398 шт. однорічних квітів, з яких понад 972 492 тис. шт. вирощені у тепличному комплексі СКП «Харківзеленбуд» Харківської міської ради.

Вже 1 квітня вперше з'явилися ранні квіти – віола. Було висаджено близько 50,0 тис. шт.:

- на притеатральній площі біля ХНАТОБ ім. Лисенка;
- перед фонтаном «Дзеркальний струмінь»;
- на круглій клумбі по просп. Гагаріна.

Вперше на об'єктах зеленого господарства міста було здійснено посадку багаторічних квітів 204 400 шт., з них 62 050 шт. цибулин тюльпанів, 98 050 шт. – крокусів, 44 300 шт. – гіацинтів.

При посадці квіткової продукції використовувалися передові агрономічні технології із застосуванням спеціального земляного складу, розробленого

підприємством для більш декоративного стану квітів, їх якісної приживлюваності, насиченості колірної гами при цвітінні.

Дизайн квіткових клумб міста Харків розроблявся фахівцями з ландшафтного дизайну з впровадженням новітніх технологій.

У 2017 році вперше створювалися різні інсталяції із застосуванням інертного матеріалу. Здійснювалося квіткове оформлення об'єктів благоустрою із застосуванням декоративної відсипки (органічної та неорганічної).

Неорганічну відсипку (щебінь, гравій різних фракцій) або органічну (кольорова тріска) викладали у вигляді різноманітних візерунків, створюючи картину.

До відкриття Регіонального центру надання адміністративних послуг на просп. Тракторобудівників, 144 була оформлена клумба, площа якої становить 700 м², де було застосовано кольорову тріску і камінь, висаджено близько 5,0 тис. квітів.

Декоративні композиції з'явилися на розподільчій смузі просп. Гагаріна, просп. Науки, саду ім. Т.Г. Шевченка тощо.

Одна з інсталяцій – це об'ємний «Букет нареченої» біля Палацу одруження по вул. Сумській. Для «Букета нареченої» було використано 2,5 тис. квітів. Там же встановлено стилізоване зображення двох голубів і безліч метеликів. Пізніше з'явився рояль з квітами під кришкою якого знаходились квіти.

На схилі по вул. Полтавський Шлях (між Південним вокзалом і Холодної Горою) було оформлено клумбу у вигляді палітри і тюбика з фарбами.

Велика клумба з'явилася на вул. Новгородській (між просп. Науки та вул. Клочківською) у вигляді ізометричних конструкцій. Довжина клумби – 66 м, висота – 6 м.

З'явилася квіткова композиція і на вул. Шевченка у вигляді двох тюбиків фарби з символікою українського Прапора.

У сквері «Стрілка» на водній гладі ріки було створено клумби, які плавають. На цю композицію пішло понад 12 тисяч квітів. Вечірньої пори клумби підсвічувалися і оберталися.

У складних умовах на схилі під кутом 70 градусів Університетської Гірки було створено панно у вигляді квіткової гілки, площа якого близько 900 м².

Природно-заповідний фонд м. Харкова складають 16 територій та об'єктів:

– Ботанічний сад ХНУ ім. В.Н. Каразіна, об'єкт загальнодержавного значення. Заснований у 1804 році. Оголошений постановою РМ УРСР від 22.07.1983 № 311, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.1992 № 584, розширений згідно з Указом Президента України від 09.12.1998 № 1341/8. Загальна площа ботанічного саду складає 41,9 га, розташований по вул. Клочківській, 52 (5,1 га) та вул. Отакара Яроша, 24 (36,8 га). Колекція ботанічного саду включає релікти, рідкісні види місцевої та світової флори, екзоти. Кількість видів флори складає понад 2 000.

– Харківський державний зоологічний парк, об'єкт загальнодержавного значення. Заснований у 1895 році. Оголошений постановою Ради Міністрів УРСР від 22.07.1983 № 311, розташований по вул. Сумській, 35. Площа зоопарку складає 22,0 га. В зоологічному парку зберігаються понад 384 види тварин, з них 7 видів занесені до Європейського Червоного списку, 14 – до

Червоної книги України.

– Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Сад ім. Т.Г. Шевченка» площею 0,75 га знаходиться у віданні СКП «Харківзеленбуд». Створена рішенням облвиконкому від 03.12.1984 № 562 пам'ятка включає 20 вікових дубів віком від 200 до 300 років, що є залишком корінних дубових лісів, які в минулому росли біля м. Харкова.

– «Сокольники - Помірки» – регіональний ландшафтний парк на території Харківського лісопарку загальною площею 1 104,6 га, створений рішенням обласної ради від 30.08.2012 № 518-VI, в який увійшли:

- «Помірки» – ботанічна пам'ятка природи місцевого значення загальною площею 120,4 га. Створена рішенням облвиконкому від 03.12.1984 № 562. Розташована в урочищі лісопаркового господарства «Помірки». Пам'ятка природи представляє собою ділянку лісу з насадженнями дубу, клену, берези, хвойних порід, ліщини, бересклету та ранньоквітучими рослинами;

- «Сокольники – Помірки» – ботанічна пам'ятка природи місцевого значення загальною площею 161,92 га. Створена рішенням облвиконкому від 03.12.1984 № 562. Розташована в урочищі лісопаркового господарства. Ділянка лісу представлена дубовими насадженнями порослевого походження.

– «Інститутська» – ботанічна пам'ятка природи місцевого значення загальною площею 0,35 га. Створена рішенням облвиконкому від 03.12.1984 № 562. Розташована по вул. Пушкінській, 86. Ботанічна пам'ятка включає колекцію цінних та рідких порід дерев: ялицю одноколірну, ялину колючу, бук, платан, різні види кленів, ліщину деревовидну, евкомію в'язолисту та інші.

– «Будинок вчених» – ботанічна пам'ятка природи місцевого значення загальною площею 0,1 га. Створена рішенням облвиконкому від 03.12.1984 № 562. Розташована по вул. Жон Мироносиць, 10. Залишок корінних дубових лісів. Охороняється 1 дуб черешчатий віком понад 200 років.

– «Чорноглазівська» – ботанічна пам'ятка природи місцевого значення загальною площею 0,2 га. Створена рішенням облвиконкому від 03.12.1984 № 562. Розташована у дворі буд. № 5 по вул. Маршала Бажанова. Охороняється 3 дуба черешчатих віком понад 160 років.

– «Пушкінська» – ботанічна пам'ятка природи місцевого значення загальною площею 0,2 га. Створена рішенням облвиконкому від 03.12.1984 № 562. Розташована по вул. Пушкінській, 39. Охороняється 2 дуби черешчатих віком понад 160 та 260 років.

– «Дерева Гінго» – ботанічна пам'ятка природи місцевого значення загальною площею 0,1 га. Створена рішенням облвиконкому від 03.12.1984 № 562. Представляє собою реліктові рослини третинного періоду в кількості 3-х одиниць. Розташована в урочищі «Сокольники» Шевченківського району м. Харкова.

– «Чорноглазівські дуби» – ботанічна пам'ятка природи місцевого значення загальною площею 0,15 га. Створена рішенням облвиконкому від 03.12.1984 № 562. Розташована по вул. Маршала Бажанова, 11. Охороняються 2 дуби черешчатих віком понад 160 до 260 років.

– «Дуб Бабушкін» – ботанічна пам'ятка природи місцевого значення загальною площею 0,1 га. Створена рішенням облвиконкому від 03.12.1984

№ 562. Розташована по вул. Пестрикова (Бабушкіна), 16. Охороняється 1 дуб черешчатий віком понад 270 років.

– «Григорівський бір» – лісовий заказник місцевого значення загальною площею 76,0 га. Створений рішенням обласної ради від 23.02.1999. Представляє собою цінний лісовий масив в межах великого промислового міста. Знаходиться у віданні 100 видів флори та 100 видів фауни.

– «Залютинська» – ботанічна пам'ятка природи місцевого значення загальною площею 3,0 га. Створена рішенням обласної ради від 23.02.1999. Розташована в Холодногірському (Ленінському) районі. Територія ботанічної пам'ятки представляє собою фрагмент заплави р. Уди з лучною та водно-болотною рослинністю.

– «Крюківський» – гідрологічний заказник місцевого значення загальною площею 39,3 га. Створений рішенням Харківської обласної ради від 23.12.2005 року. Заповідна територія знаходиться в Червонозаводському районі, вздовж заплави р. Уди, прилеглої до вул. Крюківської.

Рішенням 35 сесії Харківської міської ради 4 скликання від 27.04.2005 № 93/05 «Про затвердження проектів землеустрою з організації рекреаційного призначення м. Харкова «Зелені зони та зелені насадження» затверджено проект землеустрою та встановлені межі території рекреаційного призначення об'єкту Гутянський гай загальною площею – 66,98 га, до складу якого входить гідрологічний заказник місцевого значення «Крюківський».

СКП «Харківзеленбуд» Харківської міської ради, згідно затверджених Положень про об'єкти природно-заповідного фонду та охоронних зобов'язань, здійснює охорону (збереження) об'єктів ПЗФ: регіонального ландшафтного парку «Сокольники - Помірки», в який увійшли ботанічні пам'ятки природи місцевого значення: «Помірки» та «Сокольники – Помірки», лісового заказника місцевого значення «Григорівський бір», ботанічної пам'ятки природи місцевого значення «Сад ім. Т.Г. Шевченка».

На межах об'єктів ПЗФ встановлено державні знаки спеціальної форми з написом «Природно-заповідний фонд України» та аншлаги, які інформують населення і лісокористувачів про межі заповідних об'єктів, їх категорію, основні відомості про режим та правила поведінки на природоохоронних територіях.

5.2.7 Використання та відтворення природних ресурсів на території природно-заповідного фонду

Протягом 2017 року на території національних природних парків «Слобожанський», «Гомільшанські ліси» та «Дворічанський» здійснювався моніторинг стану існуючих популяцій рідкісних видів флори і фауни, виявлення нових місць їх мешкання. Проводились роботи щодо виявлення нових видів, занесених до охоронних переліків видів різного рівня.

Спеціальне використання природних ресурсів на території природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення у звітному періоді не здійснювалося.

5.3 Охорона, використання та відтворення тваринного світу

5.3.1 Загальна характеристика тваринного світу

Важливою складовою частиною навколишнього середовища області є тваринний світ. Безхребетні тварини Харківської області заселяють два різко відмінні між собою середовища: наземне і водне. Хоча існує значна частина комах, яка належить до земноводних форм, що в доімагінальній стадії заселяють водойми, а в стадії імаго ведуть наземний спосіб життя (бабки, одноденки, веснянки, сизирі, волохокрильці, комарі, мошки, мокриці, хірономіди, гедзі, львинки). Вони належать до метаценотичних груп тварин, що беруть участь у міжбіоценотичних зв'язках наземних екосистем.

Наземні безхребетні у межах області заселяють різноманітні біотопи як природні, так і антропогенні; як зональні (лісові, степові), так і аazonальні з реліктовою фауною (крейдарні відслонення, піски, солончаки).

Тваринне населення водної біоти Харківської області налічує понад 2 000 видів і представлене різними систематичними групами (найпростіші, губки, олігохети, п'явки, молюски, ракоподібні, водяні кліщі й павуки, водяні комахи), які заселяють різноманітні біотопи (річки, стариці, водосховища, озера, ставки, болота різних типів, струмки, степові поди, джерела типу реокрена чи гелокрена). Рідкісні види тварин виступають індикаторами фауністичного різноманіття. Аналіз розподілу рідкісних видів безхребетних Харківщини за систематичним складом свідчить, що до класу комах належить понад 97% вивченого біорізноманіття (із 229 видів – 223), по 2 види відносяться до класів п'явки та ракоподібні, по 1 виду до класів дощові черви і молюски.

Місцеположення Харківської області на межі лісу зі степом визначило межі поширення як степових видів на північ, так і лісових на південь. Теж саме можна зазначити і про водно-болотні види. Тут проходить межа поширення на північ лежня, дерихвоста степового, жайворонка степового, ж. малого, щеврика польового, чаплі рудої, чепури великої і чепури малої, розташовані північні гніздові поселення квака, кулика-довгонога. По області проходить південна межа таких лісових видів, як синиця чубата, дрізд-омелюх, чикотень, чиж, слуква, південніше не гніздиться чечевиця, журавель сірий.

В останні десятиріччя антропогенна трансформація найбільше торкнулась навколоводних просторів і перш за все долинних ландшафтів. Зі створенням на території області великих водосховищ (Печенізьке, Червонооскільське, Краснопавлівське, Орільківське, Рогозянське тощо) орнітофауна поповнилась елементами, нетиповими для внутрішньоматерикових водойм, або видами що вкрай рідко зустрічались до появи водосховищ. З'явилися птахи – мешканці морських узбереж, що в пролітний час зустрічаються на великих озерах і водосховищах, і зимують на незамерзаючих ділянках моря. Збільшилось видове різноманіття, змінився статус і чисельність мартинів, кричків, куликів, чапель. На водосховищах під час прольоту зареєстровані нові види птахів, що раніше не зустрічались (баклан великий, казарка білощока, казарка червоногола, луток, морянка, крохаль довгоносий, турпан, чернь морська, гага звичайна).

Сучасна орнітофауна Харківської області представлена близько 270 видами, що належать до 18 рядів. З них: 42 види занесено до Європейського

Червоного списку, 167 – до Червоної книги України та ін. (таблиця 5.3.1.1). При цьому, 189 видів птахів гніздяться (38 видів осілі), 51 вид зустрічається на прольоті, 21 вид залітний, 10 видів зимуючих. З 189 видів, що гніздяться, 79 видів лісових, 74 – водно-болотних і лучних, 14 видів належать до степового комплексу, 12 видів гніздяться переважно в яругах і берегових урвищах, 10 – у будівлях, біля житла людини.

Види тваринного світу, що охороняються

Таблиця 5.3.1.1

	2015 рік	2016 рік	2017 рік
1	2	3	4
Види фауни, занесені до Червоної книги України, од.	167	167	167
Види фауни, занесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), од.	30	30	30
Види фауни, занесені до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернської конвенції), од.	243	243	243
Види, занесені до додатків Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннської конвенції, CMS), од.	141	141	141
Види, що охороняються відповідно до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA), од.	76	76	76
Види, що охороняються відповідно до Угоди про збереження кажанів в Європі (EUROBATS), од.	14	14	14

5.3.2 Стан і ведення мисливського та рибного господарств

Охорона, відтворення та раціональне використання диких тварин є основними завданнями ведення мисливського господарства.

За даними річного статистичного звіту 2-ТП (мисливство) за 2017 рік площа мисливських угідь області наданих у користування складає 1 459,8 тис. га, вся територія охоплена мисливським упорядкуванням.

При цьому 1 170,8 тис. га угідь знаходяться у державному мисливському резерві в межах 27 адміністративних районів Харківської області.

Правове ведення мисливського господарства в області мають 37 підприємств із загальною чисельністю працівників 301 чел. (з них 9 мисливствознавців та 189 штатних егеря).

Загальні витрати на ведення мисливського господарства у 2017 році склали 21 043,0 тис. грн., або по 14,4 тис. грн в розрахунку на 1 000 га мисливських угідь, що на 3,4 тис. грн більше, ніж було у 2016 році. Із цієї кількості витрати на охорону, відтворення та облік мисливських тварин, впорядкування мисливських угідь склали 11 285,4 тис. грн. з яких 54,2 % (або 6 116,2 тис. грн.) було витрачено на відтворення мисливських тварин, їх підгодівлю та біотехнічні заходи.

Загальні надходження коштів від ведення мисливського господарства за 2017 рік по області склали 3 201,9 тис. грн, що на 525,5 тис. грн більше ніж у 2016 році.

Великі збитки тваринному світу завдає браконьєрство. За 2017 рік було виявлено 161 випадок порушень правил полювання, до відповідальності притягнута 161 особа, з порушників стягнуто штрафів на суму 17,9 тис. грн., що на 1,1 тис. грн менше ніж було у 2016 році.

За даними післяпромислових обліків, проведених в лютому 2017 року, в мисливських угіддях Харківської області ураховано 46 лосів, 407 оленів благородних, 390 оленів плямистих, 6537 козуль, 2130 кабанів. Динаміку чисельності основних видів мисливських тварин наведено у таблиці 5.3.2.1.

Динаміка чисельності основних видів мисливських тварин (особин)

Таблиця 5.3.2.1

Види мисливських тварин	2015 рік	2016 рік	2017 рік
1	2	3	4
Лось	66	76	46
Олень благородний	359	407	407
Олень плямистий	402	418	390
Козуля	7 313	7 419	6 537
Кабан	2 993	2 956	2 130

Добуто основних видів мисливських тварин у 2017 році (в т.ч. у січні 2018 по ліміту 2017/2018 року):

- олень благородний – 1 ос.;
- олень плямистий – 12 ос.;
- козуля – 322 ос.;
- кабан – 90 ос.;
- бобер – 0 ос.;
- байбак – 0 ос.;
- куниця лісова – 0 ос.

У зв'язку із встановленими карантинними обмеженнями через АЧС, в угіддях 7 господарств не використано затверджений на сезон полювання 2017/2018 року Ліміт: олень благородний: ліміт – 18, добуто – 1; олень плямистий: ліміт – 27, добуто – 12; козуля: ліміт – 439, добуто – 322; кабан: ліміт – 773, добуто – 90; бобер: ліміт – 5, добуто – 0; куниця лісова: ліміт – 9, добуто – 0; байбак: ліміт – 30, добуто – 0.

Загальний фонд рибогосподарських водних об'єктів Харківської області складає 2 538 ставків (13,174 тис. га), 57 водосховищ (32,835 тис. га), 584 озера (4,466 тис. га) та водойма-охолоджувач Зміївської ТЕС площею 1,266 тис. га. Крім водосховищ і ставків на території області протікає 131 річка загальною протяжністю 4 249 км.

Рибогосподарська діяльність у водоймах області у 2017 році здійснювалася за Режимом рибогосподарської експлуатації, науково-біологічними обґрунтуваннями, культурними рибними господарствами та за частками добування (вилову) водних біоресурсів у Червонооскільському водосховищі.

Так, у 2017 році загальний вилов водних біоресурсів суб'єктами господарювання усіх форм власності по області склав – 1 198,26 тонн, вселення – 4,0244 млн. екземплярів.

Вилів водних біоресурсів за частками добування (вилову) з Червонооскільського водосховища склав – 28,47 тонн.

Штучне формування структури рибних запасів у області відбувається головним чином за рахунок вселення рослиноїдних видів риби (білого, строкатого товстолобиків та їх гібридів, білого амура).

Звітність про виробництво продукції аквакультури надано трьома рибогосподарськими підприємствами області, якими у 2017 році вирощено – 8 987,8 тис. штук рибопосадкового матеріалу та виловлено 183,1 тонни товарної рибної продукції.

У 2017 році під час рибоохоронної роботи на водоймах області виявлено 913 одиниць фактів браконьєрства, а саме: за ч. 3 статті 85 КУпАП – 240 одиниць, за ч. 4 статті 85 КУпАП – 378 одиниць, за ч. 1 статті 88-1 КУпАП – 171 одиницю, за ч.1 статті 85-1 КУпАП – 12 одиниць, за статтею 188-5 КУпАП – 2 одиниці та складено 110 одиниць актів б/х.

Протягом 2017 року за порушення Правил рибальства накладено адміністративних стягнень у вигляді штрафу 196,93 тис. грн. та нараховано збитків за Таксами – 630,5 тис. грн., вилучено 3 385,6 кг водних біоресурсів та 1 078 одиниць заборонених знарядь лову.

5.3.3 Охорона та відтворення видів тварин, занесених до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів

У збереженні рідкісних видів тварин, що занесені до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів, посильну участь беруть Харківський зоопарк загальнодержавного значення (з липня 2016 року на реконструкції) та РЛП «ФЕЛЬДМАН-ЕКОПАРК», де утримується зоологічна колекція тварин.

У збереженні рідкісних видів тварин, що занесені до Червоної книги України, та тих, що підпадають під дію міжнародних договорів, посильну участь беруть Харківський зоопарк загальнодержавного значення (з липня 2016 року на реконструкції) та регіональний ландшафтний парк (РЛП) «ФЕЛЬДМАН-ЕКОПАРК», де утримується зоологічна колекція тварин.

Зоологічна колекція «Feldman Escopark» протягом 2017 року розширилася до 300 видів, значна кількість яких – рідкісні та зникаючі, занесені до Червоної книги України. Загальна кількість тварин понад 2 000.

У складі фауністичних комплексів території РЛП «ФЕЛЬДМАН-ЕКОПАРК» представлено 27 рідкісних видів, з яких 5 видів занесено до Європейського Червоного списку, 15 – до Червоної книги України. 107 видів тварин занесені до Додатків Бернської конвенції, 24 види – до Додатків Боннської конвенції.

Співробітниками та науковцями НПП «Слобожанський» у 2017 році підготовлено та здано до друку наукову статтю «Види тварин з Червоної книги України на території Краснокутського району Харківської області».

Також, НПП «Слобожанський» ведеться накопичення та обробка даних для включення до шостого тому Літопису природи. Так, у 2017 році на території НПП виявлено:

- 9 нових видів мікобіоти— *Lamproderma maculatum*, *Helvella acetabulum*, *Verpa bohemica*, *Puccinia coronata*, *Xylaria hypoxylon*, *Polystigma rubrum* (*Polystigmina rubra*), *Cytospora chrysosperma* (*Valsa sordida*), *Asteromella convallariae* (*Dendrophoma convallariae*), *Phyllosticta cruenta*;

- 212 нових видів фауни, 6 з яких (гадюка степова, скопа, вусач коренеїд хрестоносець, плоскотілка червона, красик веселий, мегариса рогахвостова)

занесені до Червоної книги України;

З метою спостереження та контролю за станом популяцій видів фауни на території НПП «Слобожанський» проведено оцінку чисельності та територіального розподілу видів оленевих (Cervidae), на основі накопичених даних, визначено місця найчастішого їх перебування; проведено розрахунок необхідної кількості та оптимального розташування солонців на території парку.

На території НПП «Гомільшанські ліси» мешкає 132 рідкісні та зникаючі види тварин, які занесені до міжнародних «червоних» списків та Червоної книги України (1994).

У межах зазначеного національного парку відмічено 40 видів комах, занесених до Червоної книги України: скарабей священний, дозорець-імператор, вусач мускусний, жук-олень, ведмедиця Гера, стрічка орденова, блакитна, бражник мертва голова, бражник дубовий, джміль вірменський, поліксена, інші.

Тут зустрічається 11 видів земноводних – усі вони занесені до різних «червоних» переліків, 8 видів плазунів, 7 з яких – у «червоних» списках (1 вид – мідянка – у Червоній книзі України). На піщаних кучугурах по узліссях бору мешкає рідкісна різнобарвна ящурка - плазун, що зберігся у незмінному вигляді з дольодовикового періоду. Також зустрічаються: черепаха болотяна, вуж водяний, гадюка Нікольського.

В межах НПП «Гомільшанські ліси» гніздяться 154 види птахів, на перельоті буває близько 260 видів. Близько 250 видів птахів належать до різних «червоних» переліків, з них до Червоної книги України занесені 28 видів. Зустрічаються рибалочка голуба, бджолоїдка, вивільга. На заплавах луках зустрічається деркач – вид, занесений до Червоної книги Міжнародної спілки охорони природи (МСОП), до Європейського Червоного списку і є дуже рідкісним у країнах Західної Європи. Гніздяться тут великі хижі птахи, занесені до Червоної книги України – орел-могильник, орлан-білохвіст зміїд, великий підорлик, орел-карлик та ін.

У березні 2017 року науковими співробітниками НПП «Гомільшанські ліси» прийнято участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Заповідна справа в степовій зоні України», яка відбулась на базі НПП «Меотида» Донецької області. За результатами проведених досліджень працівниками НПП «Гомільшанські ліси» під час конференції було представлено доповіді на теми: «Созологічний аналіз іхтіофауни та стан збереження іхтіорізномаїття у степовій зоні Сходу України» (Гончаров Г.Л.) та «Організація стаціонарних досліджень за дрібними ссавцями методом канавок» (Тімошенков В.А.).

З метою інформування населення щодо необхідності збереження тварин, занесених до Червоної книги України, працівниками національних природних парків Харківської області проводились заняття у навчальних закладах, публікувались матеріали на офіційних сторінках у мережі Інтернет та у районних засобах масової інформації.

5.3.4 Чужорідні види тварин

Інвазивні види тварин – чужорідні немісцеві види, інтродуковані навмисно або ненавмисно за межами їхніх природних середовищ існування, де вони осіли, розмножуються й поширюються в способи, що завдають шкоди середовищу, до якого вони потрапили.

Фахівцями науково-дослідної установи «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» на території Харківської області виявлено 21 вид чужорідних видів тварин, а саме:

1) Тип Молюски (*Mollusca*):

- Дрейсена річкова (Тригранка річкова) *Dreissena polymorpha* (Pallas, 1771).

2) Клас Вищі ракоподібні (*Malacostraca*):

- Амфіпода *Pontogammarus robustoides* (Sars, 1894).

3) Клас Комахи (*Insecta*):

- Колорадський жук *Leptinotarsa decemlineata* (Say, 1824).
- Жук-короїд *Anisandrus maiche* Stark.
- Мінуюча міль каштанова *Cameraria ohridella* Deschka & Dimic, 1986.
- Американський білий метелик *Hyphantria cunea* Dru Drury, 1773.

4) Клас Кісткові риби (*Osteichthyes*):

- Тюлька чорноморсько-азовська *Clupeonella cultriventris* (Nordmann, 1840).
- Білий амур *Ctenopharyngodon idella* (Valenciennes, 1844).
- Чебачок амурський *Pseudorasbora parva* (Temminck et Schlegel).
- Товстолобик строкатий *Aristichthys nobilis* (Richardson, 1845).
- Товстолобик білий *Hypophthalmichthys molitrix* (Valenciennes, 1844).
- Буфало великоротий *Ictiobus cyprinellus* (Valenciennes, 1844).
- Багатоголкова південна колючка *Pungitius platygaster* (Kessler, 1859).
- Морська голка пухлощoka *Syngnathus abaster* (Risso, 1827).

5) Клас Ссавці (*Mammalia*)

- Норка американська *Mustela vison* (Schreber, 1777).
- Єнотоподібний (уссурійський) собака *Nyctereutes procyonoides* (Gray, 1834).
- Миша хатня *Mus musculus* (Linnaeus, 1758).
- Щур сірий, пацюк сірий *Rattus norvegicus* (Berkenhout, 1769).
- Ондатра (звичайна) *Ondatra zibethicus* (Linnaeus, 1766).
- Олень плямистий *Cervus nippon* (Temminck, 1838).
- Лань (європейська) *Dama dama* (Linnaeus, 1758).

Поширення шкідливих організмів на території Харківської області наведено спеціалістами Управління фітосанітарної безпеки Головного управління Держпродспоживслужби в Харківській області.

Американський білий метелик розповсюджений в 24 районах Харківської області. Загальна площа заселення цим шкідником складає 2 429,5 га.

Гусениці американського білого метелика завдають шкоди лісовим і плодовим деревам. У його харчовому раціоні відмічені близько 300 видів рослин. Найбільш сприятливими є клен американський, шовковиця, яблуня, слива, айва, черешня, горіх, бузина, хміль.

Поширюється американський білий метелик транспортири засобами при перевезенні сільськогосподарської продукції та промислових вантажів. Часто

даний вид виявляють в пакувальному матеріалі. Розповсюдження лялечок метелика відбувається із дровами, де вони заселяють тріщини та отвори у корі.

Дефоліація насаджень викликана гусеницями, призводить до ослаблення та загибелі рослин, особливо при багатократному пошкодженні. Волоски гусені викликають подразнення та алергічні реакції у людей.

Каліфорнійська щитівка – регульований некартинний шкідливий організм. Розповсюджується в Ізюмському районі на площі 16 га.

Даний вид пошкоджує близько 270 видів рослин з 85 родин. Основні пошкоджувальні культури: яблуня, груша, абрикос, айва, вишня, глід, волоський горіх, мигдаль, персик, слива, черешня, акація, бузок, верба, кизил, липа, тополя, троянди.

Розповсюджується каліфорнійська щитівка в основному з садивним та прищепним матеріалом. «Бродяжки» можуть переповзати через гілки із дерева на дерево, крони яких змикають. Шкідник може переноситись на невеликі відстані повітряними потоками, за допомогою одягу та зараженого інструменту.

Картопляна міль зареєстрована в Харківському районі на площі 5,6 га. Пошкоджує картоплю (бульбу та вегетативну частину), перець, баклажан, томати, паслін, дурман та інші культури родини пасльонових.

Картопляна міль розмножується у полі та сховищах, розповсюджується на всіх стадіях розвитку з бульбами картоплі і плодами пасльонових культур. Гусениці розвиваються в середині бульб, пронизуючи їх ходами, такі бульби нагадують губку. Бульби картоплі, що сильно пошкоджені картопляною мілью стають непридатними для посадки та переробки.

Золотиста картопляна нематода розповсюджена у Дворічанському районі на присадибних ділянках на площі 0,2 га. Паразитують на коренях картоплі і томатів, уражує інші рослини з родини пасльонових.

Розвиток картопляної нематоди відбувається в коренях рослини-господаря. Хворі рослини утворюють не чисельні слабкі стебла, які передчасно жовтіють. Бульб утворюється мало, вони дрібні, а іноді зовсім відсутні.

Картопляна нематода особливо значної шкоди завдає на присадибних ділянках і на полях із скороченою спеціалізованою сівозміною, де картопля вирощується беззмінно, або повертається на попереднє місце на другий-третій рік. Втрати врожаю можуть складати 30-80%.

5.3.5 Заходи щодо збереження тваринного світу

З метою збереження тваринного світу працівниками національних природних парків «Слобожанський», «Гомільшанські ліси» та «Дворічанський» систематично проводяться обстеження території парку та прилеглих територій на предмет виявлення нових видів тварин (поточна інвентаризація), місць їх перебування, нир, гнізд та інше. Дані використовують для корегування роботи служби державної охорони національних природних парків, розробки природоохоронних заходів та рекомендацій.

Працівниками служби державної охорони національних природних парків «Слобожанський», «Гомільшанські ліси» та «Дворічанський» проводиться щоденне патрулювання території з метою виявлення та попередження фактів

незаконного полювання та інших порушень природоохоронного законодавства України. Крім того, у вихідні та святкові дні проводяться оперативно-профілактичні рейди. Здійснюються роз'яснювальні бесіди з місцевим населенням та відвідувачами парків.

Науковцями біологічного факультету Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна розроблено перелік видів тварин, що підлягають особливій охороні на території Харківської області (керівник проекту – доктор біологічних наук, провідний науковий співробітник В.А. Токарський). Зазначений перелік направлено до Міністерства екології та природних ресурсів України для розгляду та затвердження відповідно до статті 44 Закону України «Про тваринний світ».

5.4 Природоохоронні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні

Особливій охороні підлягають природні території, що мають велику екологічну цінність як унікальні та типові природні комплекси для збереження сприятливого екологічного стану. Ці території утворюють єдину територіальну систему та включають об'єкти природно-заповідного фонду, водно-болотні угіддя та захисні лісові смуги.

5.4.1 Стан і перспективи розвитку природно-заповідного фонду Харківської області

Природні території та об'єкти заповідного фонду області представлені національними природними парками, регіональними ландшафтними парками, ботанічними садами, зоологічними парками, заказниками загальнодержавного і місцевого значення, пам'ятками природи та заповідними урочищами місцевого значення.

Станом на 01.01.2018 року природно-заповідний фонд Харківської області налічує 243 території та об'єкти загальною площею 74 436,94 га, в тому числі 13 об'єктів загальнодержавного значення площею 23 984,6 га, відсоток заповідності становить 2,37 від загальної площі області (табл. 5.4.1.1).

Структура природно-заповідного фонду області
(станом на 01.01.2018 року)

Таблиця 5.4.1.1

Категорії об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ					
	загальнодержавного значення		місцевого значення		разом	
	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га
1	2	3	4	5	6	7
Природні заповідники	-	-	-	-	-	-
Біосферні заповідники	-	-	-	-	-	-
Національні природні парки	3	22 690,0	-	-	3	22 690,0
Регіональні ландшафтні парки	-	-	7	20 544,33	7	20 544,33
Заказники, всього	3	1 038,0	167	37 207,16	170	38 245,16

1	2	3	4	5	6	7
у тому числі:						
ландшафтні	-	-	13	26 043,17	13	26 043,17
лісові	-	-	9	3 207,1	9	3 207,1
ботанічні	1	185,0	51	3 169,99	52	3 346,19
загальнозоологічні	2	853,0	5	1 292,4	7	2 145,4
орнітологічні	-	-	7	787,9	7	787,9
ентомологічні	-	-	63	594,8	63	594,8
іхтіологічні	-	-	-	-	-	-
гідрологічні	-	-	17	1 811,6	17	1 811,6
загальногеологічні	-	-	1	14,6	1	14,6
палеонтологічні	-	-	-	-	-	-
карстово-спелеологічні	-	-	-	-	-	-
Пам'ятки природи, всього	-	-	44	645,9	44	645,9
у тому числі:						
комплексні	-	-	2	176,3	2	176,3
ботанічні	-	-	38	455,2	38	455,2
зоологічні	-	-	-	-	-	-
гідрологічні	-	-	4	14,4	4	14,4
геологічні	-	-	-	-	-	-
Заповідні урочища	-	-	9	2 537,2	9	2 537,2
Ботанічні сади	1	41,9	1	13,25	2	55,15
Дендрологічні парки	1	22,8	1	51,5	2	74,3
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	4	169,9	1	10,8	5	180,7
Зоологічні парки	1	22,0	-	-	1	22,0
РАЗОМ	13	23 984,6	230	61 010,14	243	74 436,94

Примітка * – територія ландшафтного заказника місцевого значення «Печенізький» площею 365,7 га входить до складу регіонального ландшафтного парку «Печенізьке поле». Території загальнозоологічного заказника загальнодержавного значення «Катеринівський» площею 527,0 га, загальнозоологічного заказника «Бурлуцький» площею 326,0 га, заповідного урочища «Божкове» площею 79,0 га, частини заповідного урочища «Дегтярне» площею 95,0 га входять до складу регіонального ландшафтного парку «Великобурлуцький степ». Частина ландшафтного заказника «Гомільшанська лісова дача», площею 7962,0 га входить до складу національного природного парку «Гомільшанські ліси». Лісовий заказник місцевого значення «Володимирівська дача», площею 699,0 га входить до складу національного природного парку «Слобожанський». Ботанічні заказники місцевого значення «Конопляне», площею 315,9 га та «Червоний», площею 49,8 га входять до складу національного природного парку «Дворічанський». Територія ботанічного заказника місцевого значення «Борівський» площею 18,0 га входить до складу регіонального ландшафтного парку «Червонооскільський»; ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Помірки» площею 120,4 га входить до складу регіонального ландшафтного парку «Сокольники-Помірки».

З метою досягнення показника заповідності, встановленого для Харківської області Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року, за рахунок коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища фахівцями науково-дослідної установи «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» (далі – НДУ «УкрНДІЕП») розроблено 10 проектів створення нових і розширення існуючих територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в межах Балаклійського, Зачепилівського, Зміївського, Золочівського, Ізюмського, Красноградського, Лозівського, Первомайського, Сахновщинського районів.

У 2016 році НДУ «УкрНДІЕП» було проведено дослідження та підготовку матеріалів з розширення мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду Харківської області на період до 2021 року, та складено Звіт про зазначену науково-дослідну роботу (далі – Звіт).

До зазначеного Звіту спеціалістами НДУ «УкрНДІЕП» було включено цінні природоохоронні території, по яким розроблено 10 проектів створення нових та розширення існуючих територій і об'єктів природно-заповідного фонду, та пропозиції Національного екологічного центру України щодо створення на території Харківської області 6-ти ландшафтних заказників місцевого значення та 1-го регіонального ландшафтного парку, створення яких схвалено Міністерством екології та природних ресурсів України.

У 2017 році відповідно до зазначених проектних розробок науковців, за ініціативою Харківської обласної державної адміністрації, рішенням Харківської обласної ради від 07.12.2017 № 606-VII створено ландшафтний заказник місцевого значення «Синичинський» в Ізюмському районі Харківської області загальною площею 285,6 га.

Також, протягом 2017 року районними державними адміністраціями проводилась робота щодо опрацювання вказаного вище Звіту про науково-дослідну роботу щодо проведення досліджень з розширення мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду Харківської області на період до 2021 року, визначення спільно з територіальними підрозділами Головного управління Держгеокадастру у Харківській області землевласників і землекористувачів земельних ділянок, запроектованих до заповідання, та проведення погодження щодо включення зазначених земельних ділянок до природно-заповідного фонду.

Крім цього, на виконання Указу Президента України від 21.11.2017 № 381/2017 «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду» підписано відповідне доручення голови обласної державної адміністрації від 16.01.2018 № 01-28/535.

Відповідно до вищезазначеного доручення районними державними адміністраціями визначено відповідальних осіб для організації роботи щодо розширення природно-заповідного фонду.

В процесі проведення роботи щодо створення нових та розширення існуючих об'єктів природно-заповідного фонду Харківської області є окремі проблемні питання, а саме: залишається невирішеним питання погодження проектів створення нових та розширення існуючих об'єктів природно-заповідного фонду, у зв'язку з тим, що на даний час відсутні відповідні згоди землевласників та землекористувачів.

Стимується погодження зазначених проектів через обмеження в природокористуванні, встановлені чинним законодавством, та через відсутність механізму економічного стимулювання та будь-яких пільг у сфері оподаткування, зокрема щодо земельного та екологічного податків.

З метою вирішення питання економічного стимулювання землевласників та землекористувачів щодо включення їх земельних ділянок до заповідних територій області було надіслано звернення до Міністерства екології та природних ресурсів України.

Міністерством екології та природних ресурсів України було повідомлено, що на розгляді Верховної Ради України знаходиться відповідний законопроект № 1850-1 «Про внесення змін до Податкового кодексу України, прийняття

якого вирішити питання зацікавленості землевласників та землекористувачів у розширенні природно-заповідних територій. З приводу підтримки вказаного законопроекту було направлено лист до Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. До цього часу законопроект не прийнято.

Водночас, Міністерство екології та природних ресурсів України звернулося до Кабінету Міністрів України та до Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи з проханням врегулювати питання звільнення від сплати земельного податку, шляхом внесення змін до Податкового кодексу України, а саме, до статті 283 Податкового кодексу України, включивши землі природно-заповідного фонду, надані у постійне користування для збереження та використання біосферних та природних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних і зоологічних парків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва до таких, за які не сплачується земельний податок.

На сьогоднішній день, проводиться підготовка матеріалів на розгляд сесії Харківської обласної ради щодо створення ентомологічного заказника місцевого значення «Малорогозянський» (орієнтовно 14 га) в Золочівському районі та ентомологічного заказника місцевого значення «Гаврилівський» (орієнтовно 50 га) у Борівському районі Харківської області.

Також, отримано погодження Державного підприємства «Балаклійське лісове господарство» щодо включення 349 га до заповідних територій.

Відповідно до зазначеного вище доручення голови Харківської обласної державної адміністрації райдержадміністраціями продовжується робота щодо опрацювання пропозицій науковців, наданих за результатами проведення досліджень з розширення мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду Харківської області.

Крім цього, з метою забезпечення виконання Указу Президента України від 11.12.2009 № 1044 «Про створення національного природного парку «Дворічанський», на підставі наукового обґрунтування Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна щодо зміни меж (розширення) території вказаного національного природного парку, проводиться робота щодо погодження із землевласниками та землекористувачами площ, запланованих до заповідання.

На виконання протокольного рішення робочої наради від 09.02.2016, яка відбулася в Міністерстві екології та природних ресурсів України, у складі обласної координаційної ради з екологічних проблем створено робочу групу з питань розширення меж національного природного парку «Дворічанський».

На теперішній час, отримано погодження ДП «Куп'янське лісове господарство» на включення земельних лісових ділянок загальною площею 831,2 га до території національного природного парку «Дворічанський».

У Головному управлінні Держгеокадастру у Харківській області, у січні 2018 року, за участю керівництва даного парку, було проведено робочу нараду стосовно обговорення шляхів вирішення проблемних питань, в тому числі з

розширення меж національного природного парку «Дворічанський».

Згідно з домовленостями, досягнутими на зазначеній робочій нараді, адміністрацією Парку було підготовлено оновлений картографічний матеріал. Слід зазначити, що земельні ділянки, нанесені на картографічному матеріалі, знаходяться не одним масивом, а роздібнені. При цьому, найменша земельна ділянка, що пропонується для включення до території парку, складає 0,02 га, а максимальна – 476,78 га.

З метою визначення правового статусу земельних ділянок, запропонованих до заповідання, на звернення Департаменту, зазначений картографічний матеріал було розглянуто відділом у Дворічанському районі Головного управління Держгеокадастру у Харківській області, в частині земельних ділянок, що визначено адміністрацією національного природного парку «Дворічанський», як землі без рослинного покриву, або з незначним рослинним покривом.

Для проведення подальшої роботи щодо погодження включення земельних ділянок до заповідних територій, опрацьовані відділом у Дворічанському районі Головного управління Держгеокадастру у Харківській області матеріали, направлено до Дворічанської районної державної адміністрації, ДП «Куп'янське лісове господарство» та адміністрації зазначеного національного природного парку.

Робота з розвитку природно-заповідної справи та збереження особливо цінних територій, а саме, створення нових та розширення існуючих територій і об'єктів природно-заповідного фонду Харківської області триває.

Співробітниками національного природного парку «Гомільшанські ліси» прийнято участь у роботі регіональної науково-практичної конференції «Наукові дослідження на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України», яка відбулась першого та другого лютого 2017 року в Харківському Національному університеті ім. В.Н. Каразіна. Обговорювалось вивчення природного біотичного та ландшафтного різноманіття природоохоронних територій області; моніторингові дослідження на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду Харківщини; генетичні, екологічні, соціологічні аспекти наукових досліджень раритетної складової природно-заповідного фонду регіону.

У 2017 році працівниками національних природних парків області прийнято участь у круглому столі «Проблеми, сучасні методологічні і практичні засади створення і функціонування мережі природоохоронних територій і територій особливого природоохоронного значення (проблеми, методологічні і практичні засади, шляхи вдосконалення нормативно-правової бази в заповідній справі)», де обговорювалися імплементація Оселищної Директиви Європейського союзу в Україні, проблеми урядування природоохоронними територіями, шляхи вдосконалення нормативно-правової бази в заповідній справі, картографічний супровід досудових і судових розслідувань з питань порушення режиму природоохоронних територій в Україні.

Крім того, протягом 2017 року проводились круглі столи щодо проблем, сучасних методологічних і практичних засад створення і функціонування

мережі природоохоронних територій і територій особливого природоохоронного значення; стосовно впливу рекреації на природні комплекси, ролі моніторингових досліджень в регулюванні рекреаційних навантажень.

5.4.2 Водно-болотні угіддя міжнародного значення

Водно-болотні угіддя міжнародного значення в області відсутні.

5.4.3 Біосферні резерви та Всесвітня природна спадщина

Біосферні резерви та Всесвітня природна спадщина в області відсутні.

5.4.4 Формування української частини Смарагдової мережі Європи

В області відсутні об'єкти Смарагдової мережі Європи.

5.5 Рекреаційна діяльність на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду

Прикрасою Харківської області є три національних природних парки «Гомільшанські ліси», «Слобожанський» та «Дворічанський».

Відвідування природних парків передбачає пішохідний туризм, знайомство з історичними пам'ятками, фотографування, спостереження за птахами тощо. Водні об'єкти створюють можливості для водних прогулянок (сплави), купання, любительського рибальства.

Екскурсії територією парків – це і гарний відпочинок, і поглиблення знань про навколишнє середовище та його охорону.

Національний природний парк «Гомільшанські ліси» – це «Харківська Швейцарія». Повноводний Сіверський Донець, річка Гомільша та численні озера, прибережні «гірські» кручі і широкі тераси, вікові дуби, гаї і соснові бори, квітучі галявини і луки – все це надає місцевості особливу, неповторну красу. Парк являє собою унікальне місце для проведення еколого-просвітницької та рекреаційної роботи. Відносна близькість до міста та зручні умови відпочинку вже зробили територію Парку популярною серед відпочиваючих.

У парку створено спеціальні екологічні маршрути, за допомогою яких відвідувачі можуть ознайомитися з унікальними краєвидами, побачити рослини і тварини, які є рідкісними для нашого регіону і просто відпочити серед дивовижної природи.

Упродовж 2017 року на території національного природного парку «Гомільшанські ліси» з метою створення умов для організованого та ефективного туризму, формування у рекреантів та місцевого населення екологічної культури, діяли вісім екологічних стежок, а саме: «Козача гора» (довжиною 2 км), «Дубовий гай» (довжиною 2,5 км), «Коропівське городище» (довжиною 3,8 км), «Алано-болгарське городище біля с. Суха Гомільша» (довжиною 11,5 км), «Урочище Хомутки» (довжиною 2,5 км), «Свіжий бір» (довжиною 3,9 км), «Старий бір та заплавна лука» (довжиною 3,7 км), «Старий субір» (довжиною 5,7 км).

Одночасно з цим, на території національного природного парку «Гомільшанські ліси» діяв екологічний табір «Дубочок» та облаштовано 5 місць відпочинку: «Біле озеро», «Затока Косач», «Березовий гай», «Косач при шляховий» та «Ставок за Сухою Гомільшею».

Національний природний парк «Дворічанський» – це білі гори, крейдянні обриви, схили, розрізані ярами, осипи крейдяного пилу. Заповідна територія складається з крейдяних гір, які утворилися з раковин молюсків на місці моря, що плескалося в цих місцях понад 70 мільйонів років тому. Прогулюючись по дну цього давнього моря, можна зустріти рідкісні рослини, що занесені до Червоної книги України. Тваринний світ представлений такими рідкісними тваринами як горностай і тушканчик. Тут можна насолоджуватись не тільки мальовничими краєвидами, а й оздоровлюватись, адже є джерела з лікувальною мінеральною водою. На території парку діють 2 екологічні стежки:

1. «Крейдяна» довжиною 5,2 км;
2. «Урочище Заломне» довжиною 2,89 км.

У 2017 році при підтримці волонтерів було проведено ремонт екологічної стежки «Урочище Заломне» та облаштовано екологічну стежку «Крейдяна».

Національний природний парк «Слобожанський» – це парк, який об'єднує у собі природні особливості двох зон: Полісся і Лісостепу і розташований у долині річки Мерла. Відвідувачі знайомляться з життям болотних екосистем, можуть побачити сфагнум та діяльність бобрів, а також зможуть помилуватись краєвидами лісового озера та відпочити серед мальовничих ділянок лісу. Рекреаційну зону облаштовано пунктами з альтанками, кострищами, мангалами. На території парку протягом 2017 року діяли 2 екологічні стежки:

1. «До торф'яних боліт» довжиною 3,1 км;
2. «Мурафська дача» довжиною 2,6 км.

Також, функціонувало 2 туристичних маршрути – «Забутими стежками» (12 км) та «Сосновий ліс» (15 км), 4 рекреаційних пункти та наметовий екотабір.

Одночасно з цим, для сприяння розвитку привабливого екотуристичного іміджу території національного природного парку «Слобожанський» у приміщенні Володимирівського Науково-дослідного природоохоронного відділення парку облаштовано візит-центр, де відвідувачі мали змогу отримати інформацію про природоохоронні території та багатства флори і фауни парку.

На початку червня 2017 року представники НПП «Слобожанський» презентували туристичний потенціал парку, взявши участь у презентаційному заході «Харківщина туристична».

Презентація туристично-рекреаційного потенціалу національних природних парків Харківської області проводились під час проведення культурно-мистецьких фестивалів, зокрема: «Перлини Слобожанщини: Пархомівка – світові шедеври», «Гетьманська Слава», «Перлини Слобожанщини: Saltiv-Fest», а також під час 24 міжнародного туристичного салону UITM'2017: «УКРАЇНА – Подорожі та туризм» (м. Київ) та під час 11-ї Міжрегіональної виставки-турсалону «Відпочивайте на Полтавщині!».

З метою формування ціннісного ставлення до природи, підвищення екологічної свідомості, популяризації територій та об'єктів природно-

заповідного фонду в учнівської та студентської молоді закладів освіти Харківської області Комунальним закладом «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради систематично організовувались навчально-тематичні автобусні екскурсії до Парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Краснокутський» та до національних природних парків «Слобожанський», «Гомільшанські ліси» та «Дворічанський».

Крім цього, Комунальним закладом «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради щороку видаються збірки інформаційно-методичних матеріалів «Краєзнавчі шляхи Слобожанщини», зібрані педагогічними працівниками та учнями закладів освіти, де надається короткий опис, фотоматеріали визначних пам'яток культури, історії та природи Харківщини.

Для популяризації туристичного потенціалу області та інформування населення регіону створено та діють три туристсько-інформаційні пункти, які розташовані на вокзалі «Харків-Пасажирський», у міжнародному аеропорту «Харків», 12-му кілометрі траси М-27 «Харків-Белгород» та 43 пункти – в бібліотеках Харківської області.

6. Земельні ресурси та ґрунти

6.1 Структура та стан земель

Харківська область – одна з 25 територіальних соціально-економічних систем України обласного рангу. Область розташована в північно-східній частині України. Площа Харківської області складає 31,4 тис. км², що становить 5,2% від території України. За цим показником область посідає 4 місце в країні, поступаючись лише Одеській, Дніпропетровській та Чернігівській областям. Землі області простягаються з півночі на південь більш ніж на 210 км, із заходу на схід – на 225 км.

Рельєф території Харківської області за своїм походженням в основних рисах є флювіальним, тобто виробленим переважно дією вод, що протікали. Територія області являє собою хвилясту рівнину, помірно розчленовану долинами річок. Загальна кількість річок довжиною більше 16 км складає 156, їх загальна довжина – 4 650 км.; також налічується більш ніж 960 струмків. Найкрупніша річка області – Сіверський Донець з притоками Оскіл, Уди, Мжа, Великий Бурлук, Сухий Торець.

Відповідно до даних ґрунтової зйомки в межах Харківської області нараховується більше 150 різновидів ґрунтів. Причиною такої розмаїтості є насамперед приуроченість території області до двох зон – лісостепової та степової. Найбільша розмаїтість і строкатість характерні для лісостепової частини області, хоча по площі вона менше степової частини. У північній (лісостеповій) частині області розповсюджені чорноземи глибокі, сірі, темно-сірі опідзолені та деградовані ґрунти, чорноземи опідзолені та деградовані. У ґрунтовому покриві степової зони переважають чорноземи звичайні та чорноземи звичайні глибокі (рис. 6.1.1).

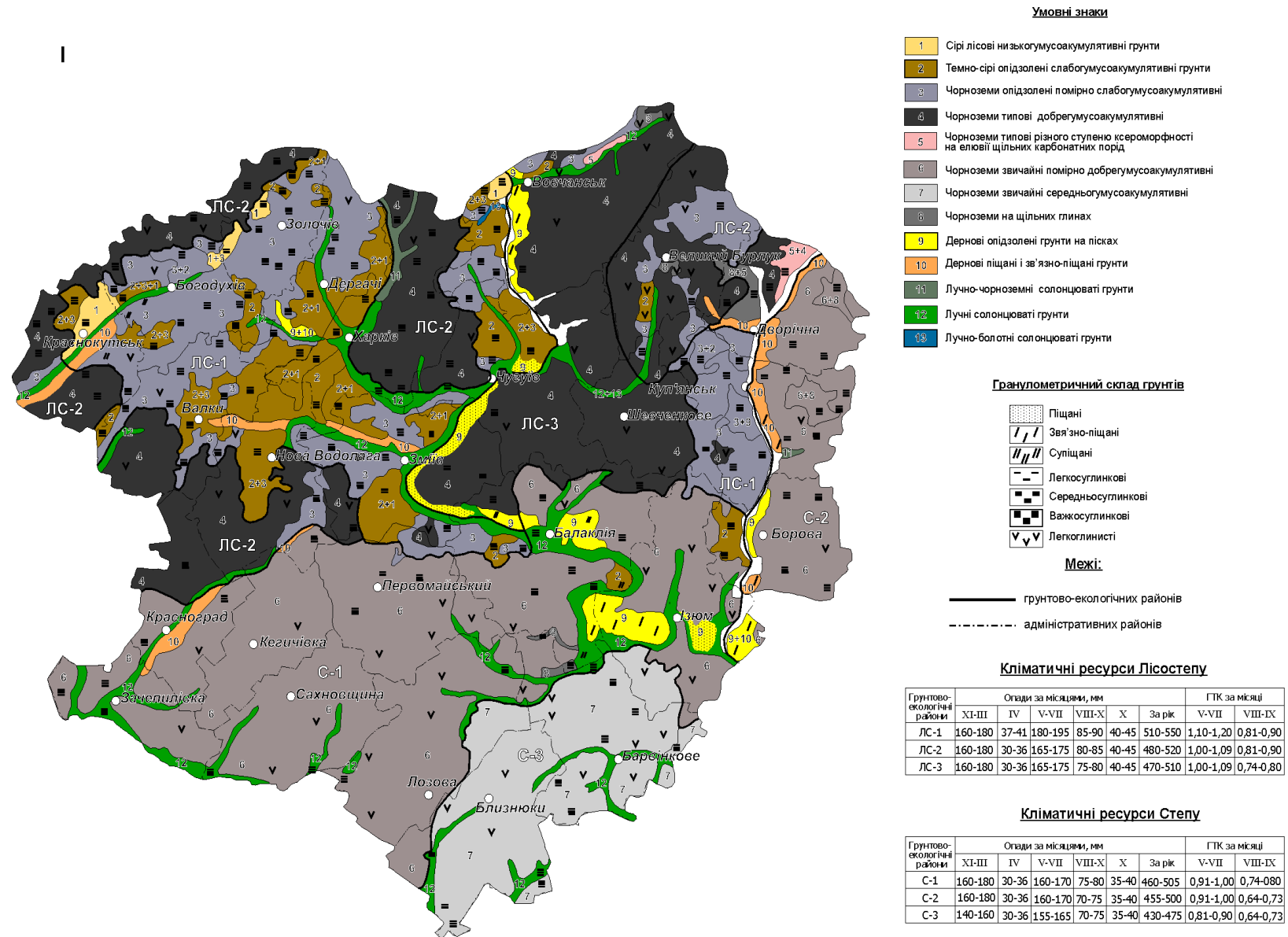

Рис. 6.1.1 Карта ґрунтів Харківської області

Найродючішими ґрунтами області є чорноземи типові, які становлять 38,24% та опідзолені 10,81%. Чорноземи звичайні глибокі 33,5% та звичайні 11,35%, внаслідок більшої посушливості кліматичних умов, мають меншу родючість. Серед інших менш поширених ґрунтів області в сільськогосподарському виробництві використовуються лучні чорноземні та лучні переважно солонцюваті-солончакуваті ґрунти, чорноземи на пісках, лучно-болотні та болотні ґрунти практично не використовуються. Еродовані ґрунти займають 41% площі сільськогосподарських угідь.

Сучасний стан використання земельних ресурсів не відповідає вимогам раціонального природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, що негативно впливає на стійкість агроландшафту. Сільськогосподарська освоєність земель перевищує екологічно допустиму.

6.1.1 Структура та динаміка основних видів земельних угідь

За інформацією Харківської філії ДУ «Держґрунтохорона» розораність території Харківської області складає 80% від загальної площі сільськогосподарських угідь. Для припинення змивання опадами та талими водами родючого шару ґрунтів оптимальний науково-обґрунтований відсоток ріллі по розораності повинен складати 42-50% від загальної площі сільськогосподарських угідь. Рілля є найбільш важливою складовою в структурі земель сільськогосподарського призначення області, на якій вирощуються основні сільськогосподарські культури.

Баланс гумусу в землеробстві області від'ємний і складає – 0,25 тонн/га.

За інформацією Департаменту агропромислового розвитку Харківської обласної державної адміністрації під врожай 2017 року сільськогосподарськими підприємствами Харківської області внесено всього 135,2 тис. тонн мінеральних добрив (у поживних речовинах), у тому числі: азотних – 94,0 тис. тонн, фосфорних – 25,9 тис. тонн та калійних 15,3 тис. тонн. На 1 га посівної площі внесено 107,4 кг мінеральних добрив.

Господарствами області у 2017 році під посіви сільськогосподарських культур усього внесено органічних добрив у кількості 459,3 тис. тонн, на 1 га посівної площі внесено 0,4 тонни органічних добрив.

Крім цього, під багаторічні насадження (сади, ягідники, виноградники, насадження шовковиці, тощо) внесено 5,4 тонни мінеральних добрив (у поживних речовинах), у тому числі: азотних – 4,3 тонн, фосфорних – 0,5 тонн та калійних – 0,6 тонн.

Структура земельного фонду області визначається сільськогосподарським освоєнням території, урбанізацією й індустріалізацією життєвого простору та наведена в таблиці 6.1.1.1.

Структура та динаміка основних видів земельних угідь області

Таблиця 6.1.1.1

Основні вид земель та угідь	2013 рік		2014 рік		2015 рік		2016 рік		2017 рік	
	усього, тис. га	% до загальної площі території	усього, тис. га	% до загальної площі території	усього, тис. га	% до загальної площі території	усього, тис. га	% до загальної площі території	усього, тис. га	% до загальної площі території
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Загальна територія	3141,8	100,0	3141,8	100,0	3141,8	100,0	3141,8	100,0	3141,8	100
у тому числі:										
1. Сільсько-господарські угіддя	2416,1	76,9	2413,8	76,9	2411,3	76,8	2411,5	76,8	2411,5	76,8
з них:										
рілля	1928,9	61,4	1928,6	61,4	1931,6	61,5	1933,2	61,5	1933,2	61,5
перелоги	11,4	0,3	11,7	0,4	8,3	0,3	7,5	0,2	7,5	0,2
багаторічні насадження	49,5	1,6	49,4	1,6	49,1	1,6	48,9	1,6	48,9	1,6
сіножаті і пасовища	426,3	13,6	424,1	13,5	422,3	13,4	421,9	13,4	421,9	13,4
2. Ліси і інші лісовкриті площі	416,9	13,3	417,7	13,3	417,6	13,3	417,4	13,3	417,4	13,3
з них вкриті лісовою рослинністю	377,8	12,0	378,3	12,0	378,0	12,0	378,0	12,0	378	12,0
3. Забудовані землі	123,1	3,9	123,9	3,9	124,6	4,0	124,2	4,0	124,2	4,0
4. Відкриті заболочені землі	31,4	1,0	31,9	1,0	31,8	1,0	32,1	1,0	32,1	1,0
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	33,6	1,1	33,6	1,1	33,4	1,1	33,4	1,1	33,4	1,1
6. Інші землі	120,7	3,8	120,9	3,8	123,1	3,8	123,2	3,8	123,2	3,8
Усього земель (суша)	3081,3	98,1	3081,2	98,1	3081,1	98,1	3080,9	98,1	3080,9	98,1
Території, що покриті поверхневими водами	60,5	1,9	60,6	1,9	60,7	1,9	60,9	1,9	60,9	1,9

Порушені, відпрацьовані землі та їх рекультивація

Таблиця 6.1.1.2

Землі	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
1	2	3	4	5	6
Порушені, тис.га	1,7117	1,71	171	1,71	0,02
% до загальної площі території	0,0544	0,05	0,05	0,05	0,0006
Відпрацьовані, тис. га	0,8792	0,88	0,88	0,88	0,0088
% до загальної площі території	0,0279	0,03	0,03	0,03	0,0002
Рекультивовані, тис.га	0,0025	-	0,002	-	0,0056
% до загальної площі території	0,00008	-	0,0001	-	0,0002

Розподіл земельної площі та сільськогосподарських угідь у господарствах усіх категорій по містах і районах Харківської області

Таблиця 6.1.1.3

	Загальна земельна площа, тис. га	У тому числі сільсько- господарські угіддя, тис. га	Із них		
			Рілля, тис.га	Сіножаті, тис. га	Пасовища, тис. га
1	2	3	4	5	6
м Ізюм	4,1	1,7	1,2	0,1	0,1
м Куп'янськ	3,3	1,1	0,7	0,1	0,0
м Лозова	1,8	0,6	0,4	0,0	0,0
м Люботин	3,1	2,2	1,2	0,0	0,1
м Первомайський	3,1	1,8	1,4	0,0	0,3
м Чугуїв	1,3	0,5	0,4	0,0	0,0
м Харків	35,0	7,4	3,9	0,1	0,2
Всього по містам обласного підпорядкування	51,7	15,3	9,2	0,3	0,7
Балаклійський район	198,6	144,3	114,3	8,9	19,1
Барвінківський район	136,5	120,1	91,7	5,8	19,0
Близнюківський район	138,0	125,5	103,4	4,4	16,3
Богодухівський район	116,0	88,6	77,2	3,8	6,1
Борівський район	87,5	67,3	55,3	1,6	8,9
Валківський район	101,1	80,8	66,4	1,7	9,9
Великобурлуцький район	122,1	104,8	84,0	3,5	16,5
Вовчанський район	188,9	138,1	110,5	6,8	17,0
Дворічанський район	111,2	87,6	65,8	4,7	16,8

1	2	3	4	5	6
Дергачівський район	89,5	58,9	43,9	4,0	8,4
Зачепилівський район	79,4	69,6	55,8	4,3	8,7
Зміївський район	136,5	73,4	53,3	8,7	9,4
Золочівський район	96,9	79,1	66,0	4,5	7,5
Ізюмський район	155,3	97,8	74,0	5,4	17,7
Кегичівський район	78,3	69,7	61,5	1,3	6,1
Коломацький район	33,0	25,1	22,0	1,1	1,8
Красноградський район	98,5	76,9	66,2	3,4	6,2
Краснокутський район	104,1	74,6	63,1	4,7	5,2
Куп'янський район	128,0	97,5	74,0	5,7	15,4
Лозівський район	140,4	121,4	102,8	3,4	13,0
Нововодолазький район	118,3	92,5	75,3	3,6	12,3
Первомайський район	119,4	103,2	82,3	3,6	15,6
Печенізький район	46,7	30,0	24,3	2,4	3,0
Сахновщинський район	117,0	105,2	86,3	3,7	13,2
Харківський район	136,4	96,7	68,6	6,0	12,5
Чугуївський район	114,9	81,9	67,0	5,0	7,2
Шевченківський район	97,7	85,6	69,0	4,7	11,4
Всього по районах області	3 090,1	2 396,2	1 924,0	116,7	304,2
Всього по області	3 141,8	2 411,5	1 933,2	117,0	304,9

6.1.2 Стан ґрунтів

Ґрунтовий покрив Харківської області досить неоднорідний (табл. 6.1.2.1) та розподіляється на 6 районів.

Структура ґрунтового покриття Харківської області

Таблиця 6.1.2.1

Ґрупи	Площа, тис. га		
	Сільськогосподарські угіддя	рілля	
		тис. га	% від загальної площі ріллі
1	2	3	4
1. Сірі лісові, у т.ч. схилів та еродовані	37,3 29,7	27,0 20,7	1,4 1,07
2. Темно-сірі опідзолені у т.ч. схилів та еродовані	141,3 39,3	63,3 37,0	3,27 1,91
3. Чорноземи опідзолені у т.ч. схилів та еродовані	151,7 100,0	119,3 80,0	6,17 4,14
4. Чорноземи типові у т.ч. схилів та еродовані	769,2 333,7	740,6 290,3	38,31 15,02
5. Чорноземи звичайні глибокі у т.ч. схилів та еродовані	728,7 331,2	648,9 260,0	33,57 13,45
6. Чорноземи звичайні у т.ч. схилів та еродовані	230,6 70,2	219,4 63,1	11,35 3,26
7. Інші ґрунти	352,7	114,7	5,93

Перший лісостеповий ґрунтово-екологічний район (ЛС-1) охоплює Богодухівський, Золочівський, Дергачівський, Краснокутський, Валківський, Зміївський, західну частину Харківського, північну – Нововодолазького та Чугуївського районів. Він характеризується найкращим вологозабезпеченням ґрунтів, особливо за період травень-липень. Відмінність зі сусідніми районами за цей час становить 15 – 25 мм опадів за рахунок більш частих грозових дощів на підвищених правобережжях рік Мерла, Харків, Уди, Мжа, Сіверський Донець тощо. Краща зволоженість території обумовила майже суцільну у минулому залісненість території і формування ґрунтів опідзоленого ряду: сірих лісових, темно-сірих опідзолених і чорноземів опідзолених переважно важкосуглинкового гранулометричного складу (46 – 55 % фізичної глини). Ці ґрунти є найродючішими в області. Понад 40 % площі опідзолених ґрунтів знаходиться на схилах крутизною понад 1,5 – 2,0°, що погіршує їх водний режим внаслідок втрати частини вологи з поверхневим стоком та підвищеної температури на схилах східної, південно-східної, південної і південно-західної експозицій та сприяє розвитку ерозійних процесів у мікронизженнях рельєфу. У результаті формуються ксероморфні види опідзолених ґрунтів у комплексі з еродованими (до 10 %).

Другий лісостеповий ґрунтово-екологічний район (ЛС-2) охоплює Коломацький та Великобурлуцький райони, південну частину Нововодолазького, північну – Красноградського, східну – Харківського. За кліматичними умовами він відрізняється порівняно з ЛС-1 більшою посушливістю періоду травень-липень внаслідок меншої на 15 – 25 мм кількості опадів, що обумовило переважання чорноземів типових

важкосуглинкових з вмістом гумусу 4,7 – 5,5 % і достатньо високим агропотенціалом основних сільськогосподарських культур.

Третій лісостеповий ґрунтово-екологічний район (ЛС-3) охоплює Вовчанський, Шевченківський, частково Чугуївський, Дворічанський, Куп'янський райони та відрізняється посушливістю періоду серпень-вересень, що негативно позначається на культурах з тривалим вегетаційним періодом (цукровий буряк, кукурудза, соняшник).

Перший степовий ґрунтово-екологічний район (С-1) займає Кегичівський, Сахновщинський, Зачепилівський, Балаклійський, Ізюмський, Первомайський, Лозівський, частково Красноградський райони. Порівняно з прилеглим лісостеповим районом ЛС-2 відрізняється більшою посушливістю першої і другої частин теплого періоду, що обумовило зміну у ґрунтовому покриві чорноземів типових – звичайними глибокими переважно легкоглинистого гранулометричного складу з вмістом гумусу 5,3 – 5,7 %. Серед степових районів області він найбільш зволожений.

Другий степовий ґрунтово-екологічний район (С-2) займає територію Борівського, частково Куп'янського і Дворічанського районів. Від С-1 відрізняється більшою посушливістю періоду серпень-вересень, що негативно позначається на продуктивності кукурудзи на зерно, цукрового буряку і соняшнику. У ґрунтовому покриві району переважають чорноземи звичайні глибокі важкосуглинкові.

Третій степовий ґрунтово-екологічний район (С-3) охоплює Барвінківський і Близнюківський адміністративні райони. Він найменш зволожений в області, що обумовлює поширення чорноземів звичайних легкоглинистих, які за природною і ефективною родючістю поступаються іншим поширеним ґрунтам області.

6.1.3 Деградація земель

Ерозія ґрунтів є однією з основних чинників антропогенного впливу на земельні ресурси. Інтенсифікація ерозійних процесів та їх поширення призводить до суттєвої деградації ґрунтів, спричинює великі збитки в сільському господарстві та загалом ставить під загрозу безпечний розвиток людства. Найбільшу вагу серед процесів деградації земель мають процеси водної та вітрової ерозії: 56% та 28% відповідно.

За результатами агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення, яка проводиться Харківською філією ДУ «Держґрунтохорона», встановлено, що поки не вдається зупинити деградаційні процеси ґрунтів, їх агроекологічний стан погіршується.

До того ж Харківська область знаходиться у зоні середньої небезпеки вітрової ерозії, тобто має місце повна імовірність проявлення так званих чорних бурь чи і місцевого видування. Істотну небезпеку складають процеси технологічного пиління, тобто видування при безпосередньому проведенні технологічних операцій по обробітку ґрунту при вирощуванні сільськогосподарських культур. В результаті більше 41% ріллі еродовано.

Найбільш важливими причинами, які обумовлюють сучасний стан ерозійної небезпеки ґрунтів є, насамперед, високий ступінь розораності,

стихийне формування нових типів землекористування, відсутність державних, регіональних і місцевих програм охорони ґрунтів і низький або зовсім відсутній рівень фінансового забезпечення заходів з охорони ґрунтів від ерозії.

Посилення процесів ерозії та дефляції ґрунтового покриву обумовлено також порушенням сталої організації території внаслідок проведеної земельної реформи, занепадом лісомеліорації, погіршенням стану полезахисних лісосмуг, нехтуванням основними правилами ерозійно-безпечного землекористування та відсутністю належного впровадження в системі землеробства ефективних протиерозійних заходів.

Протягом 2017 року проведено інформування населення та суб'єктів сільськогосподарського виробництва щодо проведення заходів, направлених на недопущення деградації сільськогосподарських земель.

За останні 20 років в ґрунтах Харківщини вміст гумусу зменшився на 0,4 абсолютних відсотка. Основною причиною зменшення вмісту гумусу у ґрунті є відсутність належної компенсації втрат органічної речовини через мінералізацію рослинними рештками і органічними добривами. З урахуванням стану, що склався, для простого відтворення родючості ґрунтів області необхідно вносити 8 – 10 тонн гною на кожен гектар сівозмінної площі.

Наявний на сьогодні рівень тваринництва в області не може забезпечити достатній рівень застосування органічних добрив (табл. 6.1.2.3).

Вміст гумусу в ґрунтах області, його середньорічні втрати при сільськогосподарському використанні та потреби в органічних добривах

Таблиця 6.1.2.3

Район	Вміст гумусу, %	Середньорічні втрати гумусу, т/га	Потреба в органічних добривах, т/га
1	2	3	4
Балаклійський	4,2	0,63	11,2
Барвінківський	4,3	0,64	11,4
Близнюківський	4,5	0,63	11,2
Богодухівський	4,0	0,56	10,4
Борівський	4,3	0,63	11,2
Валківський	3,9	0,51	9,4
Великобурлуцький	4,6	0,56	10,3
Вовчанський	4,2	0,54	10,0
Дворічанський	4,2	0,59	10,5
Дергачівський	3,7	0,50	9,3
Зачепилівський	4,7	0,63	11,2
Зміївський	4,0	0,52	9,6
Золочівський	4,4	0,53	9,8
Ізюмський	4,1	0,63	11,2
Кегичівський	4,8	0,63	11,2
Коломацький	4,0	0,50	9,4
Красноградський	4,2	0,59	10,5
Краснокутський	4,1	0,52	9,6
Куп'янський	3,9	0,57	10,2
Лозівський	4,9	0,63	11,2
Нововодолазький	3,9	0,51	9,4
Первомайський	4,7	0,63	11,2
Печенізький	4,5	0,54	10,0
Сахновщинський	4,8	0,64	11,4

1	2	3	4
Харківський	3,9	0,50	9,3
Чугуївський	4,5	0,54	10,0
Шевченківський	4,9	0,53	9,8
В середньому по області	4,3	0,59	10,7

У Харківській області серед земель сільськогосподарського призначення біля 82 тис. га займають кислі ґрунти. Найбільше розповсюдження ґрунтів з низьким рН спостерігається у районах переважно розташованих на півночі та північному заході області. Втім, у останні 10-15 років вапнування в області майже не проводиться, за виключенням поодиноких випадків. Відсутність вапнування кислих ґрунтів призводить до зниження їх продуктивності через погіршення агрохімічних та екологічних властивостей.

Загальна площа солонцевих ґрунтів у Харківській області складає 58,5 тис. га. Вони зустрічаються як в лісостеповій, так і степовій зонах області, переважно на терасах рік, які становлять 63,5% від загальної площі солонцевих земель області. Плями солонців серед цих ґрунтів зустрічаються мало. Вони займають площу всього 1,18 тис. га. У зв'язку з близьким заляганням підґрунтових вод на низьких терасах рік солонцеві ґрунти мають ознаки високого засолення.

За результатами обстеження ґрунтового покриву сільгоспугідь зон впливу сталих атмотехногенних емісій встановлено, що на відстані до 30 км від сталих джерел викидів Зміївської ТЕС та ПАТ «Євроцемент України» має місце значне накопичення важких металів (свинець, хром, нікель, кадмій, цинк та ін.) та їх сполук у нехарактерних для природи поєднаннях. Перевищення ГДК важких металів за усередненими даними по різних культурах коливається від 1,1 до 25. Пріоритетними забруднювачами є хром, мідь, значна частка у забрудненні рослин належить також нікелю, дещо менша – свинцю та кадмію.

За результатами обстеження ґрунтового покриву сільгоспугідь навколо автодоріг (зони впливу мобільних джерел атмотехногенних емісій) встановлено, що землі, розташовані вздовж автодоріг з інтенсивним рухом, як правило, є небезпечними в екологічному відношенні внаслідок накопичення у ґрунтах і рослинах шкідливих для здоров'я людини речовин. Вміст свинцю у ґрунтах десятиметрової пришляхової смуги перевищує фонові показники в 2-7, а в окремих випадках – навіть на один-два порядки. Такий стан справ характерний, насамперед, для ділянок, що незахищені лісосмугами, де техногенне забруднення спостерігається на відстані до 50-100 м від доріг.

6.2 Основні чинники антропогенного впливу на земельні ресурси та ґрунти

Унаслідок економічних та інших причин, складних сучасних ринкових умов спостерігається погіршення агроекологічного стану земель, розвиток на них процесів деградації ґрунтів - ерозії, дегуміфікації, переуцільнення, зменшення біорізноманіття тощо. Причиною деградації найчастіше є:

- нераціональна структура сільгоспугідь, посівних площ, розміщення культур без достатнього повного врахування ґрунтового-кліматичних умов, підвищений рівень розораності;

- дефіцитний баланс біофільних елементів із-за невеликих доз гною і мінеральних добрив, які застосовуються;

- недостатнє залучення економічних стимулів для екологічно безпечного використання земельних ресурсів, механізмів економічної та адміністративної відповідальності землекористувачів за порушення вимог щодо охорони ґрунтів.

6.3 Охорона земель

Результати досліджень наукових установ свідчать про те, що припинення ерозійно-дефляційних втрат ґрунту можливе лише за умови постійного використання ґрунтозахисних технологій, протиерозійного облаштування агроландшафтів на контурно-меліоративних засадах, організації постійно діючого оперативного моніторингу стану ерозійно-небезпечних територій за допомогою методів дистанційного зондування ґрунтово-рослинного покриву з використанням ГІС-технологій. При цьому, дуже важливе значення має оптимізація структури сільськогосподарських угідь, зменшення розораності території країни, виведення із категорії «орних» малопродуктивних ерозійно-небезпечних схилівих земель (табл. 6.3.1.1).

Одним з шляхів надійного протиерозійного захисту є створення ґрунтоохоронних агроландшафтів, формування і проектування яких необхідно виконувати виключно інженерними методами на кількісній розрахунковій основі теорії надійності й математичного моделювання.

Національним науковим центром «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» визначено нормативні параметри протиерозійних ґрунтозахисних агроландшафтів, запропоновано систему оптимізації структури земельних ресурсів і посівних площ з метою їхнього протиерозійного захисту для усіх регіонів України, відпрацьовано сучасні технології захисту ерозійно-небезпечних земель основних ґрунтово-кліматичних зон України із залученням методів дистанційного зондування ґрунтового покриву та ГІС-технологій, опрацьовано низку комп'ютерних технологій протиерозійних ґрунтозахисних заходів, адаптовано і верифіковано різні моделі ерозії.

Ураховуючи впровадження в країні різних способів обробітку ґрунту, використання короткоротаційних сівозмін, збільшення частки просапних культур у сівозмінах, необхідно оновити зональні рекомендації з захисту ґрунтів від водної і вітрової ерозії.

Існує також потреба у відновленні й оновленні систематичних спостережень за ерозією ґрунтів у спеціальних дослідках із сучасним устаткуванням і відповідним матеріально-технічним забезпеченням.

Сільськогосподарське використання земельного фонду Харківської області
та орієнтовні обсяги переведення ріллі в природні кормові угіддя та під заліснення

Таблиця 6.3.1.1

№	Район	Разом с.-г. угідь, га	Рілля, га	Еродованість ріллі, %	Площа земель, що вилучають з обробітку, га	Площа ріллі, що лишилась в обробітку, га	Пропозиції щодо використання вилучених зі складу ріллі площ, га		
							заліснення	пасовища	сіножаті
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Балаклійський	144,32	114,28	41,9	36,18	80,27	0,4	3,4	32,4
2	Барвінківський	120,11	91,64	43,8	24,41	69,69	1,3	4,7	18,5
3	Близнюківський	125,48	103,39	43,8	5,04	98,92	0,6	3,7	0,8
4	Богодухівський	88,56	77,12	34,9	16,85	60,32	0,2	2,0	14,6
5	Борівський	67,34	55,27	39,9	17,91	39,04	0,2	2,2	15,5
6	Валківський	80,81	66,37	44,9	19,377	47,28	0,5	3,1	16,2
7	Великобурлуцький	104,75	83,99	44,1	19,72	64,49	0,2	4,2	15,3
8	Вовчанський	138,06	110,45	42,5	25,09	88,37	0,4	6,1	18,6
9	Дворічанський	87,58	63,74	54,4	16,53	49,09	0,4	4,9	11,3
10	Дергачівський	58,92	43,87	58,7	19,28	25,26	0,4	3,3	15,6
11	Зачепилівський	69,58	55,75	20,2	4,53	51,9	0,1	1,6	2,7
12	Зміївський	73,41	53,31	38,8	15,66	39,03	0,3	3,6	11,8
13	Золочівський	79,14	65,94	52,8	2,48	41,49	0,2	2,2	22,4
14	Ізюмський	97,75	74,0	51,9	28,94	46,89	0,5	4,2	24,2
15	Кегичівський	69,69	61,51	26,1	12,21	50,13	0,1	2,2	9,9
16	Коломацький	25,06	22,05	44,8	1,13	21,03	0,01	0,2	0,8
17	Красноградський	76,88	66,18	32,9	14,66	50,81	0,1	1,9	12,6
18	Краснокутський	74,6	63,06	29,7	8,74	55,41	0,2	1,6	7,0
19	Куп'янський	97,45	73,96	57,3	15,94	59,35	0,4	2,7	12,9
20	Лозівський	121,36	102,76	36,5	30,51	72,65	0,6	3,6	26,3
21	Нововодолазький	92,54	75,29	43,8	25,93	49,19	0,4	3,1	22,4
22	Первомайський	103,15	82,31	38,7	18,28	67,65	2,8	0,2	15,3
23	Печенізький	29,96	24,3	41,2	1,42	23,51	0,04	0,3	1,1
24	Сахновщинський	105,2	86,29	35,9	15,39	72,36	0,5	4,2	10,7
25	Харківський	96,67	68,57	45,2	22,76	49,63	0,3	4,3	18,2
26	Чугуївський	81,87	66,93	41,1	15,89	50,12	0,2	2,3	13,4
27	Шевченківський	85,59	69,04	41,8	27,51	42,03	0,1	3,0	24,4
	Всього по області	2 411,5	1 933,2	41,8	485,09	1 465,92	11,45	78,7	394,9

Поповнення ґрунтів поживними речовинами та органічною речовиною шляхом утилізації пташиного посліду у сільському господарстві

Для відтворення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності сільськогосподарських культур та поліпшення екології довкілля в кризових умовах вкрай необхідно розроблення та впровадження нових науково-обґрунтованих технологій і нормативів застосування відходів органічного походження таких як добрива, насамперед – виробництво якісних компостів, органо-мінеральних добрив, тощо.

Курячий послід повинен бути важливим ланцюгом у кругообігу і балансі елементів мінерального живлення та органічної речовини у землеробстві області. Оскільки курячий послід відноситься до концентрованого органічного добрива, то, відповідно, і окупність його внесення приростом урожаю вище у порівнянні з іншими видами органічних добрив. У сівозміні за середньорічної дози внесення посліду – 2,4 тонн/га (без мінеральних добрив) окупність 1 тонн буде на рівні 315 кг зернових одиниць, у разі внесення 13 тонн безпідстилкового посліду – 92 кг зернових одиниць.

На даний час розроблюються принципово нові технологічні рішення, що передбачають сполучення органічних та мінеральних добрив у новій, органо-мінеральній формі. Технології дозволяють розширити функціональні можливості мінеральних і органічних компонентів, меліорантів, мікробіологічних додатків і забезпечити енергетичну самодостатність процесів, підвищення якості та екологічної цінності добрив нового покоління. Добрива мають цілеспрямований склад та вміст поживних речовин, де враховуються особливості конкретної культури і ґрунтово-кліматичні умови її вирощування.

На сьогодні у більшості випадків органічні та органо-мінеральні добрива виробляють комерційні підприємства, обходячись без наукового забезпечення і не контролюючи їхню якість за діючою в Україні нормативно-методичною документацією в атестованих лабораторіях з відповідною галуззю акредитації.

Основні заходи щодо відтворення родючості ґрунтів

Ваннування кислих ґрунтів

У сучасних умовах реформації сільськогосподарського виробництва, коли в аграрному секторі значно збільшилась частка приватних господарств, агрономеліоративні заходи з відтворення родючості кислих ґрунтів та їхніх екологозахисних функцій повинні бути спрямовані на максимальне енерго- та ресурсозбереження. Ефективно це може бути досягнуто на підставі принципово нових підходів у хімічній меліорації кислих ґрунтів, які побудовані на використанні новітніх технологій ресурсозбереження.

Меліорація засолених та солонцевих ґрунтів

Із самого початку земельної реформи і до теперішнього часу меліорація солонцевих ґрунтів утратила свою привабливість, у першу чергу, через відсутність необхідної державної фінансової підтримки. У сучасних умовах реформування сільськогосподарського виробництва, коли в аграрному секторі значно збільшилась частка приватних господарств, проводити агрономеліоративні заходи з підвищення родючості солонцевих ґрунтів за існуючими традиційними і, часто, екологонебезпечними та енерговитратними технологіями меліорації недоцільно. З огляду на це, відродження меліорації солонцевих ґрунтів має

базуватись на принципово нових підходах з використанням ресурсозбережувальних технологій.

По-перше, гіпсування треба обов'язково поєднувати з гармонійним внесенням органічних і мінеральних добрив, по-друге, слід відмовитись від суцільного внесення меліорантів і добрив у розкид на поверхню ґрунту з подальшим їх заорюванням, як це прийнято за існуючими технологіями меліорації ґрунтів, оскільки це призведе до значних утрат матеріальних і енергетичних ресурсів. З метою ресурсозбереження на солонцевих комплексах, де плями солонців складають не більше 25-30% від загальної площі, слід вносити гіпс контурно, на плями солонців. На територіях, де розміри плям солонців, їх конфігурація і ступінь виразності технологічно не дозволяють вносити меліорант по плямах солонців, його доцільно вносити на увесь масив, але при цьому бажано використовувати точні норми, розраховані для конкретного типу ґрунту (згідно з точним землеробством), що забезпечує ресурсозбереження.

Солонцеві ґрунти, які у сучасних умовах дефіциту ресурсозабезпечення не потребують їх докорінної витратної меліорації. Підвищення їхньої родючості слід здійснювати агротехнічними заходами і внесенням підвищених доз органічних і мінеральних добрив, уведенням у сівозміну багаторічних трав та солонцестійких культур.

7. Надра

7.1 Мінерально-сировинна база

Харківська область розташована в найбільш розвинутій та заселеній частині України. При розробці нафтогазових родовищ густонаселені райони регіону знаходяться під значним антропогенним впливом, і всі компоненти довкілля потерпають від нього.

За інформацією Державного науково-виробничого підприємства «Державний інформаційний геологічний фонд України» Державної служби геології та надр України мінерально-сировинна база Харківської області на 41,65% складається з корисних копалин паливно-енергетичного напрямку (нафта, газ вільний, газ розчинений, конденсат, газ газових шапок, кам'яне та буре вугілля, торф, сапропель), на 39,53% – із сировини для виробництва будівельних матеріалів, по 0,7% припадає на гірничо-хімічні та нерудні корисні копалини для металургії, 16,7% – питні, технічні та мінеральні підземні води, решта – по 0,24% припадає на розсіяні елементи, гірничорудні корисні копалини та бітум.

На території області обліковується 420 родовищ (в тому числі 90 об'єктів обліку комплексних родовищ) різноманітних корисних копалин, з яких 180 родовищ (в тому числі 63 об'єкти обліку) експлуатується.

З 66 родовищ вуглеводнів, більша частина яких комплексні, 5 – нафтових, 4 – газових, 38 – газоконденсатних, 18 – нафтоконденсатних, 1 – нафтогазове.

На даний час у промисловій розробці перебуває 46 родовищ, підготовлено до промислового освоєння – 3, на стадії детальної розвідки – 13, не залучені до надрокористування – 2.

Балансові (видобувні) запаси вільного газу, в т.ч. газ газових шапок, підрахований на 62 родовищах у кількості 315,976 млрд. м³ (39,69% від запасів в Україні). Видобуток вільного газу здійснюється, в основному, на Шебелинському, Мелихівському, Західно-Хрестищенському, Єфремівському та Медведівському газоконденсатних родовищах.

Балансові (видобувні) запаси розчиненого у нафті газу підраховано на 14 об'єктах обліку у кількості 1,654 млрд. м³ (4,93%).

Балансові (видобувні) запаси нафти обліковуються на 24 родовищах у кількості 4,401 млн. тонн (4,02% від загальних запасів в Україні). Газовий конденсат підрахований на 55 об'єктах у кількості 7,606 млн. тонн (17,7% від загальних запасів в Україні).

До глибокого буріння підготовлено 110 нафтогазових об'єкти, перспективні ресурси вільного газу оцінюються в 121,882 млрд. м³, нафти – 5,046 млн. тонн.

7.1.1 *Стан та використання мінерально-сировинної бази*

Паливно-енергетична база Харківської області налічує 7 родовищ кам'яного та бурого вугілля. Кам'яне вугілля зосереджене на території Донецького басейну (6 родовищ). Балансові запаси вугілля оцінено в 1 987,1 млн. тонн за промисловими категоріями А+В+С₁. Максимальна глибина залягання вугленосних пластів коливається від 750 до 1 550 м. Одну ділянку – Успенівська № 1-2 підготовлено під будівництво шахти виробничою потужністю 1,5 млн. тонн вугілля на рік. Інші п'ять родовищ є перспективними для розвідки. За марками вугілля належить до довгополум'яного та довгополум'яногазового. Буре вугілля зосереджено на єдиному Новодмитрівському родовищі з балансовими запасами 389,985 млн. тонн промислових категорій А+В+С₁. Родовище підготовлено під будівництво розрізу виробничою потужністю 9 млн. тонн вугілля на рік. По Новодмитрівському родовищу Держбалансом України враховано балансові запаси бітуму категорії С₂ – 1 935 тис. тонн, позабалансові – 1 692 тис. тонн, який входить до складу бурого вугілля.

Торф в області представлений двома родовищами з промисловими запасами категорій А+В+С₁ – 283 тис. тонн. Видобуток торфу по області відсутній. Крім цього, в області налічується 20 об'єктів з прогнозними ресурсами 3,7 млн. тонн.

Державним балансом в Харківській області обліковуються 22 перспективних родовища сапропелю з запасами 6,456 млн. тонн за категорією С₂. Окрім того, розвідувальними роботами виявлено 15 озер з прогнозними ресурсами сапропелю близько 12,9 млн. тонн.

Металічні корисні копалини представлені германієм, що є супутньою корисною копалиною кам'яного вугілля ділянки Успенівська № 1-2 з запасами категорій С₁+С₂ – 241,2 тонн.

Також, на території області розвідано Краснокутське комплексне родовище (руди титану, руди цирконію), запаси якого оцінено НТС тресту «Київгеологія» за кат. С₁. Потужність продуктивних пісків змінюється від 2 до 21 м, глибина залягання – від 0,8 до 57 м.

На території області розвідано 2 родовища і 1 об'єкт формувальних пісків із загальними запасами 204,21 млн. тонн за категоріями А+В+С₁. У промисловій розробці перебувають Гусарівське та Вишнівське родовища, піски яких використовуються в металургії як основний матеріал (85 – 95%) при виготовленні ливарних форм і стержнів. Гірничовидобувні підприємства повністю задовольняють потреби металургійних та машинобудівних заводів області всіма марками формувальних пісків і навіть поставляють їх в країни СНД.

Кухонну сіль в області представлено одним родовищем – Єфремівським, яке досить тривалий час перебувало у промисловій розробці. Запаси корисної копалини за кат. А+В+С₁ складають 390,361 млн. тонн.

На території області розташовано одне родовище вохристих глин (Суша Кам'янка), сировина якого може використовуватись для виробництва мінеральних пігментів. Запаси його складають 186,6 тис. тонн, але через низьку якість сировини родовище не розробляється.

У області добре розвинена сировинна база будівельних матеріалів. На її території налічується 174 родовищ (в т.ч. 10 об'єктів обліку) корисних копалин, що застосовуються у будівництві, з яких розробляються лише 27 родовищ (в т.ч. 3 об'єкти обліку).

Так, цементна сировина представлена 5-ма родовищами (Шебелинське, Куп'янське, Глазунівське, Великобурлуцьке та Шебелинське 2) із загальними запасами 449,4 млн. тонн за промисловими категоріями А+В+С₁. На даний час розробляються Шебелинське, Глазунівське та Куп'янське родовища. Область повністю забезпечена власною сировинною базою для виробництва цементу і має непогану перспективу для її розширення.

Скляна сировина представлена 3-ма родовищами кварцових пісків – Новоселівським, Берестовеньківським та Караванським із загальними запасами 95 136,4 тис. тонн за категоріями А+В+С₁. У промисловій розробці перебуває два родовища (Караванське не розробляється). Новоселівський ГЗК повністю забезпечує потреби області і більшості заводів України у сировині для виробництва скляної продукції. Існують можливості й для подальшого розвитку власної сировинної бази.

Керамзитова сировина представлена 4-ма родовищами. Виробництво керамзиту можливе за рахунок збільшення потужностей діючих заводів, а також залучення до експлуатації резервних родовищ – Першотравневого (Кашперівського), Ріпкінського та Смирнівського.

Цегельно-черепична сировина зосереджена на 106 розвіданих родовищах (в т.ч. 3 об'єкти обліку) з загальними запасами 104,7 млн. м³ за категоріями А+В+С₁. В експлуатації перебуває 9 родовищ.

Область повністю забезпечена будівельними пісками. Налічується 29 родовищ і 4 об'єкти обліку із загальними запасами 238 612,4 тис. м³. У промисловій розробці перебуває 10 родовищ і 1 об'єкт обліку.

На території області налічується 4 родовища будівельного каменю з запасами 18 595 тис. м³ промислових категорій А+В+С₁, які на даний час не розробляються. Перспектива створення на власній території сировинної бази для виробництва щебеневої продукції із кристалічних порід відсутня. Покриття

дефіциту даного виду сировини може бути вирішене тільки за рахунок завезення її з інших областей України, зокрема Полтавської, Запорізької, Донецької, Дніпропетровської.

В області розвідано 12 родовищ крейди, з яких розробляється одне. Перспективними родовищами є Вовчанське 1, Ізюмське, Куп'янське 1, Кам'янське і Савинське.

Потреби області в сировині для випалювання на вапно складають 0,2 млн. тонн, для будівельних цілей – до 0,07 млн. тонн. Задовольнити їх можна частково або за рахунок власної сировинної бази шляхом введення в експлуатацію резервних родовищ, а також за рахунок завезення з інших областей.

7.2 Система моніторингу геологічного середовища

Геологорозвідувальні роботи з моніторингу екзогенних геологічних процесів по території Харківської області у 2017 році не проводилися у зв'язку з недостатнім фінансуванням.

Дані вимірів і розрахунків сезонного прогнозу розвитку підтоплення свідчать про те, що в Харківській області усі райони, які розташовані на захід від вододілу між басейнами Дніпра та Сіверського Донця, будуть відчувати наслідки від підтоплення території у низинах рельєфу, оскільки рівні ґрунтових вод тут продовжують поступово підніматися. На зсувних ділянках це може призвести до активізації зсувів. До ділянок, на яких можлива загроза населенню від посунень ґрунту, відносяться Краснокутська, Валківська, Нововодолазька, Красноградська, Богодухівська і Зачепилівська зсувні зони. Ступінь достовірності цих прогнозів буде перевірена у ході подальшого ведення моніторингу екзогенних геологічних процесів.

В області виконуються спостереження за станом ґрунтових вод. Особливістю зміни рівнів неглибоко залягаючих водоносних горизонтів є їх циклічність у межах гідрологічного року при наявності 2-х максимумів (весняний та осінній) та 2-х мінімумів (літній та передвесняний), що пов'язане з кліматичними умовами території.

7.2.1 Підземні води: ресурси, використання, якість

Харківська область в геоструктурному відношенні розташована в межах Дніпровсько-Донецького артезіанського басейну. Основні водоносні горизонти **питних і технічних підземних вод** приурочені до відкладів палеогену (берекський, київський та бучацький горизонти), представлених різнозернистими пісковиками та пісками, нижньої та верхньої крейди, представлених різнозернистими пісками, пісковиками, крейдою, неогенових відкладів, представлених дрібнозернистими пісками; юрських відкладів, представлених дрібнозернистими пісками; тріасових відкладів, представлених крупнозернистими пісками.

За хімічним складом води гідрокарбонатні натрієві, сульфатно-гідрокарбонатні, натрієво-магнієво-кальцієві, хлоридно-гідрокарбонатні, кальцієво-натрієві.

У 2017 році Державною комісією України по запасах корисних копалин (далі – ДКЗ) затверджено балансові експлуатаційні запаси підземних питних вод по наступних родовищах:

1) Шебелинське (3 ділянки) у кількості 0,478 тис. м³/добу за категоріями: А – 0,190 тис. м³/добу, В – 0,190 тис. м³/добу, С₁ – 0,098 тис. м³/добу, в тому числі по ділянках:

- Шебелинська 1 – 0,327 тис. м³/добу за категоріями: А – 0,140 тис. м³/добу, В – 0,140 тис. м³/добу, С₁ – 0,047 тис. м³/добу;

- Шебелинська 2 – 0,084 тис. м³/добу за категоріями: А – 0,035 тис. м³/добу, В – 0,035 тис. м³/добу, С₁ – 0,014 тис. м³/добу;

- Шебелинська 3 – 0,067 тис. м³/добу за категоріями: А – 0,015 тис. м³/добу, В – 0,015 тис. м³/добу, С₁ – 0,037 тис. м³/добу;

2) «Миколо-Комишувате» (ділянка «Миколо-Комишувата») у бучацьких відкладах еоцену у кількості 0,300 тис. м³/добу за категоріями: А – 0,220 тис. м³/добу, В – 0,080 тис. м³/добу;

3) Новослобідське (ділянка Новослобідська) в бучацьких відкладах у кількості 0,290 тис. м³/добу за категоріями: А – 0,080 тис. м³/добу, В – 0,100 тис. м³/добу, С₁ – 0,110 тис. м³/добу;

4) Лозівське (ділянка Лозівська) у верхньотріасових відкладах у кількості 3,528 тис. м³/добу за категоріями: В – 3,111 тис. м³/добу, С₁ – 0,417 тис. м³/добу.

ДКЗ постановила:

- вважати таким, що втратив чинність протокол ДКЗ від 11.05.2012 № 2625 у частині затвердження експлуатаційних запасів підземних питних вод Лозівського родовища, у зв'язку з їх повною переоцінкою;

5) Зміївське-2 (2 ділянки) у кількості 9,000 тис. м³/добу за категоріями: А – 5,700 тис. м³/добу, В – 3,300 тис. м³/добу, в тому числі по ділянках:

- «Бишкінська» - 3,300 тис. м³/добу за категорією В;

- «Куплевата» - 5,700 тис. м³/добу за категорією А.

ДКЗ постановила:

- вважати таким, що втратив чинність протокол ДКЗ від 18.04.2012 № 2604 у частині затвердження запасів підземних питних вод ділянок «Бишкінська» та «Куплевата» родовища Зміївське-2, у зв'язку з їх повною переоцінкою.

Сума приросту балансових експлуатаційних запасів підземних питних і технічних вод в області склала 1,068 тис. м³/добу за категоріями А+В+С₁.

Станом на 01.01.2018 на території області розвідані та взяті на облік балансові експлуатаційні запаси підземних питних і технічних вод, які затверджені ДКЗ СРСР, ТКЗ України, ДКЗ України на 61 родовищах, які включають 93 ділянки з експлуатаційними запасами у кількості 1027,987 тис. м³/добу за сумою категорій А+В+С₁ та 74,800 тис. м³/добу – категорією С₂.

У 2017 році розроблялись 58 ділянок з видобутку підземних вод на питні та технічні потреби, з них використовувались 57, не розроблялись 35 ділянок.

Видобуток підземних питних і технічних вод склав 40,252 тис. м³/добу, у т.ч. скид без використання становив 0,484 тис. м³/добу; використано – 39,768 тис. м³/добу, у т.ч.: 28,094 тис. м³/добу використано на господарсько-

питне водопостачання; 10,570 тис. м³/добу – на виробничо-технічні потреби; 1,014 тис. м³/добу – на зрошення; 0,090 – на промисловий розлив.

Загальна кількість невикористаних запасів підземних питних та технічних вод в області становить 1 062,535 тис. м³/добу.

Найбільш перспективними для розробки є ділянка Левківська 1 Левківського родовища, балансові експлуатаційні запаси якої складають 104,000 тис. м³/добу за категоріями А+В+С₂; ділянка Гусарівська Балаклійського родовища експлуатаційні запаси якої складають 60,000 тис. м³/добу за категоріями А+В+С₁; ділянка Леб'яжська Леб'яжського родовища, балансові експлуатаційні запаси якої складають 36,200 тис. м³/добу за категоріями А+В+С₁.

Розподіл розвіданих ділянок підземних вод на території області наведено у таблиці 7.2.1.1.

Експлуатаційні запаси та видобуток підземних вод
(станом на 01.01.2018)*

Таблиця 7.2.1.1

№ з/п	Адміністративні райони	Кількість ділянок		Балансові експлуатаційні запаси, м³/добу					Видобуток, м³/добу 2017 рік			
		Усього	У т.ч. розроблених	А	В	С1	А+В+С1	С2	Усього	Використано	Скид	Природне розвант.
Питні та технічні												
1	Балаклійський р-н	8	5	66,590	85,590	66,998	219,178	20,000	0,855	0,855	0,000	-
2	Барвінківський р-н	1	0	1,500	2,800	2,800	7,100	-	-	-	-	-
3	Богодухівський р-н	2	1	7,680	7,600	0,110	15,390	-	0,704	0,584	0,120	-
4	Борівський р-н	1	0	3,100	2,100	1,400	6,600	-	-	-	-	-
5	Валківський р-н	1	1	0,220	0,100	-	0,320	-	0,094	0,094	-	-
6	Великобурлуцький р-н	2	2	-	1,160	0,140	1,300	-	0,395	0,395	-	-
7	Вовчанський р-н	4	3	7,100	7,450	6,100	20,650	-	0,483	0,483	-	-
8	Зміївський р-н	3	2	30,900	22,200	-	53,100	-	5,539	5,539	-	-
9	Дергачівський р-н	7	5	21,757	15,316	6,222	43,295	-	0,632	0,632	-	-
10	Ізюмський р-н	5	1	85,400	21,200	10,710	117,310	53,600	4,572	4,572	-	-
11	Кегичівський р-н	1	1	2,570	0,430	-	3,000	-	1,818	1,818	-	-
12	Красноградський р-н	6	3	13,770	12,730	4,900	31,400	-	2,988	2,979	0,009	-
13	Куп'янський р-н	7	4	25,040	25,040	17,300	67,380	-	5,463	5,463	-	-
14	Лозівський р-н	5	1	19,980	12,451	7,117	39,548	-	0,865	0,865	-	-
15	Первомайський р-н	2	1	6,774	7,500	3,630	17,904	1,200	2,596	2,595	0,001	-
16	Харківський р-н	32	24	93,339	213,236	25,194	331,769	-	13,007	12,653	0,354	-
17	Чугуївський р-н	6	4	16,814	18,149	17,780	52,743	-	0,241	0,241	-	-
Усього		93	58	402,534	455,052	170,401	1 027,987	74,800	40,252	39,768	0,484	-
Мінеральні												
1	Харків	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2	Балаклійський р-н	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Зміївський р-н	1	1	-	47,000	-	47,000	-	0,005	0,005	-	-
4	Дергачівський р-н	2	2	800,000	265,000	-	1065,000	-	762,411	17,233	745,178	-
5	Ізюмський р-н	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Куп'янський р-н	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Сахновщинський р-н	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Харківський р-н	1	1	-	300,000	-	300,000	-	15,447	15,447	-	-
Усього		4	4	800,000	612,000	--	1 412,000	-	777,863	32,685	745,178	-

* – інформація надана Державною службою геології та надр України станом на 22.08.2018 року.

7.2.2 Екзогенні геологічні процеси

Освоєння територій без урахування закономірностей розвитку екзогенних геологічних процесів може викликати ланцюгову реакцію в їх активізації та привести до катастрофічних наслідків. Харківщина належить до регіонів з широко розвинутими екзогенними геологічними процесами, такими підтоплення, зсувні явища та просадні ґрунти. В області спостерігається тенденція переважно техногенної активізації цих несприятливих процесів.

У межах області набули розвитку екзогенних геологічних процесів природного та техногенного походження, такі як зсуви карст, підтоплення, просідання лесових ґрунтів.

Зсувів на території області зафіксовано 1 615 одиниць, з них 2 площею 0,0007 км є активними. На забудованій території знаходяться 68 зсувів, під загрозою яких знаходяться житлові будинки. У м. Куп'янськ нових активізацій зсувів не виявлено, але залишається активним «Голубівський» зсув. У с. Мілова Балаклійського району блок зсуву по вул. Підлісній між будинками № 7 та № 9, що раніш просів, призупинився свій розвиток. Активною залишається ділянка в районі будинків №№ 17, 19, 21. Блок, що відколовся у 2009 році, продовжує осідати; амплітуда зміщення у зимово-весняний період збільшилася з 0,2 м до 1,0 м. Тріщина відриву відкрита, зміщення блоку продовжується. Деяка зсувна активність відмічається в м. Краснокутськ зсув на вул. Колгоспній.

Підтоплення спостерігається на площі 0,122 тис. км, ураженість території області складає 0,38 %. У межах області підтоплено 68 населених пунктів, до числа підтоплених відносяться міста Харків, Барвінкове, Валки, Ізюм, Первомайський і смт Краснопавлівка, Печеніги. Техногенне підтоплення на забудованих територіях фіксується на площі 0,19 тис. км. У м. Харків підтоплення багатьох ділянок пов'язане з відсутністю природних дренажів внаслідок засипання балок.

Карст розвивається у мергельно-крейдяних відкладах на площі 31,34 тис. км² (99,8 %), з них карст покритого типу поширений на площі 4,15 тис. км² (13,22 %), перекритого – на площі 27,19 тис. км² (86,59 %). У долинах річок Сіверський Донець та Вовча, в умовах неглибокого залягання крейдяних відкладів, спостерігаються карстові воронки провального типу діаметром 30 – 50 м їх загальна кількість складає 11 одиниць. Інтенсифікація карстового процесу спостерігається в районі роботи водозабірних споруд – Вовчанського, Балаклійського, Куп'янського, Зміївського та Ізюмського водозаборів.

Лесові ґрунти зі здатністю до просідання поширені на площі 20,8 тис. км (66,38 %), з них ті, що відповідають I типу ґрунтових умов за просіданням займають площу 20,57 тис. км² (65,51 %), ґрунти, що характеризуються II типом ґрунтових умов за просіданням – 0,27 тис. км² (0,87 %). На площах де поширені просідаючі лесові ґрунти розбудовані мм. Харків, Лозова, Первомайський, частково Богодухів, Люботин, Дергачі та інші.

В м. Краснокутськ виявлений один зсув-сплив на стінці відриву зсуву №18 (у кінці вул. Колгоспної). Ширина форми, що активізувалася, біля 15 м,

довжина – 10 м, орієнтовна потужність 1,5 – 2,0 м. Стінка відриву залишається крутою (майже вертикальна), не задернована.

На зсувній ділянці «Бритаї» (Донецька складчаста споруда) зсуви знаходяться або у стабільній стадії, або у стадії тимчасової стабілізації. На зсуві № 7 (середня частина зсувної зони) відокремився невеликий блок на ділянці активізації шириною 10 м, глибина захвату – 2,0 м, амплітуда зміщення – 1,5 м. Просідання вертикальне: сосни, що просіли разом з блоком, зберегли вертикальний стан.

У м. Куп'янську нових зсувних проявів не виявлено, але залишається доволі активним «Голубівський» зсув (у кінці вул. Мічуріна). Продовжується просідання голови зсуву, тіло залишається сильно деформованим, подробленим; язик висунувся уперед та зсувні маси скочуються по крейдовому схилу на автомобільну дорогу. На інших проблемних ділянках: вулиці Леніна, Давидова-Лучицького, Радгоспній, Енгельса, Колгоспній, Західній-1 зсувні схили знаходяться на стадії тимчасової стабілізації, та при збереженні нинішніх інженерно-геологічних умов поновлення зсувного процесу малоімовірно.

У сел. Мілова Балаклійського району зсувна активність також низька. Блок, що просів між домами № 7 та № 9 по вул. Підлісній призупинився: амплітуда зміщення складає біля 7,0 м. Поверхня блоку горизонтальна. Активним залишається ділянка в районі будинків №№ 17, 19, 21 по вул. Підлісній.

На зсувній зоні «Кочеток» змін не спостерігається: зсувні схили або у стійкому стані, або у стані тимчасової стабілізації. Нових зсувних проявів 1-го та 2-го порядку не спостерігалось. Зволоження зсувних схилів залишається помірним (вул. Зелена, Кочетоцька гребля).

На території області **підтоплення**, як природне і техногенне явище, погіршує умови формування поверхневих і підземних вод та функціонування господарських об'єктів, знижує родючість ґрунтів. Динаміка процесу підтоплення в останні роки має прогресуючий характер.

У північно-західній частині міста (басейн ґрунтових вод р. Лопань, згідно методики гідрогеологічного районування за умовами підтоплення) підтоплена значна частина території таких районів: сел. Сортувальна (вул. Сортувальна Набережна, Гомельська, Семафорна, Вітебська, Челябінська, Владивостокська, Мурманська, частина вул. Довгалецького та ін.), сел. Червоний Жовтень (вул. Шестопарківська та прилеглі провулки, Керамічний пров.), територія вулиць, що прилягають до долини р. Лопань та розташовані на захід від вул. Клочківської. На вулицях, що перераховані вище, рівень ґрунтових вод зберігається високим практично впродовж року, декілька знижуючись у жаркий літній період. Вода відмічається на глибині від 0,3 – 0,6 м до 1,6 – 1,9 м.

Західна частина міста (басейн ґрунтових вод р. Уди) характеризується високим положенням рівня ґрунтових вод: у весняний період 0,1 – 1,8 м від поверхні землі, у літній період більш 2,0 м від поверхні землі у заплавах та на перших надзаплавних терасах. Це вулиці Кібальчіча, Шепетівська, Бородинівський в'їзд, П'ятисотницька, Старогригорівська, Коростельська,

Метізний пров., Гутівський в'їзд та ін. Слід відмітити що, по лівому схилу р. Уди, є підтопленою V надзаплавна тераса.

У північно-східній частині міста (басейн ґрунтових вод р. Харків) рівні ґрунтових вод залягали на глибині від 0,2 – 0,7 м до 2,0 м від поверхні землі. Це райони Шишківської балки, Журавлівський жилий масив, території прилеглі до Журавлівського водосховища (вулиці розташовані у північному напрямку від вул. Шевченка до вул. Челюскінців), Великої Данилівки, сел. Кірова (частини вулиць Загородньої, Тевелєва, Якутської), територія ринку біля станції метро «Академіка Барабашова».

Від східної околиці міста до центру (басейн ґрунтових вод р. Немишля) у весняний період РГВ знаходяться на глибині менш 2,0 м від поверхні землі. Найбільш напружені ділянки, як і у попередні роки, знаходяться у межах, що оконтурені окружною дорогою у напрямку до центру.

Підтопленню території сприяє збільшення орних земель, що обумовлює замулення річок, знищення лісів в басейнах, засипання балок. Крім того, природно високі рівні ґрунтових вод мають тенденцію до підвищення через розораність схилів і заплавних ділянок, що активізує замулення річок. Активне замулювання характерно для річок Уди, Лопань, Берека, Оріль та їхніх приток. Помітний вплив на коливання рівнів ґрунтових вод чинять атмосферні опади.

Основними й обов'язковими є профілактичні заходи, до яких відносяться:

- заборона будівництва ставків без спеціалізованих інженерних дослідів;
- виключення або зниження витоків із водоймищ, каналів і ставків;
- регулювання поливу сільськогосподарських угідь з урахуванням гідрогеологічних особливостей територій і метеоумов;
- виключення або зниження витоків з полів фільтрації, підземних резервуарів, мереж водопроводів, тепломереж і каналізації;
- запобігання замуленню річок і водотоків, розчищення і поглиблення, засипання природних дрен (балок, ярів і вимивин);
- скорочення тривалості затоплення траншей і котловин атмосферними опадами при веденні будівництва;
- регулювання поверхневого стоку, організація і періодичний ремонт мереж зливостоків.

Аналіз стану природно-техногенної безпеки Харківщини – її міст, селищ і м. Харкова – підтверджує, що зсувні процеси і підтоплення території ґрунтовими водами є найбільше шкідливими та небезпечними фізико-геологічними процесами, які загрожують безпеці життєдіяльності людей.

7.3 Дозвільна діяльність у сфері використання надр

Відповідно до вимог чинного законодавства України Харківська обласна державна адміністрація не надає дозвільної документації у сфері використання надр.

Інформацією щодо спеціальних дозволів на користування надрами володіє спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр – Державна служба геології та надр України.

У 2017 році Державною службою геології та надр України по Харківській області надано 4 спеціальних дозволів на користування надрами.

7.4 Геологічний контроль за вивченням та використанням надр

Відповідно до Положення про Державну службу геології та надр України (далі – Держгеонадра), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1174, Держгеонадра реалізують державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр.

Відповідно до статті 61 кодексу України про надра державний контроль за геологічним вивченням надр (державний геологічний контроль) та раціональним і ефективним використанням надр України здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр.

Державний нагляд за веденням робіт з геологічного вивчення надр, їх використанням та охороною, а також використанням і переробкою мінеральної сировини (державний гірничий нагляд) здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці.

Державний контроль за використанням і охороною надр у межах своєї компетенції здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.

Органами державного геологічного контролю на території Харківської області за 2017 рік проведено 5 позапланових перевірок діяльності підприємств-надрокористувачів.

8. Відходи

8.1 Структура утворення та накопичення відходів

Накопичення відходів (станом на 01.01.2018 року)

Таблиця 8.1.1

№ з/п	Показник	Одиниця виміру	Кількість	Примітка
1	2	3	4	5
1.	Суб'єкти підприємницької діяльності, виробнича діяльність яких пов'язана з утворенням відходів	одиниць	995	Кількість підприємств, охоплених спостереженням за формою державного статистичного спостереження №1-відходи (річна) «Утворення та поводження з відходами за 2017 рік», які утворювали відходи
2.	Накопичено відходів, усього	тонн	42 414 898,2	Загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації у спеціально відведених місцях чи об'єктах усіх класів небезпеки за 2017 рік (згідно з даними державного статистичного спостереження за формою №1-відходи «Утворення та поводження з відходами» за 2017 рік)
	у тому числі:			
3.	відходи 1 класу небезпеки	тонн	-	Загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації у спеціально відведених місцях чи об'єктах за 2017 рік (згідно з даними державного статистичного спостереження за формою №1-відходи «Утворення та поводження з відходами» за 2017 рік)
4.	відходи 2 класу небезпеки	тонн	-	Загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації у спеціально відведених місцях чи об'єктах за 2017 рік (згідно з даними державного статистичного спостереження за формою №1-відходи «Утворення та поводження з відходами» за 2017 рік)
5.	відходи 3 класу небезпеки	тонн	119 201,8	Загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації у спеціально відведених місцях чи об'єктах за 2017 рік (згідно з даними державного статистичного спостереження за формою №1-відходи «Утворення та поводження з відходами» за 2017 рік)
6.	відходи 4 класу небезпеки	тонн	42 295 696,4	Загальний обсяг відходів, накопичених протягом експлуатації у спеціально відведених місцях чи об'єктах за 2017 рік (згідно з даними державного статистичного спостереження за формою №1-відходи «Утворення та поводження з відходами» за 2017 рік)

Показники утворення відходів у динаміці за 2013-2017 роки

Таблиця 8.1.2

№ з/п	Показник	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹
1	2	3	4	5	6	7
1	Обсяги утворення відходів: (утворилося відходів від економічної діяльності підприємств I-IV класів небезпеки ¹ , тонн):	2 0179 531,2	1 657 982,8	964 877,6	1 186 051,4	1 048 213,5
	Промислові (у т.ч. гірничопромислові) відходи, тонн	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Всього відходів як вторинної сировини:					
	Відходи паперу та картону (паперові та картонні відходи ¹ (I-IV кл. небезпеки), тонн	11 465,3	10 680,1	10 596,298	11 656,8	11 942,7
	Сировина полімерна вторинна ²	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Матеріали текстильні вторинні (текстильні відходи ¹ (I-IV кл. небезпеки), тонн	676,1	299,4	289,6	292,8	510,6
	Відходи шкіряні ²	-	-	10,3	11,7	10,3
	Шини зношені ²	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Скlobій покупний (скляні відходи ¹ (I-IV кл. небезпеки), тонн	2981,5	2922,7	2431,9	2757,2	3227,5
	Недогарки піритні ²	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Шлаки доменного виробництва (шлаки доменні (негранульовані) інші) ¹ (I-IV кл. небезпеки), тонн	1850,0	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Шлаки плавки сталі вуглецеві ¹ (I-IV кл. небезпеки), тонн	1639,6	1049,5	384,9	404,8	406,4
	Шлаки плавки сталі інші ¹ (I-IV кл. небезпеки), тонн	8,5	10,7	84,4	40,8	151,6
	Шлаки сталеплавильного виробництва	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Шлаки феросплавного виробництва	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Шлаки ливарного виробництва (шлаки ливарні ¹ (I-IV кл. небезпеки), тонн	468,0	82,2	74,2	1,9	213,6
	Зола і золошлакові відходи ТЕЦ інших спалювальних установ ²	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Суспензії дистилерні ²	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Відходи графітовмісні ²	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено

1	2	3	4	5	6	7
	Відходи будівельного виробництва-бетон і залізобетон ²	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Відходи вапнякові ²	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Вапняки зіпсовані, забруднені або неідентифіковані, їх залишки, які не можуть бути використані за призначенням ¹ (I-ІУ кл. небезпеки), тонн	239,5	3,1	1,7	6,6	5,7
	Суміш вапна гашеного з водою (тісто вапняне, молоко вапняне) ¹ (I-ІУ кл. небезпеки), тонн	297,4	122,1	75,4	86,1	78,4
	Вапно некондиційне (I-ІУ кл. небезпеки), тонн	0,3	-	-	-	-
	Відходи крейди ²	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Відходи тверді побутові (побутові та подібні відходи ¹ (I-ІУ кл. небезпеки), тонн	589 975,9	62 479,7	45 258,8	82 856,6	70 004,9
	Канати сталеві відпрацьовані ²	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Суміші формові відпрацьовані ²	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Шлами червоні ²	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Вичавки яблучні (сирі) ²	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Жом буряковий (жом ¹ (I-ІУ кл. небезпеки), тонн	48 870,9	129 144,8	93 026,9	49 376	106 673,9
	Барда м'ясна ¹ (I-ІУ кл. небезпеки), тонн	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Барда зернова ¹ (I-ІУ кл. небезпеки), тонн	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Барда м'ясна післядріжджова ²	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Барда зернокартопляна ²	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Дефекат (дефекат ¹ (I-ІУ кл. небезпеки), тонн	15 530,2	28,9	32,4	148 22,3	3 833,7
	Лушпиння соняшникове	85 687,2	169 703,6	98 572,8	113 274,4	125 635,2
	Сироватка молочна (сироватка ¹ (I-ІУ кл. небезпеки), тонн	5 543,4	4 928,0	3 310,0	1 338,3	4 026,0
	Дробина пивна ¹ (I-ІУ кл. небезпеки), тонн	44 964,4	37 330,1	29 391,2	24 125,7	25 294,4
	Відходи деревини (деревні відходи ¹ (I-ІУ кл. небезпеки), тонн	8 621,6	6 542,9	5 626,8	6 585,1	7 345,3
	Гумові відходи (гумові відходи ¹ (I-ІУ кл. небезпеки), тонн	831,7	906,9	573,7	773,7	678,4

1	2	3	4	5	6	7
	Зернові відходи ²	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Кочани кукурудзи обрушені ² (стержні початків кукурудзи)	-	-	61,9	-	-
	Металічні відходи ¹ (I-IV кл. небезпеки), тонн	152 614,1	120 261,1	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Відходи чорних металів ¹ (1-IV кл. небезпеки), тонн	-	110 729,04	70 199,505	55 857,7	46 102,7
	Відходи кольорових металів ¹ (1-IV кл. небезпеки), тонн	-	2 104,771	1 359,046	1 523,3	1 441,9
	Змішані відходи чорних та кольорових металів ¹ (1-IV кл. небезпеки), тонн		7 427,282	854,124	1 587,3	951,4
	Небезпечні (токсичні) відходи (I-III кл. небезпеки), тонн (утворилося відходів I-III кл. небезпеки ¹), тонн	19 964,2	124 776,3	74 517,9	61 474,3	5 1590,8
	Відходи житлово-комунального господарства ² , тис. м ³	-	-	-	-	-
	Загальна кількість відходів, тонн	-	-		-	
2	Інтенсивність утворення відходів					
	Загальна кількість утворення відходів на одиницю ВРП кг/ 1 млн. грн.	-	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Утворення небезпечних (токсичних) відходів I-III класів небезпеки на одиницю ВРП, кг/ 1 млн. грн	-	-	-	статзвітністю не передбачено	статзвітністю не передбачено
	Утворення твердих побутових відходів на особу, м ³ / на 1 чол.	-	-	-	-	

Примітка: 1– Згідно даних статистичного спостереження за формою №1-відходи «Поводження з відходами за 2017 рік».

2 – Відповідно до наказу ДКС України від 15.07.2010р. № 281 відмінено форму державного статистичного спостереження № 14-мтп (річна) «Звіт про утворення, використання і поставку вторинної сировини і відходів виробництва», тому дані по окремих видах вторинної сировини і відходів виробництва в таблиці не відображено.

Динаміка утворення відходів за класами небезпеки (тонн)

Таблиця 8.1.3

Роки	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹
1	2	3	4	5	6	7
Усього	1985696,8	2179531,2	2172498,1	1711411,8	1952581,6	1803380,6
у тому числі						
I класу небезпеки	308,9	334,2	251,8	238,8	293,0	240,9
II класу небезпеки	1116,98	1032,0	676,7	640,7	719,5	947,6
III класу небезпеки	122589,3	118598,0	123847,8	73638,4	60461,8	50402,6
IV класу небезпеки	1861681,7	2059566,96	2047721,8	1636893,9	1891107,3	1751789,5

Примітка: 1 – з урахуванням відходів, утворених у домогосподарствах

У 2017 році, серед утворених відходів найбільшу питому вагу склали відходи IV класу небезпеки – 1 751,8 тис. тонн, або 97,1% від загального обсягу утворених відходів. Решта відходів розподілилась за класами небезпеки таким чином: 50,4026 тис. тонн (2,8%) віднесено до III класу; 0,9476 тис. тонн (0,05%) – до II класу небезпеки; 0,2409 тис. тонн (0,01%) – до I класу небезпеки.

Рис. 8.1.1 Динаміка утворення відходів I – III класів небезпеки, тис. тонн

8.2 Поводження з відходами (збирання, зберігання, утилізація та видалення)

Основні показники поведінки з відходами¹ (тонн)

Таблиця 8.2.1

	2013 ¹	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹
1	2	3	4	5	6
Утворення відходів	2179531,218	2172498,072	1711411,842	1952581,6	1803380,6 ¹
Отримано зі сторони	893949,442	1081023,1	1339330,090	1359051	1391571,1
у тому числі з інших країн	-	-	-	-	-
Утилізовано, оброблено (перероблено)	281374,391	203336,4	306262,131	428674,1	127078,8
Спалено	51176,916	47180,7	55201,679	58782,8	69866,4
Передано на сторону	1067042,169	1174723,2	1347558,617	1348585,3	1459407,0
у тому числі іншим країнам	590,033	2060,0	662,925	614,2	569,5
Видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти	1398072,976	1192013,3	563956,333	859033,6	769197,0
Видалено у місця неорганізованого зберігання	-	-	-	-	-
Втрачено (випаровування, витікання, пожежі тощо)	0,112	-	5,730	0,2	-
Наявність відходів на кінець року, тонн	42480870,9	43541618,4	3429991,359	3250592,9	3148450,4
у розрахунку на 1 км ² , тонн	1352,100	1385,860	-	-	-

Примітка: 1 – з урахуванням відходів, утворених у домогосподарствах.

Із загальної кількості утворених відходів I–IV класів небезпеки 769,197 тис. тонн було видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти, що становить 42,7%.

Протягом 2017 року утилізовано, оброблено (перероблено) 127,079 тис. тонн відходів, або 7% від загальної кількості утворених.

Станом на 1 січня 2018 року накопичених протягом експлуатації у спеціально відведених місцях чи об'єктах – 42 414,898 тис. тонн відходів, з них: 119,202 тис. тонн належать до III класу небезпеки; 42 295,696 тис. тонн – до IV класу небезпеки.

Основним напрямком роботи у сфері поводження з відходами залишається вирішення питання забезпечення повного збирання небезпечних відходів з метою передачі їх для подальшої утилізації, обробки (переробки) на спеціалізовані підприємства.

За даними Міністерства екології та природних ресурсів України, в області діє 9 суб'єктів господарювання, що здійснюють операції у сфері поводження з небезпечними відходами на підставі відповідних ліцензій: Головне управління МНС України в Харківській області, ТОВ «ХАДО-ТЕХНОЛОГІЯ», ТОВ «Екотек», ТОВ «Елдірі-Україна», ТОВ «Нагоя», ТОВ «ХАРКІВ-ЕКО», ТОВ НВП «Кор-Мет», ТОВ «ЮПІТЕР ЕКО» та ТОВ «ПК «ЕКОСФЕРА».

Зазначені суб'єкти господарювання здійснюють збирання, перевезення, зберігання, знешкодження та утилізацію небезпечних відходів.

Видача ліцензій та контроль за дотриманням ліцензійних умов провадження діяльності у сфері поводження з небезпечними відходами покладено на Міністерство екології та природних ресурсів України.

Інформація про кількість діючих сміттєзвалищ (полігонів)
станом на 01.01.2018 року

Таблиця 8.2.2

№ з/п	Назва одиниці адміністративно - територіального устрою регіону (район, місто)	Кількість*	Площі під твердими побутовими відходами, га*
1	2	3	4
Сміттєзвалища			
1	Балаклійський район	2	21,7
2	Барвінківський район	1	5,0
3	Близнюківський район	1	5,0
4	Богодухівський район	1	5,565
5	Борівський район	11	20,189
6	Валківський район	4	6,5
7	Великобурлуцький район	2	5,5
8	Вовчанський район	3	8,5
9	Дворічанський район	1	1,2
10	Дергачівський район	3	8,9
11	Зачепилівський район	2	4,0
12	Зміївський район	2	15,53
13	Золочівський район	3	4,35
14	Ізюмський район	0	0
15	Кегичівський район	2	7,85
16	Коломацький район	1	1,0
17	Красноградський район	14	17,6
18	Краснокутський район	3	5,5
19	Куп`янський район	0	0
20	Лозівський район	2	5,5
21	Нововодолазький район	5	7,83
22	Первомайський район	0	0
23	Печенізький район	5	4,4
24	Сахновщинський район	1	6,0
25	Харківський район	0	0
26	Чугуївський район	0	0
27	Шевченківський район	1	9,91
Усього по районах:		70	177,524
1	м. Ізюм	1	12,53
2	м. Куп`янськ	1	8,9
3	м. Лозова	1	6,2
4	м. Первомайський	1	5,0
5	м. Люботин	1	9,9
6	м. Чугуїв	1	4,33
Усього по містах обласного значення:		6	46,86
Полігони			
1	Харківський район (ТОВ «Перероблюючий завод»)	1	21,2
2	м. Харків (Дергачівський полігон)	1	13,2
Усього:		2	34,4
Усього по області:		78	258,784

Примітка: * – за даними районних державних адміністрацій та міст обласного значення.

Не менш гострою, ніж у попередні роки, залишається у Харківській області проблема утилізації твердих побутових відходів. На території Харківської

області розташовано 78 організованих місць видалення твердих побутових відходів. Документи, що посвідчують право користування земельною ділянкою, отримано на 14 об'єктів поводження з відходами (18%). Паспортизацію місць видалення відходів проведено для 49 об'єктів (63%). Проектно-кошторисну документацію розроблено на 25 місць видалення відходів (32%) та отримано 18 позитивних висновків державної екологічної експертизи (23%). В більшості випадків, під час експлуатації місць видалення відходів, проектні рішення не дотримуються.

З метою покращення існуючої ситуації із розміщенням та захороненням твердих побутових відходів на території Харківської області реалізується ряд природоохоронних заходів.

В області реалізується проект будівництва комплексу з переробки твердих побутових відходів з системою збору, утилізації полігонного газу та виробництва електричної енергії в м. Дергачі Харківської області (потужністю 30-40 тис. тонн/рік), замовником якого є комунальне підприємство «Муніципальна компанія поводження з відходами» Харківської міської ради. За рахунок коштів Світового банку, будівництво об'єкту розпочато у 2017 році. Термін реалізації проекту будівництва – два роки.

Розпочато будівництво комплексу по управлінню комунальними відходами на території Симонівської сільської ради Вовчанського району (поза межами населених пунктів). Замовником робіт і головним розпорядником коштів виступає Департамент житлово-комунального господарства та розвитку інфраструктури Харківської обласної державної адміністрації. Кошторисна вартість будівництва вказаного комплексу становить 99 262,1 тис. грн. У 2017 році з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища було виконано робіт з будівництва об'єкту на загальну суму 6 926,7 тис. грн.

В стадії введення до експлуатації комплекс по управлінню комунальними відходами в м. Богодухів. Будівництво об'єкту здійснювалося за рахунок коштів Державного бюджету та обласного фонду охорони навколишнього природного середовища. Замовником робіт на зазначеному об'єкті виступав Департамент капітального будівництва Харківської обласної державної адміністрації.

Також, проводились роботи з будівництва комплексу по управлінню комунальними відходами в м. Люботин. Будівництво об'єкту здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету та обласного фонду охорони навколишнього природного середовища. Замовником робіт на зазначеному об'єкті виступав Департамент капітального будівництва Харківської обласної державної адміністрації.

У 2017 році за кошти обласного фонду охорони навколишнього природного середовища було придбано 22 одиниці різної спецтехніки на загальну суму 41994,4 тис. грн., в тому числі: смітєвози для м. Балаклія, м. Барвінкове, м. Дергачі, м. Красноград, м. Зміїв, м. Мерефа Харківського району, смт Приколотне Великобурлуцького району, смт Кегичівка Кегичівського району, смт Печеніги Печенізького району, смт Шевченкове Шевченківського району, смт Нова Водолага Нововодолазького району, смт Чкаловське Чугуївського району, Валківського та Зміївського районів; вакуумні машин для м. Чугуєва,

м. Мерефа Харківського району, смт Зачепилівка Зачепилівського району, смт Краснокутськ Краснокутського району, смт Сахновщина Сахновщинського району та Дворічанського району; гідродинамічну машину з мулососом для м. Лозова; каналопромивочну машину для м. Первомайський.

Одним із варіантів ефективного вирішення проблем у сфері поводження з відходами є запровадження роздільного збирання їх компонентів.

Вперше часткове роздільне збирання корисних компонентів у складі твердих побутових відходів було запроваджено у 2004 році в м. Харків. У 2008 році до роздільного збирання долучилися смт Слобожанське Зміївського району та смт Пісочин Харківського району. В с. Тернова Чугуївського району контейнери для роздільного збирання було встановлено у 2011 році, в смт Солоницівка та смт Пересічне Дергачівського району – у 2014 році.

Внаслідок вжитих обласною державною адміністрацією заходів упродовж 2015-2017 років кількість населених пунктів, в яких розпочато запровадження роздільного збирання корисних компонентів твердих побутових відходів, збільшилася з 7 до 191 одиниць.

Користь роздільного збирання твердих побутових відходів виявляється у зменшенні навантаження на полігони твердих побутових відходів, мінімізації антропогенного навантаження на природні ресурси та покращення екологічного стану області.

Також, санітарне очищення територій населених пунктів повинно бути планово-регулярним і включати раціональне та своєчасне збирання, зберігання, перевезення та видалення відходів.

Згідно з наявними в Департаменті екології та природних ресурсів Харківської обласної державної адміністрації даними, в області встановлено 9 433 контейнери, потребує додаткового придбання та встановлення контейнерів у кількості 3 690 одиниць. Також, в районах області в наявності 173 одиниці техніки для вивезення сміття, необхідність додаткового придбання становить 69 спецавтомобілів.

З метою забезпечення утримання територій населених пунктів у належному стані, їх санітарного очищення, збереження об'єктів загального користування та створення умов, сприятливих для життєдіяльності населення, на виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 березня 2010 року № 777-р «Деякі питання проведення щорічної акції «За чисте довкілля» та дня благоустрою територій населених пунктів», було організовано та проведено всеукраїнську акцію «За чисте довкілля» та безстрокову всеукраїнську кампанію із забезпечення чистоти і порядку в населених пунктах. Всього протягом акції в області ліквідовано 1 733 несанкціонованих сміттєзвалищ загальним обсягом 125,38 тис. м³, очищено від сміття понад 673,68 тис. м² берегів водойм, прибрано прибудинкових територій площею понад 23,8 млн. м², приведено до належного стану 839 парки та сквери, загальною площею 36,0 млн. м², впорядковано 2 071 кладовище, 1 423 братських могил, меморіальних комплексів та місць почесних поховань.

Департаментом екології та природних ресурсів Харківської обласної державної адміністрації протягом 2017 року розглянуто 138 звернень, які

надійшли на створений Міністерством екології та природних ресурсів України електронний сервіс «Інтерактивна мапа сміттєзвалищ». Під час розгляду звернень, направляються листи до районних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування щодо невідкладного вжиття заходів з приведення у належний стан території, вказаної на сторінках інтерактивної мапи сміттєзвалищ. Також, з метою вжиття заходів адміністративного впливу відповідна інформація направляється до Державної екологічної інспекції у Харківській області та Головного управління Держпродспоживслужби в Харківській області.

Департаментом екології та природних ресурсів Харківської обласної державної адміністрації забезпечено складання та ведення обласного реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів та реєстру місць видалення відходів.

8.3 Транскордонне перевезення небезпечних відходів

Інформація щодо порушень під час переміщення через державний кордон транспортних засобів і вантажів протягом 2017 року не надходила.

Державною екологічною інспекцією у Харківській області протягом 2017 року на постах екологічного контролю, розташованих на території Харківської області, екологічний контроль небезпечних відходів не здійснювався.

9. Екологічна безпека

9.1 Екологічна безпека як складова національної безпеки

Екологічні проблеми спричиняють небезпеку існування людини на усіх рівнях починаючи від локального і закінчуючи глобальним. Такі проблеми постають достатньо гостро, серед яких має місце сильна концентрація небезпечних виробництв, неефективне використання природних ресурсів, недостатня забезпеченість виробничих та контролюючих структур кваліфікованими фахівцями у вказаній галузі.

Екологічна безпека розглядається як такий стан навколишнього природного середовища, при якому відбувається попередження погіршення екологічної обстановки та усунення небезпеки для життя і здоров'я людей.

Екологічну безпеку можна поділити на декілька видів:

- залежно від територіальних показників;
- залежно від способів забезпечення;
- залежно від об'єкта захисту.

Складовими екологічної безпеки є: екологічний аудит, моніторинг, прогноз розвитку екологічної ситуації, екологічний менеджмент тощо.

На цей час стан екологічної безпеки на території Харківської області є стабільним з тенденцією поступового покращення у сфері поводження з відходами.

В області існує ряд факторів, які негативно впливають на екологічний стан Харківщини. Серед зазначених факторів необхідно відмітити наступні:

- відсутність та недосконалість схем санітарного очищення населених пунктів спричиняє утворення несанкціонованих сміттєзвалищ;
- недостатня кількість в районах області контейнерів для збору твердих побутових відходів та спецтехніки для їх вивезення;
- відсутність Порядку щодо видачі дозволу на здійснення операцій у сфері поводження з відходами;
- низький відсоток отримання суб'єктами господарювання області дозвільно-погоджувальної документації у сфері поводження з відходами;
- аварійний стан очисних споруд стічних вод.

Пріоритетні напрямки у покращенні існуючої ситуації:

1. Забезпечення виконання проектних рішень під час експлуатації місць видалення відходів.
2. Проведення рекультивації місць видалення побутових відходів, які вичерпали свій ресурс.
3. Розроблення паспортів місць видалення твердих побутових відходів.
4. Будівництво сучасних комплексів з управління комунальними відходами.
5. Сортуння та роздільне збирання корисних компонентів твердих побутових відходів.
6. Будівництво та реконструкція комплексів з очистки стічних вод.

9.2 Об'єкти, що становлять підвищену екологічну небезпеку

Перелік екологічно небезпечних об'єктів Харківської області

Таблиця 9.2.1

№ з/п	Назва екологічно небезпечного об'єкту	Вид економічної діяльності	Відомча належність (форма власності)
1	2	3	4
Загальнодержавного значення			
1.	Міські ОСВ № 1 Комплексу «Харківводовідведення» (Диканівські очисні споруди), м. Харків	Прийом та біологічна очистка промислових і господарствових стічних вод м. Харків	КП «Харківводоканал» Харківська міська рада (комунальна)
2.	Міські ОСВ № 2 Комплексу «Харківводовідведення» (Безлюдівські очисні споруди), м. Харків	Прийом та біологічна очистка промислових і господарствових стічних вод м. Харків	КП «Харківводоканал» Харківська міська рада (комунальна)
3.	Зміївська ТЕС ПАТ «Центренерго», смт Слобожанське Зміївський район	Виробництво теплової та електричної енергії на базі органічного палива	ПАТ «Центренерго» Міністерство енергетики та вугільної промисловості України (приватна)
4.	Придніпровське управління Магістрального аміакопроводу ДП «Укрхімтрансміак», Головний офіс: м. Лозова	Транспортування рідкого аміаку з одночасною роздачею сільському господарству через роздавальні станції. В Харківській області проходить по Дворічанському, Куп'янському, Шевченківському, Ізюмському, Балаклійському, Барвінківському, Близнюківському, Лозівському районах	ДП «Укрхімтрансміак» Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (державна)
5.	Червонооскільська виробнича дільниця Регіонального управління з експлуатації	Гідротехнічна споруда для регулювання стоку р. Оскіл з метою створення запасів води для	Комунальне підприємство «Компанія «Вода Донбасу» (комунальна)

1	2	3	4
	каналу (Червонооскільське водосховище), Головний офіс: м. Маріуполь	водопостачання Донбасу та підтримки водності р. Сіверський Донець	
6.	Печенізький гідровузол, комплекс водопідготовки «Донець» (Печенізьке водосховище), с. Кочеток Чугуївський район	Гідротехнічна споруда для регулювання стоку р. Сіверський Донець з метою створення запасів води для питного водопостачання м. Харків	КП «Харківводоканал» Харківська міська рада (комунальна)
7.	Комплекс водопідготовки «Донець» Склад хлору, станція по підготовці води для м. Харків, с. Кочеток Чугуївський район	Водозабір поверхневих вод та водопідготовка питної води для централізованого водопостачання м. Харків	КП «Харківводоканал» Харківська міська рада (комунальна)
8.	Філія «Управління магістральних газопроводів «Харківтрансгаз» АТ «Укртрансгаз», Головний офіс: м. Харків	Транспортування природного газу по магістральним газопроводам та заправка автомобільного транспорту на автоматичних газонаповнювальних компресорних станціях	НАК «Нафтогаз України» (державна)
Місцевого значення			
9.	Державне спеціалізоване підприємство «Харківський державний міжобласний спеціальний комбінат», м. Харків	Оброблення та видалення небезпечних відходів	ДК УкрДО «Радон» Міністерства надзвичайних ситуацій України (державна)
10.	Комплекс водопідготовки «Дніпро», с. Краснопавлівка Лозівський район	Водозабір поверхневих вод для централізованого водопостачання міст Харкова, Лозова, Первомайський	КП «Харківводоканал» Харківська міська рада (комунальна)
11.	Ізюмське комунальне виробниче водопровідно-каналізаційне підприємство м. Ізюм	Прийом та біологічна очистка промислових і госппобутових стічних вод. Забезпечення питною водою підприємств, установ, організацій та населення	Ізюмська міська рада (комунальна)
12.	ДП «Харківський бронетанковий завод» (В/ч А-1569) м. Харків	Виробництво військових транспортних засобів	ДК «Укроборонпром» (державна)
13.	Військова частина А 1352 м. Балаклія	Зберігання та переробка боєприпасів	Міністерство оборони України (державна)

1	2	3	4
14.	Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут» м. Харків	Проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, дослідно-конструкторських та проектно-технологічних робіт в галузі атомної науки і техніки.	Національна академія наук України (державна)
15.	Комунальне підприємство «Муніципальна компанія поводження з відходами» Харківської міської ради (Дергачівський полігон твердих побутових відходів), Дергачівський район	Збирання безпечних відходів (Прийом від житлового сектору та промислових підприємств м. Харкова твердих побутових відходів, промвідходів, їх захоронення. Збір рідких нечистот від населення та підприємств міста Харкова з подальшим скидом до міської каналізаційної мережі)	Харківська міська рада (комунальна)
16.	Очисні споруди Харківської державної зооветеринарної академії, с. Караван Дергачівський район	Очистка госппобутових стічних вод селища Мала Данилівка.	Міністерство освіти і науки України (державна)
17.	Полігон промислових відходів ПАТ «Харківський підшипниковий завод», Чугуївський район	Розміщення промислових відходів	Приватне акціонерне товариство «Харківський підшипниковий завод» (приватна)
18.	Очисні споруди ДУ «Покровська виправна колонія (№ 17) – спеціалізована туберкульозна лікарня», с-ще Покровське Балаклійський район	Очистка стічних вод виправної колонії	Державна кримінально-виконавча служба України (державна)

9.3 Радіаційна безпека

9.3.1 Стан радіаційного забруднення території Харківської області

З часів катастрофи на Чорнобильській АЕС населення України приділяє особливу увагу питанням впливу радіації на здоров'я людини, в тому числі, і за рахунок дії іонізуючого випромінювання, спричиненого штучними та природними джерелами іонізуючого випромінювання (далі – ДІВ).

Штучні ДІВ застосовуються у більшості галузей народного господарства, зокрема: в медицині – для діагностики та лікування онкологічних захворювань, сільському господарстві – для опромінення та дослідження зернових культур, у промисловості – для радіографічного та технологічного контролю (вимірювань ваги, кількості, щільності тощо), геофізичних досліджень свердловин, стерилізації продукції, наукових досліджень тощо.

Поводження з ДІВ у кожній галузі має свою специфіку та потребує захисту людей, які під час виконання своєї професійної діяльності знаходяться в сфері

впливу іонізуючого випромінювання. Забезпечення радіаційного захисту людини і навколишнього природного середовища при використанні ДІВ є пріоритетним напрямом державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки.

Функції державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки на території Харківської, Полтавської та Сумської областей здійснює Східна інспекція з ядерної та радіаційної безпеки Державної інспекції ядерного регулювання України (далі – Східна інспекція). Діяльність Східної інспекції спрямована на підвищення ядерної та радіаційної безпеки, запобіганню радіаційних аварій та випадків ядерного тероризму на підконтрольній території.

Діяльність підприємств, організацій та установ, які використовують ДІВ, здійснюється на підставі ліцензій на право провадження діяльності з використання ДІВ, виданих Держатомрегулювання та її територіальними органами.

На території Харківської області станом на 01.01.2018 знаходиться 399 підприємств, організацій та установ, які використовують ДІВ, в тому числі: в промисловості та науково-дослідних закладах – 104, лікувально-профілактичних установах – 295. Найбільш широке використання ДІВ в медичних закладах, які використовуються для променевої терапії та діагностики захворювань.

До найбільш радіаційно-небезпечних об'єктів Харківської області відносяться: Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут», Державне спеціалізоване підприємство «Харківський державний міжобласний спеціальний комбінат» (далі – ДСП «Харківський ДМСК»), Національний науковий центр «Інститут метрології», Державна установа «Інститут медичної радіології ім. С.П.Григор'єва Національної академії медичних наук України», КОМУНАЛЬНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО «ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ОНКОЛОГІЇ».

З метою запобігання незаконному обігу ДІВ, підвищення рівня радіаційної безпеки, забезпечення обліку ДІВ, контролю за їх зберіганням, місцезнаходженням і переміщенням, аналізом якісного і кількісного складу ДІВ реєструються у Реєстраційному центрі Державного реєстру ДІВ (м. Харків). Станом на 01.01.2018 підприємствами, організаціями та установами Харківської області зареєстровано 2 410 од. ДІВ, з них ізотопних ДІВ – 1 031 од., пристроїв, що генерують іонізуюче випромінювання – 1 379 од.

З метою зменшення накопичення радіоактивних відходів особливими умовами ліцензій встановлюються умови щодо обмеження терміну зберігання відпрацьованих радіонуклідних ДІВ, а також умови щодо надання щоквартальної звітності про фактичні обсяги РАВ. Відпрацьовані радіонуклідні ДІВ протягом 6 місяців з дати закінчення терміну експлуатації повинні бути переатестовані з подовженням терміну їх експлуатації або переведені до категорії РАВ і передані до спеціалізованого підприємства по поводженню з радіоактивними відходами. Щоквартально Східною інспекцією проводиться аналіз звітів для виявлення понаднормового зберігання РАВ.

У зв'язку з цим, необхідно відзначити позитивну тенденцію зменшення кількості відпрацьованих ДІВ, оскільки саме відпрацьовані ДІВ є найбільш вразливими.

У 2017 році до ДСП «Харківський ДМСК» підприємствами та організаціями Харківської області було передано 317 од. відпрацьованих ДІВ у вигляді радіоактивних відходів сумарною активністю $1,59 \cdot 10^{11}$ Бк та твердих радіоактивних відходів масою 40 221 кг сумарною активністю $5,37 \cdot 10^7$ Бк.

У 2017 році Східною інспекцією взято участь у реагуванні 2 (виявлення ДІВ у незаконному обігу) випадків радіаційних інцидентів та інших подій, пов'язаних з втратою контролю над ДІВ. Радіаційних аварій на території Харківської області у 2017 році не зафіксовано.

Стан радіаційної безпеки в Харківській області зумовлений наявністю підприємств, організацій та установ, що використовують радіаційно-небезпечні технології і речовини, а також їх впливом на обслуговуючий персонал, населення та навколишнє природне середовище і є задовільний.

9.3.2 Поводження з радіоактивними відходами

Важливою умовою забезпечення безпеки при використанні ДІВ є їх безпечне зберігання або захоронення у кінці їх життєвого циклу з метою уникнення можливості їх втрати та потрапляння до місць доступних для населення. Адже відпрацьовані ДІВ і після завершення строку служби за своїм призначенням залишаються радіаційно-небезпечними об'єктами, оскільки містять радіоактивний матеріал, який в разі розповсюдження чи ненавмисного використання може завдати значної шкоди для здоров'я людей. Відпрацьовані ДІВ переводяться в категорію радіоактивних відходів (далі – РАВ) і подальше поведження з ними здійснюється відповідно до вимог безпеки при поводженні з РАВ.

З метою забезпечення безпеки РАВ, у формі відпрацьованих ДІВ та інших РАВ, що утворюються при використанні ДІВ у різних галузях промисловості та медицині, у 60-х роках минулого сторіччя на території України, були створені шість спеціалізованих підприємств з поводження з радіоактивними відходами, зокрема, ДСП «Харківський ДМСК».

ДСП «Харківський ДМСК», на території закріплений за ним зон обслуговування (Харківська, Полтавська та Сумська області), забезпечує збір, транспортування та безпечне розміщення відпрацьованих ДІВ та РАВ у спеціально призначених для цього сховищах, а також, експлуатацію станції дезактивації білизни, спецодягу і засобів індивідуального захисту від медичних закладів та підприємств.

У зв'язку з тим, що сховища РАВ на пункті захоронення радіоактивних відходів (далі – ПЗРВ) ДСП «Харківський ДМСК» споруджувались, вводились в експлуатацію та заповнювались ще за радянських часів, без дотримання усього обсягу прийнятих на сьогодні вимог безпеки, у 90-ті роки були прийнято рішення щодо перепрофілювання та переоснащення спеціалізованого підприємства з метою переходу на технологію тимчасового контейнерного зберігання РАВ. Відповідно було припинено експлуатацію старих сховищ РАВ, які призначались для захоронення РАВ та відпрацьованих ДІВ (тобто без наміру їх подальшого вилучення). Натомість на ПЗРВ споруджені та експлуатуються тимчасові сховища ангарного типу для контейнерного зберігання РАВ. Старі

сховища законсервовані, щодо них здійснюються постійні заходи з обслуговування, підтримки у безпечному стані, моніторингу та контролю.

Подальші заходи в частині переоснащення та перепрофілювання ДСП «Харківський ДМСК» визначені у Загальнодержавній цільовій екологічній програмі поводження з РАВ.

Серед іншого передбачаються заходи щодо вилучення РАВ із старих сховищ та перезахоронення в централізованих сховищах на майданчику комплексу «Вектор» на території зони відчуження. У кожному конкретному випадку такі рішення мають прийматися за результатами переоцінки безпеки, яка на поточний момент здійснюється ДСП «Харківський ДМСК», відповідно до умов ліцензій, виданих Держатомрегулювання.

Також, ДСП «Харківський ДМСК» залучається до невідкладних дій компетентних органів із ліквідації аварійних ситуацій, що пов'язані із виявленням "покинутих" ДІВ або ДІВ у незаконному обігу. Всі такі ДІВ направляються до сховищ ДСП «Харківський ДМСК», де забезпечується їх безпечне та контрольоване зберігання та локалізація від потрапляння у навколишнє природне середовище та місць доступних для населення.

ДСП «Харківський ДМСК» постійно проводиться контроль за радіаційним станом на станції дезактивації та ПЗРВ у відповідності до вимог норм, правил та стандартів з ядерної та радіаційної безпеки. У 2017 році за даними радіаційного моніторингу на проммайданчику, у санітарно-захисній зоні, зоні спостереження ДСП «Харківський ДМСК» перевищень нормативних значень радіаційних параметрів не зафіксовано, радіаційна обстановка стабільна.

10. Промисловість та її вплив на довкілля

10.1 Структура та обсяги промислового виробництва

Харківська область має розвинену ринкову інфраструктуру, промисловість, паливно-енергетичний комплекс, сільське господарство.

Основу виробничого потенціалу складають підприємства високотехнологічних галузей: енергомашинобудування, електротехнічної промисловості, транспортного та сільськогосподарського машинобудування, приладобудування, радіоелектроніки, авіакосмічної промисловості. Продукція підприємств області відома в Україні і за її межами. Це – турбіни і трактори, генератори для атомних електростанцій, літаки, танки, металообробні верстати та інше.

Вперше з 2011 року забезпечено безперервне зростання виробництва, яке відбувається вже протягом двох років поспіль (починаючи з лютого 2016 року) і за 2017 рік індекс промислової продукції склав 106,1% (табл. 10.1.1) при середньому значенні по Україні – 99,9%. Харківська область за цим показником посіла перше місце серед промислово розвинених регіонів. Це найвищий річний показник за останні 10 років.

Індекси промислової продукції за основними
видами діяльності за 2014-2017 роки

Таблиця 10.1.1

	відсотків до попереднього року			
	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5
Промисловість	94,8	88,2	105,8	106,1
Добувна та переробна промисловість	96,2	90,4	105,3	108,4
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	100,9	98,3	102,6	104,9
Переробна промисловість	95,5	89,2	105,8	108,9
з неї:				
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	105,9	100,5	100,8	102,5
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	92,1	89,2	103,9	101,0
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	95,3	84,9	100,7	103,4
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	87,2	89,0	120,2	93,0
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	104,8	99,2	77,9	110,7
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	124,6	100,5	98,2	106,0
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	95,3	80,0	107,5	108,5
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування	88,4	86,5	113,0	120,6

1	2	3	4	5
Машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	87,5	80,1	114,9	107,1
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	85,9	72,1	110,2	85,8

У порівнянні з 2016 роком із 11 основних видів промислової діяльності по 9 видах відбулося збільшення обсягів виробництва продукції: у добувній промисловості і розробленні кар'єрів – на 4,9%; виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – на 2,5%; машинобудуванні – на 7,1%; виробництві гумових і пластмасових виробів та іншої неметалевої мінеральної продукції – на 8,5%; виготовленні виробів з деревини, виробництві паперу та поліграфічній промисловості – на 3,4%; металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування – на 20,6%; виробництві основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів – на 6,0%; виробництві хімічних речовин і хімічної продукції – на 10,7%; текстильному виробництві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – на 1,0%.

Питому вагу обсягів реалізованої промислової продукції області за основними видами діяльності наведено у табл. 10.1.2.

**Обсяг реалізованої промислової продукції в Харківській області
за основними видами діяльності у 2017 році**

Таблиця 10.1.2

	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) без ПДВ та акцизу	
	тис.грн.	у % до всієї реалізованої продукції
1	2	3
Промисловість	166317051,6	100
Добувна та переробна промисловість	136909403,4	82,3
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	48548285,5	29,2
Переробна промисловість	88361117,9	53,1
з неї		
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	30998529,8	18,6
текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	1731910,6	1,0
виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	5441600,7	3,3
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	5833607,0	3,5
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	2396202,6	1,4
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	3826559,3	2,3
виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	9721597,2	5,8
металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	5794729,5	3,5

1	2	3
машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	18855710,1	11,3
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	27376324,5	16,5
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	2031323,7	1,2

У 2017 році обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) склав 166,3 млрд. грн. (без ПДВ та акцизу), що становить 7,7% у загальному обсязі реалізації промисловості країни. За обсягами реалізації Харківська область посіла 5 місце серед регіонів України.

За цей період промислові підприємства отримали замовлень на 55,0 млрд. грн., з них 27,4% – іноземні (15,1 млрд. грн.).

Обсяг реалізованої промислової продукції по містах та районах Харківської області у 2017 році наведено у таблиці 10.1.3.

**Обсяг реалізованої промислової продукції
по містах та районах Харківської області у 2017 році**

Таблиця 10.1.3

	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) без ПДВ та акцизу	
	тис.грн.	у % до всієї реалізованої продукції
1	2	3
Харківська область	166317051,6	100
м. Харків	72789865,8	43,8
Індустріальний	9860210,1	5,9
Київський	9656144,4	5,8
Московський	1601293,5	1,0
Немишлянський	6936295,6	4,2
Новобаварський	7006109,7	4,2
Основ'янський	8835567,6	5,3
Слобідський	19345893,1	11,6
Холодногірський	6856099,2	4,1
Шевченківський	2692252,6	1,6
м. Ізюм	360106,0	0,2
м. Куп'янськ	1651586,9	1,0
м. Лозова	834590,1	0,5
м. Люботин	309027,7	0,2
м. Первомайський	1235883,6	0,7
м. Чугуїв	411094,2	0,2
<i>райони</i>		
Балаклійський	45924256,8	27,6
Барвінківський	конфіденційна інформація	конфіденційна інформація
Близнюківський	–	–
Богодухівський	1179743,7	0,7
Борівський	49197,4	0,0
Валківський	276391,3	0,2
Великобурлуцький	конфіденційна інформація	конфіденційна інформація
Вовчанський	521769,8	0,3
Дворічанський	96624,9	0,1

1	2	3
Дергачівський	8292035,7	5,0
Зачепилівський	—	—
Зміївський	3432688,6	2,1
Золочівський	конфіденційна інформація	конфіденційна інформація
Ізюмський	конфіденційна інформація	конфіденційна інформація
Кегичівський	127220,7	0,1
Коломацький	конфіденційна інформація	конфіденційна інформація
Красноградський	444791,7	0,3
Краснокутський	5061317,5	3,0
Куп'янський	16191,9	0,0
Лозівський	конфіденційна інформація	конфіденційна інформація
Нововодолазький	4613943,6	2,8
Первомайський	конфіденційна інформація	конфіденційна інформація
Печенізький	112793,6	0,1
Сахновщинський	конфіденційна інформація	конфіденційна інформація
Харківський	15633076,4	9,4
Чугуївський	1995740,0	1,2
Шевченківський	136898,8	0,1

У 2017 році другий рік поспіль (з травня 2016 року) відбувається **зростання виробництва у машинобудуванні** і за підсумками 2017 року обсяги виробництва збільшились на 7,1%. За 2017 рік машинобудівними підприємствами реалізовано продукції на 18,9 млрд. грн. За цей період підприємства машинобудування отримали замовлень на виробництво продукції, виконання робіт, послуг на 21,6 млрд. грн., з них частка іноземних замовлень складає 7,6 млрд. грн., або 35,2%.

Питома вага експортних поставок машинобудівної продукції у загальному обсязі експорту області склала 25,7%.

Основними товарами серед машинобудівної продукції, які експортувались за межі України, були реактори ядерні, котли, машини (141,2 млн. дол. США), електричні машини (73,6 млн. дол. США), засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби (37,4 млн. дол. США).

Харківською обласною державною адміністрацією вживались організаційні заходи, спрямовані на вирішення проблемних питань, підвищення ефективності діяльності та укріплення кадрового складу провідних промислових підприємств області, проводилася активна робота з центральними органами виконавчої влади, органами управління підприємств (Кабінетом Міністрів України, Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, ДК «Укроборонпром»).

У лютому 2017 року під час перебування з робочим візитом Прем'єр-міністра України В. Гройсмана у Харкові спільно з керівництвом ДК «Укроборонпром» та Державної авіаційної служби України за участю голови облдержадміністрації Ю. Світличної на ПАТ «ФЕД» була проведена нарада з керівниками провідних підприємств, на якому обговорили проблеми української промисловості та визначили основні напрямки розвитку авіабудування та оборонної промисловості.

Завдяки зусиллям обласної державної адміністрації та особистої підтримки Президента України П. Порошенка після майже річного простою вдалося відновити роботу Харківського тракторного заводу. У 2017 році вже вироблено

понад 700 тракторів, крім того, започатковано бюджетну програму компенсації 20% вартості покупцям вітчизняних тракторів, що надає харківським тракторам цінові переваги та забезпечить зростання попиту.

На ПАТ «Турбоатом», в рамках візиту Прем'єр-міністра України В. Гройсмана 28.09.2017, проведено Всеукраїнську нараду «Стратегічні напрямки розвитку машинобудування України», за участю Прем'єр-міністра України, голови Харківської облдержадміністрації Ю. Світличної, народних депутатів України, керівників провідних енергетичних підприємств України, а також представників шведської філії однієї з провідних електротехнічних компаній світу – Westinghouse Electric Sweden AB.

Було підписано програму між ПАТ «Турбоатом» та НАЕК «Енергоатом» з постачання обладнання для АЕС України на п'ятирічний період з 2018 по 2022 роки. Крім того, підприємство уклало угоду з постачання обладнання для турбін К-330-23,5 для енергоблоків № 6А та № 6Б Слов'янської ТЕС з ПАТ «Донбасенерго» і підписало меморандум з Westinghouse Electric, за підтримки НАЕК «Енергоатом», щодо підвищення ефективності обладнання і підвищення потужності діючих енергоблоків АЕС України.

Протягом 2017 року із зростанням обсягів виробництва продукції працювали такі провідні підприємства області: ПАТ «Турбоатом», ПАТ ХМЗ «Світло шахтаря», ДП «Завод ім. Малишева», ПАТ «Укрпостач», ПАТ «Завод ім. Фрунзе», ПАТ «Харківський підшипниковий завод», ПАТ «ХТЗ», ТОВ «Лозівський ковальсько-механічний завод», філія «Панютинський вагоноремонтний завод «ПАТ «Українська залізниця» та інші.

Крім того, протягом 2017 року працювали із збільшенням обсягів виробництва такі підприємства: ПАТ «Філіп Морріс Україна», Харківське відділення ПАТ «Сан ІнБев Україна», ТОВ «Курганський бройлер», ТОВ «Салтівський м'ясокомбінат», ДП «Новопокровський комбінат хлібопродуктів», ТОВ «Техноком», ТОВ КВФ «Рома», ТОВ «УСП «Хлібопекарський комплекс «Кулиничівський», ТОВ «Олімп», ПрАТ «Вовчанський олієкстракційний завод», філія СУБТОВ «Українська чайна фабрика «Ахмад Ті», ТОВ «Фабрика морозива Хладопром», ТОВ «Богодухівський молочний завод», ТОВ «Юніверсал фіш компані», філія ПАТ «Вімм-Біль-Данн Україна – «Харківський молочний комбінат», на які припадає 61% обсягів реалізації галузі.

Зростають обсяги виробництва на підприємствах **інших видів промислової діяльності**, зокрема: ТОВ «ФК «Здоров'я», ПрАТ «Лекхім-Харків», ПАТ «Харківський плитковий завод», Хенкель Баутехнік (Україна) філія в м. Балаклія, ПАТ «Євроцемент Україна», ТОВ «Слобожанський миловар», ТОВ «Свіс Крона», ТОВ «Дебант Україна», ТОВ «НВО ЮБіСі-ПРОМО» та інші.

10.2 Вплив на довкілля

10.2.1 Гірничодобувна промисловість

Гірничопромисловий комплекс, як один із видів економічної діяльності, виступає серйозним забруднювачем навколишнього природного середовища, що проявляється в трьох основних напрямках: порушення земної поверхні, викиди в атмосферне повітря газових та пилових шкідливих речовин, забруднення водних ресурсів рідкими відходами гірничих підприємств.

Найбільшим фактором негативного впливу на довкілля є порушення земної поверхні при розробці родовищ корисних копалин, що призводить до зміни структури і погіршення якості, або взагалі зникнення родючого шару ґрунту, до змін рельєфу та ландшафтних порушень.

Значні порушення земної поверхні відбуваються при проведенні відкритих гірничих робіт і видобуванні корисних копалин в кар'єрах.

Для вирішення проблеми техногенних порушень ландшафтів використовують різні способи і методи рекультивації земель. Головна мета рекультивації – повернути до активного народногосподарського використання землі, порушенні внаслідок гірничих і деяких інших специфічних робіт, поліпшити умови навколишнього середовища.

В Харківській області здійснюється видобуток паливно-енергетичних корисних копалин (природний газ та нафта), а також видобуток корисних копалин – піску, гравію, глини для виробництва будівельних матеріалів.

Мінерально-сировинна база Харківської області на 41,65% складається з корисних копалин паливно-енергетичного напрямку (нафта, газ вільний, газ розчинений, конденсат, газ газових шапок, кам'яне та буре вугілля, торф, сапропель), на 39,53% – із сировини для виробництва будівельних матеріалів, по 0,7% припадає на гірничо-хімічні та нерудні корисні копалини для металургії, решта припадає на питні, технічні та мінеральні підземні води, розсіяні елементи, гірничорудні корисні копалини та бітум.

На території області знаходиться 66 родовищ вуглеводнів, більша частина яких комплексні. З них 5 - нафтових, 4 - газових, 38 – газоконденсатних, 18 – нафтоконденсатних, 1 – нафтогазове.

В Харківській області налічується 7 родовищ кам'яного та бурого вугілля. Кам'яне вугілля зосереджене на території Донецького басейну, якого налічується там 6 родовищ. Одна ділянка – Успенівська № 1-2 підготовлена під будівництво шахти виробничою потужністю 1,5 млн. тонн вугілля на рік. Інші п'ять родовищ є перспективними для розвідки. За марками вугілля належить до довгополум'яного та довгополум'яногазового. Буре вугілля зосереджене на єдиному Новодмитрівському родовищі з балансовими запасами 389,985 млн. тонн промислових категорій А+В+С₁. По Новодмитрівському родовищу Держбалансом України враховані балансові запаси бітуму категорії С₂ – 1 935 тис. тонн, позабалансові – 1 692 тис. тонн, який входить до складу бурого вугілля.

Металічні корисні копалини представлені германієм, що є супутньою корисною копалиною кам'яного вугілля, на ділянці Успенівська № 1-2 з запасами категорій C_1+C_2 – 241,2 тонн.

В області відомо 22 перспективні родовища сапропелю з запасами 6,456 млн. тонн за категорією C_2 . Окрім того, розвідувальними роботами виявлено 15 озер з прогнозними ресурсами сапропелю близько 12,9 млн. тонн.

Також на території області розвідане Краснокутське комплексне родовище (руди титану, руди цирконію), запаси якого оцінені НТС тресту «Київгеологія» за кат. C_1 . Потужність продуктивних пісків змінюється від 2 до 21 м, глибина залягання – від 0,8 до 57 м.

На території області розвідано 3 родовища формувальних пісків із загальними запасами 203,3 млн. тонн за категоріями $A+B+C_1$. У промисловій розробці перебувають Гусарівське та Вишнівське родовища, піски яких використовуються в металургії як основний матеріал (85 – 95%) при виготовленні ливарних форм і стержнів. Гірничовидобувні підприємства повністю задовольняють потреби металургійних та машинобудівних заводів області всіма марками формувальних пісків. Видобуток піску за 2017 рік склав 467 тис. тонн, що становить 6,62% від загального видобутку в Україні.

Кухонна сіль в області представлена одним родовищем – Єфремівським, яке досить тривалий час перебувало у промисловій розробці. Запаси корисної копалини за кат. $A+B+C_1$ складають 390,36 млн. тонн. Видобуток солі у 2017 році припинено через анулювання спецдозволу.

На території області розташовано одне родовище вохристих глин (Суха Кам'янка), сировина якого може використовуватись для виробництва мінеральних пігментів. Запаси його складають 186,6 тис. тонн, але через низьку якість сировини родовище не розробляється.

У Харківській області добре розвинена сировинна база будівельних матеріалів. На її території налічується 174 родовищ (в т.ч. 10 об'єктів обліку) корисних копалин, що застосовуються у будівництві, з яких розробляються лише 27 родовищ (в т.ч. 3 об'єкти обліку).

Так, цементна сировина представлена 5-ма родовищами (Шебелинське, Куп'янське, Глазунівське, Великобурлуцьке та Шебелинське 2) із загальними запасами 449,4 млн. тонн за промисловими категоріями $A+B+C_1$. На даний час розробляються Шебелинське, Глазунівське та Куп'янське родовища. Область повністю забезпечена власною сировинною базою для виробництва цементу і має непогану перспективу для її розширення.

Скляна сировина представлена 3-ма родовищами кварцових пісків – Новоселівським, Берестовеньківським та Караванським із загальними запасами 102 078,96 тис. тонн за категоріями $A+B+C_1$. У промисловій розробці перебуває два родовища (Караванське не розробляється). Новоселівський ГЗК повністю забезпечує потреби області і більшості заводів України у сировині для виробництва скляної продукції. Існують можливості й для подальшого розвитку власної сировинної бази.

Керамзитова сировина представлена 4-ма родовищами (у т.ч. 1 об'єкт обліку). У 2017 році розроблялось тільки одне родовище (Харківське).

Цегельно-черепична сировина зосереджена на 106 розвіданих родовищах (в т.ч. 3 об'єкти обліку) з загальними запасами 104,46 млн. м³ за категоріями А+В+С₁. В експлуатації перебуває 9 родовищ.

Область повністю забезпечена будівельними пісками. Налічується 29 родовищ і 4 об'єкти обліку із загальними запасами 238 612,4 тис. м³. У промисловій розробці перебуває 10 родовищ і 1 об'єкт обліку.

На території області налічується 4 родовища будівельного каменю з запасами 18 595 тис. м³ промислових категорій А+В+С₁, які на даний час не розробляються.

В області розвідано 12 родовищ крейди, з яких розробляється одне. Перспективними родовищами є Вовчанське 1, Ізюмське, Куп'янське 1, Кам'янське і Савинське.

Добування паливно-енергетичних корисних копалин (природний газ та нафта) здійснюється філією ГПУ «Шебелинкагазвидобування» АТ «Укргазвидобування», ПрАТ «Укргазвидобуток», ПрАТ «Видобувна компанія «Укрнафтобуріння», ПАТ «Укрнафта», ТОВ «Енерго-сервісна компанія «ЕСКО-ПІВНІЧ» та іншими.

Видобуток корисних копалин – піску, гравію, глини для виробництва будівельних матеріалів ведеться ВАТ «Харківське кар'єроуправління», ТОВ «ХАРКІВНЕРУДПРОМ», ТОВ «ФАНСІДАР», «ТОВ «МОНОЛІТ СОЮЗ», ТОВ «Курязький завод силікатних виробів», ТОВ ВКФ «СТАРК», ПрАТ «Новоселівський ГОК», ТОВ «Кар'єр Основа».

10.2.2 Металургійна промисловість

Металургія – одна з найбільш забруднюючих галузей промисловості. На металургію припадає 35% викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

В Харківській області відсутні чорна і кольорова металургія за винятком невеликих передільних і допоміжних виробництв на яких здійснюються плавлення чавуну і відливання чушок, виробництво алюмінію, кремнію та легованих металів; вторинне виробництво свинцю, міді та алюмінію. Ливарні виробництва розташовані на великих підприємствах Харківської області таких, як ПАТ «Харківський машинобудівний завод «СВІТЛО ШАХТАРЯ», ПАТ «ТУРБОАТОМ», ДП «Завод «Електроважмаш», ДП «Завод імені В.О. Малишева», АТ «ХТЗ», ТОВ «Українська ливарна компанія» тощо.

10.2.3 Хімічна та нафтохімічна промисловість

Спеціалізація регіону в хімічній і нафтохімічній промисловості – це, перш за все, фармацевтичне виробництво та випуск товарів широкого вжитку (виробів з пластмас, товарів побутової хімії, емалей, фарб), хімічних засобів захисту рослин. Харків – один з флагманів вітчизняної фармації, що відрізняється концентрацією всіх складових фармацевтичної галузі (наука, виробництво і реалізація фармацевтичної продукції), що дозволяє комплексно вирішувати галузеві завдання.

Провідні підприємства хімічної, нафтохімічної та фармацевтичної галузі:

- ПАТ Хімфармзавод «Червона Зірка»;

- ТОВ Фармацевтична компанія «Здоров'я»;
- ПАТ Харківське фармацевтичне підприємство «Здоров'я народу»;
- АТ «Стома»;
- АТ «Лекхім-Харків»;
- ТОВ «ХАДО-технологія»;
- ПАТ «Фармстандарт-Біолік» та ін.

У 2017 році вироблено хімічної продукції:

- фарб та лаків на основі поліакрилових чи вінілових полімерів, дисперговані чи розчинені у водному середовищі (уключаючи емалі та політури) – 1292 тонни (на 17,7% більше, ніж у 2016 році);

- фарб та лаків інших, які дисперговані чи розчинені у водному середовищі – 472 тонни (на 60% більше, ніж у 2016 році);

- мила та речовини поверхнево-активні органічні в брусках та подібних формах (крім для туалетних цілей) – 2970 тонн (на 8% більше, ніж у 2016 році);

- засобів мийних та засобів для чищення, які містять або не містять мило, включаючи допоміжні засоби для миття, розфасовані для роздрібної торгівлі (крім тих, що їх використовують як мило та поверхнево-активні речовини) – 6485 тонн (на 10% більше, ніж у 2016 році).

У виробництві основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів на 45,8% збільшено випуск препаратів лікарських, що містять пеніцилін та інші антибіотики та на 4,8% збільшено випуск препаратів лікарських, що містять алкоїди або їх похідні, і не містять гормони чи антибіотики.

10.2.4 Харчова промисловість

Підприємства харчової промисловості повністю забезпечують власні потреби регіону у виробництві хлібобулочних і макаронних виробів, м'ясних продуктів, суцільномолочної продукції. Провідні підприємства харчової галузі:

- ПАТ «Харківська бісквітна фабрика»;
- ПАТ «Кондитерська фабрика «Харків'янка»»;
- ТОВ «Техноком»;
- Філія ПАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» – Харківський молочний комбінат»;
- Харківське відділення ПАТ «САН ІнБев Україна»;
- ТОВ «Східно-Українська компанія «Малтюрор»»;
- ТОВ «Харківський м'ясокомбінат»;
- ТОВ «Салтівський м'ясокомбінат»;
- ПрАТ «Харківський жировий комбінат»;
- АТ «Хладопром»;
- ЗАТ «Хлібзавод «Салтівський»»;
- ТОВ «Харківський лікero-горілчаний завод»;
- ДП «Харківський завод шампанських вин»;
- ЗАТ «Харківський дріжджовий завод» та інші.

Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у 2017 році зросло на 2,5% порівняно з 2016 роком. Питома вага харчових продуктів, напоїв

та тютюнових виробів за 2017 рік склала 18,6% у загальному обсязі реалізованої промислової продукції Харківської області.

Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів є важливою складовою частиною промислового комплексу області, на яку припадає 18,6% обсягу реалізації промислової продукції та майже 30% експорту у товарній структурі зовнішньої торгівлі регіону, і має важливе соціальне значення.

За підсумками 2017 року обсяги виробництва в галузі збільшились на 2,5%. У порівнянні з 2016 роком збільшилось виробництво: олії соняшникової нерафінованої та її фракцій (крім хімічно модифікованих) – на 16,4%, масла вершкового жирністю не більше 85% – на 2,8%, сиру свіжого неферментованого (недозрілий і невитриманий), уключаючи сирну сироватку та кисломолочний сир – на 8,3%. Зростання відбувається у виробництві тютюнових виробів.

Пріоритетними напрямками подальшого розвитку галузі є впровадження сучасних технологій, технічне переоснащення підприємств, підвищення якості продукції, активна маркетингова діяльність.

10.3 Заходи з екологізації промислового виробництва

Виробництво, особливо промислове – головний чинник забруднення біосфери. Сутність виробництва передбачає вилучення з біосфери, з води, землі одних речовин і привнесення до них інших. Більша частина внесених речовин забруднює атмосферу та й все довкілля взагалі. З часом розвитку технологій, навантаження на біосферу зростало і зараз досягло критичної точки, тому саме тепер, гостріше, ніж інколи, постає питання про вирішення проблеми забруднення навколишнього середовища. Для цього розробляються спеціальні плани роботи з екологізації виробництва. Екологізація виробництва передбачає наявність взаємозв'язку і взаємозумовленості будь-яких дій з урахуванням екологічних вимог до розвитку науково-технічного прогресу.

Екологізація – це процес поступового та послідовного впровадження систем технологічних, управлінських та інших рішень, які дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів і умов поряд з покращенням або хоча б збереженням якості природного середовища.

Заходи екологізації:

1. Спрямовані на зменшення або повну ліквідацію шкідливих відходів, що забруднюють довкілля. Головний напрямок – це перехід до використання замкнених технологій, для яких характерна відсутність обміну речовин із зовнішнім середовищем.

2. Важливим сучасним напрямком екологізації є утилізація, тобто повторне використання відходів.

3. Найбільш важливий захід це регенерація первинних відходів, тобто залишення їх у циклі виробництва з метою додаткової переробки і вилучення невикористаних елементів або сполук.

Існує три шляхи, або напрямки:

– повернення відходів у той самий виробничий процес з якого його отримано;

- використання відходів в інших виробничих процесах;
- використання у вигляді сировини для інших виробництв.

Процес екологізації поступовий і довготривалий. Значною мірою він залежить від екологічної свідомості людей, психологічного настрою, їх екологічної кваліфікації.

На сьогодні питання екологізації економіки України стає особливо актуальним – процеси деградації довкілля мають місце практично в усіх регіонах нашої держави, а змінене навколишнє природне середовище впливає на суспільство в зворотному напрямку і не завжди позитивно.

Насамперед, це пов'язано зі стрімким зростанням техногенного навантаження на природне середовище, значним виснаженням природних ресурсів, із щорічним збільшенням екологічних проблем і катастроф, зі збільшенням питомої ваги природоексплуатуючих галузей.

Необхідно виділити декілька важливих і першочергових напрямків екологізації економіки. Насамперед, екологізація законодавчої бази, екологізація податкової системи на основі затвердженого законодавства, запровадження екологічно чистого виробництва. Технологічна відсталість, велика енерго- та матеріаломісткість вітчизняної економіки спричиняють надмірне забруднення природного середовища та інші форми його деструкції, що негативно впливає на стан здоров'я населення і природно-ресурсний потенціал. Отже, сучасна еколого-економічна ситуація в Україні вказує на необхідність переходу до стійкого екологічно збалансованого типу економічного розвитку. Екологізація повинна охопити усі сфери суспільної діяльності: промисловість, сільське господарство, науку, соціальну та правову сфери.

Ще одним з напрямків, який варто відзначити, є формування екологічної свідомості суспільства, екологічне виховання й освіта.

Одним з головних шляхів вирішення екологічних проблем вбачається перехід на інноваційну модель розвитку національної економіки, як основного засобу еколого безпечної модернізації виробництва та впровадження процесів ресурсозбереження. Інноваційна модель виробництва в поєднанні з ресурсозбереженням дозволить при тому самому рівні видобутку ресурсів (адже процес виробництва неспинний і не може зменшуватися) виробляти з них більше продукції, матеріалів, сировини, завдяки безвідходним технологіям, вторинній переробці, використанню відходів, тощо.

Перехід на інноваційно-технологічний шлях розвитку в державі має відбуватись на базі визначених пріоритетів з метою формування національної інноваційної системи і цілісної структури науково-технічного комплексу, здатного стало функціонувати в умовах глобалізації. Основними напрямками інноваційного розвитку мають бути:

- екологічна реструктуризація та екологічна модернізація виробництва, що передбачає зміну галузевої структури за рахунок зниження попиту на продукцію екологічно брудних виробництв або шляхом модернізації підприємств – споживачів такої продукції;

- розробка та використання природоохоронних технологій, зокрема, більш широкого використання технологій утилізації відходів, рециркулювання ресурсів після їх обробки, рекультивація порушених земель;

- запровадження на промислових підприємствах систем екологічного менеджменту, що є сучасним механізмом управління природоохоронною діяльністю, функціонування якого сприяє покращенню екологічних показників підприємств;

- формування екологічних вимог до розробки нових, запровадження в практику жорсткого екологічного контролю існуючих технологій у відповідності до сучасних екологічних нормативів та стандартів.

Отже, екологізація суспільного розвитку – це динамічний процес, спрямований на комплексне оздоровлення екологічної, економічної, соціальної і духовної сфер суспільної діяльності. Екологізація суспільного розвитку повинна привести до зменшення антропогенного навантаження на зовнішнє природне середовище та розвиватися під впливом ефективних інструментів екологічної політики.

11. Сільське господарство та його вплив на довкілля

11.1 *Тенденції розвитку сільського господарства*

Сільське господарство має значний потенціал, який дозволяє не тільки забезпечити потреби внутрішнього ринку, але й реалізовувати продукцію на експорт.

У 2017 році по усіх категоріях господарств одержано зернових та зернобобових культур (включаючи кукурудзу) в обсязі 3 857,3 тис. тонн (у залізничній вазі), що на 10,6% менше, ніж у 2016 році. Незважаючи на зменшення загального валового збору зерна, аграріям області вдалося отримати найвищий урожай ранніх зернових та зернобобових за останні 5 років (намолочено 2 867,4 тис. тонн). Серед інших регіонів України Харківська область має п'ятий показник по валовому збору зернових культур.

Порівняно з 2016 роком спостерігається зменшення урожайності зернових та зернобобових культур (включаючи кукурудзу): у середньому з 1 га обмолоченої площі у 2017 році одержано по 39,1 ц зерна (на 4,8 ц менше, ніж у 2016 році).

Виробництво пшениці озимої склало 2 208,0 тис. тонн, що на 9,0% більше, ніж у 2016 році – це кращий показник за історію області та другий результат по Україні. Середня урожайність озимої пшениці склала 47,0 ц/га (на 2,1 ц більше ніж у 2016 році)

Обсяг виробництва ячменю у 2017 році склав 488,6 тис. тонн (на 2,6% менше, ніж у 2016 році), урожайність склала 34,7 ц/га, що на 3,3 ц більше, ніж у 2016 році.

Гороху одержано 110,5 тис. тонн, що на 13,9% більше, ніж у 2016 році; жита озимого – 11,0 тис. тонн (на 6,8% менше), вівса – 14,6 тис. тонн (на 18,0% менше), пшениці ярої – 29,1 тис. тонн (на 19,7% менше).

Порівняно з 2016 роком спостерігається зменшення валового збору гречки на 33,5%, а саме зібрано 13,7 тис. тонн; проса – на 60,1%, зібрано 8,9 тис. тонн.

Валовий збір кукурудзи на зерно склав 949,2 тис. тонн, що на 39,3% менше, ніж у попередньому році, при урожайності 34,7 ц/га (на 21,9 ц менше ніж у 2016 році).

Валовий збір соняшнику становить 1 102,3 тис. тонн, що на 18,5% менше попереднього року (у 2016 році – 1 352,2 тис. тонн), урожайність – 22,7 ц/га, що на 5,1 ц менше, ніж у 2016 році. За обсягом виробництва соняшнику у 2017 році область посіла 2 місце серед областей України.

Сої намолочено 63,7 тис. тонн, що на 33,3% менше ніж у 2016 році, урожайність склала 10,6 ц/га (на 10,1 ц менше, ніж у 2016 році).

Цукрових буряків накопано 850,4 тис. тонн, що на 29,6% менше, ніж у 2016 році, урожайність складає 357,6 ц/га (на 144,2 ц менше, ніж у 2016 році).

Ріпаку одержано – 46,2 тис. тонн, що у 4,4 рази більше показника 2016 року.

11.2 Вплив на довкілля

11.2.1 Внесення мінеральних і органічних добрив на оброблювані землі та під багаторічні насадження

Добрива мінеральні та органічні є одним з основних факторів одержання високих і якісних урожаїв сільськогосподарських культур та підвищення родючості ґрунтів. За останні роки обсяги їх застосування різко зменшилися, що негативно вплинуло як на урожайність, так і на родючість ґрунтів.

Під врожай 2017 року сільськогосподарськими підприємствами Харківської області внесено всього 135,2 тис. тонн мінеральних добрив (у поживних речовинах), у тому числі: азотних – 94,0 тис. тонн, фосфорних – 25,9 тис. тонн та калійних 15,3 тис. тонн. В середньому на 1 га посівної площі внесено 107,4 кг мінеральних добрив.

Господарствами області у 2017 році під посіви сільськогосподарських культур всього внесено органічних добрив у кількості 459,3 тис. тонн, що в розрахунку на 1 га посівної площі становить 0,4 тонн органічних добрив.

Крім цього, під багаторічні насадження (сади, ягідники, виноградники, насадження шовковиці, тощо) внесено 5,4 тонн мінеральних добрив (у поживних речовинах), у тому числі: азотних – 4,3 тонн, фосфорних – 0,5 тонн та калійних по 0,6 тонн. В середньому на 1 га багаторічних насаджень внесено 22 кг мінеральних добрив. Органічних добрив під багаторічні насадження внесено у кількості 1,0 тис. тонн, на 1 га посівної площі внесено 54,6 тонн.

11.2.2 Використання пестицидів

В господарствах області використовуються наступні види пестицидів: інсектициди – для боротьби зі шкідниками, фунгіциди – для боротьби з хворобами, гербіциди – для боротьби з бур'янами, протруйники насіння – для передпосівної обробки насіння. Зменшення у кілька разів за останні роки, обсягів використання пестицидів хоча і сприяло зниженню забруднення ґрунтів та сільськогосподарської продукції, але ситуацію суттєво не змінило.

За даними Головного управління Держпродспоживслужби в Харківській області, сільськогосподарськими підприємствами області у 2017 році

використано 2 434,1 тонни засобів захисту рослин, у тому числі використано інсектицидів та акарицидів – 177,2 тонни, фунгіцидів – 334,2 тонни, гербіцидів – 1620,9 тонн, родентицидів – 0,5 тонн, фумігантів – 0,3 тонн.

11.2.3 Екологічні аспекти зрошення та осушення земель

Харківська область розташована у лісостеповій зоні, тому значна частина території знаходиться в зоні нестійкого зволоження, продовольче та ресурсне забезпечення значною мірою залежить від наявності, стану та ефективності сільськогосподарського виробництва, складовою частиною якого є використання меліорованих земель. Наявність в Харківській області зрошуваних та осушуваних земель вимагає систематичного контролю за змінами їх гідрогеолого-меліоративного та екологічного стану, проведення систематичних спостережень за ефективністю водних меліорацій та природоохоронних заходів (здійснення моніторингу земель). Меліоративний моніторинг зрошуваних та осушуваних земель на території Харківської області проводиться відповідно до Інструкції з організації та здійснення моніторингу зрошуваних та осушуваних земель, затвердженої наказом Державного комітету України по водному господарству від 16 квітня 2008 року № 108 та зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 16 липня 2008 року за № 656/15347, яка погоджена Міністром охорони навколишнього природного середовища України та Міністром аграрної політики України.

Основні екологічні наслідки які можуть виникати при зрошуванні та системному поливу сільськогосподарських культур:

- зміна глибини залягання рівнів ґрунтових вод;
- зміна хімічного стану ґрунтових, зрошувальних та дренажних вод;
- підтоплення та затоплення поверхневими водами сільськогосподарських угідь;
- зміна хімічного стану ґрунтів - засоленість та солонцюватість зрошуваних земель.

З метою упередження несприятливих наслідків від зрошування земель та забезпечення норм екологічної безпеки, відповідно до вимог природоохоронного законодавства, Закону України «Про дозвільну систему в сфері господарської діяльності» підприємства, організації, установи отримують дозволи на спеціальне водокористування і спеціальні дозволи (ліцензії) у випадку забору води на зрошування з поверхневих або підземних водойм, підземних водних горизонтів. Крім того, вказаними підприємствами розробляються проекти зрошування земель з наявністю розділу оцінка впливу на довкілля.

Причиною несприятливого меліоративного стану осушуваних земель переважно є неприпустимі глибини залягання рівнів ґрунтових вод.

Для поліпшення технічного стану осушувальних систем необхідна реконструкція осушувальної мережі на площі 1,9 тис. га, ремонт колекторно-дренажної мережі – на площі 0,6 тис. га та проведення культуртехнічних робіт на площі 0,5 тис. га.

Водогосподарськими організаціями Харківського обласного управління водних ресурсів було надано послуги з подачі води на зрошення – 6,8 тис. га, послуги на зволоження – 5,0 тис. га.

На зрошуваних сільгоспугіддях вирощуються зернові, технічні та овочеві культури. Зокрема, на зрошуваних землях Муромської (Харківський район), Лебежанської та Репінської (Чугуївський район) зрошувальних систем в сівозмінах переважають овочеві культури.

Переважна частина шлюзів-регуляторів (за виключенням розташованих на магістральних каналах державної осушувальної мережі) мають незадовільний технічний стан і не забезпечують оптимальний водно-повітряний режим осушуваних земель. Крім цього, русла малих річок на ділянках внутрішньогосподарських мереж Вовчанського, Куп'янського і Печенізького районів є замуленими, гирлові споруди закритих внутрішньогосподарських дренажних систем зруйновані або замулені.

11.2.4 Тенденції в тваринництві

Чисельність великої рогатої худоби станом на 01.01.2018 в усіх категоріях господарств складає 187,9 тис. голів, у тому числі корів – 89,0 тис. голів. Поголів'я свиней на цю дату склало 163,1 тис. голів, овець та кіз – 72,3 тис. голів, птиці – 7 517,1 тис. голів.

У 2017 році позитивні тенденції спостерігались у молочному скотарстві та яєчному птахівництві.

Стабільно зростають обсяги виробництва молока. Станом на 01.01.2018 по усіх категоріях господарств вироблено 529,9 тис. тонн молока, що на 0,1% більше обсягів 2016 року. Сільськогосподарськими підприємствами вироблено 240,1 тис. тонн молока, що на 1,2% більше попереднього року.

Таке зростання стало можливим за рахунок впровадження передовими підприємствами сучасних технологій виробництва тваринницької продукції, що позитивно вплинуло на продуктивність дійної череди. Станом на 01.01.2018 надій молока на одну корову у сільськогосподарських підприємствах склав 6 813 кг, що на 3,0% більше показника 2016 року.

Обсяги виробництва яєць по усіх категоріях господарств, у порівнянні з 2016 роком, збільшилися на 8,3% і склали 554,2 млн. штук. По сільськогосподарських підприємствах обсяги збільшилися на 20,7% і склали 203,2 млн. штук.

За 2017 рік у цілому по області реалізовано на забій в живій вазі 124,0 тис. тонн худоби та птиці, що на 8,8% менше обсягів 2016 року.

Негативні тенденції спостерігаються тільки у виробництві м'яса свиней. Це пов'язано з тимчасовим припиненням виробничої діяльності найбільшого в області свиногомплексу із замкнутим циклом виробництва ПАТ «Агрокомбінат «Слобожанський». У листопаді 2017 року почалося його поступове відновлення.

11.3 Органічне сільське господарство

Органічні продукти та їхнє виробництво – це практика чистого виробництва здорових продуктів харчування. Органічне землеробство полягає у мінімальному

обробітку ґрунту і повній відмові від застосування ГМО, отрутохімікатів та мінеральних добрив.

За умов ведення органічного господарства підсилюються відновлювальні властивості ґрунту, нормалізується робота живих організмів, відбувається відновлення гумусу, і як результат – збільшення урожайності сільськогосподарських культур та підвищення якості зерна.

У Харківській області методично-консультативну підтримку органічних господарств здійснює Національний науковий центр «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського». Також, інститут розробляє сівозміни, системи удобрення та захисту рослин відповідно до Стандартів IFOAM; проводить дослідження ґрунтів, вод та рослин на вміст забруднюючих речовин; організує навчання працівників господарств основам органічного виробництва.

Відповідальний виконавець – Шедей Лариса Олександрівна, кандидат сільськогосподарських наук, провідний співробітник відділу агрохімії Національного наукового центру «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського».

У Харківській області у 2017 році органічним виробництвом займалися сертифіковані сільськогосподарські підприємства, які мають підтверджений статус «органічне господарство». Наприклад, такі як:

- Липкуватівський аграрний коледж (Нововодолазький р-н), директор – Таркан Микола Петрович, сертифіковано 275 га, займається вирощуванням гречки, проса, гірчиці;

- ФГ «Київська Русь» (Первомайський р-н), директор – Брадiштян Ірина Володимирівна, сертифікована площа – 320 га, займається вирощуванням озимої пшениці, жита, проса, насіння пшениці озимої;

- ТОВ «Маковій» (Первомайський р-н), директор – Божков Андрій Анатолійович, сертифікована площа – 240 га, займається вирощуванням коноплі;

- Інститут овочівництва і баштанництва НААН (Харківський р-н), директор – Могильна Олена Миколаївна, сертифікована площа – 2,5 га, займаються вирощуванням овочів.

12. Енергетика та її вплив на довкілля

12.1 Структура виробництва та використання енергії

Електропостачання Харківської області здійснюється від електростанцій, розташованих, як на території області, так і від зовнішніх джерел електроенергії, зв'язок з якими здійснюється по лініях електропередачі напругою 330 кВ.

За підсумками 2017 року генеруючими підприємствами області вироблено електричної енергії 2,8 млрд. кВтг, в тому числі ТЕС – 47,26%, ТЕЦ – 52% та альтернативними джерелами енергії (гідроенергетика, сонячна) – 0,74%.

У порівнянні з 2016 роком відбулося зменшення виробництва продуктів нафтопереробки на 7%, або на 37,1 тис. тонн.

У 2017 році спожито електричної енергії 7,2 млрд. кВтг, що на 60,4% перевищило вироблений обсяг електроенергії в області. При цьому, споживання електроенергії скоротилося на 0,8% порівняно з обсягом спожитого в 2016 році.

Скорочення споживання електричної енергії спостерігалось (порівняно з 2016 роком) на підприємствах нафтопереробної промисловості (на 18%), коксохімічної промисловості (на 1%), мікробіологічної промисловості (на 35%), сільгоспспоживачів (на 13%), установ, які фінансуються з державного бюджету (на 8%) та населення (на 5%).

Використання теплоенергії та електроенергії за основними видами економічної діяльності у 2017 році¹

Таблиця 12.1.2

	Теплоенергія, Гкал		Електроенергія, тис. кВт.год	
	обсяг використання теплоенергії усього	витрати на виробництво продукції (виконання робіт)	обсяг використання електроенергії усього	витрати на виробництво продукції (виконання робіт)
Усього	2984929	1457168	4088972	2670831
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	134156	129806	97015	88773
Промисловість	1411078	1178712	2276308	1736317
Будівництво	25671	3331	84347	67505
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	22719	8247	75884	17530
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	131614	91781	712715	677546
Тимчасове розміщення й організація харчування	12264	... ²	24289	577
Інформація та телекомунікації	43165	30062	28817	6903
Операції з нерухомим майном	124319	9826	307412	56449
Професійна, наукова та технічна діяльність	52892	3190	51357	10194
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	22019	1411	138852	6322
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	450208	—	110874	... ²
Освіта	319424	... ²	97782	137
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	202918	210	60697	396
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	27197	—	14640	—
Надання інших видів послуг	1105	107	4820	1219

¹Без урахування обсягів відпущених населенню.

² Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації.

12.2 Ефективність енергоспоживання та енергозбереження

На теперішній час гостро стоїть питання підвищення енергоефективності та енергозбереження. Тому, Харківською обласною державною адміністрацією заплановані та успішно реалізуються заходи, спрямовані на посилення енергонезалежності регіону.

Протягом 2017 року область зберегла позиції лідера з впровадження відновлюваної енергетики та енергоефективних заходів.

У 2016-2017 роках на території Харківської області було реалізовано 160 проектів з газозаміщення на об'єктах бюджетної сфери (школи, дитячі садки, лікарні), що дало можливість заощадити більше 100 млн. грн. бюджетних коштів в опалювальний період та дозволило знизити споживання природного газу на 20% у бюджетній сфері.

Завдяки організаційній роботі Харківської обласної державної адміністрації завершено розробку техніко-економічного обґрунтування з будівництва міні-ТЕЦ на біопаливі в місті Вовчанськ, електричною потужністю 9,6 МВт. На завершальній стадії знаходяться роботи з розробки техніко-економічних обґрунтувань з будівництва міні-ТЕЦ на біопаливі в місті Куп'янську, електричною потужністю по 9,6 МВт. Забезпеченість міні-ТЕЦ в Куп'янську і Вовчанську паливом на даний час складає 110% від потреби. Реалізація проектів дозволить збільшити виробництво теплової та електричної енергії з альтернативних видів палива, підвищити енергобезпеку міст.

Крім переводу котелень на альтернативні види палива Харківською обласною державною адміністрацією розроблено інвестиційний проект «Енергозберігаючі технології в сільському господарстві». Мета пілотного проекту - створення енергоефективної моделі теплопостачання бюджетних організацій одного з районів за рахунок альтернативних джерел енергії, що дозволить максимально скоротити споживання природного газу.

У 2017 році розпочато будівництво 3-х сонячних електростанцій у Лозівському та Близнюківському районах. В Лозівському районі розглядається можливість будівництва 2-х електростанцій, загальною прогнозою потужністю 15 МВт, в Близнюківському районі – прогнозою потужністю 8 МВт. Ще 53 приватні домогосподарства встановили побутові сонячні електростанції до 30 кВт.

Проведено роботи з будівництва та реконструкції 51 котельні на альтернативному паливі з використанням енергоефективного обладнання, що на 15 % перевищує період 2016 року (44 котельні).

ОСББ області надано 26 кредитів для придбання енергоефективних матеріалів та обладнання. У 2017 році на території області у м. Чугуїв впроваджено пілотний проект «Модернізація системи опалення житлового будинку».

У 2017 році проведено 4 широкомасштабні семінари з енергоефективності та енергозбереження для представників райдержадміністрацій Харківської області з питань впровадження ЕСКО-контрактів, поширення альтернативних джерел енергії, та 1 конференцію з питань енергетики та енергетичного машинобудування META Conference.

З метою раціонального використання та економії паливно-енергетичних ресурсів управлінням паливно-енергетичного комплексу обласної державної адміністрації ведеться робота з нормування питомих витрат паливно-енергетичних ресурсів підприємств та організацій усіх форм власності області незалежно від річного споживання паливно-енергетичних ресурсів. Протягом року норми узгодили 352 підприємства області.

Програмою відшкодування відсотків за кредитами, отриманими населенням Харківської області на впровадження енергозберігаючих заходів на 2016 – 2020 роки, передбачено відшкодування з обласного бюджету 15% річної ставки за отриманими кредитами.

В умовах зростання тарифів на паливно-енергетичні ресурси реалізація заходів Програми значно здешевить кредити для населення на впровадження енергозберігаючих заходів. Це буде стимулювати населення Харківської області активно залучати кредити банків на впровадження енергозберігаючих заходів у побуті, що, у кінцевому підсумку, призведе до значного зменшення споживання паливно-енергетичних ресурсів в Харківській області.

12.3 *Вплив енергетичної галузі на довкілля*

Енергетика є найважливішою галуззю господарства, підприємства якої за рівнем шкідливого впливу на довкілля вважаються об'єктами підвищеного екологічного ризику. Вони є потенційними джерелами забруднення довкілля, що може статися у разі порушення технологічних режимів роботи устаткування чи аварійної ситуації.

Людство у своїй діяльності використовує теплову та електричну енергію, отримані або за рахунок спалювання різних видів палива (теплоелектроцентралі – ТЕЦ), або за рахунок використання енергії руху води річок (гідроелектростанції – ГЕС), або атомної енергії розпаду ядер атомів важких ізотопів (атомні електростанції – АЕС).

Теплоелектростанції (ТЕС) в якості палива застосовують природний і попутний газ, продукти переробки нафти (мазут та інше рідке паливо), кам'яне і буре вугілля, сланці горючі, торф (тверде паливо).

При згорянні газу виділяється найменша кількість шкідливих забруднювачів, тому газоподібне паливо вважається найбільш екологічно чистим. ТЕС є другим після автотранспорту забруднювачем атмосфери. Зола, виходить після спалювання рідкого і особливо твердого палива, є багатотоннажним відходом енергетики і вимагає обов'язкової утилізації.

АЕС з точки зору забруднення атмосфери є більш екологічними, ніж ТЕС, але через можливість радіаційного зараження середовища – найнебезпечніший в екологічному відношенні вид виробництва електроенергії.

ГЕС практично не забруднюють середовище проживання різними шкідливими відходами, але при їх будівництві відбувається сильне руйнування природних біогеоценозів, затоплення великих територій, зміна мікроклімату регіону, створюються перешкоди для здійснення життєдіяльності багатьох організмів (наприклад, риби не можуть досягти місць свого нересту, звірі позбавляються звичних місць проживання і т. д.). Економічні та соціальні витрати на будівництво ГЕС далеко не завжди виявляються виправданими.

У галузі екології в тепловій енергетиці домінують дві найважливіші проблеми: забруднення атмосферного повітря і забруднення земель через накопичення значної кількості відходів (золи, шлаків, пилу).

Вносять свій внесок підприємства ТЕС, АЕС, ГЕС і в шумові, і в вібраційні забруднення. Короткий розгляд впливу енергетики на навколишнє природне середовище показує, що і для цієї галузі важлива природоохоронна діяльність.

Слід відмітити, що найбільшими підприємствами теплоенергетичної галузі Харківської області є: Зміївська ТЕС ПАТ «Центренерго», ПрАТ «Харківська ТЕЦ-5» та філія «Теплоелектроцентрально» ТОВ «ДВ нафтогазовидобувна компанія», якими у 2017 році значно скорочено викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами (в порівнянні з 2016 роком) з причин зменшення обсягів виробництва теплової та електричної енергії внаслідок відсутності палива. Крім того, у 2017 році було тимчасово призупинено діяльності окремих енергоблоків на Зміївській ТЕС ПАТ «Центренерго», у зв'язку із проведенням робіт з технічного переоснащення окремих енергоблоків.

12.4 Використання відновлюваних джерел енергії та розвиток альтернативної енергетики

Сонячна енергія

Харківський регіон знаходиться в перспективній зоні для використання геліоенергетики в промислових масштабах.

Екологічний ефект від використання енергії сонця має важливе значення для пом'якшення екологічно небезпечної ситуації в Харківській області, яка має досить високу техногенне навантаження.

Загальний річний технічний потенціал сонячної енергії в області складає 260 тис. тонн умовного палива.

Технічний потенціал сонячної енергії Харківської області становить 170 млрд. кВт годин на рік, при цьому доцільно економічний потенціал сонячної енергії становить 270 млн. кВт годин на рік, використання якого дозволить заощадити до 85 тис. тонн органічного палива на рік.

У 2017 році розпочато роботу з будівництва 3-х сонячних електростанцій у Лозівському та Близнюківському районах, а саме: в Лозівському районі розглядається можливість будівництва 2-х електростанцій, загальною прогнозовою потужністю 15 МВт, в Близнюківському районі - прогнозовою потужністю 8 МВт.

Енергія біомаси

Рівень використання поновлюваних джерел енергії, серед яких перше місце займає біомаса, в Україні значно відстає від розвинених країн. На сьогодні біомаса це четверте за значенням паливо у світі, яке забезпечує близько 2 млрд. тонн на рік або 14% від загального споживання первинних енергоносіїв.

В Україні використовують як паливо для виробництва енергії з відходів сільського господарства, в першу чергу, соломі і лузгу соняшника.

Структура посівних площ Харківської області практично не відрізняється від структури посівних площ всієї України. Провідну роль в структурі посівних площ відіграють зернові культури (близько 65%).

Енергетичний потенціал малих річок

Україна має потужні ресурси гідроенергії малих річок. Загальний гідроенергетичний потенціал малих річок України становить близько 1 250 млн. кВт годин, що становить близько 28% від загального гідропотенціалу всіх річок України.

Головною перевагою малої гідроенергетики є дешевизна електроенергії, генерованої на малих гідроелектростанціях, а відсутність паливної складової дає економічний і екологічний ефект.

Економічно доцільний потенціал малої гідроенергетики в Харківській області становить 56,7 млн. кВт год/рік або 21,0 тис. т у.п./рік. Тільки на Печенізькому водосховищі можна добувати щорічно 4,1 млн. кВт/год.

13. Транспорт та його вплив на довкілля

13.1 Транспортна мережа Харківської області

Транспортний комплекс – одна з найважливіших складових виробничої та соціальної інфраструктури Харківської області, яка включає залізничний, автомобільний, авіаційний, міський наземний електричний транспорт та метрополітен.

Протяжність автомобільних доріг загального користування на території Харківської області становить 9 614,2 км, у їх числі: міжнародних – 440,9 км, державного значення – 783,8 км.

Територією області проходять міжнародні автошляхи: Київ-Харків-Довжанський (М-03/Е-40), Харків-Сімферополь-Алушта-Ялта (М-26/Е-105) з ділянкою сучасного автобану Харків-Красноград-Перещепине (Р-51), Щербаківка-Харків (М-27/Е-105).

13.1.1 Структура та обсяги транспортних перевезень

Автомобільним транспортом (з урахуванням перевезень фізичними особами-підприємцями) у 2017 році виконано вантажної роботи в обсязі 4,0 млрд. ткм, перевезено 15,4 млн. тонн вантажів. Послугами автомобільного транспорту (з урахуванням перевезень фізичними особами-підприємцями) скористалось 113,9 млн. пасажирів, виконано 1,4 млрд. пас. км пасажирської роботи. Частка перевезень юридичних осіб у загальному обсязі автомобільних перевезень склала 86,2% або 98,2 млн. пасажирів.

Головна функція міського наземного електричного транспорту у м. Харкові – надійне та якісне забезпечення населення перевезеннями.

Залізничний транспорт Харківської області представлений Південною Залізницею. Довжина колій в регіоні перевищує 1,5 тис. км.

За даними Регіональної філії «Південна залізниця» ПАТ «Українська залізниця» у 2017 році відправлено 30,8 млн. тонн вантажів, 33,8 млн. пасажирів, виконано 3,7 млрд. пас. км пасажирської роботи.

Харківський метрополітен займає друге місце в Україні за протяжністю ліній і кількістю перевезених пасажирів. Харківський метрополітен (збудований другим в Україні) діє з 22 серпня 1975 року. У 2017 році Харків'ян та гостей міста обслуговувало 30 станцій метрополітену, експлуатаційна довжина його

ліній становить 38,7 км. Схема метрополітену складається з трьох самостійних ліній, які взаємно перетинаються: Холодногірсько-заводської – завдовжки 17,3 км, Салтівської – 10,4 км, Олексіївської – 11,0 км. Діють 3 пересадочних вузли. Така схема найбільш повно задовольняє потребу перевезення пасажирів до роботи, громадських центрів, сприяє децентралізації пересадочних вузлів. При цьому, з'являється можливість здійснити поїздку між двома будь-якими станціями різних ліній лише з однією пересадкою. Всі 30 діючих станцій метро різні за архітектурним виконанням. Довжина станційних платформ розрахована на приймання п'ятивагонних поїздів. Кількість електродепо – 2 («Московське» та «Салтівське»). Середньодобово перевозиться близько 550 тисяч пасажирів. Самий довгий перегін 2 ст. «Київська» – ст. академіка Барабашова – 2 407 м, самий короткий перегін – ст. Архітектора Бекетова – ст. Держпром – 771 м. На сьогоднішній день метрополітеном здійснюється біля 40% від загального обсягу міських пасажирських перевезень.

Харківським метрополітеном у 2017 році перевезено 212,85 млн. пасажирів, що становило 103,2% від обсягу перевезень 2017 року (206,3 млн. пасажирів).

З аеропорту м. Харкова транспортною авіацією відправлено 404,3 тис. пасажирів, у т.ч. у міжнародному сполученні – 315,8 тис.

Усіма видами транспорту виконано пасажирооборот у обсязі 8,3 млрд. пас. км.

13.1.2 Склад парку та середній вік транспортних засобів

Відповідно до Закону України від 05.07.2011 № 3565-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення надмірного державного регулювання у сфері автомобільних перевезень» Державтоінспекцією не проводиться державний технічний огляд транспортних засобів, а здійснюється лише нагляд (контроль) у сфері безпеки дорожнього руху.

Середній вік автобусів, що працюють на приміських та міжміських автобусних маршрутах, які не виходять за територію Харківської області, становить 10 років.

13.2 Вплив транспорту на довкілля

Автомобільний транспорт завжди був одним із найзначніших джерел забруднення атмосферного повітря. Основною причиною інтенсивного забруднення атмосфери автотранспортом є щорічне збільшення загальної кількості автотранспорту, експлуатація технічно застарілого автомобільного парку, низька якість паливно-мастильних матеріалів, незадовільний стан автомобільних шляхів, відсутність об'їзних маршрутів, дорожніх розв'язок, підземних пішохідних переходів та погана організація руху.

Схема забудови центральної частини м. Харкова, що створена за радіальним принципом, не розрахована на сучасний транспортний потік. Велика кількість автомобілів рухається через центральні райони міста з повільною швидкістю та з великою кількістю зупинок, що призводить до надмірного витрачання пального і є причиною понаднормативної загазованості атмосферного повітря.

У відпрацьованих газах, що викидають автомобілі, виявлено близько 280 різних шкідливих речовин, серед яких особливу небезпеку становлять канцерогенні бенз(а)пірени, оксиди азоту, свинець, ртуть, оксиди вуглецю й сірки, сажа, вуглеводні. Це призводить до забруднення автошляхів та прилеглих до шляхового полотна земельних ділянок та лісосмуг, а при опадах ще й поверхневих та ґрунтових вод.

Залізничний транспорт екологічно чистіший, особливо електричний, але проблемою залишається забруднення залізниць нечистотами, що викидаються з вагонних туалетів. Забруднюється смуга завширшки в кілька метрів обабіч колій.

13.3 Заходи щодо зменшення впливу транспорту на довкілля

До заходів щодо зменшення впливу транспорту на довкілля належать:

- оновлення рухомого складу автомобільного та електричного транспорту;
- проведення реконструкції дорожнього покриття автомобільних доріг;
- збільшення парку автомобілів і автобусів, які працюють на газоподібному паливі;
- забезпечення контролю за рівнем акустичного шуму транспортних засобів;
- впровадження системи очищення відпрацьованих газів;
- використання альтернативних видів палива;
- максимальне озеленення території мікрорайонів і розділових смуг;
- будівництво нових автомобільних доріг, дорожніх розв'язок та мостових переходів в м. Харкові.

14. Стан споживання та виробництво

14.1 Тенденції та характеристика споживання

Упродовж останніх років по Харківській області спостерігається зменшення фондів споживання та споживання на одну особу таких основних продуктів харчування, як молоко та молочних продуктів, м'яса та м'ясопродуктів, яєць, хлібних продуктів, риби, цукру (таблиця 14.1.1). Вказана проблема має одночасно економічний, соціальний і політичний аспект.

Фонди споживання та споживання на одну особу основних продуктів харчування по Харківській області за 2013-2017 роки*

Таблиця 14.1.1

	Фонд споживання, тис. тонн					Споживання на одну особу за рік, кг				
	2013	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017
М'ясо та м'ясопродукти	159,7	153,8	143,9	138,8	140,2	58,3	56,2	52,8	51,2	52,0
Молоко та молочні продукти	629,0	648,7	622,1	650,2	596,0	229,5	237,2	228,3	239,9	220,0
Яйця (млн. шт./шт.)	814	823,9	758	713,9	724,8	297	301	278	263	269
Хлібні продукти	287,9	278,9	260,0	256,0	257,5	105,0	102,0	95,4	94,5	95,5
Картопля	323,2	350,3	335,1	325,7	342,7	117,9	128,1	123,0	120,2	127,0
Овочі та баштанні продовольчі культури	461,5	460,2	472,4	485,5	461,6	168,4	168,3	173,4	179,2	171,1
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	146,8	142,5	142,2	141,2	149,1	53,6	52,1	52,2	52,1	55,3
Риба та рибні продукти	32,6	27,5	18,8	21,7	23,4	11,9	10,1	6,9	8,0	8,7
Цукор	97,1	98,2	93,8	82,9	76,6	35,4	35,9	34,4	30,6	28,4
Олія	32,3	32,2	30,2	29,5	29,4	11,8	11,8	11,1	10,9	10,9

* Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України»

Структурна перебудова економіки має проводитися в умовах зміни законодавства в галузі екологізації економіки, тобто, посилення державних стандартів технологічних процесів, у взаємодії не тільки з навколишнім середовищем, але і з визначенням цілей виробництва, які забезпечують відновлення якості середовища проживання, отримання продукції, яка б не завдавала збитку природним об'єктам протягом всього життєвого циклу.

Застарілі технології, які є основним джерелом забруднення навколишнього середовища, зазвичай найбільш енергоємні, вимагають використання дефіцитних невідновлюваних ресурсів, характеризуються небезпечними відходами, тому їх застосування повинно стримуватися майбутніми витратами на охорону довкілля.

В умовах ринкової економіки нові технології забезпечують значно менший тиск на навколишнє середовище, кращі та конкурентоспроможні.

Одним із головних пріоритетів досягнення сталого розвитку в Харківській області є необхідність створення соціально-економічної системи, здатної до постійного удосконалення та спрямованої на екологізацію виробництва.

14.2 *Запровадження елементів сталого споживання та виробництва*

Стійкий стан економіки як одна з найважливіших умов національного благополуччя, самостійності, незалежності обумовлює базис безпеки, оскільки виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ визначають життєздатність та життєдіяльність суспільства.

Стійкий розвиток – це найважливіша ознака територіального розвитку, яка припускає тривалість збереження умов відтворення потенціалу територій (його соціальної, природоресурсної, екологічної і тому подібне) в режимі збалансованості і соціальної орієнтації, тому в регіональному аспекті об'єктом еколого-економічної безпеки виступає територіальний розвиток. Територіальний розвиток – це такий режим функціонування регіональних систем, який орієнтований на позитивну динаміку параметрів рівня і якості життя населення, забезпечену стійким, збалансованим і взаємно неруйнівним відтворенням соціального, господарського, ресурсного і екологічного потенціалів територій.

Сучасна еколого-економічна ситуація в Україні вказує на необхідність переходу до стійкого екологічно збалансованого типу економічного розвитку.

Екологізація повинна охопити усі сфери суспільної діяльності: промисловість, сільське господарство, науку, соціальну та правову сфери.

З метою сталого розвитку регіону в 2015 році розроблено та затверджено рішенням сесії Харківської обласної ради від 05.03.2015 № 1151-VI Стратегію розвитку Харківської області на період до 2020 року (далі – Стратегія).

Стратегія розроблена в установленому порядку на виконання Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015, а також Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385. Стратегія узгоджена з положеннями Стратегії розумного, стійкого та всеосяжного зростання Європейського Союзу «Європа 2020», затвердженої Європейською Комісією 03.03.2010 р. та рекомендованої для

врахування країнами-сусідами ЄС та країнами-кандидатами до вступу до ЄС.

Стратегія окреслює ключові особливості та пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку регіону, формує нове стратегічне бачення розвитку Харківської області як одного з опорних центрів загальноєвропейської поліцентричної системи метрополітенських регіонів, визначає сценарії, стратегічні та операційні цілі регіонального розвитку на період до 2020 року, а також індикатори результативності їхнього досягнення.

Надзвичайно важливим завданням сталого споживання та виробництва є перехід до раціонального природокористування. Воно передбачає активне впровадження низки заходів у різних галузях життєдіяльності суспільства – промисловості, сільському господарстві, будівництві, транспорті, житлово-комунальному господарстві, сфері обслуговування і відпочинку населення. Ці заходи можуть мати різний характер: технічний (вдосконалення існуючих і розробка нових технологічних процесів), економічний (збільшення плати за спожиті ресурси, економічних санкцій за заподіяння шкоди навколишньому середовищу), юридичний (розробка і прийняття національного природоохоронного законодавства, приєднання до міжнародних угод), громадський (контроль за екологічною ситуацією з боку громадськості).

Ще одним з напрямків, який варто відзначити, є формування екологічної свідомості суспільства, екологічне виховання й освіта (рис. 14.2.1).

Рис. 14.2.1 Формування екологічної свідомості

З метою забезпечення переходу до моделей збалансованого споживання і виробництва, збалансованого управління природними ресурсами та зміцнення заходів реагування на зміну клімату необхідно вжити наступні заходи:

- забезпечити повне та всеохоплююче впровадження систем обліку і регулювання споживання води, тепла та енергоресурсів.

- запровадити використання екологічних рахунків в системі статистичного обліку країни;

- досягти збалансованого управління природними ресурсами та їх ефективного використання і знизити ресурсоємність ВВП на 40 %;

- зменшити на 20 % втрати продовольства у виробничо-збутових ланцюжках, а також післязбиральні втрати;

- сприяти забезпеченню «зелених» державних закупівель відповідно до національних пріоритетів і стандартів ЄС;

- забезпечити системне інформування споживачів і виробників щодо значення та переваг збалансованого споживання та виробництва і формування сучасної культури споживання, зокрема ощадливого використання ресурсів.

- впровадити національну стратегію освіти для сталого розвитку.

- удосконалити законодавчу базу у сфері поводження з відходами та створити сучасну інфраструктуру збирання, сортування, перероблення та утилізації відходів, у тому числі небезпечних промислових та електронних, як вторинної сировини, залучення інвестицій у сферу поводження з відходами та до 2030 року забезпечити скорочення обсягів утворення відходів виробництва і споживання на 20 %;

- збільшити кількість твердих побутових відходів, які переробляються, утилізуються та спалюються, до 50 %;

- здійснити заходи щодо ліквідації найбільш екологічно небезпечних об'єктів зберігання токсичних відходів, зменшення обсягу утворення таких відходів та запобігати їх несанкціонованому видаленню;

- розробити законодавчі акти щодо поводження зі шлаками та шламами паливного-енергетичного комплексу та металургійних виробництв, які можливо використовувати замість природних матеріалів, та забезпечити стимулювання перероблення та використання великотоннажних відходів підприємств (золошлакових відходів, гірської породи тощо);

- повністю ліквідувати несанкціоновані звалища шляхом запровадження сучасних технологій перероблення побутових відходів і зменшити площу, зайняту звалищами, на 50 %;

- запровадити екологічно дружні практики поводження з хімічними речовинами і всіма відходами впродовж усього їх життєвого циклу відповідно до узгоджених міжнародних принципів, істотно скоротити потрапляння цих речовин у повітря, воду і ґрунт, щоб звести до мінімуму їх негативний вплив на здоров'я людей та довкілля;

- забезпечити знешкодження непридатних для використання агрохімікатів і тари та упаковки від них.

15. Державне управління у сфері охорони навколишнього природного середовища

15.1 *Національна та регіональна екологічна політика*

Екологічна політика в Україні направлена на забезпечення конституційного права громадян на безпечне навколишнє природне середовище. Для реалізації ефективної екологічної політики необхідно сформувати логічно вибудовану екологічну стратегію, що має на меті економічно й екологічно збалансований, тобто сталий розвиток, чіткі цільові показники і першочергові пріоритети, що впливають з реального поточного стану навколишнього середовища. Інтеграція екологічної політики в усі напрями діяльності має стати обов'язковою умовою переходу до екологічно збалансованого розвитку держави, коли розвиток країни та регіонів, структура економічного зростання, матеріального виробництва та споживання, а також інших видів діяльності суспільства функціонує в межах здатності природних екосистем відновлюватися, поглинати забруднення та підтримувати життєдіяльність теперішнього і майбутніх поколінь.

Для рішення наявних екологічних проблем та попередження виникнення нових, в подальшому в області систематично провадяться заходи з охорони навколишнього природного середовища, збереженню екологічного благополуччя та підвищенню рівня екологічної безпеки.

Основні природоохоронні заходи, що проводяться в області, спрямовані на додержання природоохоронного законодавства в галузі природокористування, забезпечення екологічної та санітарно-гігієнічної безпеки території регіону.

Одним з головних напрямків проведення екологічної політики в області є державний контроль за екологічно безпечним природокористуванням, який на місцевому рівні проводиться Державною екологічною інспекцією у Харківській області.

Одним із дієвих заходів державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища є проведення перевірок об'єктів з питань дотримання вимог природоохоронного законодавства, контроль за дотриманням лімітів скидів та розміщенням відходів, яке здійснює Державна екологічна інспекція в Харківській області.

Під державним контролем знаходиться екологічний стан поверхневих та підземних водних об'єктів, стан рослинного та тваринного світу області, стан та використання земельних ресурсів та надр, забрудненість атмосферного повітря.

Департамент екології та природних ресурсів є структурним підрозділом обласної державної адміністрації. У межах своїх повноважень забезпечує реалізацію державної політики в галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів, поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), забезпечення екологічної та у межах своєї компетенції радіаційної безпеки на території Харківської області.

Основними завданнями Департаменту є: забезпечення реалізації державної політики у сферах охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів (земля,

поверхневі та підземні води, атмосферне повітря, ліси, тваринний і рослинний світ), поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), небезпечними з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, екологічної та в межах своєї компетенції радіаційної безпеки, заповідної справи, формування, збереження та використання екологічної мережі; здійснення регулювання у сферах охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів, забезпечення екологічної та в межах своєї компетенції радіаційної безпеки, у сфері поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), пестицидами та агрохімікатами, організації, охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, формування, збереження та використання екологічної мережі.

Важливим напрямком проведення державної екологічної політики в Харківській області є організація розробки та реалізації місцевих та регіональних екологічних програм, організація участі в плануванні та виконанні державних програм, націлених на покращання екологічного стану території області.

До проведення державної екологічної політики відноситься забезпечення економічного механізму природокористування з формування та виконання доходної частини бюджетів всіх рівнів за рахунок надходження екологічного податку, фінансування природоохоронних заходів в масштабах області.

Інформаційне забезпечення стану навколишнього природного середовища здійснюється системою державного екологічного моніторингу. До напрямів проведення державної екологічної політики відносяться питання формування регіональної частини загальнодержавної екологічної мережі, розвиток заповідної справи, припинення втрат ландшафтного та біотичного різноманіття, зменшення забруднення, поліпшення екологічного стану водних об'єктів.

Елементами екологічної політики є організація і координація наукових та проектно-технологічних розробок в галузі охорони навколишнього природного середовища, що проводяться за рахунок бюджетних коштів.

Важливою частиною ведення екологічної політики є проведення міжнародної діяльності за широким спектром питань спільного використання транскордонних поверхневих водних ресурсів, транскордонного забруднення.

15.2 Удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища

I. У зв'язку з набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру» з 26 квітня 2014 року скасовано необхідність одержання дозволу на розміщення відходів та затвердження лімітів на утворення і розміщення відходів.

Діючим законодавством передбачено отримання дозволу на здійснення операцій у сфері поводження з відходами. Але, надання дозволів на здійснення операцій у сфері поводження з відходами повинно здійснюватись на підставі затвердженого Кабінетом Міністрів України відповідного Порядку, який до

цього часу відсутній. Суб'єкти господарювання, які здійснюють експлуатацію місць видалення відходів, не мають можливості отримати передбачений законодавством дозвіл. Даний факт негативно впливає на стан навколишнього природного середовища та спричиняє недоотримання бюджетами коштів від сплати екологічного податку за розміщення відходів. У зв'язку з чим, необхідно прискорити вирішення питання щодо імплементації діючого законодавства у сфері поводження з відходами (Закону України «Про відходи») до вимог Європейського законодавства та впровадження Порядку видачі дозволу на здійснення операцій у сфері поводження з відходами.

Пропозиція: Кабінету Міністрів України прийняти нормативний акт, який визначить форму та порядок одержання дозволу на здійснення операцій у сфері поводження з відходами.

II. Електронні послуги для отримання екологічних дозволів належать до 10 найпоширеніших електронних адміністративних послуг у світі. Запровадження інструментів електронного урядування для дозвільних процедур у сфері охорони довкілля в Україні є пріоритетним напрямом переведення державних послуг в електронну форму.

У 2016 році для суб'єктів господарювання спрощено порядок подання декларацій про відходи, в тому числі з липня 2016 року запрацювала система здійснення дозвільних процедур у сфері поводження з відходами.

Суб'єкти господарської діяльності у сфері поводження з відходами мають змогу подавати декларацію про відходи в електронному вигляді через вказану систему, знаходячись безпосередньо на території власного підприємства.

Реєстрація декларацій про відходи здійснюється, як для суб'єктів господарювання, так і для філій або інших відокремлених підрозділів окремо. Усі декларації вносяться через електронну систему здійснення дозвільних процедур до єдиної електронної бази суб'єктів господарювання у сфері поводження з відходами.

В системі здійснення дозвільних процедур у сфері поводження з відходами (далі – Система) було виявлено недолік, який може порушувати права суб'єктів господарської діяльності щодо передачі відходів III класу небезпеки іншим власникам для здійснення відповідних операцій, передбачених чинним природоохоронним законодавством.

Під час внесення відомостей про відходи III класу небезпеки до Системи, при подачі декларації, суб'єкт господарської діяльності або відповідальна особа не може зазначати в Системі інших власників відходів, крім тих, які мають ліцензію Міністерства екології та природних ресурсів України на провадження господарської діяльності із здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами. Наприклад, неможливо внести відомості щодо власників для відходів металобрухту, шин відпрацьованих з металокордом (не підлягає ліцензуванню), склотканини (дозволяється розміщувати на полігонах ТПВ) тощо.

Пропозиція: Удосконалити роботу Системи здійснення дозвільних процедур у сфері поводження з відходами.

III. Частка відходів, видалених у спеціально відведені місця чи об'єкти, або спалених (без отримання енергії), у загальному обсязі утворених відходів, є рейтинговим показником та враховується під час проведення моніторингу і оцінки результативності реалізації державної регіональної політики.

У зв'язку з тим, що згідно зі ст. 246 Податкового кодексу України, ставка податку за розміщення відходів IV класу небезпеки становить лише 5,0 гривень за тонну, підприємствам економічно вигідно залишати на зберіганні відходи, а не шукати шляхи їх утилізації та впроваджувати у виробництво нові технології використання відходів.

Пропозиція: Створити на законодавчому рівні ефективний економічний механізм зобов'язання підприємств щодо необхідності утилізації чи перероблення відходів. Вирішення питання потребує внесення змін до Податкового кодексу України.

IV. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, що регулюють відносини, пов'язані з одержанням документів дозвільного характеру щодо спеціального водокористування» від 07.02.2017 № 1830-VII, повноваження щодо видачі дозволів на спеціальне водокористування передано Державному агентству водних ресурсів України, позбавивши таких повноважень обласні державні адміністрації. Внаслідок чого стало неможливим здійснення обласною державною адміністрацією контролю за станом підземних водних ресурсів області.

Пропозиція: Кабінету Міністрів України розглянути питання щодо внесення змін до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, що регулюють відносини, пов'язані з одержанням документів дозвільного характеру щодо спеціального водокористування» у частині повноважень обласних державних адміністрацій.

V.3 метою досягнення показника заповідності, встановленого для Харківської області Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року, в процесі проведення роботи щодо створення нових та розширення існуючих об'єктів природно-заповідного фонду в Харківській області є окремі проблемні питання, а саме: залишається невирішеним питання погодження проектів створення нових та розширення існуючих об'єктів природно-заповідного фонду, у зв'язку з тим, що на даний час відсутні відповідні згоди землевласників та землекористувачів.

Стимується погодження зазначених проектів через обмеження в природокористуванні, встановлені чинним законодавством, та через відсутність механізму економічного стимулювання та будь-яких пільг у сфері оподаткування, зокрема щодо земельного та екологічного податків.

Пропозиція: Верховній Раді України прийняти законопроект № 1850-1 «Про внесення змін до Податкового кодексу України», прийняття якого вирішить питання зацікавленості землевласників та землекористувачів у розширенні природно-заповідних територій.

15.3 Державний контроль за додержанням вимог природоохоронного законодавства

Державна екологічна інспекція у Харківській області (далі – Держекоінспекція) діє у відповідності до ст. 20² Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та Положення про Державну екологічну інспекцію в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, затвердженого наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 11.08.2017 № 312 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 04.09.2017 за № 1080/30948.

Протягом 2017 року Держекоінспекцією перевірено 531 об'єкт державного нагляду: планово – 342, позапланово – 243, з яких - 54 об'єкти повторно.

За порушення природоохоронного законодавства протягом звітного періоду складено 1 074 протоколи, з них для розгляду у судові органи передано 38 протоколів. Винесено 1 039 постанов про притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб та громадян на загальну суму 202,3 тис. грн., фактично стягнуто, з урахуванням раніше накладених 199,0 тис. грн.

Протягом 2017 року прийнято рішення суду про призупинення експлуатації окремого технологічного обладнання на 17 об'єктах господарювання.

Загальна сума розрахованих збитків у склала 6 623,4 тис. грн.

Претензійно-позовна робота щодо відшкодування збитків здійснювалась Держекоінспекцією за 248 розрахованих збиткам на загальну суму 6 623,4 тис. грн., з них стягнуто, з урахуванням раніше пред'явлених, 227 на суму 3 088,5 тис. грн.

За засмічення земель відходами збитки не розраховувались. Стягнуто за раніше накладені 4 збитки на загальну суму 511,6 тис. грн.

Кількість виявлених випадків самовільного зайняття земель – виявлено 1 випадок, розраховано 1 збиток та пред'явлено 1 претензію на загальну суму 929,99 тис. грн. Стягнуто за раніше накладені 5 збитків на суму 40,1 тис. грн.

Кількість виявлених випадків та площа забруднених земель – виявлено 3 випадки, розраховано 3 збитки та пред'явлено 3 претензії на загальну суму 1,3 тис. грн. Стягнуто за раніше накладені 4 збитки на суму 32,9 тис. грн.

Крім того, Держекоінспекцією **до правоохоронних органів** передано 16 матеріалів: 13 матеріалів до прокуратури, у т.ч. для порушення кримінальних справ - 11. Відкрито 6 кримінальних проваджень.

Найбільші суми збитків які були нараховані за:

- **самовільний водозабір з підземних джерел** – ККП «Кегичівка-Сервіс плюс» на суму 382,6 тис. грн; ЖКП «Сніжків» – 47,5 тис. грн; Красноградське КП «Водоканал» – 112,0 тис. грн (матеріали передані до Первомайської місцевої прокуратури для відкриття провадження згідно КПК України); Первомайське КВУ ВКГ – 119,4 тис. грн (матеріали передані до Первомайської місцевої прокуратури для відкриття провадження згідно КПК України); Великобурлуцький КВКП «ВОДОКАНАЛ» – 79,7 тис. грн.; ДП «Санаторій Високий» ПАТ «Лікувально-оздоровчих закладів профспілок України «Укрпрофоздоровниця» – 2,2 тис. грн; ПП «Новожанівський м'ясокомбінат» –

9,6 тис. грн; ПрАТ «Харківський коксовий завод» – 199,0 тис. грн (за вказаним фактом проінформовано прокуратуру Харківської області та Головне управління Національної поліції у Харківській області для відкриття провадження згідно КПК України); ПрАТ «Чугуївський молочний завод» – 1,1 тис. грн; ПрАТ «Балаклійське ХПП» – 1,9 тис. грн; АК «Харківобленерго» – 1,4 тис. грн; ДП «Жовтнєве лісове господарство» – 1,6 тис. грн; Нововодолазьке ВКГ – 6,4 тис. грн та 321,9 тис. грн. (матеріали передано до прокуратури Харківської області для відкриття кримінального провадження відповідно до КПК України);

- **викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря** – ТОВ «Інтерфакт-плюс» – 5,9 тис. грн; ПАТ «Укрнафта» – 0,6 тис. грн; ПАТ «Харківський плитковий завод» – 0,8 тис. грн; ТОВ «СПЕЦМАШ-Україна» – 15,8 тис. грн; ТОВ «Промелектро-Харків» – 0,4 тис. грн; ТОВ Фармацевтична компанія «Здоров'я» – 12,8 тис. грн; ДП «Харківське КБ з двигунобудування» – 11,9 тис. грн; ТОВ «АВВ-100» – 3,2 тис. грн; Підприємство «ТЕЦМ-АЛЬЯНС» ХОООВОІ «СОІУ» – 3,1 тис. грн; ФГ «Альфа» – 16,3 тис. грн; Куп'янська філія ДП «УКРВЕТСАНЗАВОД» – 21,7 тис. грн; УкрНДІЛГА – 5,9 тис. грн; ТОВ «Нововодолазькі теплові мережі» – 167,9 тис. грн; ТОВ «УКРБРАСС» – 5,8 тис. грн; КП «Водолага комун сервіс» Нововодолазької селищної ради – 29,7 тис. грн; Кочетоцьке ВКП ВКГ – 67,1 тис. грн; ПП «Вектор Артакцион» – 14,9 тис. грн; ТОВ «Модерн ХХІ» – 3,2 тис. грн; ФГ «АГРОСАД-7» – 6,7 тис. грн.; ТОВ БП «Вовчанськагрошляхбуд» – 12,6 тис. грн, ДП «Жовтнєве лісове господарство» – 52,9 тис. грн; ТОВ «Велмаш-Україна» – 97,0 тис. грн (матеріали передано до прокуратури Харківської області для відкриття кримінального провадження відповідно до КПК України);

- **засмічення та забруднення земельних ресурсів** – протягом 2017 року розраховано шкоду та пред'явлено 2 претензії ДП «Чугуєво-Бабчанське лісове господарство» на загальну суму 7,9 тис. грн;

- **самовільне зайняття земельних ресурсів** – протягом 2017 року розраховано збитки та пред'явлено претензії ТОВ «СУПІНА АГРО» на загальну суму 1 002,5 тис. грн (у грудні 2017 року здійснено перерахунок збитку, сума складає 929,99 тис. грн, матеріали передані до Лозівської місцевої прокуратури для відкриття провадження згідно КПК України);

- **засмічення та забруднення водних ресурсів** – КВ «Дніпро» ВП КП «Харківводоканал» на суму 0,006 тис. грн;

- **загибель водних живих ресурсів** – ТОВ «Спецремонтпроект-2004» розраховано 1 збиток та пред'явлено 1 претензію на суму 16,7 тис. грн (внаслідок пориву каналізаційного колектору);

- **за порушення санітарних правил в лісах України** – за не проведення очищення місць рубок від порубкових решток розраховано шкоду та пред'явлено претензію ДП «Красноградське лісове господарство» на суму 0,002 тис. грн;

- **за пошкодження до ступеню припинення росту** – розраховано шкоду та пред'явлено 4 претензії ДП «Зміївське лісове господарство» на загальну суму 22,1 тис. грн.

За незаконне добування об'єктів тваринного світу – протягом 2017 року зафіксовано не було.

За самовільне знесення зелених насаджень:

- за незаконне знесення дерев хвойних порід на територіях держлісфонду розраховано шкоду та пред'явлено 5 претензій громадянам на загальну суму 1,8 тис. грн;

- за незаконне знесення зелених насаджень розраховано шкоду та пред'явлено претензію Липецькій сільській раді Харківського району на суму 24,1 тис. грн;

- за незаконне знесення дерев у лісосмузі поблизу с. Перемога Харківського району, виявленого під час позапланової перевірки, розраховано шкоду та пред'явлено претензію ЮКПФ «Центр сприяння розвитку сільського господарства регіону» на суму 2 895,2 тис. грн (*матеріали передані до Харківської міської прокуратури № 6 для відкриття провадження згідно КПК України*);

- за незаконне знесення лісових насаджень розраховано шкоду та пред'явлено 2 претензії НПП «Гомільшанські ліси» на загальну суму 27,8 тис. грн.;

- за незаконне знесення дерев на території держлісфонду розраховано шкоду та пред'явлено 10 претензій ДП «Красноградське лісове господарство» на загальну суму 25,2 тис. грн.;

- за незаконне знесення зелених насаджень розраховано шкоду та пред'явлено претензію Токарівській сільській раді Дергачівського району на суму 19,1 тис. грн.;

- за незаконне знесення зелених насаджень розраховано шкоду та пред'явлено 2 претензії УЖКГ Ізюмської міської ради на загальну суму 59,0 тис. грн;

- за незаконне знесення дерев на території держлісфонду розраховано шкоду та пред'явлено претензію ДП «Балаклійське лісове господарство» на загальну суму 8,0 тис. грн;

- за незаконне знесення зелених насаджень в межах населеного пункту розраховано шкоду та пред'явлено претензію Бірківській селищній раді Нововодолазького району на загальну суму 25,1 тис. грн;

- за незаконне знесення дерев на території об'єкту природно-заповідного фонду розраховано шкоду та пред'явлено претензію ДП «Чугуєво-Бабчанське лісове господарство» на загальну суму 5,9 тис. грн;

- за незаконне знесення дерев хвойних порід віком до 41 року розраховано шкоду та пред'явлено 12 претензій громадянам на загальну суму 4,1 тис. грн.

Кількість виявлених первинних та вторинних водокористувачів, що працювали без дозволу – 19.

Кількість водокористувачів, що перевірялися, у тому числі щодо виконання умов дозволу на спецводокористування - 128.

Кількість перевірених протягом 2017 року надрокористувачів - 112 (у тому числі: підземні води – 112). Виявлено 11 самовільних надрокористувачів.

Протягом 2017 року проведено 1 перевірку автозаправної станції: **ТОВ «Максима Трейд».**

Також, здійснювались перевірки великих промислових підприємств області: ДП «Харківське конструкторське бюро з двигунобудування», ПАТ «Харківська ТЕЦ-5», ПП «Новожанівський м'ясокомбінат», ПАТ «Харківміськгаз», ТОВ «Бікорм», ТОВ «Малороганський молочний завод», ПрАТ «Харківський коксовий завод», АК «Харківобленерно», ДП «Чугуївський авіаційний ремонтний завод», ТОВ «Караванський завод кормових дріжджів», ПАТ «Харківгаз», АТ «СТОМА», ТОВ «Вовчанський КХП», ТОВ «Балаклійський ХПП», ПрАТ «KGS@Co», ПрАТ «Вовчанський олійно-екстракційний завод».

Екологічний контроль на державному кордоні

У 2017 році на кордоні перевірено 57 512 одиниць транспортних засобів та 64 940 партій різноманітних вантажів, із яких: радіологічний контроль – 27,847 млн. тонн, екологічний контроль – 1,316 млн. тонн вантажів.

Фахівцями *сектору інструментально-лабораторного контролю* здійснювався постійний контроль за якістю поверхневих вод на річках м. Харкова та області. Так, відібрано 23 проби та виконано 230 визначень поверхневих вод р. Сіверський Донець. Перевірено дотримання нормативів ГДВ на 77 підприємствах, де відібрано 126 проб промислових викидів та виконано 1 380 визначень. Перевірено роботу очисних споруд на 9 підприємствах. В рамках комплексних перевірок перевірено роботу 1 відомчої лабораторії.

Протягом 2017 року відбулись наступні *надзвичайні* події:

I. Пов'язані з ензоотією

1) З початку року на територіях Балаклійського, Дергачівського, Барвінківського, Близнюківського, Нововодолазького, Вовчанського, Зміївського, Золочівського районів були зафіксовані випадки загибелі *свійських* свиней на території приватних домоволодінь. Згідно з результатами досліджень патологічного матеріалу виявлено ДНК вірусу африканської чуми свиней. Після вжиття відповідних заходів та по закінченню карантину рішеннями районних Державних надзвичайних протиензоотичних комісій знято карантини на територіях вищевказаних районів.

2) 18.11.2017 року - при проведенні відстрілу диких кабанів на території ТОВ «Спортивний клуб мисливців та рибалок» у 72 кварталі Скрипайвського лісництва відстріляний підсвинок приблизно 50 кг віком 6 місяців, 19.11.2017 року - на території ТОВ «Спортивний клуб мисливців та рибалок» 76 кварталі Мохначанського лісництва відстріляний підсвинок приблизно 40 кг віком 5 місяців. Згідно зі звітом про результати дослідження патологічного (біологічного) матеріалу № 002497 п.м./17 від 24 листопада 2017 року виявлено ДНК вірусу африканської чуми свиней. Всього знищено 2 голови.

3) 18.12.2017 року - відповідно до оперативної інформації Головного управління Державної служби надзвичайних ситуацій у Харківській області, згідно з результатами дослідження регіональної державної лабораторії Держпрожспоживслужби в Полтавській області у біологічному матеріалі відібраного від 1 голови дикого кабана, відстріляного на території мисливського

угіддя ТОВ «Мисливець ЛТД» (біля с. Калинівка Красноградського району Харківської області), виявлено ДНК вірусу африканської чуми свиней.

4) 19.12.2017 року - відповідно до оперативної інформації Головного управління Державної служби надзвичайних ситуацій у Харківській області, згідно з результатами дослідження регіональної державної лабораторії Держпрожспоживслужби в Полтавській області у біологічному матеріалі відібраного від 1 голови дикого кабана, відстріляного на території урочища «Ями» кварталу 27 Кам'янського лісництва ДП «Куп'янське лісове господарство», що є територією мисливського господарства ДП «Бірюк» (Колодязнянська сільська рада Дворічанського району), виявлено ДНК вірусу африканської чуми свиней.

Тривають заходи щодо недопущення розповсюдження африканської чуми свиней.

II. Надзвичайні ситуації унаслідок пожеж, вибухів на арсеналі, складі боєприпасів або іншому об'єкті військового призначення:

5) 23.03.2017 року - до Держекоінспекції в рамках інструкції про взаємодію з Головним управлінням Державної служби надзвичайних ситуацій у Харківській області надійшла оперативна інформація про стан техногенної та природної обстановки в місті Харкові та Харківській області за період з 07 годин 30 хвилин 22 березня 2017 року до 07 годин 30 хвилин 23 березня 2017 року.

Відповідно до повідомлення Оперативного штабу реагування, утвореного при Харківській обласній державній адміністрації, про розмінування території м. Балаклія, 25 березня 2017 року оперативно-черговою групою Держекоінспекції, яка вже перебувала на території Балаклійського району, було відібрано проби ґрунту та води на території вказаного міста.

Відбір проб для проведення загального хімічного аналізу здійснювався в секторах, які вже було розміновано, у точках максимально наближених до епіцентру виникнення надзвичайної ситуації (річка Волоська Балаклійка біля залізничного переїзду, річки Середня Балаклійка з мосту), та на річці Сіверський Донець біля водозабору комунального підприємства «Балаклійський водоканал», яке здійснює питне водопостачання населення.

Вміст забруднюючих речовин у відібраних пробах води знаходиться в межах середньорічних показників.

Ґрунт у всіх трьох відібраних пробах був вогкий. Для проведення хімічних досліджень він був просушений в звичайних умовах. Відповідно до проведених вимірювань вміст забруднюючих речовин у відібраних пробах ґрунту знаходиться в межах фонових значень.

6) 04.05.2017 року - відбулась пожежа на Роганському полігоні ТПВ, який експлуатує ТОВ «Перероблюючий завод».

Держекоінспекцією у період з 11 по 24 травня 2017 року проведено позаплановий захід (перевірку) ТОВ «Перероблюючий завод» з питання займання Роганського полігону ТПВ.

Під час перевірки надано акт про пожежу, складений 04.05.2017 року провідним інспектором відділу запобігання надзвичайних ситуацій Харківського

районного управління ГУ ДСНС України у Харківській області, згідно з яким ймовірна причина пожежі – «необережне поводження з вогнем невстановленою особою».

Перевіркою встановлено, що ТОВ «Перероблюючий завод» не здійснюються зберігання та видалення відходів відповідно до вимог екологічної безпеки, а саме, виявлено порушення ТОВ «Перероблюючий завод» правил експлуатації полігонів побутових відходів, затверджених наказом Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 01.12.2010 № 435, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 22.12.2010 за № 1307/18602, зокрема, складування відходів здійснюється не по робочим картам, що виключає дотримання розділу «Складування відходів» вказаних Правил.

На момент перевірки пожежу ліквідовано, місце загоряння засипано піском.

У зв'язку із функціонуванням місця видалення відходів ТОВ «Перероблюючий завод» проводить обов'язковий моніторинг за станом навколишнього природного середовища на підставі договорів із ДУ «Харківський обласний лабораторний центр Держсанепідслужби України», які оновлюються щороку. За результатами дослідження проб повітря, ґрунту та підземних вод із двох наглядових свердловин по периметру полігону в період з 2014 року по 2016 рік перевищення встановлених нормативів гранично-допустимих рівнів забруднюючих речовин не виявлено.

Роганський полігон ТПВ є одним з двох місць видалення відходів, що забезпечують життєдіяльність м. Харкова, у зв'язку з чим зупинка його експлуатації може призвести до непередбачуваних екологічних наслідків.

7) 17.05.2017 року - на полігон промислових відходів, що знаходиться у с. Смирнівка Лозівського району та експлуатується підприємством – Обласне комунальне спеціалізоване підприємство з виконання норм екологічної безпеки, яке має Ліцензію Мінприроди України на поводження з небезпечними відходами від 03.12.2013р., надійшов вантаж відходів вагою 18,0 тонн із зазначенням у товарно-транспортній накладній «промислові відходи» (некваліфікована подія).

Вантаж ТОВ «ОЛЕСТАС ЕКО» складався із:

- гашеного вапна (біг-беги – 3-4 од.);
- мішки із активованим вугіллям (6-8 од.);
- металеві діжки (54 од.).

Робітниками полігону під час проведення упорядкувальних робіт вказаного вантажу було виявлено 3 діжки із написом «**ethylmercaptan**» та неприємним запахом, після чого роботи було припинено.

18 травня 2017 року за інформацією Головного управління Державної служби надзвичайних ситуацій у Харківській області на полігон промвідходів у с. Смирнівка в зв'язку із підозрами на отруєння дітей невідомими речовинами прибули представники Держпродспоживслужби в Харківській області, органів прокуратури, нацполіції, місцевої та районної влади, фахівців НДУ «УкрНДІЕП» (*Науково-дослідна установа «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем»*), якими було відібрано проби на визначення небезпечного компоненту – меркаптану.

Держекоінспекцією з метою з'ясування можливого забруднення навколишнього природного середовища відібрано відповідні проби ґрунту.

Окрім того, за результатами виїзного засідання місцевою комісією з питань ТЕБ та НС прийнято рішення, яким зобов'язано керівника Обласного комунального спеціалізованого підприємства з виконання норм екологічної безпеки заборонити прийом на полігон промислових відходів I та II класів небезпеки, в терміновому порядку провести роботи по дезактивації залишків небезпечної речовини та вирішити питання по утилізації ємностей з-під етилмеркаптану (протокол № 3 від 18.05.2017р.).

З 22 травня по 02 червня 2017 року Держекоінспекцією тривала позапланова перевірка Обласного комунального спеціалізованого підприємства з виконання норм екологічної безпеки щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства під час поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами.

Під час проведення перевірки на офіційний запит Держекоінспекції до Держпродспоживслужби у Лозівському районі та НДУ «УкрНДІЕП» отримано відповіді, згідно з якими у металевих бочках виявлено залишки метилмеркаптану (рідкої речовини, що використовується для одорації палива і відноситься до II класу небезпеки). Дослідження проб на території житлової забудови с. Смирнівка Лозівського району наявність забруднюючої речовини не показали.

Перевіркою було встановлено, що Обласне комунальне спеціалізоване підприємство з виконання норм екологічної безпеки не мало законних прав для приймання небезпечного вантажу (відходів), що також підтверджується отриманими в ході проведення перевірки документами (паспорт місця видалення відходів, реєстрові карти, тощо). Зазначене є порушенням статей 17 та 33 Закону України «Про відходи».

По вказаному факту правоохоронними органами відомості внесено до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань.

15.4 Виконання державних цільових екологічних програм

Державні цільові, міждержавні, регіональні, місцеві та інші регіональні програми розробляються і приймаються з метою проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності з організації і координації заходів у сфері охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів.

Відповідно до Стратегії розвитку Харківської області на період до 2020 року, затвердженої рішенням обласної ради від 05 березня 2015 року № 1151-VI, охорона навколишнього природного середовища є одним із аспектів розвитку регіону.

На Харківщині діють декілька екологічних програм, які охоплюють ті чи інші природоохоронні напрямки.

I. Комплексна Програма охорони навколишнього природного середовища в Харківській області на 2009-2013 роки та на перспективу до 2020 року (далі - комплексна Програма), затверджена рішенням Харківської обласної ради від 29 жовтня 2009 року № 1413-V (зі змінами).

Відповідно до комплексної Програми джерелами її фінансування є державний бюджет, обласний бюджет (обласний фонд охорони навколишнього природного середовища), інші джерела не заборонені чинним законодавством України.

Загальний обсяг фінансування ресурсів, необхідних для реалізації комплексної Програми, визначається щороку відповідно до розподілу коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища.

Згідно з розподілом коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища і напрямків їх використання у 2017 році, затвердженим рішенням Харківської обласної ради від 23 лютого 2017 року № 392-VII, зі змінами, внесеними рішеннями Харківської обласної ради від 25 травня 2017 року № 447-VII, від 31 серпня 2017 року № 513-VII, від 07 грудня 2017 року № 574-VII та від 21 грудня 2017 року № 639-VII, у 2017 році в рамках комплексної Програми було заплановано фінансування заходів на загальну суму 80 011,5 тис. грн.

Всього профінансовано заходів комплексної Програми з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища у 2017 році на загальну суму 71 537,6 тис. грн., що становить 89,4% від запланованих обсягів фінансування, освоєно – 69 192,4 тис. грн. (86,5% до планового обсягу фінансування та 96,7% до профінансованого).

В тому числі:

I. по розділу «Охорона і раціональне використання водних ресурсів» плановий обсяг фінансування становить 30 363,5 тис. грн., фактично профінансовано – 22 534,3 тис. грн. (74,2% від запланованих обсягів), освоєно – 20 271,3 тис. грн. (66,8% до планового обсягу фінансування та 89,9 % до профінансованого);

II. по розділу «Раціональне використання, зберігання або знищення відходів виробництва та побутових відходів» плановий обсяг фінансування становить 49 648,0 тис. грн., профінансовано – 49 003,3 тис. грн. (98,7% від запланованих обсягів), освоєно – 48 921,1 тис. грн. (98,5% до планового обсягу фінансування та 99,8 % до профінансованого). Зокрема, придбано 22 одиниці різної спецтехніки для збору, транспортування та складування побутових відходів з території районів Харківської області на загальну суму 41 994,4 тис. грн.

За рахунок коштів Державного бюджету фінансування природоохоронних заходів у 2017 році не здійснювалося.

II. Програма «Питна вода Харківської області» на 2012-2020 роки, затверджена рішенням Харківської обласної ради від 01 березня 2012 року № 350-VI, спрямована на забезпечення населення області якісною питною водою, так як це є однією із найважливіших проблем, від розв'язання якої залежить збереження здоров'я та підвищення рівня життя населення.

Згідно з програмою «Питна вода Харківської області» на 2012-2020 роки (далі – Програма) прогнозний обсяг фінансових ресурсів для виконання завдань Програми у 2017 році складав 64,9 млн. грн (в тому числі 10,3 млн. грн з державного бюджету, 9,3 млн. грн з обласного бюджету, 20,5 млн. грн з місцевих бюджетів, 3,0 млн. грн за рахунок коштів підприємств, 21,8 млн. грн з інших джерел).

Фактично в рамках реалізації заходів Програми за 2017 рік виконано робіт на суму 86,8 млн. грн (в т.ч. за рахунок коштів державного бюджету – 9,0 млн. грн, обласного бюджету – 54,7 млн. грн, місцевих бюджетів – 7,0 млн. грн, підприємств та інших джерел – 16,1 млн. грн).

За рахунок цих коштів виконано наступні роботи:

1. Збудовано:

– 4 свердловини (в смт Савинці Балаклійського району, в м. Барвінкове (2 од.) та с. Іванівка Барвінківського району);

– 2 од. каналізаційних очисних споруд (модульні очисні споруди в с. Богуславка Борівського району та в с. Нагірне Зачепилівського району).

2. Реконструйовано:

– 2 водозабори (в м. Валки та с. Стара Покровка Чугуївського району);

– 1 свердловину (в м. Барвінкове);

– 2 водонапірні башти (с. Леб'яже Чугуївського району, смт Нова Водолага);

– 3 од. каналізаційних очисних споруд (в смт Золочів та с. Феськи Золочівського району, с. Бірки Зміївського району);

– близько 2,4 км водопровідних мереж (у м. Лозова, смт Кегичівка);

– близько 1,4 км каналізаційних мереж (в м. Чугуєві, смт Золочів).

3. Капітально відремонтовано:

– 3 свердловини (в м. Люботин, смт Печеніги, с. Ватутіне Нововодолазького району);

– близько 15,7 км водопровідних мереж (в м. Красноград, м. Зміїв, с. Бірки та с. Лиман Зміївського району, м. Валки, с. Сковородинівка Золочівського району, с. Слобідське та с. Перемога Первомайського району).

4. Технічно переоснащено 1 блочну станцію обеззалізування питної води (в м. Барвінкове).

5. Здійснено заміну насосного обладнання на 4-х свердловинах та п'яти каналізаційних насосних станціях у Харківському районі.

6. Упорядковано 82 зони санітарної охорони джерел питного водопостачання.

7. Впроваджено 1 установку доочистки питної води на системі централізованого водопостачання (Добровільська ЗОШ І-ІІІ ст. Близнюківського району).

8. Оснащено сучасним контрольно-аналітичним обладнанням лабораторії контролю якості води та стічних вод на 2-х підприємствах водопровідно-каналізаційного господарства (КП «Харківводоканал» та Красноградське КП «Водоканал»).

9. Виконано проектні роботи з модернізації насосного електричного устаткування, запірно-регулюючої арматури та вантузів на об'єктах водопостачання м. Харкова, а також проектно-дослідницькі роботи для будівництва цехів із виробництва низькоконцентрованого гіпохлориту натрію на ВУВГ «Донець» та ВУВГ «Дніпро» КП «Харківводоканал» і переобладнання хлораторних, хлордозаторних на системі ПРВ м. Харкова з використанням товарного гіпохлориту натрію.

Крім того, було продовжено роботи з реконструкції системи водопостачання в смт Орілька Лозівського району, водоводу від водопровідної насосної станції 2-го підйому Букінського водозабору до контррезервуарів, розташованих на вул. Аеродромній в м. Ізюм, та очисних споруд каналізації Малоданилівської селищної ради, проводились роботи з капітального ремонту системи водопостачання в с. Дубові Гряди Сахновщинського району, водопровідної магістралі у смт Великий Бурлук (виконано 1-й пусковий комплекс), реконструкції каналізаційних колекторів у м. Первомайський та м. Лозова.

III. Комплексна Програма розвитку водного господарства Харківської області на період до 2021 року, затверджена рішення Харківської обласної ради від 20 червня 2013 року № 746-VI, розроблена з метою підвищення ефективності використання меліоративних систем області, а також відновлення ролі меліоративних земель у продовольчому та ресурсному забезпеченні області.

Фінансування зазначеної програми здійснюється за кошти державного бюджету та кошти інших джерел фінансування (кошти сільгоспвиробників) не заборонених чинним законодавством України.

Згідно з комплексною Програмою розвитку водного господарства Харківської області на період до 2021 року за напрямом «Забезпечення розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних земель» у 2017 році було передбачено фінансування з державного бюджету 29,50 млн. грн та з інших джерел (кошти сільгоспвиробників) 41,2 млн. грн, в т.ч. на утримання водогосподарсько-меліоративного комплексу було передбачено 27,8 млн. грн державних коштів та 7,9 млн. грн коштів сільгоспвиробників.

За 12 місяців 2017 року було профінансовано та освоєно 38,08 млн. грн державних коштів та 8,78 млн. грн коштів сільгоспвиробників.

Для забезпечення гарантованого отримання врожаїв сільгоспкультур у 2017 році було підготовлено до роботи зрошувальні системи на площі 9,9 тис. га, осушувальні системи на площі 5,2 тис. га.

У 2017 році приватними сільгосппідприємствами було придбано 3 дощувальні техніки на суму 3,872 млн. грн.

Відповідно до статистичної звітності Головного управління Держгеокадастру у Харківській області, облікова площа зрошуваних земель у 2017 році складала 82 382 га, осушуваних – 11 792 га.

Сприятливий меліоративний стан зрошуваних сільгоспугідь сформувався на площі 78 407 га, що складає 95% від загальної площі зрошуваних угідь, задовільний – на площі 3 893 га, незадовільний – на площі 82 га.

Меліоративний стан осушуваних сільгоспугідь розподіляється наступним чином: сприятливий стан – на 1 256 га, задовільний стан – 8 166 га, незадовільний стан – 2 370 га. Причиною несприятливого меліоративного стану осушуваних земель переважно є неприпустимі глибини залягання рівнів ґрунтових вод.

Водогосподарськими організаціями Харківського обласного управління водних ресурсів було надано послуги з подачі води на зрошення – 6,6 тис. га, послуги на зволоження – 5,0 тис. га.

За напрямом Програми «Захист сільських населених пунктів і сільськогосподарських угідь від шкідливої дії вод» на 2017 рік було заплановано фінансування з державного бюджету 6,83 млн. грн., проте, у 2017 році кошти з державного бюджету не виділялись.

15.5 Моніторинг навколишнього природного середовища

Одним з головних шляхів до розв'язання існуючих екологічних проблем є створення належної системи управління навколишнім природним середовищем, головною складовою якого виступає екологічний моніторинг.

Державний моніторинг довкілля здійснюється суб'єктами моніторингу згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 № 391 «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля» у відповідності до відомчих програм спостереження.

Узагальнена екологічна інформація від суб'єктів системи моніторингу довкілля щомісячно та щоквартально надається до Мінприроди України згідно з наказом від 26.04.2007 № 218 «Про екологічну інформацію», для розміщення на веб-порталі Мінприроди України. Також, інформація про екологічний стан м. Харкова та області щомісячно оприлюднюється на веб-сайті Харківської обласної державної адміністрації.

Стан забруднення атмосферного повітря

Харківський регіональний центр з гідрометеорології проводить спостереження за забрудненням атмосферного повітря міста Харкова на 10 стаціонарних пунктах спостереження (ПСЗ), обладнаних комплектними лабораторіями «ПОСТ-1» та «ПОСТ-2».

Спостереження проводяться щоденно та цілодобово, крім святкових днів. В 2017 році всього відібрано та проаналізовано 46 642 проби повітря на 20 забруднюючих інгредієнтів.

Індекс забруднення атмосфери міста (ІЗА) в 2017 році дорівнював 4,54, у 2016 році – 4,75.

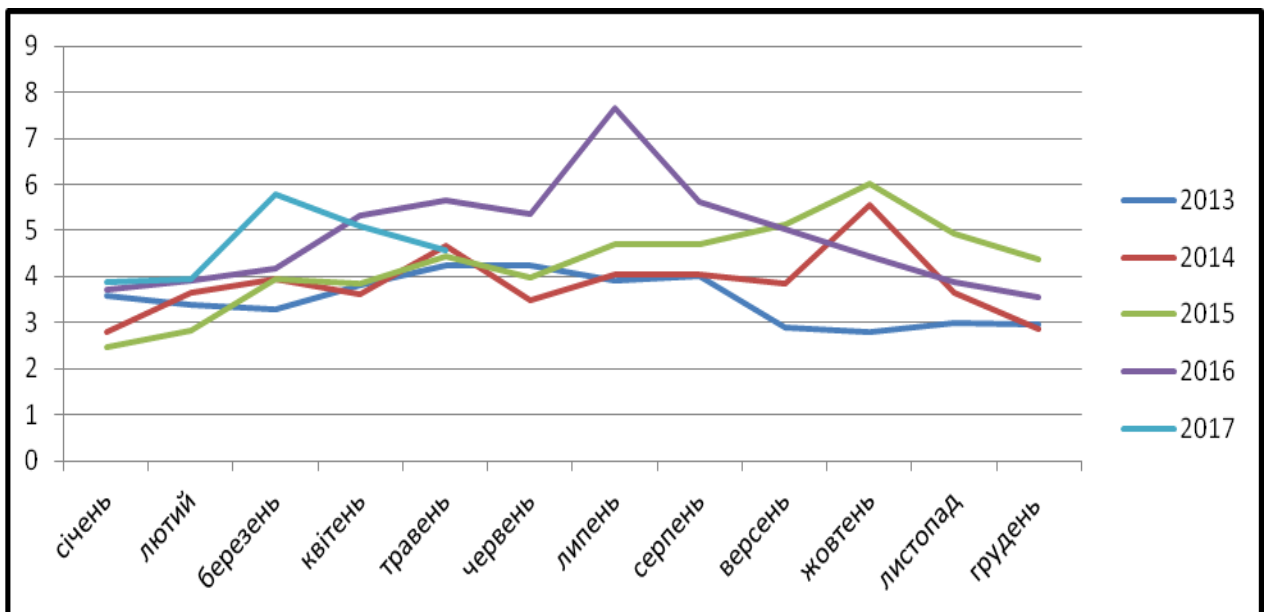

Рис. 15.5.1 Динаміка спостережень за забрудненням атмосферного повітря міста Харкова за період 2013-2017 роки (індекс забруднення атмосферного повітря)

Аналізуючи, в цілому, стан атмосферного повітря м. Харків у 2017 році було відмічено незначне зменшення вмісту сажі, середньорічна концентрація $0,03 \text{ мг/м}^3$ (2016 рік – $0,04 \text{ мг/м}^3$), формальдегіду $0,002 \text{ мг/м}^3$ (2016 рік – $0,003 \text{ мг/м}^3$), заліза – $0,69 \text{ мкг/м}^3$ (2016 рік – $0,82 \text{ мкг/м}^3$), міді – $0,06 \text{ мкг/м}^3$ (2016 рік – $0,18 \text{ мкг/м}^3$); нікелю – $0,02 \text{ мкг/м}^3$ (2016 рік – $0,03 \text{ мкг/м}^3$), цинку – $0,07 \text{ мкг/м}^3$ (2016 рік – $0,10 \text{ мкг/м}^3$).

Спостерігалось несуттєве збільшення вмісту пилу, середньорічна концентрація $0,10 \text{ мг/м}^3$ (2016 рік – $0,08 \text{ мг/м}^3$), оксиду вуглецю, середньорічна концентрація $3,1 \text{ мкг/м}^3$ (2016 рік – $3,0 \text{ мкг/м}^3$), діоксиду азоту $0,03 \text{ мг/м}^3$ (2016 рік – $0,02 \text{ мг/м}^3$),

На рівні 2016 року вміст діоксиду азоту, сульфатів, оксиду азоту, сірководню, фенолу, аміаку, кадмію, марганцю, свинцю та хрому.

У 2017 році збільшився відсоток проб з концентраціями, перевищуючими відповідні гранично допустимі, по оксиду вуглецю з 5,1% до 7,2%, по пилу з 1,6% до 2,6%; зменшився по сажі з 3,3% до 1,9%.

Максимальні концентрації перевищували відповідні гранично допустимі максимально разові по пилу в 3,0 рази, оксиду вуглецю – в 3,0 рази, сажі – в 1,9 рази, фенолу – в 2,0 рази.

Спостереження за вмістом **пилу** в атмосферному повітрі міста проводяться на всіх 10 стаціонарних пунктах спостереження. Всього відібрано і проаналізовано 6 967 проб повітря, з них 2,6 % мають концентрації перевищуючі гранично допустимий норматив (в 2016 році – 1,6%).

Стан забруднення атмосфери міста пилом дещо погіршився. Середньорічна концентрація пилу в цілому по місту становить $0,10 \text{ мг/м}^3$ (в 2016 році – $0,08 \text{ мг/м}^3$), гранично допустима концентрація (ГДК) середньодобова дорівнює $0,15 \text{ мг/м}^3$, тобто середньорічна концентрація пилу в цілому по місту не перевищує середньодобову гранично допустиму норму.

Індекс забруднення атмосферного повітря пилом 0,65.

Спостереження за вмістом **діоксиду азоту** в атмосферному повітрі міста проводяться на всіх 10 стаціонарних пунктах спостереження.

За звітний період відібрано і проаналізовано 9 487 проб повітря. Середньорічна концентрація діоксиду азоту в цілому по місту становить $0,03 \text{ мг/м}^3$ при гранично допустимій середньодобовій нормі $0,04 \text{ мг/м}^3$. Індекс забруднення атмосфери діоксидом азоту в цілому по місту становить 0,67 (в 2016 році – 0,61). Максимальна концентрація не перевищувала встановлений норматив.

Спостереження за вмістом **оксиду вуглецю** в атмосфері міста проводяться на всіх 10 пунктах спостереження. Всього відібрано і проаналізовано 5 575 проб повітря.

Середньорічна концентрація оксиду вуглецю в цілому по місту становить $3,1 \text{ мг/м}^3$. Середньодобова гранично допустима концентрація становить $3,0 \text{ мг/м}^3$. Індекс забруднення атмосфери міста оксидом вуглецю – 1,03 (в 2016 році – 0,99).

Спостереження за вмістом **фенолу** в атмосферному повітрі міста проводяться на 3 стаціонарних пунктах спостереження. Всього відібрано і проаналізовано 3 198 проб повітря.

Середньорічна концентрація фенолу в цілому по місту на рівні минулого року і дорівнює $0,002 \text{ мг/м}^3$ (ГДКс.д. $0,003 \text{ мг/м}^3$).

Індекс забруднення атмосфери міста фенолом 0,5. Максимальна концентрація перевищувала норматив в 2,0 рази.

Спостереження за вмістом **формальдегіду** в атмосферному повітрі міста проводяться на 7 стаціонарних пунктах спостереження. Всього відібрано і проаналізовано 7 434 проби повітря.

В звітному році відмічаємо незначне зменшення вмісту формальдегіду в атмосферному повітрі. Середньорічна концентрація формальдегіду в цілому по місту $0,002 \text{ мг/м}^3$ (в 2016 році – $0,003 \text{ мг/м}^3$).

Індекс забруднення атмосфери формальдегідом в цілому по місту 0,53, в 2016 році – 0,76.

Спостереження за вмістом **важких металів** в атмосферному повітрі міста проводяться в районі Сокольників (ПСЗ № 17, ріг вул. Дерев'янка та Белгородського шосе), в районі Салтівки (ПСЗ № 19, Салтівське шосе) та в Центральному районі (ПСЗ № 11, пров. Театральний).

Аналізуючи дані проб повітря на важкі метали, відмічаємо:

зменшення середньомісячних концентрацій заліза – $0,69 \text{ мкг/м}^3$ ($0,82 \text{ мкг/м}^3$ – в 2016 році), міді – $0,06 \text{ мкг/м}^3$ ($0,18 \text{ мкг/м}^3$ – в 2016 році), нікелю – $0,02 \text{ мкг/м}^3$ ($0,03 \text{ мкг/м}^3$ – в 2016 році), цинку – $0,07 \text{ мкг/м}^3$ ($0,10 \text{ мкг/м}^3$ – в 2016 році);

на рівні 2016 року вміст кадмію ($0,0 \text{ мкг/м}^3$), марганцю ($0,02 \text{ мкг/м}^3$), свинцю ($0,03 \text{ мкг/м}^3$) та хрому ($0,02 \text{ мкг/м}^3$).

Вміст всіх перелічених металів в межах відповідних гранично допустимих концентрацій по середньомісячних значеннях.

Лабораторією Харківського регіонального центру з гідрометеорології проводились також спостереження за забрудненням атмосферного повітря міста

діоксидом сірки, аміаком, сірководнем, оксидом азоту, розчинними сульфатами. Концентрації всіх вище перелічених шкідливих домішок в межах відповідних гранично допустимих норм.

В таблиці 15.5.1 приведені дані про зміни середнього рівня забруднення атмосферного повітря м. Харкова за 5 років (2013 – 2017 рр.).

Аналізуючи матеріали спостережень за станом атмосферного повітря міста Харків за 5 останніх років відзначаємо тенденцію до погіршення по оксиду вуглецю, діоксиду азоту, фенолу, формальдегіду, сажі.

Намітилась незначна тенденція покращення якості атмосферного повітря по залізу, марганцю, міді, свинцю, хрому та цинку.

Не змінився рівень забруднення по пилу, діоксиду сірки, сірководню, аміаку, оксиду азоту, кадмію та нікелю.

Зміна середнього рівня /q ср./ забруднення атмосферного повітря
за 5 років /2013 – 2017 рр./ по м. Харкову

Таблиця 15.5.1

Домішки	Характеристики	Роки /5 років/					Тенденція, Т
		2013	2014	2015	2016	2017	
1	2	3	4	5	6	7	8
Пил	q _{ср.} п	0.1 7096	0.1 7055	0.1 7020	0.1 7072	0.1 6967	0
Діоксид сірки	q _{ср.} п	0.007 8475	0.007 8465	0.008 8419	0.007 8481	0.007 8355	0
Оксид вуглецю	q _{ср.} п	2 5692	2 5645	2 5613	3 5654	3 5575	+0.3
Діоксид азоту	q _{ср.} п	0.02 9615	0.02 9600	0.02 9563	0.02 9624	0.03 9487	+0.002
Фенол	q _{ср.} п	0.001 3211	0.001 3220	0.002 3203	0.002 3244	0.002 3198	+0.0003
Сірководень	q _{ср.} п	0.001 1079	0.001 1078	0.001 1037	0.001 1056	0.001 1061	0
Аміак	q _{ср.} п	0.01 2148	0.00 2150	0.00 2168	0.00 2150	0.00 2110	0
Формальдегід	q _{ср.} п	0.002 7515	0.002 7495	0.002 7500	0.003 7534	0.002 7434	+0.0001
Сажа	q _{ср.} п	0.01 846	0.02 846	0.04 843	0.04 849	0.03 837	+0.006
Оксид азоту	q _{ср.} п	0.02 1073	0.02 1099	0.02 1067	0.02 1091	0.02 1064	0
Кадмій	q _{ср.} п	0.00 20	0.00 22	0.00 33	0.00 33	0.00 33	0
Залізо	q _{ср.} п	1.32 20	0.89 22	0.84 33	0.82 33	0.69 33	-0.133
Марганець	q _{ср.} п	0.03 20	0.03 22	0.02 33	0.02 33	0.02 33	-0.003
Мідь	q _{ср.} п	0.09 20	0.09 22	0.08 33	0.18 33	0.06 33	+0.003
Нікель	q _{ср.} п	0.02 20	0.03 22	0.02 33	0.03 33	0.02 33	0
Свинець	q _{ср.} п	0.03 20	0.05 22	0.03 33	0.03 33	0.03 33	-0.002
Хром	q _{ср.} п	0.02 20	0.05 22	0.02 33	0.02 33	0.02 33	-0.003
Цинк	q _{ср.} п	0.15 20	0.06 22	0.05 33	0.10 33	0.07 33	-0.012

Стан річок Харківської області

Якість води р. Сіверський Донець залежить від надходження у річки басейну забруднень, які визначаються природними особливостями ландшафтів, водозбору, характером господарського використання заплавл та інтенсивності господарської діяльності на площі всього водозбору. З території житлової та промислової забудови до річок потрапляють скиди підприємств та міських очисних споруд і неконтрольовані поверхневі змиви. У стоках з сільськогосподарських угідь домінують органіка, біогенні речовини та пестициди.

Серед природних факторів на хімічний склад води значно впливає клімат, який зумовлює величину водного стоку.

Пов'язуючи вищевказане з водоймами басейну р. Сіверський Донець відмічаємо, що весняне водопілля 2017 року пов'язане з особливістю поточної зими. Весняне водопілля у 2017 році на річках басейну Сіверського Дінця розпочалось 18-23 лютого. Відсутність рідких опадів та нестійкий температурний режим сприяв уповільненню процесів сніготанення. Такі погодні умови обумовили повільний розвиток водопілля, що призвело до низької водності у весняний період. Середня водність у березні 2017 року на ріках Сіверського Дінця та Осколу менша за норму. Максимальні витрати води та об'єми весняного водопілля більшості річок басейну Сіверського Дінця також виявились меншими за норму.

У 2017 році спостереження за якістю води р. Сіверський Донець проводились на 9 створах (7 створів III категорії і 2 створи IV категорії), а також на основних її притоках ріках Уди (4 створи III категорії), Лопань (2 створи III категорії), Харків (1 створ III категорії), Оскіл (2 створи III категорії), Вовча (1 створ IV категорії) та двох водосховищах – Печенізькому (с.мт Печеніги) та Червонооскільському (с. Червоний Оскіл та с. Сенькове). Всі створи розташовані на території Харківської області.

Вхідний створ на **р. Сіверський Донець – с. Огірцеве** (на кордоні з Белгородською областю Росії). На якість води в цьому створі впливає промисловість Белгородської області. Якість води створу залишилась на рівні 2016 року по середньорічному вмісту фенолів, нафтопродуктів. Дещо покращилась середньорічна концентрація хрому шестивалентному, цинку, міді. Спостерігалось незначне збільшення середньорічних концентрацій по азоту амонійному, азоту нітритному, марганцю, α , γ – ГХЦГ – відсутній.

Середньорічні і максимальні концентрації
у створі на р. Сіверський Донець – с. Огірцеве

Таблиця 15.5.2

Показник	Середньорічні		Максимальні
	2016 р.	2017 р.	2017 р.
1	2	3	4
Кисень, $\text{мгO}_2/\text{дм}^3$	9,38	9,10	5,41 (ГДК- 6,00)
Азот амонійний, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,49	0,54	0,95 (2,4 ГДК)
Азот нітритний, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,042	0,047	0,055 (2,8 ГДК)
Хром ⁶⁺ , $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,004	0,002	0,005 (5 ГДК)
Феноли, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,001	0,0041	0,002 (2 ГДК)

1	2	3	4
Нафтопродукти, мг/ дм ³	0,04	0,04	0,05 (1,0 ГДК)
Цинк, мг/ дм ³	0,019	0,016	0,028 (2,8 ГДК)
Мідь, мг/ дм ³	0,002	0,001	0,002 (2 ГДК)
Марганець, мг/ дм ³	0,018	0,024	0,045(4,5 ГДК)
α- ГХЦГ, мкг/ дм ³	0	0	0
γ-ГХЦГ, мкг/ дм ³	0	0	0

Мінералізація коливалась від 592 мг/дм³ до 778 мг/дм³, середньорічна концентрація склала 640 мг/дм³ (632мг/дм³ – 2016р.). Кисневий режим був задовільний. Такі показники, як АСПАР, сульфати, хлориди, азот нітратний були в межах ГДК.

Р. Сіверський Донець – в районі міста **Чугуїв** спостереження ведуться в двох створах: вище і нижче міста.

Якість води в створі **вище міста** (1 км вище міста Чугуїв) декілька покращилась по середньорічному вмісту азоту нітритного, хрому шестивалентного, фенолів, нафтопродуктів. Збільшився вміст азоту амонійного, α, γ –ГХЦГ відсутній.

Середньорічні і максимальні концентрації
у створі на р. Сіверський Донець – вище міста Чугуїв (1 км вище міста)

Таблиця 15.5.3

Показник	Вище міста		
	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень, мгО ₂ /дм ³	9,94	10,3	7,01(ГДК- 6,0)
Азот амонійний, мг/дм ³	0,20	0,27	0,53(1,4 ГДК)
Азот нітритний, мг/дм ³	0,028	0,026	0,042 (2,1 ГДК)
Хром ⁶⁺ , мг/ дм ³	0,003	0,002	0,004 (4 ГДК)
Феноли, мг/ дм ³	0,001	0	0,001 (1 ГДК)
Нафтопродукти, мг/ дм ³	0,03	0,025	0,03 (0,6 ГДК)
α – ГХЦГ, мкг/ дм ³	0	0	0
γ – ГХЦГ, мкг/ дм ³	0	0	0

Створ **нижче міста Чугуїв** (5 км нижче впадіння р. Уди в р. Сіверський Донець) характеризує об'єднані скиди міста Чугуїв і промислові скиди м. Харків. Якість води в цьому створі залишилась на рівні 2016 року по середньорічному вмісту хрому шестивалентного та фенолах. Збільшилася середньорічна концентрація азоту амонійного. Зменшився середньорічний вміст азоту нітритного, нафтопродуктів, α, γ – ГХЦГ - відсутній.

Середньорічні і максимальні концентрації у створі нижче міста Чугуїв
(5 км нижче впадіння р. Уди в р. Сіверський Донець)

Таблиця 15.5.4

Показник	Нижче міста		
	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень, мгО ₂ / дм ³	8,67	8,24	4,76 (ГДК-6,0)
Азот амонійний, мг/ дм ³	0,70	1,56	5,14 (13,2 ГДК)
Азот нітритний, мг/ дм ³	0,183	0,163	0,574 (28,7 ГДК)

1	2	3	4
Хром ⁶⁺ , мг/ дм ³	0,003	0,003	0,005 (5 ГДК)
Феноли, мг/ дм ³	0,002	0,002	0,003 (3 ГДК)
Нафтопродукти, мг/ дм ³	0,05	0,04	0,05 (1,0 ГДК)
α – ГХЦГ, мкг/ дм ³	0	0	0,001(0,1 ГДК)
γ – ГХЦГ, мкг/ дм ³	0	0	0

Кисневий режим в створі вище міста задовільний, в створі нижче міста в червні концентрація кисню опускалася до 4,76 мгО₂/дм³. Мінералізація в створі вище міста коливалась від 648 мг/дм³ до 759 мг/дм³, середньорічна концентрація склала 708 мг/дм³ (715 мг/дм³ – 2016 р.), в створі нижче міста від 720 мг/дм³ до 859 мг/дм³, середньорічна концентрація склала 802 мг/дм³ (800 мг/дм³ – 2016р.). Інші показники були в межах ГДК.

В районі міста **Зміїв** спостереження за якістю води р. **Сіверський Донець** ведуться в двох створах, вище і нижче міста.

Якість води в створі вище міста Зміїв (1,5 км вище міста) декілька покращилась по азоту нітритному, хрому шестивалентному, нафтопродуктах, зміст фенолів залишився на рівні 2016 року. Збільшилися середньорічні концентрації по азоту амонійному.

Середньорічні і максимальні концентрації
в створі вище міста Зміїв (1,5 км вище міста)

Таблиця 15.5.5

Показник	Вище міста		
	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень, мгО ₂ /дм ³	8,14	8,51	5,09 (ГДК-6,0)
Азот амонійний, мг/дм ³	0,54	0,61	1,24 (3,2 ГДК)
Азот нітритний, мг/дм ³	0,107	0,076	0,122 (6,1 ГДК)
Хром ⁶⁺ , мг/дм ³	0,006	0,003	0,008 (8 ГДК)
Феноли, мг/дм ³	0,002	0,002	0,004 (4 ГДК)
Нафтопродукти, мг/дм ³	0,05	0,04	0,06 (1,2 ГДК)

Якість води в створі нижче міста Зміїв (6 км нижче міста) залишилась на рівні 2016 року з незначними коливаннями, як в бік зменшення, так і в бік збільшення. Зменшилися середньорічні концентрації азоту нітритного, хрому шестивалентного, нафтопродуктів; збільшилась концентрація азоту амонійного. Середньорічний вміст фенолів залишився на рівні 2016 року.

Середньорічні і максимальні концентрації
в створі нижче міста Зміїв (6 км нижче міста)

Таблиця 15.5.6

Показник	Нижче міста		
	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень, мгО ₂ дм ³	8,29	8,87	4,82(ГДК-6,0)
Азот амонійний, мг/дм ³	0,46	0,60	1,18 (3,0 ГДК)
Азот нітритний, мг/дм ³	0,113	0,085	0,131 (6,6 ГДК)
Хром ⁶⁺ , мг/дм ³	0,005	0,004	0,005 (ГДК)
Феноли, мг/дм ³	0,002	0,002	0,003 (3 ГДК)
Нафтопродукти, мг/дм ³	0,05	0,04	0,06 (1,2 ГДК)

Якість води р. Сіверський Донець в створах вище і нижче міста Зміїв впливають скиди м. Харкова і скиди Зміївської ТЕС ПАТ державної енергогенеруючої компанії «Центренерго» військової частини А-2354 (Міністерство оборони України) в створі нижче міста.

Кисневий режим задовільний в обох створах. Мінералізація в створі вище Змієва коливалась від 765 мг/дм³ до 873 мг/дм³, середньорічна концентрація склала 827 мг/дм³ (845 мг/дм³ – 2016р.). Нижче міста мінералізація коливалась від 757 мг/дм³ до 869 мг/дм³, середньорічна концентрація склала 809 мг/дм³ (822 мг/дм³ – 2016р.). Решта показників знаходиться в межах ГДК.

В районі міста **Балаклія** спостереження за якістю води р. Сіверський Донець ведуться в двох створах.

В створі вище міста Балаклія (1 км вище міста) якість води залишилась на рівні 2016 року з незначними коливаннями. Декілька зменшились середньорічні концентрації нафтопродуктів, цинку. Залишився на рівні 2016 року середньорічний вміст азоту амонійного, азоту нітритного та марганцю, α , γ – ГХЦГ - відсутній.

Середньорічні і максимальні концентрації
в створі вище міста Балаклія (1 км вище міста)

Таблиця 15.5.7

Показник	Вище міста		
	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень, мгО ₂ /дм ³	8,07	8,32	6,1 (ГДК-6,0)
Азот амонійний, мг/дм ³	0,38	0,48	0,88 (2,3 ГДК)
Азот нітритний, мг/дм ³	0,060	0,070	0,118 (5,9 ГДК)
Хром ⁶⁺ , мг/дм ³	0,003	0,003	0,005(ГДК)
Феноли, мг/дм ³	0,001	0,002	0,003(3 ГДК)
Нафтопродукти, мг/дм ³	0,05	0,04	0,05 (1,0 ГДК)
Цинк, мг/дм ³	0,028	0,024	0,040 (4,0 ГДК)
Мідь, мг/ дм ³	0,002	0,002	0,002 (2 ГДК)
Марганець, мг/ дм ³	0,035	0,053	0,186 (18,6 ГДК)
α – ГХЦГ ,мкг/дм ³	0	0	0,001(0,1 ГДК)
γ – ГХЦГ ,мкг/дм ³	0	0	0

На якість води в створі нижче міста Балаклія (6 км нижче міста) впливають скиди ПЖКХ «Курганське»; Савинської ділянки Балаклійського ВУВКГ; Червонодонецька КНС ПАТ «Шебелинкагазвидобування». Якість води в цьому створі залишилась на рівні 2016 року. На рівні 2016 року вміст хрому шестивалентного, нафтопродуктів, міді. Зросла середньорічна концентрація азоту нітритного, фенолів, марганцю.

**Середньорічні і максимальні концентрації
в створі нижче міста Балаклія (6 км нижче міста)**

Таблиця 15.5.8

Показник	Нижче міста		
	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень, мгО ₂ /дм ³	8,19	9,79	6,45 (ГДК-6,0)
Азот амонійний, мг/дм ³	0,39	0,35	0,76 (1,9 ГДК)
Азот нітритний, мг/дм ³	0,055	0,072	0,116 (5,8 ГДК)
Хром ⁶⁺ , мг/дм ³	0,003	0,003	0,004 (4 ГДК)
Феноли, мг/дм ³	0,001	0,002	0,003 (3 ГДК)
Нафтопродукти, мг/дм ³	0,04	0,04	0,06 (1,2 ГДК)
Цинк, мг/дм ³	0,028	0,020	0,032 (3,2 ГДК)
Мідь, мг/дм ³	0,002	0,002	0,003 (3 ГДК)
Марганець, мг/дм ³	0,030	0,040	0,115 (11,5 ГДК)

Кисневий режим в двох створах задовільний. В створі вище міста мінералізація коливалась від 737 мг/дм³ до 864 мг/дм³, середньорічна концентрація склала 796 мг/дм³ (831 мг/дм³ - 2016р.). Решта показників була в межах ГДК.

В створі нижче міста мінералізація коливалась від 732 мг/дм³ до 911 мг/дм³. Середньорічна концентрація склала 836 мг/дм³ (855 мг/дм³ – 2016р.). Решта інгредієнтів знаходиться в межах ГДК.

Заклучні створи р. **Сіверський Донець** розташовані в районі м. **Ізюм**.

Якість води в створі вище міста Ізюм (1 км вище міста) залишилась на рівні 2016 року, хоча спостерігалось невелике коливання середньорічних концентрацій, як в бік підвищення, так і в бік зниження. Середньорічні концентрації азоту амонійного, цинку, марганцю зменшились. На рівні 2016 року вміст хрому шестивалентного, нафтопродуктів, міді. Середньорічний вміст азоту нітритного збільшився.

**Середньорічні і максимальні концентрації
в створі вище міста Ізюм (1 км вище міста)**

Таблиця 15.5.9

Показник	Вище міста		
	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень, мгО ₂ /дм ³	9,34	10,7	8,56 (ГДК-6,0)
Азот амонійний, мг/дм ³	0,42	0,35	0,68 (1,7 ГДК)
Азот нітритний, мг/дм ³	0,040	0,057	0,109 (5,5 ГДК)
Хром ⁶⁺ , мг/дм ³	0,003	0,003	0,005 (5 ГДК)
Феноли, мг/дм ³	0,001	0,001	0,003 (3 ГДК)
Нафтопродукти, мг/дм ³	0,04	0,04	0,05 (1,0 ГДК)
Цинк, мг/дм ³	0,023	0,015	0,029 (2,9 ГДК)
Мідь, мг/дм ³	0,002	0,002	0,003 (3 ГДК)
Марганець, мг/дм ³	0,021	0,017	0,036 (3,6 ГДК)

На якість води в створі нижче міста Ізюм (1,5 км нижче міста) впливають скиди Ізюмського казенного приладобудівного заводу, Ізюмського КВ ВКП. Якість води в створі нижче міста Ізюм залишилась на рівні 2016 року.

Зменшились середньорічні концентрації по азоту амонійному, хрому шестивалентного, цинку, марганцю. Підвищилась середньорічна концентрація азоту нітритного. На рівні 2016 року залишився середньорічний вміст фенолів, нафтопродуктів, міді.

Середньорічні і максимальні концентрації
в створі нижче міста Ізюм (1,5 км нижче міста)

Таблиця 15.5.10

Показник	Нижче міста		
	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень, $\text{мгO}_2/\text{дм}^3$	9,43	10,4	8,38 (ГДК-6,0)
Азот амонійний, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,41	0,35	0,69 (1,8 ГДК)
Азот нітритний, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,036	0,059	0,110 (5,5 ГДК)
Хром ⁶⁺ , $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,003	0,002	0,004 (4 ГДК)
Феноли, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,001	0,001	0,003 (3 ГДК)
Нафтопродукти, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,05	0,05	0,06 (1,2 ГДК)
Цинк, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,016	0,015	0,027 (2,7 ГДК)
Мідь, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,002	0,002	0,003 (3 ГДК)
Марганець, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,017	0,016	0,027 (2,7 ГДК)

Кисневий режим в двох створах був задовільний. Мінералізація в створі вище міста коливалась від $834 \text{ мг}/\text{дм}^3$ до $1023 \text{ мг}/\text{дм}^3$. Середньорічна концентрація склала $933 \text{ мг}/\text{дм}^3$ ($981 \text{ мг}/\text{дм}^3$ – 2016р.).

В створі нижче міста мінералізація коливалась від $839 \text{ мг}/\text{дм}^3$ до $1036 \text{ мг}/\text{дм}^3$, середньорічна концентрація склала $965 \text{ мг}/\text{дм}^3$ ($998 \text{ мг}/\text{дм}^3$ – 2016р.). Такі показники, як АСПАР, сульфати, хлориди, азот нітратний були в межах ГДК.

Порівнюючи середньорічні концентрації забруднювальних речовин в створі с. Огірцеве, вхідний створ на р. Сіверський Донець (на кордоні з Белгородською областю Росії) зі створом м. Ізюм (1,5 км нижче міста), заключний створ в межах Харківської області, відмічаємо, що якість води р. Сіверський Донець, протікаючи по території Харківської області відновлюється і залишається незмінною, хоча і спостерігаємо невеликі коливання середньорічних концентрацій як в бік зниження по азоту амонійному, БСК₅, цинку, марганцю, так і в бік збільшення середньорічних концентрацій по азоту нітритному, нафтопродуктах, азоту нітратному, міді. Середньорічна концентрація фенолів та хрому шестивалентному однакова в обох створах. Значно зростає середньорічна концентрація мінералізації через зміну ґрунтових порід по яких протікає р. Сіверський Донець. В створі м. Ізюм, 1,5 км нижче міста – $965 \text{ мг}/\text{дм}^3$, в створі сел. Огірцеве – $640 \text{ мг}/\text{дм}^3$.

Середньорічні і максимальні концентрації

Таблиця 15.5.11

Показник	р. Сіверський Донець, с. Огірцеве	р. Сіверський Донець, м. Ізюм (1,5 км нижче міста)
	2017р.	
1	2	3
Кисень, $\text{мгO}_2/\text{дм}^3$	9,10	10,4
Азот амонійний, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,54	0,35

1	2	3
Азот нітритний, мг/дм ³	0,047	0,059
Феноли, мг/дм ³	0,001	0,001
Хром шестивалентний., мг/дм ³	0,002	0,002
Нафтопродукти, мг/дм ³	0,04	0,05
Азот нітратний	0,83	1,17
ХСК	2,75	42,9
БСК ₅	2,75	2,33
Цинк, мг/дм ³	0,016	0,015
Мідь, мг/дм ³	0,001	0,002
Марганець, мг/ дм ³	0,024	0,016

Ріка **Уди** – права притока р. Сіверський Донець. Спостереження за якістю води проводяться щомісячно на 4-х створах.

Якість води в створі **10 км вище міста Харків** залишилась на рівні 2016 року. Спостерігаємо коливання, як в сторону незначного зменшення середньорічного вмісту азоту амонійного, хрому шестивалентного, цинку, так і в сторону збільшення середньорічного вмісту марганцю. На рівні 2016 року середньорічна концентрація азоту нітритного, фенолів, нафтопродуктів та міді. α , γ – ГХЦГ відсутній.

Середньорічні і максимальні концентрації
в створі 10 км вище міста Харків

Таблиця 15.5.12

Показник	Вище міста		
	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень, мгО ₂ /дм ³	9,07	9,54	5,80 (ГДК-6,0)
Азот амонійний, мг/дм ³	0,60	0,49	0,60 (1,5 ГДК)
Азот нітритний, мг/дм ³	0,040	0,040	0,071 (3,6 ГДК)
Хром ⁶⁺ , мг/дм ³	0,003	0,002	0,004 (4 ГДК)
Феноли, мг/дм ³	0,001	0,001	0,002 (2 ГДК)
Нафтопродукти, мг/дм ³	0,03	0,03	0,04 (0,8 ГДК)
Цинк, мг/дм ³	0,021	0,015	0,038 (3,8 ГДК)
Мідь, мг/дм ³	0,002	0,002	0,002 (2 ГДК)
Марганець, мг/дм ³	0,046	0,040	0,070 (7,0 ГДК)
α – ГХЦГ,мкг/дм ³	0	0	0
γ – ГХЦГ,мкг/дм ³	0	0	0

На якість води в створах, розташованих на р. Уди 7 та 9 км **нижче міста**, впливає КП «Харківводоканал», Безлюдівська каналізаційна станція КБО «Безлюдівський», яка дає найбільше навантаження на водні ресурси Харківської області.

Якість води в цих створах залишилась на рівні 2016 року. Знизились середньорічні концентрації азоту нітритного 13,2 ГДК проти 14 ГДК у 2016 році, хрому шестивалентного, фенолів, цинку. Збільшився середньорічний вміст азоту амонійного 9,51 ГДК проти 9,46 ГДК у 2016 році. На рівні 2016 року вміст нафтопродуктів, міді.

Середньорічні і максимальні концентрації
в створах на р. Уди (7 та 9 км нижче міста Харків)

Таблиця 15.5.13

Показник	Нижче міста		
	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень, $\text{мгO}_2/\text{дм}^3$	7,10	7,29	4,16 (ГДК6,0)
Азот амонійний, мг/дм^3	3,69	3,71	7,80 (20 ГДК)
Азот нітритний, мг/дм^3	0,280	0,264	0,495 (24,8 ГДК)
Хром ⁶⁺ , мг/дм^3	0,006	0,004	0,006 (6 ГДК)
Феноли, мг/дм^3	0,003	0,002	0,004 (4 ГДК)
Нафтопродукти, мг/дм^3	0,05	0,05	0,06 (1,2 ГДК)
Мідь, мг/дм^3	0,003	0,003	0,004 (4 ГДК)
Цинк, мг/дм^3	0,033	0,023	0,034 (3,4 ГДК)
Марганець, мг/дм^3	0,038	0,058	0,086 (8,6 ГДК)

Розчинений кисень в створі нижче міста в серпні знизився до $4,16 \text{ мгO}_2/\text{дм}^3$.

Мінералізація в створі вище міста коливалась від 594 мг/дм^3 до 858 мг/дм^3 , середньорічна концентрація склала 716 мг/дм^3 (721 мг/дм^3 – 2016р.). В створах нижче міста від 723 мг/дм^3 до 930 мг/дм^3 , середньорічна концентрація склала 858 мг/дм^3 (887 мг/дм^3 – 2016р.).

Заклучний створ на р. Уди розташований в смт Есхар (0,1 км вище гирла). На якість води в цьому створі впливають промислові скиди м. Харків, «Есхарівське житлово-комунальне експлуатаційне управління-2011», ТОВ «ДВ Нафтогазовидобувна Компанія» ДП ТЕЦ-2 «ЕСХАР».

Якість води в створі покращилась по середньорічній концентрації азоту нітритного $11,8 \text{ ГДК}$ проти $15,4 \text{ ГДК}$ в 2016р., фенолах, нафтопродуктах, міді.

Збільшився середньорічний вміст азоту амонійного $6,2 \text{ ГДК}$ проти $3,6 \text{ ГДК}$ у 2016 році цинку, марганцю. Залишився на рівні 2016 року вміст хрому шестивалентного,

Середньорічні і максимальні концентрації
в створі на р. Уди, розташований в смт Есхар (0,1 км вище гирла)

Таблиця 15.5.14

Показник	Середньорічні		Максимальні
	2016р	2017р	2017р.
1	2	3	4
Кисень $\text{мгO}_2/\text{дм}^3$	7,46	6,79	4,14 (ГДК- 6,00)
Азот амонійний мг/дм^3	1,42	2,43	5,29 (13,6 ГДК)
Азот нітритний мг/дм^3	0,307	0,236	0,612 (30,6 ГДК)
Хром ⁶⁺ , мг/дм^3	0,004	0,004	0,006 (6 ГДК)
Феноли, мг/дм^3	0,003	0,002	0,004 (4 ГДК)
Нафтопродукти, мг/дм^3	0,06	0,05	0,06 (1,2 ГДК)
Цинк, мг/дм^3	0,023	0,031	0,102 (10,2 ГДК)
Мідь, мг/дм^3	0,003	0,002	0,003 (3 ГДК)
Марганець, мг/дм^3	0,031	0,036	0,068 (6,8 ГДК)

Розчинений кисень в червні знизився до $4,14 \text{ мгO}_2/\text{дм}^3$. Мінералізація коливалась від 771 мг/дм^3 до 967 мг/дм^3 , середньорічна концентрація склала 880 мг/дм^3 (867 мг/дм^3 – 2016р.). Решта показників в межах ГДК.

Ріка **Лопань** – притока р. Уди. Спостереження ведуться на двох створах: 1 км вище міста Харків і в межах міста (0,1 км вище гирла).

На якість води в створі **вище міста Харків** впливає Дергачівське ДВКП; Дергачівський завод турбокомпресорів, змиви з території міста Дергачі та сільськогосподарських угідь. Якість води в цьому створі стала кращою по середньорічній концентрації азоту амонійного, азоту нітритного, хрому шестивалентного, цинку, марганцю. Залишилась на рівні 2016 року середньорічні концентрації фенолів, нафтопродуктів, міді. α , γ – ГХЦГ відсутній.

Середньорічні і максимальні концентрації
в створі вище міста Харків (1 км вище міста)

Таблиця 15.5.15

Показник	Вище міста		
	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2015р.	2016р.
1	2	3	4
Кисень, $\text{мгO}_2/\text{дм}^3$	9,13	9,92	6,42 (ГДК-6,0)
Азот амонійний, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,50	0,42	0,76 (1,9 ГДК)
Азот нітритний, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,052	0,047	0,088 (4,4 ГДК)
Хром ⁶⁺ , $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,003	0,002	0,004 (4 ГДК)
Феноли, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,001	0,001	0,002 (2 ГДК)
Нафтопродукти, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,03	0,03	0,03 (0,6 ГДК)
Цинк, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,023	0,016	0,019 (1,9 ГДК)
Мідь, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,002	0,002	0,003 (3 ГДК)
Марганець, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,060	0,058	0,099 (9,9 ГДК)
α – ГХЦГ, $\text{мкг}/\text{дм}^3$	0	0	0,002 (0,2 ГДК)
γ – ГХЦГ, $\text{мкг}/\text{дм}^3$	0	0	0

В створі **0,1 км вище гирла**, після Диканівських очисних споруд, якість води у 2017 році залишилась на рівні 2016 року. Покращились середньорічні концентрації по хрому шестивалентному, цинку, міді. Збільшилися середньорічні концентрації азоту амонійного 7,7 ГДК проти 5,9 ГДК в 2016р., азоту нітритного 13,8 ГДК проти 11 ГДК в 2016р., марганцю. Залишився на рівні 2016 року вміст фенолів, нафтопродуктів.

Середньорічні і максимальні концентрації
в створі в межах міста Харків (0,1 км вище гирла)

Таблиця 15.5.16

Показник	Вище гирла		
	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень, $\text{мгO}_2/\text{дм}^3$	8,09	9,24	5,43 (ГДК-6,0)
Азот амонійний, $\text{мг}/\text{дм}^3$	2,19	3,00	7,93 (20,3 ГДК)
Азот нітритний, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,22	0,276	0,618 (30,9 ГДК)
Хром ⁶⁺ , $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,004	0,003	0,006 (6 ГДК)
Феноли, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,002	0,002	0,003 (3 ГДК)
Нафтопродукти, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,05	0,05	0,06 (1,2 ГДК)
Цинк, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,029	0,023	0,035 (3,5 ГДК)
Мідь, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,003	0,002	0,003 (3 ГДК)
Марганець, $\text{мг}/\text{дм}^3$	0,054	0,065	0,094 (9,4 ГДК)

Кисневий режим в створі вище гирла в червні падав до 5,43 мгО₂/дм³. Мінералізація в створі вище міста коливалась від 670 мг/дм³ до 1011 мг/дм³, середньорічна концентрація складала 851 мг/дм³ (876 мг/дм³ – 2016р.); в створі вище гирла – від 777 мг/дм³ до 1034 мг/дм³, середньорічна концентрація складала 868 мг/дм³ (885 мг/дм³ – 2016р.). Такі показники, як АСПАР, фосфор загальний, азот нітратний залишились в межах ГДК.

Ріка Харків – ліва притока ріки Лопань. Спостереження ведуться в створі 0,2 км вище гирла. Організованих скидів в ріку немає. Якість води декілька покращилась в порівнянні з минулим роком. Знизились середньорічні концентрації по азоту амонійному, азоту нітритному, цинку, марганцю. На рівні 2016 року середньорічний вміст хрому шестивалентного, фенолу, нафтопродуктів, міді.

Середньорічні і максимальні концентрації
в створі на р. Харків (0,2 км вище гирла)

Таблиця 15.5.17

Показник	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень мгО ₂ /дм ³	9,74	11,0	7,66 (ГДК- 6,00)
Азот амонійний, мг/дм ³	0,54	0,45	0,75 (1,9 ГДК)
Азот нітритний ,мг/ дм ³	0,041	0,037	0,055 (2,8 ГДК)
Хром ⁶⁺ ,мг/дм ³	0,003	0,003	0,006 (6 ГДК)
Феноли, мг/дм ³	0,001	0,001	0,004 (4 ГДК)
Нафтопродукти, мг/дм ³	0,05	0,05	0,06 (1,2 ГДК)
Цинк,мг/дм ³	0,018	0,014	0,022 (2,2 ГДК)
Мідь, мг/дм ³	0,002	0,002	0,003 (3 ГДК)
Марганець, мг/дм ³	0,041	0,036	0,058 (5,8 ГДК)

Кисневий режим задовільний. Мінералізація коливалась від 693 мг/дм³ до 948 мг/дм³, середньорічна концентрація складала 773 мг/дм³ (776 мг/дм³ – 2016р.). Решта інгредієнтів в межах відповідних ГДК.

Ріка Вовча – ліва притока р. Сіверський Донець. Користувачами цього водного об'єкту є Вовчанський маслоекстракційний завод; ВАТ «Вовчанський агрегатний завод». Якість води в цьому створі залишилась на рівні 2016 року по середньорічному вмісту нафтопродуктів. Зменшились середньорічні концентрації азоту амонійному, хрому шестивалентному. Зріс середньорічний вміст по азоту нітритному, фенолах, α, γ – ГХЦГ відсутній.

Середньорічні і максимальні концентрації
в створу на р. Вовча

Таблиця 15.5.18

Показник	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень ,мгО ₂ /дм ³	9,16	9,30	5,44 (ГДК- 6,00)
Азот амонійний, мг/дм ³	0,42	0,39	1,18 (3,0 ГДК)
Азот нітритний, мг/дм ³	0,033	0,043	0,057 (2,9 ГДК)
Хром ⁶⁺ мг/дм ³	0,003	0,002	0,004 (4 ГДК)
Феноли , мг/дм ³	0,001	0,002	0,002 (2 ГДК)

1	2	3	4
Нафтопродукти, мг/дм ³	0,03	0,03	0,04 (0,8 ГДК)
α-ГХЦГ, мкг/дм ³	0	0	0
γ-ГХЦГ, мкг/дм ³	0	0	0

Кисневий режим задовільний. Мінералізація коливалась від 663 мг/дм³ до 853 мг/дм³, середньорічна концентрація склала 748 мг/дм³ (766 мг/дм³ – 2016р.). Решта показників в межах ГДК.

Ріка **Оскіл** – ліва притока р. Сіверський Донець. Спостереження ведуться на 2-х створах: вище і нижче міста Куп'янськ. На якість води в цих створах впливає Куп'янське ВУВКГ (житлово-комунальне господарство).

Якість води в створі **вище міста Куп'янськ** (1 км вище міста) залишилась на рівні 2016 року. Декілька знизився середньорічний вміст азоту нітритного, хрому шестивалентного, цинку. Збільшились середньорічні концентрації азоту амонійного, нафтопродуктів, марганцю. Залишився на рівні 2016 року середньорічний вміст фенолів, α, γ-ГХЦГ відсутній.

Середньорічні і максимальні концентрації
в створі вище міста Куп'янськ (1 км вище міста)

Таблиця 15.5.19

Показник	Вище міста		
	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень, мгО ₂ /дм ³	9,28	9,74	6,40 (ГДК-6,0)
Азот амонійний, мг/дм ³	0,26	0,31	0,71 (1,3 ГДК)
Азот нітритний, мг/дм ³	0,034	0,032	0,056 (3,6 ГДК)
Хром ⁶⁺ , мг/дм ³	0,003	0,002	0,004 (6 ГДК)
Феноли, мг/дм ³	0,000	0,000	0,001 (1 ГДК)
Нафтопродукти, мг/дм ³	0,03	0,04	0,04 (0,8 ГДК)
Цинк, мг/дм ³	0,029	0,018	0,029 (2,9 ГДК)
Мідь, мг/дм ³	0,002	0,002	0,002 (2 ГДК)
Марганець, мг/дм ³	0,015	0,017	0,036 (3,6 ГДК)
α – ГХЦГ, мкг/дм ³	0	0	0
γ – ГХЦГ, мкг/дм ³	0	0	0

Якість води в створі **нижче міста Куп'янськ** (3 км нижче міста) залишилась на рівні 2016 року, хоча спостерігалось невелике коливання середньорічних концентрацій, як в бік підвищення, так і в бік зниження. Спостерігалось зниження середньорічного вмісту хрому шестивалентного, Залишився на рівні 2016 року середньорічний вміст азоту нітритного, фенолів, нафтопродуктів, міді.

Середньорічні і максимальні концентрації
в створі нижче міста Куп'янськ (3 км нижче міста)

Таблиця 15.5.20

Показник	Нижче міста		
	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень, мгО ₂ /дм ³	8,59	9,86	5,43 (ГДК-6,0)
Азот амонійний, мг/дм ³	0,32	0,34	0,68 (1,7 ГДК)

1	2	3	4
Азот нітритний, мг/дм ³	0,035	0,035	0,060 (3,0 ГДК)
Хром ⁶⁺ , мг/дм ³	0,003	0,002	0,005 (5 ГДК)
Феноли, мг/дм ³	0,001	0,001	0,003 (3 ГДК)
Нафтопродукти, мг/дм ³	0,04	0,04	0,05 (1 ГДК)
Цинк, мг/дм ³	0,020	0,015	0,025 (2,5 ГДК)
Мідь, мг/дм ³	0,001	0,001	0,002 (2 ГДК)
Марганець, мг/дм ³	0,016	0,019	0,027 (2,7 ГДК)

Кисневий режим в створах м. Куп'янська задовільний. Мінералізація в створі вище міста коливалась від 636 мг/дм³ до 745 мг/дм³, середньорічна концентрація складала 695 мг/дм³ (656 мг/дм³ – 2016р.). В створі нижче міста мінералізація коливалась від 589 мг/дм³ до 752 мг/дм³, середньорічна концентрація складала 670 мг/дм³ (653 мг/дм³ – 2016р.). Такі показники, як АСПАР, хлориди, сульфати, нітрати були в межах ГДК.

Печенізьке водосховище розташоване на р. Сіверський Донець і є основним джерелом питного водопостачання м. Харкова.

Спостереження за якістю води проводяться в створі 0,5 м від поверхні та 0,5 м від дна водосховища, на відстані 2,3 км вище греблі.

Якість води в Печенізькому водосховищі залишилась на рівні 2016 року, хоча спостерігалось невелике коливання середньорічних концентрацій, як в бік підвищення, так і в бік зниження. Середньорічні концентрації БСК₅, азоту амонійного, нафтопродуктів, цинку, марганцю декілька збільшились. Зменшився середньорічний вміст хрому шестивалентного, міді. Залишився на рівні 2016 року азот нітритний, феноли, α , γ -ГХЦГ відсутній.

Середньорічні і максимальні концентрації
в створі 0,5 м від поверхні та 0,5 м від дна Печенізького водосховища,
на відстані 2,3 км вище греблі

Таблиця 15.5.21

Показник	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень, мгО ₂ /дм ³	9,16	8,29	6,14 (ГДК- 6,00)
БСК ₅ , мгО ₂ / дм ³	0,85	1,40	1,61 (0,5 ГДК)
Азот амонійний мг /дм ³	0,33	0,36	0,74 (1,9 ГДК)
Азот нітритний ,мг/дм ³	0,032	0,032	0,041 (2,1 ГДК)
Хром ⁶⁺ ,мг/дм ³	0,002	0,001	0,002 (2 ГДК)
Феноли, мг/дм ³	0,001	0,001	0,002 (2 ГДК)
Нафтопродукти, мг/дм ³	0,03	0,04	0,05 (1,0 ГДК)
Цинк, мг/ дм ³	0,002	0,012	0,016 (1,6 ГДК)
Мідь, мг/ дм ³	0,003	0,002	0,004 (4 ГДК)
Марганець, мг/ дм ³	0,008	0,020	0,091(9,1 ГДК)
α -ГХЦГ, мкг/дм ³	0	0	0
γ -ГХЦГ, мкг/дм ³	0	0	0

Кисневий режим задовільний. Мінералізація коливалась від 544 мг/дм³ до 692 мг/дм³. Середньорічна концентрація складала 594 мг/дм³ (632 мг/дм³- 2016 р.). Такі показники, як АСПАР, сульфати, хлориди, азот нітратний були в межах ГДК.

Червонооскільське водосховище розташоване на р. Оскіл. Спостереження ведуться на 2-х створах – с. Червоний Оскіл і с. Сенькове. Якість води, в цілому, залишилась на рівні 2016 року. В обох створах спостерігалось коливання середньорічних концентрацій як в бік підвищення, так і в бік зменшення.

В створі **с. Оскіл (раніше Червоний Оскіл)** якість води залишилась на рівні минулого року по середньорічній концентрації фенолів. Зменшилась концентрація хрому шестивалентного, нафтопродуктів. Декілька погіршився середньорічний вміст БСК₅, азоту амонійного, азоту нітритного, нафтопродуктів, α , γ -ГХЦГ відсутній.

Середньорічні і максимальні концентрації
в створі с. Червоний Оскіл

Таблиця 15.5.22

Показник	с. Червоний Оскіл		
	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень, мгО ₂ /дм ³	8,98	8,74	5,18 (ГДК-6,0)
БСК ₅ , мгО ₂ /дм ³	1,02	1,41	1,56 (0,6 ГДК)
Азот амонійний, мг/дм ³	0,43	0,47	0,63 (1,6 ГДК)
Азот нітритний, мг/дм ³	0,039	0,046	0,062 (3,1 ГДК)
Хром ⁶⁺ , мг/дм ³	0,002	0,001	0,004 (4 ГДК)
Феноли, мг/дм ³	0,001	0,001	0,002 (2 ГДК)
Нафтопродукти, мг/дм ³	0,03	0,04	0,04 (0,8 ГДК)
α – ГХЦГ, мкг/дм ³	0	0	0
γ – ГХЦГ, мкг/дм ³	0	0	0

Мінералізація коливалась від 560 мг/дм³ до 742 мг/дм³. Середньорічна концентрація склала 660 мг/дм³ (612 мг/дм³ – 2016р.).

В створі **с. Сенькове** якість води залишилась на рівні 2016 року. Зменшилась середньорічна концентрація БСК₅, хрому шестивалентного, фенолів. Збільшився середньорічний вміст азоту амонійного, азоту нітритного, нафтопродуктів. α , γ – ГХЦГ відсутній.

Середньорічні і максимальні концентрації
в створі с. Сенькове

Таблиця 15.5.23

Показник	с. Сінькове		
	Середньорічні		Максимальні
	2016р.	2017р.	2017р.
1	2	3	4
Кисень, мгО ₂ /дм ³	8,64	9,23	6,84 (ГДК-6,0)
БСК ₅ , мгО ₂ /дм ³	1,39	1,29	1,50 (0,5 ГДК)
Азот амонійний, мг/дм ³	0,35	0,36	0,58 (1,5 ГДК)
Азот нітритний, мг/дм ³	0,042	0,043	0,049 (2,4 ГДК)
Хром ⁶⁺ , мг/дм ³	0,002	0,001	0,002 (2 ГДК)
Феноли, мг/дм ³	0,002	0,001	0,002 (2 ГДК)
Нафтопродукти, мг/дм ³	0,03	0,04	0,05 (1,0 ГДК)
α – ГХЦГ, мкг/дм ³	0	0	0,001 (0,1 ГДК)
γ – ГХЦГ, мкг/дм ³	0	0	0

Кисневий режим в водосховищі був задовільний. Мінералізація коливалась від 647 мг/дм³ до 707 мг/дм³. Середньорічна концентрація склала 676 мг/дм³ (667 мг/дм³ – 2016р.). Решта показників була в межах ГДК.

15.6 Державна екологічна експертиза

Завданням екологічної експертизи є забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, захист екологічних прав та інтересів громадян і держави.

У 2017 році проведено державну екологічну експертизу та видано 203 висновки державної екологічної експертизи. Із загальної кількості висновків державної екологічної експертизи, узгоджено – 176, повернуто на доопрацювання – 26, відхилено від погодження – 1.

Основними причинами повернення на доопрацювання проектної документації є:

- не вирішення питання утилізації відходів виробництва;
- відсутність розрахунків розсіювання викидів шкідливих речовин в атмосферу з урахуванням існуючого фонових забруднення;
- відсутність заходів щодо інформування громадськості про планову діяльність, мету і шляхи її здійснення;
- відсутність заходів щодо економії водних ресурсів, впровадження ефективної очистки всіх видів стічних вод.

Проведення державної екологічної експертизи і прийняття рішень щодо подальшої реалізації об'єкта екологічної експертизи здійснюються з урахуванням громадської думки.

Для попередження гострих екологічних та соціальних проблем замовники державної екологічної експертизи та виконавці розділу оцінки впливу на навколишнє середовище інформують населення про плановану діяльність, проводять громадські слухання, відкриті засідання, збирають звернення громадян, здійснюють розгляд зауважень та пропозицій. За результатами проведеної роботи складається текст «Заяви про екологічні наслідки діяльності» та забезпечується її розповсюдження через засоби масової інформації.

Інформація щодо результатів розгляду матеріалів оцінки впливу на навколишнє середовище розміщується на сторінці Департаменту екології та природних ресурсів веб-сайту Харківської обласної державної адміністрації.

На виконання завдання щодо впровадження інституту оцінки впливу на довкілля відповідно до Директиви 2011/92/ЄС Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом у грудні 2017 року набрав чинності Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», у зв'язку з чим, Закон України «Про екологічну експертизу» втратив чинність.

Геологічна експертиза у 2017 році не проводилась.

15.7 Економічні засади природокористування

Засади формування економічного механізму природокористування в Україні регламентуються Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також Водним, Земельним, Лісовим кодексами України, Кодексом України про надра, Законами України «Про плату за землю» та «Про тваринний світ».

15.7.1 Економічні механізми природоохоронної діяльності

Найважливішими функціональними елементами системи управління природоохоронною діяльністю – є складові економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності. До економічного механізму природоохоронної діяльності відноситься формування та виконання доходної частини Державного бюджету, обласного та районних бюджетів за рахунок надходження коштів від екологічного податку, грошових стягнень за порушення норм і правил та шкоду, заподіяну порушеннями законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

15.7.2 Стан фінансування природоохоронної галузі

Основні природоохоронні заходи, що проводяться в області, спрямовані на запобігання, зменшення та усунення забруднення навколишнього природного середовища, додержання природоохоронного законодавства в галузі природокористування, забезпечення екологічної та санітарно-гігієнічної безпеки в регіоні.

За інформацією райдержадміністрацій та міськвиконкомів міст обласного значення Харківської області, протягом 2017 року на природоохоронні заходи використано коштів місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища (далі – ОНПС) на загальну суму 26 750,3 тис. грн.

У 2017 році за рахунок коштів місцевих фондів ОНПС реалізовувались наступні основні заходи:

- озеленення територій;
- придбання контейнерів для збору твердих побутових відходів;
- придбання технологічного обладнання для заміни такого, що використало свої технічні можливості на комунальних каналізаційних системах;
- охорона підземних вод та ліквідація джерел забруднення та інші природоохоронні заходи.

З метою вирішення наявних екологічних проблем та попередження їх виникнення, в області за рахунок коштів обласного фонду ОНПС здійснюються заходи з охорони навколишнього природного середовища.

Кошти обласного фонду ОНПС спрямовуються на фінансування видів діяльності, які відносяться до природоохоронних заходів згідно з чинним законодавством.

Відповідно до розподілу коштів обласного фонду охорони навколишнього природного середовища і напрямків їх використання у 2017 році, затвердженим рішенням Харківської обласної ради від 23 лютого 2017 року № 392-VII, зі змінами, внесеними рішеннями Харківської обласної ради від 25 травня

2017 року № 447-VII, від 31 серпня 2017 року № 513-VII, від 07 грудня 2017 року № 574-VII та від 21 грудня 2017 року № 639-VII, в рамках комплексної Програми передбачено фінансування заходів на загальну суму 80 011,5 тис. грн.

Станом на 01 січня 2018 року профінансовано заходів комплексної Програми на загальну суму 73 837,1 тис. грн., що становить 92,3% від запланованих обсягів фінансування, освоєно – 69 192,4 тис. грн., в тому числі за наступними розділами та заходами:

1. Розділ «Охорона і раціональне використання водних ресурсів»

1. Будівництво модульних очисних споруд в с. Богуславка Борівського району Харківської області – обсяг фінансування – 2 843,1 тис. грн., профінансовано – 2 789,5 тис. грн., освоєно – 2 789,5 тис. грн.

2. Будівництво модульних очисних споруд в с. Нагірне Зачепилівського району Харківської області – обсяг фінансування – 965,3 тис. грн., профінансовано – 965,3 тис. грн., освоєно – 955,0 тис. грн.

3. Реконструкція очисних споруд в с. Феськи, Золочівський район, Харківська область – обсяг фінансування – 378,2 тис. грн., профінансовано – 275,2 тис. грн., освоєно – 275,2 тис. грн.

4. Реконструкція очисних споруд із застосуванням технології «Біоплато» в селі Бірки Зміївського району – обсяг фінансування – 2 083,0 тис. грн., профінансовано – 2 083,0 тис. грн., освоєно – 2 078,1 тис. грн.

5. Реконструкція очисних споруд каналізації Малооданилівської селищної ради Дергачівського району Харківської області (коригування) – обсяг фінансування – 4 500,0 тис. грн., профінансовано – 4 500,0 тис. грн., освоєно – 2 200,5 тис. грн.

6. Реконструкція очисних споруд по вул. Комарова в смт Золочів, Золочівський район, Харківська область – обсяг фінансування – 4 751,6 тис. грн., профінансовано – 4 751,6 тис. грн., освоєно – 4 728,3 тис. грн.

7. Реконструкція каналізаційного колектора Д-160 мм по вулиці Корольова в смт Золочів Харківської області – обсяг фінансування – 1 489,3 тис. грн., профінансовано – 1 489,3 тис. грн., освоєно – 1 481,2 тис. грн.

8. Реконструкція системи водовідведення стічних вод по вул. Гастелло, Зміївська, Харківська, Дніпропетровська, в-д Лозовського м. Мерефа Харківського району – обсяг фінансування – 2 953,0 тис. грн., профінансовано – 0,0 тис. грн., освоєно – 0,0 тис. грн.

9. Реконструкція каналізаційної насосної станції № 2 в смт Шевченкове, Шевченківського району, Харківської області – обсяг фінансування – 1 246,0 тис. грн., профінансовано – 1 246,0 тис. грн., освоєно – 0,0 тис. грн.

10. Реконструкція каналізаційної насосної станції № 3 в смт Шевченкове, Шевченківського району, Харківської області – обсяг фінансування – 154,0 тис. грн., профінансовано – 154,0 тис. грн., освоєно – 0,0 тис. грн.

11. Реконструкція самопливного каналізаційного колектору по вул. Карла Маркса до каналізаційної насосної станції № 2 – обсяг фінансування – 7 000,0 тис. грн., профінансовано – 4 579,9 тис. грн., освоєно – 3 763,5 тис. грн.

12. Реконструкція каналізаційного колектору К4 Ду800 протяжністю 869 м в м. Первомайський Харківської області – обсяг фінансування – 2 000,0 тис.

грн., профінансовано – 2 000,0 тис. грн., освоєно – 2 000,0 тис. грн.

II. Розділ «Раціональне використання, зберігання або знищення відходів виробництва та побутових відходів»

1. Будівництво комплексу по управлінню комунальними відходами на території Симонівської (колишньої Першої Червоноармійської) сільської ради Вовчанського району (поза межами населеного пункту) – обсяг фінансування – 7 000,0 тис. грн., профінансовано – 6 968,1 тис. грн., освоєно – 6 926,7 тис. грн.

2. Придбання сміттевозу порталного на базі шасі МАЗ для м. Балаклія – обсяг фінансування – 1 900,0 тис. грн., профінансовано – 1 880,9 тис. грн., освоєно – 1 880,9 тис. грн.

3. Придбання сміттевозу з відвалом м. Барвінкове Харківської області – обсяг фінансування – 1 650,0 тис. грн., профінансовано – 1 647,6 тис. грн., освоєно – 1 647,6 тис. грн.

4. Придбання сміттевозу для Валківського району – обсяг фінансування – 1 650,0 тис. грн., профінансовано – 1 630,0 тис. грн., освоєно – 1 630,0 тис. грн.

5. Придбання сміттевозу для смт Приколотне Великобурлуцького району – обсяг фінансування – 1 650,0 тис. грн., профінансовано – 1 648,8 тис. грн., освоєно – 1 608,0 тис. грн.

6. Придбання сміттевозу для м. Дергачі – обсяг фінансування – 2 500,0 тис. грн., профінансовано – 2 497,8 тис. грн., освоєно – 2 497,8 тис. грн.

7. Придбання сміттевозу для м. Красноград – обсяг фінансування – 2 500,0 тис. грн., профінансовано – 2 399,5 тис. грн., освоєно – 2 399,5 тис. грн.

8. Придбання вакуумної машини для Дворічанського району – обсяг фінансування – 1 400,0 тис. грн., профінансовано – 1 389,0 тис. грн., освоєно – 1 389,0 тис. грн.

9. Придбання сміттевозу для м. Зміїв Зміївського району – обсяг фінансування – 2 500,0 тис. грн., профінансовано – 2 497,8 тис. грн., освоєно – 2 497,8 тис. грн.

10. Придбання вакуумної машини для смт Зачепилівка – обсяг фінансування – 1 400,0 тис. грн., профінансовано – 1 389,0 тис. грн., освоєно – 1 389,0 тис. грн.

11. Придбання сміттевозу з боковим завантаженням СБМ для смт Кегичівка – обсяг фінансування – 1 450,0 тис. грн., профінансовано – 1 445,7 тис. грн., освоєно – 1 445,7 тис. грн.

12. Придбання вакуумної машини для смт Краснокутськ – обсяг фінансування – 1 400,0 тис. грн., профінансовано – 1 300,0 тис. грн., освоєно – 1 300,0 тис. грн.

13. Придбання сміттевозу для смт Печеніги з відвалом – обсяг фінансування – 1 650,0 тис. грн., профінансовано – 1 650,0 тис. грн., освоєно – 1 650,0 тис. грн.

14. Придбання сміттевозу для смт Шевченкове Шевченківського району Харківської області – обсяг фінансування – 1 400,0 тис. грн., профінансовано – 1 400,0 тис. грн., освоєно – 1 400,0 тис. грн.

15. Придбання сміттевозу для м. Мерефа Харківського району – обсяг фінансування – 1 550,0 тис. грн., профінансовано – 1 547,3 тис. грн., освоєно – 1 547,3 тис. грн.

16. Придбання вакуумної машини для м. Мерефа Харківського району – обсяг фінансування – 950,0 тис. грн., профінансовано – 950,0 тис. грн., освоєно – 950,0 тис. грн.

17. Придбання сміттєвозу для Зміївського району – обсяг фінансування – 2 500,0 тис. грн., профінансовано – 2 484,0 тис. грн., освоєно – 2 484,0 тис. грн.

18. Придбання вакуумної машини для м. Чугуїва – обсяг фінансування – 1 400,0 тис. грн., профінансовано – 1 380,0 тис. грн., освоєно – 1 380,0 тис. грн.

19. Придбання сміттєвоза для смт Нова Водолага – обсяг фінансування – 1 650,0 тис. грн., профінансовано – 1 499,9 тис. грн., освоєно – 1 499,9 тис. грн.

20. Придбання сміттєвозу для смт Чкаловське – обсяг фінансування – 2 500,0 тис. грн., профінансовано – 2 498,7 тис. грн., освоєно – 2 498,7 тис. грн.

21. Придбання вакуумної машини для смт Сахновщина – обсяг фінансування – 1 650,0 тис. грн., профінансовано – 1 638,0 тис. грн., освоєно – 1 638,0 тис. грн.

22. Придбання гідродинамічної машини з мулососом для м. Лозова – обсяг фінансування – 4 500,0 тис. грн., профінансовано – 4 389,0 тис. грн., освоєно – 4 389,0 тис. грн.

23. Придбання каналопромивочної машини для м. Первомайський – обсяг фінансування – 2 898,0 тис. грн., профінансовано – 2 872,2 тис. грн., освоєно – 2 872,2 тис. грн.

15.8 Технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки

Відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» технічне регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки спрямовані на впровадження науково обґрунтованих та безпечних для навколишнього природного середовища і здоров'я населення вимог до процесів, товарів та послуг.

Засобом поєднання екологічних інтересів з економічними інтересами суспільного прогресу є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», який визначає екологічні стандарти і нормативи.

Мета екологічної стандартизації і нормування – це встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог з охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки. Державні стандарти визначають поняття і терміни, режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги по запобіганню шкідливому впливу забрудненого навколишнього природного середовища на здоров'я людей, інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища і використанням природних ресурсів.

Відповідно до статті 11 Закону України «Про стандартизацію» розрізняють, залежно від суб'єкта стандартизації, який приймає чи схвалює стандарти: «національні стандарти, кодекси усталеної практики та класифікатори, прийняті чи схвалені центральним органом виконавчої влади у

сфері стандартизації, видані ним каталоги та реєстри загальнодержавного застосування; стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови, прийняті чи схвалені іншими суб'єктами, що займаються стандартизацією».

Декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» визначає правові та економічні основи систем стандартизації та сертифікації, встановлює організаційні форми їх функціонування на території України (відповідно до статті 27 цей Декрет набуває чинності з дня опублікування та втрачає чинність з 1 січня 2018 року).

Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність» відносить до сфери державного метрологічного нагляду контроль стану навколишнього природного середовища, а вимірювання в цій сфері повинні виконуватися атестованими, відповідно до «Правил уповноважень та атестації у державній метрологічній системі», лабораторіями.

У м. Харкові та Харківській області атестовані такі лабораторії, що відносяться до Міністерства екології та природних ресурсів України:

- відділ інструментального лабораторного контролю Державної екологічної інспекції у Харківській області, що виконує роботи з контролю викидів шкідливих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел, якості питних, стічних і поверхневих вод, ґрунтів, бере участь у ряді міжнародних проектів по оздоровленню рік області, надає консультаційну допомогу з питань визначення концентрації забруднюючих речовин у навколишньому середовищі;

- аналітичний центр НДУ «УкрНДІЕП», що займається розробкою методичного забезпечення, організацією міжлабораторного контролю по визначенню викидів шкідливих речовин в атмосферу, якості питної води, стічних і поверхневих вод, ґрунтів, що відносяться до Міністерства екології та природних ресурсів України.

З метою запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення в країні введено механізм надання дозволів на виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, у тому числі продуктів біотехнології та інших біологічних агентів. Розгляд заявок та надання відповідних дозволів здійснюється Міністерством екології та природних ресурсів України.

15.9 Державне регулювання у сфері природокористування

З 2012 року, відповідно до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» та постанови Кабінету Міністрів України від 28.01.2015 № 42 «Деякі питання дерегуляції господарської діяльності» (зі змінами), прийом суб'єктів господарювання з питань отримання документів дозвільного характеру здійснюється в Центрі надання адміністративних послуг м. Харкова (м. Харків, вул. Гімназійна (колишня Червоношкільна) набережна, 26).

Фахівці Департаменту екології та природних ресурсів Харківської обласної державної адміністрації надають консультації представникам суб'єктів господарювання в приміщенні Центру надання адміністративних

послуг м. Харкова.

На виконання законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» та «Про екологічну експертизу», постанови Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 № 808 «Про затвердження переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку», постанови Кабінету Міністрів України від 31.10.1995 № 870 «Про Порядок передачі документації на державну екологічну експертизу» проводилась державна екологічна експертиза. У 2017 році проведено державну екологічну експертизу та видано 203 висновки державної екологічної експертизи. Із загальної кількості висновків державної екологічної експертизи, узгоджено – 176, повернуто на доопрацювання – 26, відхилено від погодження – 1.

На виконання завдання щодо впровадження інституту оцінки впливу на довкілля відповідно до Директиви 2011/92/ЄС Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом у грудні 2017 року набрав чинності Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», у зв'язку з чим Закон України «Про екологічну експертизу» втратив чинність.

Протягом 2017 року Департаментом екології та природних ресурсів Харківської обласної державної адміністрації видано 772 дозволи на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами суб'єктами господарювання м. Харків та Харківської області, з них: 164 – підприємства, віднесені до II групи та 608 – до III.

Відповідно до статті 17 Закону України «Про відходи» зі змінами, суб'єкти господарської діяльності у сфері поводження з відходами зобов'язані мати дозвіл на здійснення операцій у сфері поводження з відходами, крім суб'єктів господарювання, діяльність яких призводить виключно до утворення відходів, для яких показник загального утворення відходів ($P_{зуб}$) становить від 50 до 1000, зобов'язані щороку подавати декларацію про відходи за формою та у порядку, встановленому постановою Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 № 118. Упродовж 2017 року розглянуто **1 286** декларацій про відходи, які надійшли з Центру надання адміністративних послуг м. Харкова, з них – **906** зареєстровано, **380** направлено на доопрацювання.

15.10 Екологічний аудит

Екологічний аудит в Україні проводиться з метою забезпечення додержання законодавства про охорону навколишнього природного середовища в процесі господарської та іншої діяльності.

Відносини у сфері екологічного аудиту в Україні регулюються Законом України «Про екологічний аудит» та Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України.

Кінцевою метою екологічного аудиту є визначення відповідності сучасної

екологічної ситуації екологічним стандартам, які б забезпечували оптимальний стан довкілля та безпеку життєдіяльності людини.

Об'єктами екологічного аудиту є: підприємства, установи та організації, їх філії та представництва чи об'єднання, окремі виробництва, інші господарські об'єкти.

Екологічний аудит в Україні може бути добровільним чи обов'язковим. Добровільний екологічний аудит здійснюється стосовно будь-яких об'єктів екологічного аудиту на замовлення заінтересованого суб'єкта за згодою керівника чи власника об'єкта екологічного аудиту.

Обов'язковий екологічний аудит здійснюється на замовлення заінтересованих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування щодо об'єктів або видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку, відповідно до переліку, що затверджується Кабінетом Міністрів України, у таких випадках: банкрутство; приватизація, передача в концесію об'єктів державної та комунальної власності, крім визначених законом випадків; передача або придбання в державну чи комунальну власність; передача у довгострокову оренду об'єктів державної або комунальної власності; створення на основі об'єктів державної та комунальної власності спільних підприємств; екологічне страхування об'єктів; завершення дії угоди про розподіл продукції відповідно до закону; в інших випадках, передбачених законом.

Екологічний аудит може проводитися щодо підприємств установ та організацій, їх філій та представництв чи об'єднань, окремих виробництв, інших господарських об'єктів у цілому або щодо окремих видів їх діяльності.

У відповідності до Закону України «Про екологічний аудит» в країні створено Спілку екологічних аудиторів України (далі – Спілка). Спілка має статус Всеукраїнської громадської організації та зареєстрована як юридична особа.

Для досягнення поставленої мети Спілка вирішує такі завдання:

- підтримує діяльність екологічних аудиторів через надання їм інформаційно-консультаційних послуг;
- захищає законні інтереси своїх членів в органах державної влади та управління України;
- сприяє дотриманню законності і проводить профілактику правопорушень серед своїх членів;
- розробляє та впроваджує в діяльність екологічних аудиторів та організацій – членів Спілки внутрішні правила (стандарти) еколого-аудиторської діяльності, що не суперечать існуючим законодавчим нормам та правилам;
- контролює дотримання норм Кодексу професійної етики екологічними аудиторами та організаціями – членами Спілки екологічних аудиторів;
- забезпечує консультаційну та методичну підтримку процесу офіційної підготовки екологічних аудиторів для подальшої сертифікації в Міністерстві екології та природних ресурсів України;
- організовує та проводить стажування кандидатів в екологічні аудитори на промислових підприємствах України;

- приймає участь в процесі сертифікації екологічних аудиторів (через участь в сертифікаційній та екзаменаційній комісії Міністерства екології та природних ресурсів України);
- сприяє розвитку методичної бази з питань екологічного менеджменту, аудиту та сертифікації;
- проводить незалежну експертизу проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань екологічного менеджменту, аудиту та сертифікації;
- організовує та проводить з'їзди, конференції, круглі столи, семінари та інші заходи з питань екологічного аудиту, менеджменту та сертифікації;
- сприяє розвитку взаємодії, гармонізації діяльності та співпраці з міжнародними, національними та іншими системами екологічної стандартизації та сертифікації.

Посвідчення екологічних аудиторів в області для здійснення екологічного аудиту відповідно до Закону України «Про екологічний аудит» отримали наступні юридичні та фізичні особи:

**Екологічні аудитори, які мають право
на здійснення екологічного аудиту**

Таблиця 15.10.1

№ з/п	П.І.Б. екологічного аудитора	Серія та номер сертифіката екологічного аудитора	Місцезнаходження (адреса, тел./факс, e-mail)	Номер та дата рішення про внесення	Примітка
1	2	3	4	5	6
1	Ісвлева Ольга Юріївна	ЕА № 043	61166, м. Харків, вул. Бакуліна, 6, тел./факс (057) 702-15-92	№ 74 22.02.2006	Продовжено (Наказ № 187 від 08.06.2015)
2	Нестеренко Уляна Юріївна	ЕА № 082	м. Харків, вул. Гвардійців Широнінців, 79-в/110, тел. (057) 755-01-04	№ 154 27.03.2008	Продовжено (Наказ № 187 від 08.06.2015)
3	Артемова Олена Сергіївна	ЕА № 103	61067, м. Харків, вул. Рельєфна, 1-а/ 1, тел. (050) 632-08-12 e-mail: ArtemovaES@gmail.com thebestat@mail.ru	№ 590 18.11.2008	Продовжено (Наказ № 187 від 08.06.2015)
4	Топчій Ростислав Валерійович	ЕА № 172/1	61145, Україна, м. Харків, вул. Космічна, б.27, кв. 100 тел. (066) 707-32-73	Наказ № 139 02.04.2013	Продовжено (протокол № 11 від 21.04.2016)
5	Клочко Тетяна Олександрівна	ЕА № 183	вул. Культури 16, кв. 5, м. Харків, тел. (057) 702-45-39, моб. (050) 302 28 02 klochko.ta@gmail.com	Наказ № 4 16.01.2014	
6	Коробкова Ганна Володимирівна	ЕА № 186	вул. Метробудівників, буд. 3, кв. 92 м. Харків, тел. (050) 084-12-24, (057) 702-16-06, anet_korobkova@mail.ru	Наказ № 398 26.10.2015	

1	2	3	4	5	6
7	Малей Ольга Вікторівна	ЕА № 194	вул. Громадянська, 25, с.Циркуни, Харківський р-н. Харківська обл., 62441, тел.(050) 932-49-67, olamal@mail.ru	Наказ № 261 від 15.07.2016	
8	Кравченко Тетяна Павлівна	ЕА № 203	вул. Отакара Яроша, 33, кв. 21, м. Харків, Харківська обл., 61072, тел.(097) 361-66-07, tania.kravch@gmail.com	Наказ № 555 від 29.12.2016	

Юридичні особи, що мають право на здійснення екологічного аудиту

Таблиця 15.10.2

№ з/п	Назва юридичної особи, місцезнаходження, тел./факс, e-mail, веб-сайт	Номер та дата рішення про внесення	П.І.Б. екологічного аудитора	Серія та номер сертифіката екологічного аудитора
1	2	3	4	5
1	НДУ «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» 61166, м. Харків, вул. Бакуліна, буд. 6, тел./факс (057) 702-15-92	№ 23 29.11.2011	Артемова Олена Сергіївна	ЕА № 103
2	ПП «Інтел-Проект» 61144, м. Харків, вул. Гвардійців Широнінців, 79-в, кв. 110 тел./факс (057) 758-34-74	№ 24 27.03.2012	Нестеренко Ульяна Юріївна	ЕА № 082

15.11 Стан та перспективи наукових досліджень у галузі охорони довкілля

Наукові установи Харківщини виконують цілий комплекс різноманітних робіт у галузі охорони довкілля. На підставі виявлених проблем ведеться пошук нових напрямів співробітництва з підприємствами області в частині модернізації та реконструкції виробництв, що забезпечує зниження втрат енергоносіїв, покращення технологічних та екологічних показників підприємств.

Науково-дослідна установа «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» (НДУ «УкрНДІЕП») є однією з провідних наукових організацій у системі охорони навколишнього природного середовища України, яка підпорядкована Міністерству екології та природних ресурсів України. Предметом діяльності НДУ «УкрНДІЕП» є: фундаментальні та прикладні наукові дослідження в сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального природокористування та екологічної безпеки; виконання дослідно-конструкторських, проектних, проектно-пошукових робіт, створення та впровадження зразків нової техніки і технології, вимірювальних приладів та комплексів, у тому числі для систем екологічного моніторингу; розроблення і впровадження інформаційно-вимірювальних та інформаційно-аналітичних систем у сфері охорони навколишнього природного середовища та раціонального природокористування; координація виконання комплексних робіт національного та міжнародного рівня; екологічна оцінка та наукове обґрунтування заходів з ліквідації наслідків надзвичайних екологічних ситуацій; експертно-екологічна діяльність, екологічний аудит; розроблення екологічних програм різного рівня, схем з метою обґрунтування природоохоронних заходів, визначення джерел та обсягів їх фінансування;

розроблення проектів нормативних документів; розроблення обґрунтовуючих документів для отримання дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря; розроблення проектів нормативів гранично допустимих скидів шкідливих речовин, проектів екологічних нормативів стану навколишнього природного середовища, паспортизація відходів, тощо; розроблення проектів нормативів утворення та накопичення відходів; розроблення проектів нормативів поводження з відходами; розроблення та впровадження методів тестування (у т.ч. методів біотестування) для визначення загальної токсичності різних категорій вод, донних відкладень, ґрунтів і відходів; міжнародне співробітництво та зовнішньоекономічна діяльність у межах своєї компетенції.

Протягом 2017 року, на замовлення Міністерства екології та природних ресурсів України, співробітниками НДУ «УкрНДІЕП» виконано наступні науково-дослідні роботи:

- «Розроблення наукового обґрунтування та пропозицій щодо критеріїв оцінки фізико-хімічного стану та стандартів якості поверхневих вод з метою наближення (апроксимації) водного законодавства України до права ЄС».

- «Розроблення проекту нової редакції методичних рекомендацій щодо змісту матеріалів оцінки впливів діючих об'єктів на навколишнє середовище».

- «Розроблення «Методичних рекомендацій з встановлення стандартів якості поверхневих вод» відповідно до положень Директив ЄС у галузі водної політики».

- «Наукове обґрунтування переліку водних екосистем, які забезпечують основні екосистемні послуги та порядок здійснення оцінки вартісної цінності їх біорізноманіття та розроблення рекомендацій щодо відновлення і збереження цих екосистем».

- «Розроблення геоінформаційної аналітичної системи оцінки стану навколишнього природного середовища України на прикладі північно-східних областей України (Харківська, Полтавська, Сумська і Чернігівська області)».

- «Дослідження транскордонних впливів господарської діяльності на стан поверхневих та підземних вод на території України (на прикладі транскордонної річки Західний Буг)».

- «Транскордонний вплив на якість атмосферного повітря теплових електростанцій України при спалюванні вугілля».

- «Розроблення національного стандарту «Якість повітря. Викиди стаціонарних джерел. Методи визначення вологості газопилових потоків».

- «Розроблення національного стандарту «Якість повітря. Викиди стаціонарних джерел. Настанови з відбору проб».

- «Науковий супровід реалізації українсько-румунсько-молдавської програми екологічного моніторингу дельти Дунаю».

- «Науково-методичне обґрунтування програми моніторингу впливу гірничо-збагачувальних комбінатів, розташованих на евтрофних водоймах України, відповідно до вимог ЄС».

- «Розроблення заходів з попередження біологічного забруднення транскордонних водних об'єктів баластними водами (з використанням наноматеріалів)».

– «Розроблення інноваційної технології очищення стічних вод від сполук азоту для підвищення екологічної безпеки водних об'єктів».

– «Розробка ранжованого переліку точкових джерел забруднення та визначення їх впливу на морське середовище на ділянках шельфу Чорного і Азовського морів».

– «Наукове обґрунтування технічних вимог до обладнання стаціонарних автоматизованих постів спостережень за станом атмосферного повітря в межах та поза межами населених пунктів, які забезпечать виконання вимог Директив 2008/50/ЄС та 2004/107/ЄС».

– «Наукове обґрунтування порядку розміщення стаціонарних постів спостереження за якістю атмосферного повітря та пунктів відбору проб, встановлення кількості постів у тому числі постів вимірювання приземного озону з урахуванням вимог Директиви 2008/50/ЄС».

– «Наукове обґрунтування вимог щодо розміщення постів спостереження за якістю атмосферного повітря за межами населених пунктів, відповідно до вимог Директив 2008/50/ЄС та 2004/107/ЄС».

– «Визначення зон та агломерацій в Україні за ступенем забруднення атмосферного повітря відповідно до вимог Директиви 2008/50/ЄС».

– «Забезпечення екологічної безпеки водно-болотних угідь від інвазійних видів флори і фауни за результатами вивчення шляхів розповсюдження цих видів та їх впливу на стан екосистем водно-болотних угідь в басейні р. Дніпро».

– «Розроблення Положення про побічні продукти на вимогу Рамкової Директиви Європейського Парламенту та Ради 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 року «Про відходи та скасування деяких Директив».

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (далі – НТУ «ХПІ») один з провідних науково-навчальних комплексів системи вищої освіти України. Єдність освітньої і наукової діяльності забезпечила НТУ «ХПІ» вагомі досягнення в підготовці інженерних кадрів та наукових дослідженнях на протязі всієї 130-річної історії, високий рейтинг і провідні позиції серед вищих навчальних закладів України та широку популярність у світі.

В НТУ «ХПІ» плідно працюють визнані в світі 40 наукових шкіл, 3 наукових об'єкти мають статус Національного надбання України, діє єдиний в структурі Міністерства освіти і науки України державний метрологічний еталон. Науковий потенціал вузу визначають також науково-дослідні інститути «Молнія» та «Іоносфера». Унікальні експериментальні бази цих інститутів і науково-дослідний комплекс по вивченню газодинамічних та теплофізичних процесів в турбомашинах при кафедрі турбінобудування постановами Кабінету Міністрів України віднесено до таких, що становлять Національне надбання держави.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (далі – ХНУ ім. В.Н. Каразіна) здійснює широку програму міжнародного співробітництва, є активним членом міжнародної спільноти провідних європейських та світових університетів. Він здійснює угоди про співробітництво з 61 організаціями-партнерами у 25 країнах світу.

ХНУ ім. В.Н. Каразіна є співзасновником Євразійської Асоціації

університетів, входить до Всесвітньої та Європейської Асоціацій університетів, Асоціації Європейської мережі ядерної освіти.

Біологічний факультет ХНУ ім. В.Н. Каразіна плідно співпрацює з низкою іноземних наукових центрів і бере участь у кількох міжнародних навчальних та дослідницьких проектах. Співробітники та студенти біологічного факультету беруть активну участь у індивідуальних міжнародних грантових програмах, у роботі міжнародних наукових товариств. Факультет підтримує ділові зв'язки з 78 іноземними установами з Австрії, Аргентини, Болгарії, Білорусі, Великої Британії, Естонії, Ізраїлю, Індії, Ірану, Італії, Казахстану, Канади, Китаю, Німеччини, Норвегії, ПАР, Польщі, Португалії, Росії, Словенії, США, Таїланду, Фінляндії, Франції, Швейцарії, Швеції. За результатами науково-дослідної роботи за участю співробітників, аспірантів та студентів факультету щорічно публікуються більше 100 статей, у тому числі в міжнародно-визнаних виданнях.

На базі Екологічного факультету ХНУ ім. В.Н. Каразіна проводяться наукові дослідження за міжнародними грантами програм TEMPUS, ERASMUS+, V4; OSF ReSET, NEAR та інші. Щорічно проводиться: Міжнародна науково-практична конференція «Екологія, охорона навколишнього природного середовища та збалансоване природокористування: освіта-наука-виробництво», Всеукраїнські наукові Таліївські читання, Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Екологія, неоекологія, охорона навколишнього природного середовища та збалансоване природокористування».

Крім того, протягом 2017 року Екологічним факультетом ХНУ ім. В.Н. Каразіна спільно із українськими партнерами виконано наступні науково-дослідні роботи:

- спільно з Національним науковим центром «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» НААН України виконано науково-дослідну роботу на тему «Особливості міграції важких металів у ґрунтах за різних рівнів техногенного навантаження»;

- спільно з факультетом військової підготовки імені Верховної Ради України Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» виконано науково-дослідну роботу «Критерії попереднього вибору територій та об'єктів на землях військово-оборонної галузі з метою віднесення їх до складу природно-заповідного фонду України («ЗЕМЛЯ-ЕКО»).

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Наукові дослідження ведуться за наступними напрямками: раціональне природокористування; технології моделювання та прогнозування стану навколишнього природного середовища та змін клімату; технології утилізації та видалення побутових і промислових відходів; технології раціонального водокористування, підвищення ефективності очищення стічних вод та запобігання забрудненню водних об'єктів; технології очищення та запобігання забрудненню атмосферного повітря.

На кафедрах Університету постійно ведуться наукові роботи за наступними темами:

- інформаційно-аналітичне забезпечення стратегічного управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання України в умовах глобалізації: теорія, методологія, практика;
- інноваційні процеси розвитку індустрії туризму: теорія, методологія, практика;
- правове регулювання державно-приватного партнерства в галузі житлово-комунального господарства України. Проблеми та перспективи розвитку;
- підприємництво як стратегічний фактор розвитку бізнес-середовища регіону;
- технології і методи ремонту газового обладнання і трубопровідних систем;
- стратегічне планування розвитку урбанізованих територій;
- архітектурно-просторова та образна структура Харкова в моделі його сталого розвитку до 2030 р.;
- перспективи архітектурно-містобудівного розвитку Харківського регіону до 2020 року;
- гуманізація предметно-просторового середовища центру найзначнішого міста;
- проблеми захисту урбанізованих територій і розробка науково-методичних основ управління безпекою на об'єктах житлово-комунального господарства, будівництва та транспорту;
- урахування складних інженерно-геологічних умов при розрахунку і проектуванні основ і фундаментів будівель та споруд;
- інтенсифікація роботи споруд для очистки природних та стічних вод;
- екологічно сталий розвиток урбосистем в контексті європейської інтеграції України;
- удосконалення систем обслуговування і ремонтів та модернізація технічних засобів міського електричного транспорту;
- дослідження енергоефективних освітлювальних систем;
- підвищення ефективності виробництва, передачі та використання електроенергії;
- підвищення енергоефективності систем розподіленої генерації електроенергії з нетрадиційними і відновлювальними джерелами;
- транспортні процеси в найзначніших містах;
- інформаційні системи і технології в міському просторі;
- теоретичні основи геоінформаційного моделювання міського середовища та оцінки нерухомості.

15.12 Участь громадськості в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля

15.12.1 Діяльність громадських екологічних організацій

Охорона навколишнього середовища – одна з найактуальніших проблем сучасності. Саме цей фактор зумовив участь у вирішенні екологічних проблем переважної більшості громадських організацій. Їх кількість постійно зростає головним чином за рахунок організацій, спеціально орієнтованих на природоохоронну проблематику.

Пріоритетним напрямом сучасної екологічної політики є забезпечення сприятливого для життя і здоров'я людини навколишнього природного середовища, реалізація права громадськості на участь у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля.

Діяльність організацій має суспільний характер. Організації співпрацюють з органами державної влади, з іншими юридичними особами, громадськими організаціями, рухами, фондами (в тому числі міжнародними) та окремими громадянами.

В основному природоохоронні організації працюють за такими напрямками, як екологічна освіта, виховання, інформування, природоохоронна пропаганда, природоохоронні акції тощо

Протягом 2017 року на круглих столах, семінарах, конференціях громадськими організаціями обговорювалися актуальні екологічні проблеми області, заходи по охороні довкілля. Діяльність організацій екологічного напрямку висвітлювалася на веб-сторінках громадських організацій.

В області діють громадські організації, що спеціально створені для охорони навколишнього середовища, інші - виконують поряд з іншими функціями окремі функції з його охорони (табл. 15.12.1).

Громадські організації, що діють на території Харківської області

Таблиця 15.12.1

№ з/п	Назва організації
1.	Харківське відділення Всеукраїнської громадської організації «До чистих джерел»
2.	Асоціація харківського міжотраслевого центру екологічної освіти «Харків-Екоцентр»
3.	Громадська організація «Екологічна безпека»
4.	Харківська міська організація «Енергія миру»
5.	Громадська організація «ЕКО»
6.	Харківська обласна рада Українського товариства мисливців та рибалок
7.	Харківська обласна організація Українського товариства охорони природи
8.	Харківська міська організація «Незалежна агенція екологічної інформації (Екоінформ)»
9.	Харківська обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги
10.	Харківська міська екологічна громадська організація «Мама 86 Харків»
11.	Міжобласне товариство Екологічна група «Печеніги»
12.	Харківська міська громадська організація «Партнерство»
13.	Громадська організація «Фельдман Еко-Парк»

15.12.2 Діяльність громадських рад

З метою забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, налагодження ефективної взаємодії зазначених органів з громадськістю, урахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України

від 03.11.2010 № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», на підставі протоколу установчих зборів за участю інститутів громадянського суспільства для формування нового складу Громадської ради при Харківській обласній державній адміністрації від 07.10.2017, керуючись статтями 5, 39 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», розпорядженням Харківської обласної державної адміністрації від 05.12.2017 № 698 затверджено персональний склад громадської ради при обласній державній адміністрації.

До складу громадської ради входять наступні громадські організації екологічного напрямку: Громадські організації «Чистий Харків» та «Зелена Харківщина», Харківська обласна громадська організації «Союз працівників сфери безпеки».

Харківські громадські організації проводили активну роботу по інформуванню населення про стан навколишнього природного середовища шляхом розповсюдження листівок, екологічної просвітницької літератури, виступів на телебаченні і інших засобах масової інформації.

15.13 Екологічна освіта та інформування

Екологічна освіта та інформування громадськості є одним із пріоритетних напрямків діяльності. Протягом року 2017 року на веб-сайті Харківської обласної державної адміністрації постійно розміщувалась екологічна інформація, новини, результати проведення державної екологічної експертизи та інша корисна інформація. Все це сприяло можливості громадськості в отриманні екологічної інформації Харківщини.

Екологічна освіта та інформування є потужним фактором зміни ставлення людей до природи і формування правил збалансованого існування людини і природи.

На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.03.2010 № 777-р «Деякі питання проведення щорічної всеукраїнської акції з благоустрою «За чисте довкілля» та Дня благоустрою територій населених пунктів», доручення Кабінету Міністрів України від 13.12.2011 № 22265/27/1-10 щодо запровадження безстрокової кампанії із забезпечення чистоти і порядку в населених пунктах, в рамках проведення безстрокової кампанії, в області ліквідовано 1 124 несанкціонованих сміттєзвалищ, загальним обсягом 128,356 тис. м³, висаджено 192,814 тис. дерев, 92,846 тис. кущів, 12 569,205 тис. м² газонів, 20,2 тис. м² квітників, очищено від сміття понад 695 тис. м² берегів водойм, прибрано прибудинкових територій площею понад 25,3 млн. м², приведено до належного стану 534 парки та сквери, загальною площею понад 32,0 млн. м², впорядковано 2 005 кладовищ, 1 423 братських могили, меморіальних комплексів та місць почесних поховань.

Подовжується робота щодо збільшення частки населених пунктів, охопленої роздільним збиранням твердих побутових відходів.

Проведено конкурс дитячого художнього конкурсу «Світ і Я» та конкурс творчих робіт на теми збереження природи, енергоресурсів та впровадження енергоефективних технологій для школярів, молоді та сімей під девізом «Енергонезалежності України – наші енергоефективні дії», Акції «Дерево

миру» та «Година землі».

З метою підвищення рівня обізнаності населення протягом 2017 року в засобах масової інформації та мережі Інтернет розміщалися публікації і статті щодо цінностей територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі: НПП «Слобожанський» – 10 статей та інформаційних повідомлень, сюжет на телеканалі ICTV; НПП «Гомільшанські ліси» – 84 інформаційних повідомлень та 29 статей надано до наукових журналів; НПП «Дворічанський» – 7 статей у друкованих ЗМІ + 3 радіовиступи, 4 ролики та створено власний канал на YouTube.

Крім того, за 2017 рік національними природними парками проведено:

- НПП «Слобожанський» – 39 еколого-освітніх заходів, з них: 3 кінолекторії, 3 вікторини, 11 майстер-класів, 3 фотовиставки, 4 екологічні гри-вікторини; проведено 9 виставок, 54 тематичні екскурсії, прийнято участь у 10 заходах (круглі столи, семінари, конференції, науково-технічні ради), проведено 41 лекцію, 2 виховні години у школах Краснокутського району.

- НПП «Гомільшанські ліси» – 82 еколого-освітніх заходи, в тому числі: 13 екскурсій, 6 заходів, приурочених до екологічних свят, 3 бесіди-діалоги в Зміївській дитячій бібліотеці, 9 конкурсів та вікторин у школах, участь у 7 фестивалях та 3 дитячих освітньо - мотиваційних літніх таборах, 41 лекція у школах Зміївського району.

- НПП «Дворічанський» – 13 еколого-освітніх заходів, приурочених до екологічних свят, прийнято участь у 2 виставках, легкоатлетичному марафоні, великому слобожанському ярмарку, 13 семінарах, круглих столах, диспутах, проведено 6 тематичних уроків у школах Дворічанського району та 10 лекцій студентам вищих учбових закладів, організовано 34 екскурсії.

15.14 Міжнародне співробітництво у галузі охорони довкілля

Харківська область має великий досвід міжнародного співробітництва, інформацію з даного питання наведено в таблиці 15.14.1.

Угоди Харківської області щодо міжнародного співробітництва

Таблиця 15.14.1

Назва угоди	Дата підписання
1	2
Договір про дружбу та співробітництво між Харківською та Мінською областями	від 22 січня 1996 року
Угода між Харківською обласною державною адміністрацією (Україна) та Акмолінською областю (Республіка Казахстан) про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво	від 01 листопада 1998 року
Угода між Харківською обласною державною адміністрацією (Україна) та Хокіміятот Ташкентської області (Республіка Узбекистан) про довгострокове торговельно-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво	від 01 березня 2001 року
Угода між Харківською обласною державною адміністрацією України та Хякімліком Марійського веляту (Республіка Туркменістан) про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво	від 13 березня 2012 року

1	2
Меморандум між Харківською обласною державною адміністрацією (Україна) та виконавчим органом державної влади Хатлонської області (Республіка Таджикистан) про торгово-економічне, науково-технічне та гуманітарне співробітництво	вересень 2009 року
Угода між Харківською обласною державною адміністрацією (Україна) та Адміністрацією Пловдивської області (Республіка Болгарія) про торговельно-економічне, науково-технічне та соціально-культурне співробітництво	від 2 квітня 2001 року
Угода між Харківською обласною державною адміністрацією (Україна) і Воеводством Велькопольським (Республіка Польща) про торговельно-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво	від 27 лютого 2002 року
Угода про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво, яку уклали Харківська обласна державна адміністрація (Україна) з одного боку та Трнавський Автономний край (Словацька Республіка) з другого боку	від 17 червня 2011 року
Угода між Харківською обласною державною адміністрацією (Україна) та губернаторством провінції Ізмір Турецької Республіки про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво	від 22 серпня 2008 року
Угода між Харківською обласною державною адміністрацією (Україна) та Народним Комітетом провінції Кхань Хоа Соціалістичної Республіки В'єтнам про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво	від 17 грудня 2002 року

15.14.1 Європейська та євроатлантична інтеграція

Євроінтеграція – це процес впровадження європейських норм в українське законодавство. Таке впровадження має забезпечити: стабільну економіку, правову державу, чисте довкілля, якість харчових продуктів, соціальна захищеність громадян, високий рівень життя та відсутність корупції.

На виконання завдання щодо впровадження інституту оцінки впливу на довкілля відповідно до Директиви 2011/92/ЄС Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом у грудні 2017 року набрав чинності Закон України «Про оцінку впливу на довкілля».

Відповідно до вимог Закону, Мінприроди України створено єдиний реєстр оцінки впливу на довкілля.

На сторінці Департаменту екології та природних ресурсів веб-сайту Харківської обласної державної адміністрації створено папку «Оцінка впливу на довкілля» та відповідні рубрики, де розміщується інформація відповідно до вимог статті 4 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» та для інформування громадськості у процесі оцінки впливу на довкілля.

Представниками Департаменту екології та природних ресурсів Харківської обласної державної адміністрації прийнято участь в семінарі «Імплементація вимог Директив ЄС у сфері захисту природи», який відбувся на базі національного природного парку «Синевир» Закарпатської області у червні 2017 року, організований за підтримки проекту Європейського Союзу «Підтримка України в апроксимації законодавства ЄС у сфері навколишнього природного середовища».

15.14.2 *Залучення міжнародної технічної допомоги та координація діяльності програм/проектів зовнішньої допомоги*

Протягом 2017 року реципієнти Харківської області (організації громадянського суспільства, органи місцевого самоврядування на території Харківської області) були залучені до участі у 15 міжнародних програмах.

В рамках зазначених програм впроваджувалося понад 100 проектів, мікропроектів та ініціатив.

Основними донорами проектів виступали Уряди країн ОЕСР через Агенції з міжнародного розвитку, посольства розвинутих країн світу, Європейський союз та структури Організації Об'єднаних Націй.

Підприємства та організації Харківської області протягом 2017 року були залучені до наступних програм, донором яких є країни ЄС:

- 5 проектів реалізовувалися за рамковою програмою HORIZON 2020 (у т.ч. проект EuroFusion);

- 10 проектів реалізовувалися в рамках програм Темпус та ERASMUS+;

- в рамках 3 програм Німецького товариства зі співробітництва GIZ в Харківській області реалізуються понад 20 мікропроектів у галузях підвищення енергоефективності, сприяння захисту прав людини, розвитку громадянського суспільства та підтримки процесів децентралізації.

Оновлена база щорічних проектних пропозицій щодо залучення ресурсів міжнародної технічної допомоги відповідно до пріоритетів соціально-економічного розвитку регіону. База проектних пропозицій на 2017 рік від районів та міст Харківської області налічує понад 450 пропозицій на суму близько 40 млн. євро., більшість з яких направлена на енергозбереження та підвищення енергоефективності в закладах культури, освіти та охорони здоров'я, відновлення вуличного освітлення, водопостачання та водовідведення, а також забезпечення соціально-побутових потреб внутрішньо переміщених осіб.

15.14.3 *Двостороннє та багатостороннє співробітництво*

Протягом 2017 року забезпечено 72 міжнародних заходи, які проходили у регіоні, серед яких:

- 02.03.2017 - 03.03.2017 відбулося виїзне засідання Міжнародного трейд-клубу в Україні на території Харківщини. Засідання проходило в рамках програми, якою було передбачено протокольну зустріч керівництва Харківської обласної державної адміністрації з делегацією ГО «Міжнародний ТРЕЙД-КЛУБ в Україні», до складу якої увійшли представники дев'яти країн світу, у тому числі країн-членів ЄС;

- 12 квітня 2017 року проведено презентацію Німецько-Української промислово-торговельної палати. У заході взяли участь представники українських та німецьких бізнес-структур, а також органів влади;

- 21-22 червня 2017 року проведено Четвертий міжнародний бізнес-форум «Україна 2017. Стратегічне бачення: виклики та можливості» за участі представників ділових кіл Польщі, Франції, Німеччини, США та України;

- 22 вересня 2017 року відбувся IX Міжнародний економічний форум

«Інновації. Інвестиції. Харківські ініціативи!». У роботі Форуму взяли участь: представники делегацій більш ніж 30 країн світу, 15 Надзвичайних і Повноважних Послів (США, КНР, Японія, Туреччина, а також Азербайджан, Албанія, Білорусь, В'єтнам, Грузія, Казахстан, Македонія, Сербія, Таджикистан, Узбекистан, Хорватія);

– 05-07 жовтня 2017 року відбувся Міжнародний форум з розвитку фермерства «AGROPORT-2017». Захід відвідали представники майже всіх областей України (21 область) та спостерігали он-лайн глядачі зі всіх областей України, а також 13 країн: Німеччини, Королівства Нідерландів, Литви, Польщі, Турції, Данії, США, Італії, Індії, Тайланду, Австралії та Російської Федерації;

– 23 листопада 2017 року проводився II Польсько-український Форум місцевого самоврядування «Громада. Ефективний розвиток. Інвестиції». У роботі Форуму прийняли участь більше 400 учасників-представників органів місцевого самоврядування України та Польщі, а також ділових та експертних кіл і громадських організацій обох країн. У заході взяли участь: голова Харківської обласної державної адміністрації Ю. Світлична; голова Харківської обласної ради, президент Української асоціації районних та обласних рад С. Чернов; генеральний консул Республіки Польща у м. Харків Я. Яблонський; президент Польсько-Української господарчої палати та президент Міжнародного об'єднання «Європа-Північ-Схід», экс-міністр економіки Польщі Я. Пехота та інші. У рамках роботи Форуму обговорені наступні питання, зокрема: вивчення польського досвіду управління територіями, розвиток інфраструктури, створення комфортних умов для мешканців та формування бізнес-середовища, заохочення інвесторів до розвитку територій, підходи щодо пошуку інвесторів та статус громад, розвиток співпраці між Польщею та Україною у сфері місцевого розвитку.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного аналізу слід відзначити, що у 2017 році відбулося скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами в порівнянні з 2016 роком. Обсяг викидів забруднюючих речовин склав 45 тис. тонн, у 2016 – 100,2 тис. тонн (скорочення склало 44,91%). Основними причинами такого зниження стали: зменшення виробництва теплової та електроенергії через брак палива на підприємствах паливо-енергетичної галузі, технічне переоснащення енергоблоків №№ 2, 5 Зміївської ТЕС ПАТ «Центренерго» для їх переведення на вітчизняне вугілля газової групи.

Крім того, відмічається позитивна динаміка по скороченню викидів парникових газів, зокрема за рахунок проведення робіт з модернізації, реконструкції, технічного переоснащення та заміни котлів та котлоагрегатів, направлені на зниження споживання природного газу.

При цьому, за результатами досліджень стану атмосферного повітря на території Харківської області з 11 192 проб у 136 виявлено перевищення нормативів ГДК, а саме: в Ізюмському, Барвінківському, Борівському, Кегичівському, Куп'янському, Чугуївському, Дворічанському, Сахновщинському, Близнюківському, Печенізькому, Шевченківському районах, містах Куп'янськ, Чугуїв та Лозова. Крім того, на території міста Харків перевищення нормативів ГДК забруднюючих речовин виявлено у 112 дослідженнях, що становить 2,9%.

З огляду на вищезазначене щодо покращення стану атмосферного повітря в населених пунктах Харківської області, проблемними залишаються наступні питання:

- забезпечення зменшення інтенсивності руху автотранспорту в населених пунктах за рахунок будівництва нових транспортних розв'язок;
- своєчасного ремонту автомагістралей та забезпечення якісного стану асфальтного покриття вулиць;
- регулярного та якісного прибирання вулиць та автошляхів;
- заміни технічно застарілого парку громадського автотранспорту;
- впровадження додаткових механізмів заохочень або стягнень до підприємств щодо вирішення питань впровадження на промислових підприємствах сучасних технологій очищення викидів забруднюючих речовин від основного технологічного обладнання та зменшення обсягів шкідливих викидів в атмосферне повітря, додаткового озеленення та благоустрою санітарно-захисних зон.

Джерелом покриття потреб у водних ресурсах по області є підземні води та поверхневі води басейну річок Сіверського Донця та Дніпра. Крім того, в маловодні регіони області (Лозівський, Первомайський, Харківський райони) та м. Харків здійснюється перекидання води по системі каналу Дніпро-Донбас в Краснопавлівське водосховище, що є наливним та служить джерелом для задоволення питних потреб населення області.

За даними Харківського регіонального управління водних ресурсів згідно статистичної звітності про використання води за 2017 рік обсяг забраної води з природних водних об'єктів за 2017 рік становить – 270,3 млн. м³, що менше у

порівнянні із 2016 роком на 58,3 млн. м³. Це пов'язано у першу чергу із зменшенням використання води для виробничих потреб через зменшення обсягів виробленої продукції підприємствами теплоенергетики (Філії «Теплоелектроцентральної» ТОВ «ДВ нафтогазовидобувна компанія», Зміївської ТЕС ПАТ «Центренерго»).

Поверхневі води басейну р. Сіверський Донець на території Харківської області знаходяться під інтенсивним антропогенним навантаженням. На якісний стан вод р. Сіверський Донець значно впливає р. Уди, забруднення якої формується за рахунок зворотних вод м. Харкова та м. Чугуєва, також поверхневого стоку із забудованих територій цих міст та інших населених пунктів. У річки Харківської області скидаються недостатньо-очищені води, що містять значну кількість органічних речовин, мінеральні форми азоту, нафтопродукти, СПАР та інші хімічні сполуки, що негативно впливають на гідрохімічний режим водних об'єктів.

Харківським регіональним управлінням водних ресурсів Сіверсько-Донецького басейнового управління водних ресурсів здійснюється державний моніторинг поверхневих водних об'єктів, проводиться аналіз наявності та стану очисних споруд, якісних показників їх роботи, наявності дозвільної документації у суб'єктів господарювання, на балансі яких знаходяться очисні споруди.

За результатами досліджень можна зробити висновок, що стан якості водних об'єктів у 2017 році залишився стабільним.

В цілому за результатами аналізу стану поводження з відходами в Харківській області можна стверджувати, що екологічна ситуація у сфері поводження з відходами має тенденції поступового покращення.

За результатами проведеної роботи, у 2017 році область посіла 2 місце в рейтингу соціально-економічного розвитку областей України за одним із показників, що стосується поводження з відходами.

Основним напрямком роботи у сфері поводження з відходами залишається вирішення питання забезпечення повного збирання і видалення побутових відходів, ліквідація несанкціонованих звалищ сміття, створення системи збирання небезпечних відходів з метою передачі їх для подальшої утилізації, обробки (переробки) на спеціалізовані підприємства, запровадження роздільного збирання корисних компонентів твердих побутових відходів на території всіх населених пунктів Харківської області, будівництво сучасних комплексів з управління комунальними відходами.

У 2017 році за ініціативою обласної державної адміністрації рішенням обласної ради від 07.12.2017 № 606-VII створено ландшафтний заказник місцевого значення «Синичинський» в Ізюмському районі Харківської області загальною площею 285,6 га.

В рамках виконання Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385, Департаментом екології та природних ресурсів Харківської обласної державної адміністрації продовжується робота щодо опрацювання пропозицій науковців з розширення мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду Харківської області.